

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı**

**SOSYAL, SİYASAL VE İKTİSADİ YÖNLERİYLE BORNOVA
1923-1981**

DOKTORA TEZİ

Hasan MERT

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

125218

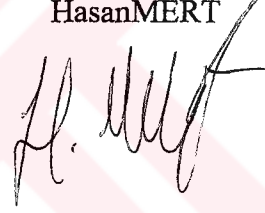
DANIŞMANI : Prof.Dr. Tuncer BAYKARA

İZMİR-2002

125 219

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Sosyal, Siyasal ve İktisadi Yönleriyle Bornova (1923-1981)” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

HasanMERT

TUTANAK

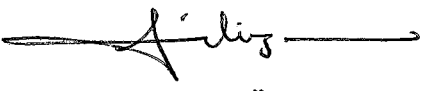
Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...07.../...08.../2002 tarih ve 16/5 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Türkiye Cumhuriyeti Tarihi anabilim dalı doktora öğrencisi Hasan Mert'in Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Bornova 1923-1981 başlıklı tezini incelemiş ve adayı 20./09./2002 günü saat 10.00'da tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN
Prof.Dr. Tuncer BAYKARA

ÜYE
Prof.Dr. Ahmet ÖZGİRAY

ÜYE
Prof. Dr. Sabri SÜRGEVİL

ÜYE
Prof.Dr. Rıza FİLİZOK

ÜYE
Prof.Dr. Adnan ŞİŞMAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V

GİRİŞ

BAŞLANGIÇTAN 1923'E KADAR BORNOVA

A. BORNOVA'NIN ADI	1
B. 1923'E KADAR BORNOVA'NIN KISA TARİHİ-	5
C. SEYAHATNAMELERDE BORNOVA.....	17
D. MİLLÎ MÜCADELE'DE BORNOVA.....	25

BÖLÜM I.

BORNOVA'NIN COĞRAFYASI

A. COĞRAFİ KONUMU	34
B. YERŞEKİLLERİ	34
1. Alüvyal taban	36
2. Akarsular	37
3. Dağlık alanlar	38
a. Yamanlar Dağı.....	38
b. Manisa Dağı	39
c. Nif Dağı ve Batı Uzantısı.....	40
4. Birikinti konileri	40
5. İkiz Göl	41
C. İKLİM KOŞULLARI	42
1. Sıcaklık	42
2. Basınç ve rüzgarlar	47
3. Nemlilik ve yağış koşulları	49
a. 1930 Sel Felaketi	53
D. TOPRAK ve BİTKİ ÖRTÜSÜ.....	56

BÖLÜM II.

NÜFUS VE ŞEHİRLEŞME

A. OSMANLI'NIN SON DÖNEMİNDE BORNOVA NÜFUSU	57
B. NÜFUS MÜBADELESİ VE BORNOVA	60

C. BORNOVA’NIN NÜFUSU	67
1. 1923-1950 Yılları Arasında Bornova’nın Nüfusu	67
2. 1950-1970 Yılları Arasında Bornova’nın Nüfusu	71
3. 1970-1980 Yılları Arasında Bornova’nın Nüfusu	73
D. BORNOVA’DA ŞEHİRLEŞME	77
1. Yerleşim Alanları	77
2. İskan ve Şehirleşme	82
3. Mezarlıklar	86
4. Tarihi Eserler	87
5. Bornova’daki Anıtlar	107
E. ULAŞIM	112

BÖLÜM III.

BORNOVA’NIN YÖNETİM

A. MÜLKİ İDARE	
1. Osmanlı Devleti Döneminde Bornova’nın İdari Yapısı	116
2. 1923’den Sonra Bornova’nın Mülki İdaresi	119
3. Bornova’nın İlçe Oluşu	121
3. Bornova Kaymakamlarının Biyografileri	121
B. BORNOVA BELEDİYESİ	
1. Bornova Belediyesi’nin Kuruluşu ve Bornova Belediye Başkanları	128
2. 1922’den Sonra Bornova Belediyesi	130
3. Bornova Belediyesi’nin Mali Yapısı	132
4. Bornova Belediyesi’nin Hizmetleri	
a. Su	135
b. Havagazı ve Elektrik	136
c. İmar	137
d. Diğer Hizmetler	138
e. Semt ve Sokak İsimleri	138

BÖLÜM IV.

BORNOVA’NIN İKTİSADİ YAPISI

A. GEÇİM KAYNAKLARI	152
B. ZİRAİ ÜRETİM	
1. Tarım Ve Hayvancılık	153
2. Ziraai Kuruluşlar	160
a. Ziraî Mücadele Araştırma Enstitüsü	161
b. Zeytincilik Araştırma Enstitüsü	162
c. Bornova Veteriner Enstitüsü	163
d. Süs Bitkileri İstasyonu	165
C. TİCARET	166
D. SANAYİ	170

BÖLÜM V

BORNOVA'DA SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

A. EĞİTİM.....	174
1. Temel ve İlköğretim	174
a. Cumhuriyet Öncesi Bornova'da İlköğretim.....	175
b. 1922'den Sonra Bornova'daki İlköğretim Kurumları	178
c. Bornova'da 1980 Yılına Kadar Açılan İlk Ve Orta Öğrenim Kurumlarının Kısa Tarihleri	180
2. Ortaöğretim	
a. 1922'den Önce.....	187
b. 1922'den sonra Bornova'da Ortaöğretim	188
3. Mesleki ve Yüksek Okulları	
a. 1922 Öncesi.....	191
b. 1922 Sonrasında	192
b.1. İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi / Bornova Ziraat Mektebi.	192
b.2. Ege Üniversitesi.....	196
b.2.1. Ege Üniversitesinin Kuruluşu.....	196
b.2.2. Ege Üniversitesi Rektörleri	199
b.2.3. Fakülteler.....	204
b.2.4. Yüksek Okullar	210
4. Diğer Kuruluşlar	
a. Bornova Yetiştirme Yurdu.....	211
b. Bornova Halk Eğitim Merkezi	213
c. Kitaplıklar	214
d. Türk Ocağı ve diğerleri.....	214
B. SAĞLIK	216
C. GÜVENLİK.....	218
1. Bornova İlçe Emniyet Müdürlüğü	222
2. Bornova İlçe Jandarma Komutanlığı.....	223
3. Bornova'daki Askeri Birlikler	224
a. 57. Topçu Tugayı	224

D.1980'E KADAR BORNOVA'DA SİYASİ HAYAT.....	228

E. BAYRAMLAR, KUTLAMALAR VE SPOR

1.Bornova'da Bayramlar, Şenlikler ve Önemli Günler:	
a. Resmi Bayramlar	235
b. Dini Günler	238
c. Mahalli Şenlikler	240
d. Mustafa Kemal Atatürk'ün Bornova Ziyaretleri.....	245
2. Bornova'da Spor	251
3. Bornova'da Mahalli Basın	263

SONUÇ	264

BİBLİYOGRAFYA.....	268

EKLER.....	274

Haritalar ve Planlar
Belgeler
Fotoğraflar

ÖNSÖZ

Türkiye'deki yerleşim yerleri hakkındaki araştırmaların son yıllarda oldukça arttığı görülmektedir. En erken dönemlerden başlayarak yakın devirleri de içine alan bu araştırmalarda, yerleşim yerinin coğrafi durumu, demografik yapısı, iktisadî ve sosyal hayatı çeşitli yönleriyle ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Her devirde gelişmenin farklı nedenlere bağlı olduğu gözönünde bulundurulduğunda, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonraki yıllarda da yerleşimlerdeki değişimler farklı bir seyir takip etmiştir. Yüzyılın başında bir köy ya da küçük bir kasaba görünümündeki yerleşimlerin günümüzde önemli bir nüfus ve iktisadi yapıya kavuştukları gözlenmektedir. Batman, Zonguldak ve Kırıkkale bunlara örnek gösterilebilir. Şehirleşmede, ilk ikisinde maden yatakları etkili olurken, Kırıkkale bugünkü durumunu silah sanayiinin orada kurulmasına borçludur. Buradan hareketle 1923'te nahiye nüfusu sadece 9131 olan Bornova, 2000 yılında 400.000 nüfusa nasıl ulaşabilmiştir? Yaklaşık 400 kat olan nüfus artışını sağlayan etkenler nelerdir?

Tezimizde bu soruların cevaplarını aramaya çalıştığımız gibi, bu devasa gelişmenin sosyal ve iktisadi hayatta meydana getirdiği değişimleri inceledik. Elbette Cumhuriyetin ilanından sonra meydana gelen değişimlerin kıyaslanması amacıyla Osmanlı Devleti dönemine ait bilgiler ele aldığımız konuların başlangıç noktasını teşkil etti. Nitekim Bornova'nın nüfusu, iktisadi ve idari yapısı hakkında Osmanlı dönemine ait elde edilen bilgiler, bugün ilçe hakkındaki yaygın kanaatleri değiştirecek niteliktedir.

Araştırmamızda kullandığımız kaynakların başında, Bornova'nın geçmişini bizzat yaşayan kişiler olmuştur. İnsan ömrünün sınırları düşünüldüğünde onların belleklerindeki bilgilerin zaman geçirmeden kayda geçirilmesi bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Nitekim kendisinden çok değerli bilgiler derlediğimiz Cahit Tokem, görüşmemizden kısa bir müddet sonra hayata veda etti. Kendisine Allah'tan rahmet diliyorum.

Bir yerleşim yerinin hayatında zaman zaman kişilerin de doğrudan etkili olduğu söylenebilir. Bu itibarla Bornova'nın geçmişinde de silinmez izler bırakan kişiler olmuştur. Bu yüzden araştırmamızın içinde gerek idareci olarak gerekse eğitimci kimliğiyle katkıda bulunan ulaşabildiğimiz kişilerin biyografilerini de ekledik.

Çalışmamızda sözlü kaynakların dışında en fazla resmî istatistiklerden ve arşiv belgelerinden yararlandık. İstanbul'da bulunan Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Ankara'daki Cumhuriyet Tarihi arşivlerinin yanısıra İzmir ve Bornova'daki kurumların hususi arşivlerine de müracaat ettik. Ancak kayıtların düzenli tutulmaması ve bunların düzenlenmesindeki eksiklikler bazı konularda zaman zaman boşlukların doğmasına sebep oldu.

Bunların dışında özellikle incelediğimiz İzmir basınında Bornova'yla ilgili çıkan haberler değerlendirildi. Ne yazık ki Bornova mahalli basınına ait birçok gazetenin koleksiyonu da bugün mevcut değildir.

Bornova hakkında yayınlanan kitap ve makaleler de oldukça sınırlı kalmakla birlikte, ilmi çalışma ise yok denecek kadar azdır. Cemal Saran'ın 1970 yılında hazırladığı kitabın ardından 1999 yılında Hasan Arıcan'ın hazırlayıp Ersin Doğer'in önsözünü yazdığı "Bornova Albümü", müstakil olarak Bornova'yı inceleyen ikinci eser olmuştur.

Esasen 1955'te Bornova arazisi üzerine Ege Üniversitesi'nin kurulduğu günden bu yana, Bornova tarihi üzerine herhangi bir araştırmada bulunmaması bir eksiklik olarak durmaktaydı. Üstelik hızlı şehirleşmenin bir sonucu olarak ilçenin tarihi ve kültürel yapısı da aynı hızla değişmekte hatta kaybolmaktaydı. Ayrıca Bornova'nın geçmişini ortaya koymak için ilk önce değerlendirilmesi gereken sözlü kaynaklar da hayli azalmıştı. Dolayısıyla bu araştırmanın yapılmasını, Üniversitenin Bornova'ya bir vefa borcu olarak da değerlendirdik.

Bornova tarihini tez konusu olarak seçmemde hocam Prof.Dr. Tuncer Baykara'nın önerisi etkili olduğu gibi çalışmamda bana yön verip destek olduğu için en başta teşekkürü kendisine borç bilirim. Ayrıca yararlandığım kaynaklar içinde sözlü bilgileriyle önemli katkılar yapan bütün Bornovalılara da müteşekkirim. Bir yerleşim yerinin birçok yönüyle incelenmesi elbette tek başına üstesinden gelinebilecek bir iş değildi. Bu yüzden Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'nden

Yrd.Doç.Dr. Arife Karadağ'a, Tarih Bölümü'nden Yrd.Doç.Dr. Vehbi Günay ve Araştırma Görevlisi Nuri Karakaş'a da sağladıkları yardımdan dolayı ayrı ayrı teşekkür ederim.

Üzerinde yaşadığımız, havasını soluyup, suyundan içtiğimiz ve hayatımızın en güzel günlerini geçirdiğimiz; okulları, köşkleri, bahçeleriyle; sokak sokak bütün Bornova, yaşayan, soluk alıp veren bir şehir olarak bize en büyük katkıyı yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir. Bu sebeple en büyük teşekkür Bornova'yı yaşayan ve yaşatan herkesedir.

GİRİŞ

BAŞLANGIÇTAN 1923'E KADAR BORNOVA

A. BORNOVA ADI

Bornova adının anlamı birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve farklı yorumlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bir diğer mesele de bugünkü şekliyle kullanılıncaya kadar imlasının aldığı farklı şekillerdir. Ancak ismin en erken Osmanlı kayıtlarından da anlaşılacağı üzere Türkçe olması ve Burunova'dan gelmesi en kuvvetli olasılıktır.

XV. yüzyıl vezîriâzamlarından Hersekzâde Ahmed Çelebi'nin¹ 1511 yılına ait vakfiyesinde İzmir'de bulunan vakıf malları sayılırken Bornova'daki hamam ve dükkanlardan da söz edilmekte ve Bornova adı برون اوه "Burunova" imlasıyla yazılmaktadır².

Öte yandan incelediğimiz diğer Osmanlı belgelerinden, 1530 yılına ait tapu tahrir defterindeki kayıta ilçenin adı açıkça بورنوه şeklinde yazılmıştır ki, bu tür bir yazılışın en tabii okuma şekli yine Burunova ya da Burnova olmalıdır³. Bununla birlikte 1575 yılına ait diğer bir kayıta ise Bornova adının برون اوه yani Burunova şekliyle yazıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere ismin en erken kullanılış şekli Türkçe "burun" ve "ova" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmektedir. Verilen

¹ Hersekzade Ahmed Paşa (ö.1517), Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı hizmetine girdi daha sonra Anadolu Beylerbeyliği ve Veziriazamlık gibi görevlerde bulundu. Kurduğu Hersek kasabasındaki cami ve imareti dışında Keşan'da da bir camisi vardır. Ahmed Paşa bu eserleri için Andolu ve Rumeli'den bazı köy ve çiftlikleri vakfetmiştir. Bkz. Şerafettin Turan, "Hersekzâde Ahmed Paşa", TDV İ.A., C.17, İstanbul 1998, s. 235-237.

² Muhammed Ahmed Simsar, *The Waqfiyah of Ahmed Pasa*, Philadelphia, 1940, s. 77.

³ BOA, Tapu Tahrir Defteri 166, s.394.

örneklerin arasında sadece bir ya da birkaç harf değişmesi olmuş, ancak okunuşları aynı kalmıştır.

XVIII. yüzyıla ait Osmanlı belgeleri üzerinde araştırma yapan Nahide Şimşir, Bornova adı hakkında Birunabad şekli görülmekle beraber, Burunabad ve Burnova şekillerine de rastladığını belirtmektedir⁴. Buradan da anlaşılabileceği gibi XVIII. yüzyıldan itibaren isimdeki “ova” kelimesinin yerini artık “abad” almıştır. Farsça “şehir” anlamına gelen abad ekinin Anadolu da aynı dönemlerde farklı yerler için de kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Çanakkale’ye bağlı Eceovası bir dönem sonra Eceabat’a dönüşmüş ve halen de bu şekilde kullanılmaktadır.

Bornova adındaki diğer bir değişim de “burun” kelimesinin yerini “birun”un almasıdır ki bunun da Farsçanın, Osmanlı Türkçesinde bir dönemden sonra daha etkin bir hale gelmesinden kaynaklanmasıyla açıklanabilir.

XIX. yüzyıla gelindiğinde ilçenin adı resmi kaynak sayılabilecek devlet salnamelerine بیرون اباد (Birunabad) şekliyle geçmiştir⁵. Bu imla şekli aynı döneme ait Coğrafya kitaplarında da benzer şekilde yer almaktadır⁶. Bununla birlikte 19. yüzyılın sonuna ait İngilizce bir belgede ise nahiyenin adı “Bournabat” şeklinde kaydedilmiştir. Elbette bu şekildeki yazılış biçiminin yabancıların kendi dillerinin fonetik yapılarına uygun hale getirmesinden kaynaklandığı unutulmamalıdır.

20. yüzyıla ait Osmanlı belgelerinde ismin artık Burnova ya da Bornova okunuşuna tekrar yaklaşıldığı izlenmektedir. 1902 yılına ait bir belgede görülen بورنوه , yazılışı itibarıyla yukarıda izah ettiğimiz 16. yüzyıl belgesinde görülenin aynısıdır⁷. Diğer bir eserde ise بورنوا kelimenin sonundaki “kapalı he” harfi yerine “elif”in

⁴ Nahide Şimşir, İzmir’in Sosyal ve Ekonomik Tarihi, (yayınlanmamış doktora tezi) İzmir 1999, s.40.

⁵ Salname-i Vilayet-i Aydın, 1314 Hicri , s.134.

⁶ Şemsettin Sami, *Kamusü'l-Âlam*, İstanbul 1306, s.1436; Ali Cevat, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, İstanbul 1313, s.223.

⁷ BOA, İrade-i Dahiliye, 1320 M 19/7. 20. yüzyıla ait diğer belgelerde de Bornova adı benzer şekillerde geçmektedir, örnek olarak bkz. BOA, DH-MUI, 1328 Ş 8/84-2; İrade-i Dahiliye, 1329 Za 25/ 46; DH. İD/ 1330 Za 8/30-2; İrade-i Harbiye, 1333 B 2/1.

kullanıldığı görülmektedir ki bu tür değişiklikler söylenişe etki etmediği gibi diğer bazı kelime ve yer adlarında da benzer değişiklikler görülmektedir⁸.

Bütün bu süreçlerden geçen Bornova isminin bugünkü şekline ulaşması gerçekten uzun sürmüştür. 1928 yılında gerçekleştirilen harf inkılabıyla, bazı alanlarda yaşanan sıkıntılar yer isimlerinde de kendini göstermiştir. 1930'lara ait gazeteler incelendiğinde neredeyse her nüshasında farklı bir imlaya rastlamak mümkündür; Burnava, Burnova, Bornava bunların en çok kullanılanlarıdır.

Bornova adının kökeni üzerinde hayli tartışma ve farklı görüş mevcuttur. Bunların büyük bir kısmı da ismin Türkçe olmadığını ileri sürmektedir. Özellikle 20. yüzyılda Türkiye'deki yer adlarının Yunanca kökene dayandırılmasının yaygınlık kazandığı gözönünde bulundurulduğunda Bornova da bundan nasibini almıştır.

Bornova adını Yunancaya dayandıranlardan ilki Bilge Umar'dır. Umar, Osmanlı Devleti'nde kullanıldığını kabul ettiği Birun Âbad adının Ortaçağda, hatta belki de daha önce, taşıdığı ve kaba meşe anlamına gelen Prino Barys (Prino varis) ten Osmanlıca'ya uyarlandığını ileri sürmektedir⁹. Benzer bir görüşü paylaşan diğer bir araştırmacı Ersin Doğer, ismin Türkmen akınlarının hemen öncesi XIII. yüzyılda İznik-Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içindeki İzmir ve civar iskanları üzerinde en önemli kaynak olarak bilinen Lembos Manastırı'nın kayıtlarında adı geçen Prinobaris'den bozulma olduğunu ileri sürmektedir. Yazara göre; Prinobaris'den söz eden ilk kaynak IX. yüzyıla kadar geriye gitmektedir. Eski Helence'de Kabameşe, yabani meşe anlamı taşıyan prinobar'ın (Türkçe'ye pınar olarak da geçmiştir) XIII. ve XVI. yüzyıllar arasında bozularak Burunabar olması akla yakın görünmektedir. Bununla birlikte bu bozulmanın ilk belirtisi XIV. yüzyıla ait Latin kaynaklarında görülmektedir. Muhtemelen Aydınoğlu Umur Bey ile Haçlı Komutanı Dauphin Humbert arasında İzmir yakınlarında yapılan savaşlarla ilgili olarak Giacomo Castaldi tarafından zikredilen bir pasaj içinde Burnova adı geçmektedir¹⁰.

İkinci bir görüşe göre ise Bornova adının kökeni Farsçadır ve Birunabad'dan gelmektedir. Bu konuda görüş belirtenlerin ilki Bornova hakkında ilk çalışmayı yapmış

⁸ Mehmet Cemal, *İstatistiki, İktisadi ve Askeri Coğrafya*, İstanbul 1337, s.148.

⁹ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s.172.

¹⁰ Ersin Doğer, "Bornova'nın Kısa Tarihi", *Tepekule Tarih*, sayı:1, İzmir 2000, s.18.19

olan Cemal Saran'dır. Saran'a göre, Birunabat ismi İran Kralı Dara tarafından, şehrin zaptı sırasında söylenmiştir. İran Kralı o zaman gördüğü Bornova'ya bu ismi vermiştir. Farsça'da (Bîrunâbad) iki ayrı kelimededen yapılmış bileşik bir isimdir. "Birûn dış anlamına gelmekte, âbat ise şehir anlamına gelmektedir. İkisi birden (Dış şehir) yani kale dışı şehir anlamına gelmektedir¹¹. Çınar Atay, Burun abad'ı "dıştaki şehir" yorumlarına yakın bir şekilde "Uçtaki şehir" olarak anlamlandırır¹².

İkonomos seyahatnamesini tercüme eden Arapzade Cevdet Bey, "Burnova" kelimesinin Türkçe "Burunabad'ın" galat olarak telaffuzu olduğu şeklinde yorumlanmasının yanlışlığı üzerinde durur ve; asıl şeklinin Burun ova olduğunu söyler. Kitabın yazarlarına göre Bîrun abad hariçteki köy demektir; bu anlamdan yola çıkılarak Latris İkessis'in bu köye Akropedon adını verdiği belirtilir¹³.

Mübahat Kütükoğlu, Bornova adını denize doğru burun şeklinde çıkıntı yapan bir yerde kurulmasına bağlar. XV. yüzyılın son çeyreğinde yapılan tahrirde Burunvârî, XVI.yy.da Burunova şekliyle Türkçe olan isim XVII. yy.'da "ova" kelimesinin yerine Farsça "âbâd" konularak "Burunâbad" şekline sokulmuş; daha sonra da bu ad yerini Burunova'nın bozulmuş şekli olan Bornova'ya bırakmıştır¹⁴.

Bornova imlası yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere yüzyıllara bağlı olarak birçok değişme geçirmiştir. En erken yıllarda kullanıldığı anlaşılan "Burunova" bu adın gerçek kaynağı olmalıdır. Anlam bakımından da, İzmir'in yükseklerinden bakıldığında Bornova, ovaya doğru uzanmış bir burun üzerinde kurulduğundan, Burunova adını alması hiç de şaşırtıcı değildir. Bu şekilde Burunova'nın, Burunabad'a dönüşmesi ve son olarak da Birunabad haline dönüşmesi mümkündür. 20. yüzyılda isim tekrar Burunova'ya yaklaşmış ve son olarak da Bornova şeklinde kullanılmıştır.

¹¹ Cemal Saran, *Bornova*, Bornova 1970, s.101-102. İzmir Ticaret Odası'nın yayınında Bornova adıyla ilgili aktarılan bilgilerin de Cemal Saran'ın bu görüşlerinden alındığı anlaşılmaktadır bkz. İzmir Ticaret Odası, *İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları*, İzmir 2000, s.166.

¹² Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*, İzmir 1978, s. 53.

¹³ F. Slars ve İkonomos, *İzmir Hakkında Tatbikat*, (Mütercimi Arapzade Cevdet), İzmir 1932, s.187.

¹⁴ Mübahat Kütükoğlu, *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazası*, İzmir 2000, s.65.

B. 1923'E KADAR BORNOVA'NIN KISA TARİHİ

Bornova tarihi üzerine araştırma yapanlar onu genellikle İzmir tarihiyle birlikte incelemeyi tercih etmişlerdir. Bu itibarla, İzmir'in ilk kurulduğu yer olarak kabul edilen Bornova yakınlarındaki Bayraklı'da bulunan Tepekule Höyüğü'nün (Symma) ilk iskan yeri olarak M.Ö. 3500-2500 yıllarına tarihlenmesi, aynı dönemde Bornova Anadolu Lisesi'sinin içindeki İpeklikuyu Höyüğü için de geçerli sayılmaktadır. Bununla beraber bölgede bilimsel arkeolojik incelemelerin henüz yapılmamış olması da konu üzerindeki bilgileri sınırlandırmaktadır.

1930'lu yıllarda M. Rahmi, Bornova'nın ilk çağlardaki durumundan bahsederken, "Bornova Pazar Camii" olarak isimlendirdiği Hüseyin İsa Bey caminin içindeki sütunlara dikkat çeker. Buradaki bir sütunun üzerinde yer alan Melez mabuduna ithafen yazılan kitabenin Halkapınar civarındaki harabelerden getirilmiş olabileceğini ileri sürer. Bununla bağlantılı olarak caminin de Bizans'tan önce bölgeyi hakimiyetleri altında tutan Cenevizlilere ait bir kiliseden çevrilmiş olabileceğini aktarır. Ayrıca Rahmi'ye göre, Bornova yakınlarındaki Hacılar köyünün bulunduğu mahalde "İnondi" isimli bir şehir mevcuttur. Pınarbaşı köyünün ardındaki dağın eski adının "Olemp" olduğunu ve köyün batısında Roma devrinden kalma yol kaldırımıyla, servilerle kaplı mezarlığında eski Yunan harabelerinin bulunduğunu aktarmaktadır. Altındağ köyü civarında ise Termetis adı verilen dağda birkaç mağara bulunduğunu haber verir¹⁵.

Bornova tarihinin eski dönemleriyle ilgili araştırma yapan Ersin Doğer, Hititlerin Bornova yakınlarına kadar gelmiş olabileceğini, M.Ö. 1100-1050 tarihlerinde Yunanistan'dan Batı Anadolu'ya doğru meydana gelen göçlerle Aiol ve İon kabilelerinin Bayraklı Tepekule Höyüğü'ne yerleştiklerini, bunun doğal sonucu olarak Bornova'nın da Symmalı Helenler'in hakimiyetinde bir bölge haline geldiğini belirtmektedir. Bununla beraber M.Ö. 7. yüzyıldan itibaren Lidya Krallığı'nın Symma üzerindeki tehditlerinden korunmak amacıyla Belkahve Geçidi ve Işıklar köyü güneyindeki Kalekayası (Sivrikaya) bölgelerinde inşa edilmiş kalelerin kalıntıları bulunmaktadır. Alınan savunma tedbirlerine rağmen M.Ö. 600 civarında, İzmir

¹⁵ M. Rahmi, "İzmir Tarih ve Atikiyatı", *Fikirler*, İzmir 1931, sayı:70, s.9-10.

Lidyalıların hakimiyetine geçmiştir. Bu olayları takiben bölge önce İranlıların (M.Ö. 547) daha sonra da Büyük İskender'in (M.Ö. 330) hakimiyetine geçmiştir. İzmir ve Bornova'da İskender'in hakimiyetiyle başlayan Helenistik dönem M.Ö. 2. yüzyılın sonlarında başlayan Roma egemenliği dönemine kadar sürmüştür. Bunu M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla Anadolu topraklarını hakimiyetinde bulunduran Bizans egemenliği altında kalmış bu dönem Çaka Bey önderliğindeki Türklerin 1081'deki İzmir'i fetihlerine kadar devam etmiştir¹⁶.

Bornova'nın Türk hakimiyetine girişi de İzmir'le birlikte incelenmelidir. Dolayısıyla İzmir ve yöresini Türk hakimiyetine katan Çaka Bey, Bornova'yı da aynı yıllarda ele geçirmiş olmalıdır.

Çaka Bey, İzmir'de bulunduğu süre içerisinde Batı Anadolu'da oldukça güçlenmiş ve Bizans'ı bile tehdit edecek bir güce erişmişti. Ancak bu etkinliği, Bizans'ın siyasi oyunları ile kırılarak kendisinin 1093 yılında Kılıçarslan tarafından öldürülmesiyle sonuçlandı. Çaka Bey'in ölümünü takip eden yıllarda Bizans, Haçlı seferlerinin sağladığı başarıdan da güç alarak İzmir'i Türklerden geri almıştı. Bu son Bizans hakimiyeti döneminde, 1231-1235 yılları arasında, İzmir'de liman civarına bir kale daha inşa edilerek, şehrin savunması güçlendirildi. Ancak Türklerin Batı Anadolu'ya akınları 1300 yılından itibaren tekrar başlamış ve 1317 yılında Aydınolu Mehmed Bey Kadifekale'yi ele geçirmeyi başarmıştı. Liman kalesinin fethi ise 1329'da oğlu Umur Bey'e nasip olmuştu. Aydınolu Beyliği'nin merkezini İzmir'e taşıyan Umur Bey'in karşısında bu kez Haçlı donanması vardı. 1344 yılından 1348'de Umur Bey'in şehit olmasına kadar uzanan çatışmalar yaşandı. Aydınolu Beyliği'nin ardından 1390'da Yıldırım Bayezid Anadolu'da Türk birliğini sağlamak amacıyla İzmir'e gelmiş Kadifekale'yi almış ancak Aşağı Kale'nin fethini tamamlayamamıştı. İzmir'deki Türk hakimiyetini kesin olarak sağlayan ise 1402'de bölgeye gelen başka bir Türk cihangiri Timur olmuştur. Onun kumandasında gerçekleşen dehşetli hücumların ardından 9 Aralık 1402 günü liman kalesi de Türklerin eline geçmiştir. Timur'un İzmir'in yönetimini Aydınolu Musa Bey'e bırakmasına rağmen, vaktiyle Yıldırım Bayezid'in

¹⁶ Ersin Doğer, "Bornova'nın Kısa Tarihi" *Tepekule Tarih*, s.20-21. Ersin Doğer'in bu makalesi ilk şekli Hasan Arıcan'ın hazırladığı Bornova Albümü kitabının girişinde yayınlanmıştı. Bkz. Hasan Arıcan, *Bornova Albümü*, İzmir 1999, s.9-19.

İzmir'e Subaşı yaptığı Kara Hasan'ın kardeşi Cüneyt Bey, muhtelif aralıklarla 1426'ya kadar buranın idaresini elinde bulundurmuştur. İzmir'in Osmanlı yönetimine girmesi de 1426'da II. Murad döneminde gerçekleşmiş, İzmir bu tarihten itibaren Aydın sancağına bağlı bir kaza merkezi olmuştur¹⁷.

Osmanlı Devleti döneminde XV. yüzyılın sonlarından itibaren Bornova adının da resmi belgelerde doğrudan yer aldığı görülmektedir. Yalnız bu döneme ait belgelerde Bornova ve çevresi Manda yerleşimiyle birlikte gösterilmiştir ki, bugün yeri kesin olarak bilinmemekle beraber Manda, Bornova yakınlarındaki bir çayın adıdır.

Kanuni Sultan Süleyman saltanatında o tarihe kadar padişah hassı olan Bornova ve havalisi, yani Manda'ya tabi köyler devrin sadrazamı İbrahim Paşa'ya zeamet olarak verilmiştir. XVI. yüzyılda has ve timar topraklarında zaman zaman değişiklikler olmuştur. İyi gelir getiren topraklar padişah hasları içine alınırken bazı topraklar da padişah veya mirliha hassı iken timara terk edilmiş, zeamet, has veya mülk olarak verilmiştir. 1478'de Bornova, Bornova zaiminin zeameti; Manda ve ona bağlı Hacılar, Hamidlü, Şeyhler, Pınarbaşı, Koğuluca, köyleri ile Dedekabaağacı Mezreası padişah hasları arasında yer alırken 1528'de Sadrazam İbrahim Paşa, 1575'de ise şehzade hassı olarak görülmektedir.¹⁸

1530 yılına ait Muhasebe-İcmal defterinde İzmir kazasına bağlı Bornova köyü zeamet olarak görülmektedir. Bu tarihte Bornova karyesinde 49 hane ve 23 mücerred nüfus kaydedilmiştir. 72 neferlik bu vergi nüfusu yaklaşık bir hesaplamaıyla 268 kişiye tekabül etmektedir¹⁹. Aynı tarihli deftere göre Bornova karyesiyle birlikte Bayraklı, Hamidlü, Manda, Şeyhler, Koğulca, Pınarbaşı, Kavaklıdere, Hacılar, köyleri kaydedilmiştir. Ayrıca Çilekçi, Evrenhac, Yörükân-ı Gökçekırı ve müteferrik olmak üzere 4 cemaatin adı bulunmaktadır. Ayrıca Dedekabaağaç isimli bir mezraa

¹⁷ Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974, s.71-82.

¹⁸ Mübahat Küçüköğlu'nun eserinde 1528'de Bornova'nın, Sadrazam İbrahim Paşa'ya has veya zeamet olarak verildiği konusu iki farklı şekilde yer almaktadır ki, 1530 tarihli İcmal defteri dikkate alındığında doğrusu zeamet olmalıdır. Bkz. Mübahat Küçüköğlu, *a.g.e.*, s. 57-58, 141, 173.

¹⁹ Tahmini nüfus hesaplanırken bu konudaki çalışmalarda genellikle kullanılan, "hane x 5+mücerred=tahmini nüfus" formülü kullanılmıştır.

kaydedilmektedir. 16. yüzyılın başına ait bu defterde Bornova zeametinin 94000 akçelik yıllık hasılı bulunmaktadır²⁰.

Bu döneme ait belgelerden cemaatlerin iklim ve toprağı ziraat yapmaya elverişli, su kaynaklarının bol bulunduğu ve şehirlere yakın yerleri tercih ettiği anlaşılmaktadır. Gerçekten Bornova civarındaki Hamidlü, Hacılar ve Şeyhler köylerinin birer cemaat yerleşmesi olduklarında şüphe yoktur. Bunlardan gerek bugün “Doğanlar” adını taşıyan Hamidlü, gerekse Hacılar isimlerini taşıyan köylere Anadolu’da olduğu kadar Rumeli’de de rastlanmaktadır. Şeyhler’in adı ise, “Işıklar” olarak değiştirilmiştir ki, bu iki isim aynı cemaata aittir. Günümüzde Işıklar ismi de “Işıkkent”e çevrilmiştir²¹.

1520’lerde sadrazam hassı olan Bornova XVI. yüzyılda artık şehzade hassı haline gelmiştir. Bu tarihe kadar Manda, Kürdelen ve Kilizman civarlarındaki köyler devamlı surette buraların “tabi”i olarak gösterilirken bu tahrirde hepsi “tabi’i İzmir” şeklinde kaydedilmişlerdir. Diğer taraftan Bornova 1478, 1528 ve 1575 tahrirlerinde İzmir’e tabi olarak gösterilmiştir. Bornova ve köyleri daha sonra Sultan I. Ahmed’in annesi Handan Sultan evkafı hasları içine katılacaktır²².

XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait 1575 tarihli mufassal tahrir defterinde Bornova’da 100 hane ve 114 mücerred vergi nüfusu kaydedilmiştir. Toplam 214 neferlik bu nüfus, tahmini bir hesaplamayla 618 sayısına ulaşmaktadır. Buradan görüleceğı üzere XVI. yüzyılın ilk yarısı ile ikinci yarısı arasındaki hane sayısındaki artış %96, mücerredlerdeki artış ise %375’tir. Nefer sayısındaki artışın ise %185,3 olduğu tespit edilmektedir²³.

1575 tarihli mufassal tahrir defteri incelendiğinde Bornova’nın demografik ve iktisadi hayatı hakkında önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Tahrirde geçen isimlere bakıldığında tamamının Türk ve müslüman adlarından oluştuğı görülmektedir. Buna göre o tarihlerde Bornova merkezinde hiç gayr-ı müslim yaşamadığı sonucuna varılabilir. Aynı defterde kayıtlı nüfus arasında 3 nim çift, 94 bennak, 111 mücerred

²⁰ BOA, TD 166, s.394.

²¹ Mübahat Kütükoğlu, a.g.e. s.63.

²² Mübahat Kütükoğlu, a.g.e., s.58.

²³ Bornova ve köylerinde XV-XVI. yüzyıllardaki nüfus verileri ve yorumlanması için bakınız; Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.e. s.75-78.

kaydedilmiştir. Ayrıca 3 muhassıl, 1 imam ve 1 malûl neferinde kayıtlı bulunduğu görülmektedir. 1575 tahririnde vergi nüfusu olarak kaydedilen kişiler arasında 5 nefer (Pervane, Ferras Arab) mu'tak olarak zikredilen azadlı köleler bulunduğu da dikkati çekmektedir.

1530 tarihli muhasebe defterinde yer alan "hafta bazarı durdur" kaydından Bornova'da haftada bir gün Pazar kurulduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde 1575 yılına ait defterde de Burunova'da bâc-ı pazar vergisinin vergi kalemleri arasında kayıtlı bulunduğu dikkati çekmektedir. 1575'de ise Pazar bâcı 2500 akçe, ihtisab geliri ise 3200 akçe olarak tespit edilmektedir.

Ziraî ürünler arasında buğday, arpa, mîlas, mercimek ve susam, çavdar, yulaf, nohut, bakla, darı ve diğer hububat ürünleri kayıtlı olduğu gibi, sanayi hammaddesi sayılabilecek ürünler arasında pamuk, keten, kendir, kenevirin bulunduğu ve önemli miktarda yonca ziraatinin gerçekleştiği "Kevâre" adıyla kayda geçen bal peteği dolayısıyla arıcılık da yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlarla beraber Bornova'da üzüm bağların bulunduğu badem, zerdali, ceviz, meyve, zeytin, narenc cinsinden meyvelerin de yetiştiği görülmektedir.

1575 tarihli mufassal tahrir defterine göre Bornova Köyü²⁴
KARYE-İ BURUNOVA **Tâbi'-i İzmir**

Hacı Mustafa v. Nebi	Be.
Ömer v. O	Muhassıl
Mehmed v. Ali	Be.
Ömer v. O	Mü.
Nurullah bi. O	Mü.
Hacı Mustafa v. Ali	Be.
Receb v. O	Mü.
Mehmed bi. O	Mü.
Yusuf bi. O	Mü.
Bekir v. Ali	Be.
Mehmed v. Devlethan	Be.
Hacı Hüseyin v. O	Muhassıl
İbrahim bi. O	Mü.
Ali v. İlyas	Be.
Süleyman v. O	Mü.
Hasan v. Mustafa	Be.
Hüseyin v. O	Mü.
Mustafa v. İbrahim	Be.

²⁴ TKGMA. KKA. TT. nr. 167, s.51-53.

İlyas v. Hasan	Be.
Hasan v. O	Mü.
Ömer v. Osman	Be.
Ali v. Kâsım	Be.
Memi v. O	Mü.
Hacı Ali v. Hacı Mustafa	Be.
Mustafa v. O	Mü.
Yusuf v. Pir Ali	Be.
Şa'ban v. O	Mü.
Hacı Yahya v. Hamza	Nim
Hüseyin v. O	Muhassıl
Memi v. Bektaş	Be.
Mustafa v. O	Mü
İlyas v. Bektaş	Be.
İbrahim v. O	Mü.
Mustafa bi O	Mü.
Hasan v. Bektaş	Mü.
Hacı Ali v. Veli	Be.
Abdullah v. O	Mü
Mehmed bi. O	Mü
Hasan bi. O	Mü
Ahmet bi. O	Mü
Mustafa v. Hacı	Ma'lûl
Hasan v. Bektaş	Mü
Ali v. Samed	Be.
Hasan v. O	Mü.
Hüseyin bi. O	Be.
Mustafa v. Pirî	Be.
Ömer v. O	Mü
Yusuf v Hacı Yahya	İmam
Yahya v. O	Müc
Ali bi. O	Mü
Bayram v. Hamza	Be.
Mehmed v. O	Mü
Mustafa bi. O	Mü
Nesimi bi. O	Mü
Mustafa v. Eymir	Be.
Mehmed bi. O	Be.
Hacı Haydar v. Veli	Be.
Yusuf bi. O	Be.
Mehmed v. Sefer	Be.
Mustafa v. O	Mü.
Hacı v. Hamza	Nim
Mustafa v. O	Mü.
Ali bi. O	Mü.
Hamza bi. O	Mü
Hacı Mehmed v. Hacı Hasan	Be.
Mustafa bi. O	Mü.
Yusuf v. Veli	Be.
Ahmet v. O	Mü.
Bekir v. Yunus	Be.
Ali v. O	Mü.
Mustafa bi. O	Mü.

Hamza bi. O	Mü.
Ömer bi. O	Mü.
Süleyman v. Kara Mehmed	Mü.
İbrahim bi. O	Mü.
Ca'fer bi. O	Mü.
Mehmed bi. O	Mü.
Mehmed v. Ömerşah	Be.
Mustafa v. O	Mü.
Mehmed v. Seydi Ali	Be.
Mustafa mu. Hacı Osman	Be.
Mehmed mu. ?	
Eynebeyi v. Abdullah	Be.
Abdullah v. O	Mü.
Hacı Mustafa	Be.
Bilal mu. ?	Be.
Ahmet v. O	Mü.
Haydar Arap mu. Kara Musa	Be.
Süleyman v. Mehmed	Mü.
Pervane mu. Koca Ali	Be.
Mustafa v. O	Mü.
Şaban v. İnal	Be.
Mehmet v. O	Mü.
İzzet v. İnal	Be.
Süleyman v. O	Mü.
Osman bi. O	Mü.
Hüseyin bi. O	Mü.
Ali v. Hamza	Be.
Şahveli v. Hüseyin	Be.
Mehmed v. O	Mü.
Mustafa bi. O	Mü.
Ali v. Mustafa	Be.
Mehmed v. Yusuf	Be.
Yusuf v. O	Be.
Hüseyin bi. O	Mü.
Mehmed v. İbrahim	Be.
Ahmed v. Ali	Mü.
Veli bi. O	Mü.
Hacı Resul v. Hızır	Be.
Abdullah v.o	Mü.
Ahmed bi. O	Mü.
Mehmed v. O	Be.
Hasan v. O	Mü.
Hüseyin bi. O	Mü.
Musa v. Ali	Be.
Receb v. O	Mü.
Ali bi. O	Mü.
Emrullah v. Musa	Be.
Mehmed v. Bâli	Be.
Abdüssemed v. Sarı	Be.
Ali v. O	Mü.
Ahmed v. Mehmed	Mü.
Veli v. Hamza	Be.
Hüseyin v. O	Mü.

Ali v. Resul	Nim
Ömer bi. O	Mü.
Nebi bi. O	Mü.
Yusuf v. İsa Dede	Be.
Nebi v. O	Mü.
İbrahim v. Mustafa	Be.
Merni v. Nasuh	Be.
Ömer v. O	Be.
Bekir bi. O	Mü.
Receb bi. O	Mü.
Hızır bi. O	Mü.
Bekir v. Mustafa	Mü.
Hasan bi. O	Mü.
Mehmed v. Ramazan	MÜ.
Mustafa v. Mehmed	Be.
Ali v. O	Mü.
Hasan bi. O	Mü.
Seydi v. Mehmed	Be.
Osman v. O	Mü.
Ömer bi. O	Mü.
Mustafa v. Yusuf	Be.
Mehmed v. O	Mü.
Ali bi. O	Mü.
İbrahim bi. O	Mü.
Mustafa v. Haydar	Mü.
Ali bi. O	Be.
Nebi bi. O	Mü.
Yunus v. Demürtaş	Be.
Hasan v. O	Mü.
Yunus v. Demürtaş	Be.
İbrahim v. O	Mü.
Zeynelabidin bi. O	Mü.
Hacı şaban v. Mahmed	Be.
Hüseyin v. O	Mü.
Hacı Mustafa v. İdris	Be.
Mustafa v. Eynehan	Be.
Ahmed v. O	Mü.
Hasan bi. O	Mü.
Hüseyin v. Musa	Be.
Hüseyin v. Mehmed	Be.
Mehmed v. O	Be.
Mustafa v. O	Mü.
Osman bi. Hüseyin	Be.
İbrahim v. O	Mü.
Osman bi. O	Mü.
Cafer v. Mehmed	Be.
Mehmed v. O	Mü.
Musa v. Hasan	Mü.
İbrahim v. Sinan	Be.
Halil v. O	Mü.
Mehmed bi. O	Mü.
Yusuf v. Mehmed	Be.
Mustafa v. O	Be.

Veli v. Nebi	Be.
Mehmet v. Ali	Be.
Hüseyin bi. O	Be.
Abdülkerim bi. O	Be.
Mehmed v. O	Mü.
Ali v. Mehmed	Be.
Veli v. O	Mü.
Mustafa v. Şeyh Halil	Be.”
Mehmed bi. O	Mü.
Hüdavirdi bi. O	Be.
İbrahim v. O	Mü.
Osman v. Evhat	Be.
Hızır v. O	Mü.
Hamza v. Armağan	Be.
Kasım v. Hacı	Be.
Hasn v. Seydi Ali	Mü.
Mehmed bi. O	Be.
Ali v. O	Mü.
Ferraş Arap mu. Gökçe	Be.
Hamza v. Hacı	Be.
Ömer bi. O	Mü.
Ali v. Veli	Be.
Himmet v. O	Mü.
Ali v. Yusuf	Be.
Mustafa bi. O	Be.
İlyas bi. O	Mü.
Musa v. Hüseyin	Be.
Hüseyin v. O	Mü.
Mustafa v. Köse Bahşı	Be.
Mustafa v. Yusuf	Be.
Osman v. O	Mü.
İlyas v. Hamza	Be.
Hamza v. O	Mü.
İsa Bali v. Musa	Be.
Mustafa v. O	Mü.
Hacı Ali v. Mehmed	Be.
Mehmed v. Bekir	Mü.
Neferen 214	

MAHSUL-İ KARYE-İ BURUNOVA

Mahsul	17466
Nim çift 3	Resm 492
Bennak 90	Resm 1080
Mücerred 113	Resm 678
Öşr-i hınta 17 keyl	Kıymet 1904
Öşr-i şair 32 keyl	Kıymet 2048
Öşr-i milas ve mercimek ve sisam ve çavdar ve alef ve nohut ve bakla ve taru ve hububat-ı saire	356
Öşr-i bostan	15
Öşr-i penbe	20
Öşr-i keten ve kendir ve	15

kenevir	
Öşr-i yonca	100
Öşr-i Piyaz ve sebz vesair sebzevat	13
Öşr-i hasıl-ı bagat an köfter ve meviz ve turş-u engür ve badem ve zerdali ve ceviz ve gayruha	4348
Öşr-i meyve	50
Öşr-i zeytun	150
Öşr-i narenc	50
Resm-i Kevâre	200
Resm-i agnam	55
Resm-i arusane	60
Resm-i deştbanî	151
Resm-i zemin ve hakû'l-vad	150
Resm-i tapuyu zemin ve zeminhane	171
Bac-ı bazar-ı Burunova hasıl	2500
Mahsul-ı yağhane-i Burunova ki Manda ile mahlût oturlar	3000
Cürm-i cinayet ve bad-ı heva ve yave ve kaçgun ve müteveccihat-ı saire	393

KISALTMALAR: Be.: Bennak; bi.: birâder-i; mu.: mu'tak-ı; Mül.: Mülcerred; v.: Veled-i.

Bornova XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık bir nahiye merkezi görünümündedir. Bu dönemde Bornova'ya bağlı 16 köyün isimleri ise şöyledir: Ansızca, Armudlu, Çiçekli, Dereler, Göktepe, Hacılar, Hamidlü, Işıklar, Ilıca-i rub' kördan, Kavaklıdere, Koğulca, Manastır, Pınarbaşı, Seki, Sarılar, Yörükân-ı Gökçekarı. Bu köylerden Çiçekli, Şeyhler, Pınarbaşı ve Kavaklıdere günümüzde halâ Bornova'ya bağlı iken, Armutlu, Dereköy, Gökçeyurt, Sarılar ve Ansızca köyleri ise Kemalpaşa'ya bağlıdır²⁵.

Bornova'da XVIII. Yüzyılda bulunan câmi, mescid tekke ve vakıfların durumu²⁶:

Köy	Cami'	Mescid	Tekke	Vakıf
Nefs-i Birunabad	Hüseyin İsa		Halil Baba/ Aşura Ali veled-i Mehmed	Hüseyin İsa Cami'nin tamiri için nükud
Armudlu	Ali Ağa			
Ansızca	Hacı Hüseyin			
Çiçekli	Ahmed Ağa			
Hacılar		Hacı Ahmed	Seyyid Osman Mescid	

²⁵ Nahide Şimşir, *a.g.t.*, s.40-42.

²⁶ Aynı eser, s.324.

Hacılar		Seyyid Osman		
Manastır	Manastır			
Pınarbaşı	Kara Ali	Göktaş		Aişe Hatun binası hanın nükud
Pınarbaşı		Hoca Ali		Hızıroğlu
Pınarbaşı		Kara Ahmed		
Seki	Seki			
Sıralar	Sıralar			
Şeyhler	Abdurrahman			Mihriban Hatun Mescidi
Şeyhler	Abdüssamed			Seyyid Hamza baba Zaiyesi
Şeyhler				Şüca Dede Zaviyesi

XVII. yüzyılın başından itibaren, İzmir'in iktisadî bakımından gelişmesine paralel olarak Bornova, İzmir'deki Frenk tacirlerin yazlarını geçirdikleri kasaba olarak büyük önem kazanmıştır. Özellikle yabancıların buraya gelmesi, 1865 yılında demiryolu hattının Bornova'ya kadar uzatılmasıyla daha da artmış olmalıdır. XIX. yüzyıl başlarında 3-4000 tahmin edilen nüfusu, bilhassa yazın, Mart-Kasım ayları arasında iki katına çıkmaktaydı. Bentlerin beslediği bir çeşmesi, bir hamamı, iki camii ve pazaryerinde bir Kadiri dergahı bulunmaktadır²⁷. 1307 (1891) yılında yayınlanan Aydın Vilayeti Salnamesine göre artık müstakil bir belediyesi olan Bornova merkezinin nüfusu 2152 iken kendisine bağlı 9 köyü ile birlikte bu rakam 8110'a ulaşıyordu. Çarşısı düzenli ve geniş olan Bornova, çoğunluğu İzmir'in seçkinlerine ait zarif ve gösterişli köşkleriyle anılmaktaydı. Aynı tarihte Bornova'daki hane sayısı 1065, iken 1 postahane ve bir hükümet binasının yanısıra 2 cami, 4 mescit, 1 havra, 1 Protestan, 1 Katolik ve 1 Ermeni, 2 de Rum kilisesi mevcuttu²⁸.

1908 yılına gelindiğinde bu rakamların hayli değiştiği görülür. Bornova'ya bağlı köy sayısı 13'e yükselirken hane sayısı 2935 olmuştur. Nahiye 9 camiye karşılık 12 adet kilise bulduğu kaydedilmiştir²⁹. Ancak kiliselerle ilgili bu rakamın diğer kaynaklarla çeliştiği için abartılı verildiği anlaşılmaktadır.

İstatistikler incelendiğinde Bornova'da XIX.yy. sonu ve XX.yüzyıl başlarında gayr-ı müslim nüfusun oldukça arttığı ve kasabanın Rumlaşmak tehlikesiyle karşı

²⁷ Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 45.

²⁸ Aydın Vilayetine Mahsus Salname, 1307 sene-i mali, s. 426-431, 558.

²⁹ Salname-i vilayet-i Aydın, 1326 (1908), s. 252

karşıya kaldığı görülmektedir. Milli Mücadele'nin arkasından gerçekleşen Nüfus Mübadelesi ile şimdiki Türk özelliğini tekrar kazanmıştır.

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde İzmir'e bağlı bir nahiye olma özelliğini devam ettiren Bornova'nın nüfusu 1905'lerde 12 bini aşmış olarak kaynaklarda yer almaktadır. Müstakil bir belediyesi olan Bornova'nın düzenli ve geniş sokakları arasında istasyondan başlayıp çarşıya kadar uzanan caddesi İzmir'dekilerle yarışmaktadır. Çoğunluğu İzmir şehrinin ileri gelenlere ait köşklere kasabanın her tarafında rastlanmaktadır. Ününü koruyan nar bahçeleri sayesinde Pınarbaşı'na binlerce ziyaretçi gelmektedir. Bu yıllarda Bornova'da sadece üç cami ve birkaç mescit ile iki kilise ve birkaç mektepten söz edilmektedir³⁰. O tarihlerde Bornova'ya dahil olan ve Koklıca ve Pınarbaşı köylerinde de 500'den fazla hane bulunmaktadır. Özellikle tatlı suları, nar ve şeftali bahçeleriyle Pınarbaşı ilk ve son bahar mevsimlerinde adeta bütün İzmir'in bir dinlenme alanı olmuştur. Hamidiye adıyla anılan Boşnak köyünde de Sultan II. Abdülhamid adına yaptırılmış ve tüm giderleri padişah tarafından karşılanan oldukça güzel bir cami mevcuttur³¹.

³⁰ Cevat Sami- Hüseyin Hüsnü, *İzmir 1905* (yay.haz.Erkan Serçe), İzmir 2000, s.69.

³¹ Salname-i Vilayet-i Aydın, 1326, s.254.

C. SEYAHATNAMELERDE BORNOVA:

Bornova hakkında izlenimlerini aktaranların ilki Evliya Çelebi'dir. Eserini kaleme aldığı XVII. yüzyılda Bornova'yı İzmir'in en verimli yerlerinden birisi olarak aktaran Seyyah, ahalisi ile ilgili olarak ise Rumların fazlalığından dolayı olsa gerek "amma Burunâbad cümleden mahsuldar sümüklü, murdar kazai mebrumdur. Zira cümle halkı Rumu merzubumda şumdur" gibi olumsuz ifadelerle anmaktadır³².

Evliya Çelebi'nin dışında Bornova hakkında izlenimlerini aktaranlar daha çok yabancı seyyahlar olmuştur. 1739 yılında İzmir'e gelen Richard Pococke, İzmir'e bir mil uzaklıkta dediği Bornova'yı da ziyaret ederek gördüklerini kaydetmiştir. Yazarın ifadesine göre, İzmir'e yakınlığından dolayı ticaret için elverişli ve seçkin bir yer olarak görülen Bornova hakkında, Osmanlı Sultanı'nın yabancı konsoloslardan kendilerini İzmir ve Bornova Konsolosu olarak tanımlamalarını istemiştir. Bornova'da büyük bir Türk mezarlığı olduğundan söz eden yazar, burada birçok sütun başlığı ve eski kalıntıların da bulunduğunu, Yunanca bir yazıttan, eski bir kilise varlığının söz konusu olabileceğini belirtir. Daha çok mezarlar ve höyüklerle ilgilendiği anlaşılan yazar eski eserleri antik çağlarla ilişkilendirmeye çalışırken, Hacılar köyünde gördüğü mezarlar hakkında da izlenimlerini aktarmıştır³³.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Bornova hakkında bilgi veren seyyahların sayıları da artmaktadır. 1835-1836'da Bornova'yı ziyaret eden X.J. Hamilton, Büyük Cami'deki mermer sütunların eski İzmir'in cadde ve sokaklarını süslemiş olabileceğini belirtir. Strabon'un eserinde geçen Melez'le ilgili bilgiyi değerlendiren seyyah bunun Bornova'nın içinden akan çayla ilgisini araştırır. Eski İzmir'in bu çayın kenarında kurulu bulunduğunu, Tantalos mezarı olarak bilinen mevkinin de bunu kanıtladığını söyler³⁴.

³² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, sayfa: 89.

³³ İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XVIII. Yüzyıl*, İzmir 1996, s.52

³⁴ İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl II*, İzmir 1996, s.31-32.

1833 ve 1843 yıllarında iki kez Anadolu'ya gelen ünlü Fransız arkeolog ve gezgini Charles Texier'in eserinde Batı Anadolu ve İzmir de geniş yer tutmaktadır. Eserinin ilk Cildinde Bornova ve çevresinin toprak yapısıyla ilgili verdiği bilgilerin yanısıra Homeros Mağaraları adı verilen oyukları da ziyaret eden seyyah, Homeros'a ait bu bilginin yanlış olabileceği üzerinde durmuştur³⁵. Yazar ayrıca Bornova ovasının İzmir Körfezi'nin bir uzantısı olduğunu ve ovayı çevreleyen dağın güney yamacında antik bir şehrin (Smyrna) kalıntıları bulunduğunu aktarır. Burada keşfedilen buluntulardan birkaç tanesinin de Bornova Camisi'nin yapımında kullanılmış olduğunu söylemektedir³⁶.

1845 yılında İzmir'e gelen Ludwig Ross da Bornova'da antik Melez'i arayan seyyahlardan birisidir. İzmir'in en güzel yazlık yerlerinden biri olarak aktardığı Bornova'nın, İzmir'in Hristiyan kesiminin iyi havalarda geldiği, serin havası ve ilginç manzarasının keyfini çıkardıklarını anlatmaktadır³⁷.

1859-64 yıllarını kapsayan seyahatinde İzmir'e uğrayan Moritz Buch da antik çağların izini Bornova'da sürmeye devam eder. Bornova'yı İzmirli tüccarların ve konsolosların bahçeler içinde evlerinin bulunduğu bir yer olarak tanıtır. Ona göre buranın en göze çarpan kalıntısı, "kayalık bir tepenin tam ortasında yer alan Tantalos'un mezarıdır. Kesme taşlardan anlaşıldığına göre mezar Helen öncesi döneme aittir. Eğer Tantalos'a ait değilse bile en azından o dönemden bir ileri gelene ait olduğu kesindir"; Bu mezarın tek kalıntı olmayacağını farkına varan yazar bölgenin antik bir şehrin kalıntılarını sakladığına da emindir³⁸.

XIX. yüzyılda Bornova hakkında en değerli bilgileri aktaran eserlerden birisi de İkonomos seyahatnamesidir. 1932 yılında Arapzade Cevdet Bey tarafından Türkçeye aktarılan kitabın Bornova ile ilgili kısmı o günlerin Bornova manzarasını çizmektedir:

"Bu köy İzmir ovasının kuzeybatısının sonlarındadır ve kısmen ovada ve kısmen Spil dağları etekleri üzerindedir ve İzmir körfezinden takriben bir saat mesafededir. Bornova'nın güneydoğu ve güneybatısında birçok kırılmış eski mermer sütunlar vesair

³⁵ Charles Texier, *Küçük Asya*, çev. Ali Suad, Cilt:1, İstanbul 1339, s.60-61.

³⁶ Charles Texier, *Küçük Asya*, çev. Ali Suad, Cilt:II, İstanbul 1339, s.13.

³⁷ İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XIX. yüzyıl I*, İzmir 1994, s.96-97

³⁸ İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl II*, s. 89

eski eserler bulunmaktaydı; ancak bunlar tamamıyla ortadan kaybolmuştur. Zira bunlar sonradan binaların inşasında kullanılmışlardır. Köyün eşrafından iki kişinin güneydoğudaki harabelerde defineler buldukları söylenmektedir. Bu eski kalıntılar Cousinery, Fauvel ve Ch. Texier'e Eolie İzmiri'nin burada olduğu zannını vermiştir. Bornova İzmir'den iki saat mesafededir. Evvelce buraya iki yoldan gidiliyordu; birisi kemer köprüsünden giden cadde ve diğeri de deniz yoluyla Bornova iskelesi denilen mahale giden yoldu. Bu iskeleden köye giderken yarı yolda çok büyük bir çınar ağacı vardır ki birkaç bin senelik bir ağaç olmalıdır, şiddetli rüzgarlardan bazı yerleri kırılmıştır. Burnova'nın yukarıda zikrettiğimiz iki yolu da bugün metruk bir haldedir. 1861 senesinden beri hisse senedâtı çıkarmak suretiyle teşekkül eden bir şirket şehrin kuzey ve kuzeydoğu tarafından körfez sahilini takiben katranlı bir yol meydana getirmiştir. Bu yol Meles'in döküldüğü yerden geçerek daha ileride kemer köprüsünden gelen cadde ile birleşmektedir. Bu yeni yol eskisinden biraz daha kısadır. 1865 senesinde İzmir-Kasaba şirketi Burnava'ya kadar bir demiryolu şubesi vücuda getirmiştir. Bu şube şirkete çok gelir temin etmektedir. Ancak şirket kendi çıkarı açısından Bornovalıların istasyonu köye biraz daha yaklaştırması hakkındaki isteklerini dikkate almalıdır. Köyün sabit ve daimî nüfusu sekiz on bin kişi kadardır, yazın bu miktar hayli çoğalmaktadır. Köy günden güne büyümektedir. En güzel evler ovada Çeşme Sokağı, Muhacir Tarlası ve Bozalan denilen mahalledir. Sonradan şimendifer istasyonu civarında da bazı elerin inşasına başlanmıştır. Köyün yüksek kısmındaki evler ekseriyetle fukara evleridir. Köyde oldukça ehemmiyetli bir çarşı ve oldukça büyük bir hamam vardır. Köyde birisi eski bir Bizans kilisesinden çevrilmiş iki cami vardır. Burnova'nın kuzeyinde büyük bir havuz vardır, bunun suyu Sipyle dağından gelir. Menbaları İkizgöl ile bazı ufak pınarlardır"³⁹.

Bornova'ya gelen yabancıları en çok etkileyen kuşkusuz doğal güzellikleridir. Aralarında söz birliği etmişçesine Bornova bahçelerinin güzelliklerinden bahsetmektedirler. Bunlardan birisi de 1872 Nisan'ın da şehre gelen Julius Seiff'tir. Yazarın ifadesiyle;

³⁹ F. Slars ve Ikonomos, *a.g.e.*, s.187-189.

“Güzel İzmir manzarasının doğusunda, ağaç ve çeşitli bitkilerle dolu bir alanda yayılan ve kayalık sıradağların ortasında Hacılar, Bornova ve Pınarbaşı köyleri Doğu’dan çok, Avrupa’yı çağrıştıran o güzelim bahçeli evleriyle bir çiçek gibi açmaktadır. Sivri kayalık sırtıyla uzayıp giden Yamanlar Dağı ve eski adıyla Sipylus, bugünkü adıyla Manisa Dağı, kuzeye olan görüşü sınırlamaktadır. Çıplak dağların üzerinden bakıldığında, güneyde, yeşil tepelerin arasından geçip giden demiryolu ve kıvrımlarla akıp giden Melez’in üzerine kurulu bir tablo güzelliğindeki iki su kemeri görülebilir⁴⁰.

1895’te İzmir’i ziyaret eden E. Kauder’de; Bornova’ya yaptığı bir gezintide bahçelerin, palmyelerin ve servi ağaçlarının oluşturduğu yeşilliği hayretle seyrettiğini aktarmaktadır. Burada İzmirli zengin tüccarların villalarının bulunmasından dolayı, özellikle yaz akşamlarında çok seçkin bir eğlence dünyasının yaşandığını da eklemekten geçmemiştir⁴¹.

Bornova’nın bahçelerinden etkilenen sadece yabancılar değildir. 1876 yılında sürgüne gönderildiği Akka’dan dönen Bereketzâde İsmail Hakkı, nefis Türkçesiyle ziyaretini şöyle anlatır:

“Bir aralık trenle “Bîrunâbâd” denilen safalı bir yere gitmiştik. Giderken sağ tarafımızda bulunan geniş araziye ‘kudret eli’ gözün yetiştirdiği kadar kâmilan ağaçlar ve bitkilerle donatmış; sanki tren bir zümrüt deryası içinden geçiyordu. Bizi, Birûnâbâd’da, -hatırimda kaldığına göre- Baltacıların aldığını söyledikleri geniş ve iç açıcı bir bahçe içinde bir köşke götürdüler. Zemin katında iki taraftan bahçeyi gören geniş, süslü bir odada bir müddet aram eyledik. Odayı dıştan sarmış olan güllerle diğer kokulu ağaçların tek tük bazı dalları pencerelerin önüne sarkmıştı. Bir takımının da, rüzgarın sallamasıyla ara sıra uçları; odanın bitişiğinde yarım elips şeklinde yapılmış mermer havuza, iki taraflı arslan ağızlarından dökülen suyun havuz içindeki berrak yüzüne dokunuyordu. Bu halde bir taraftan bunların, diğer taraftan o güzelim bahçede, baharın nefhiyle yer yer açılmış diğer çiçeklerin yaydığı kokular, cisim ve canı güzel güzel kokulandırıyor. Sanki Nedim’in ruhu bu nûzhetâbâdda şöyle nağmeler

⁴⁰ İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl I*, s.133-134.

⁴¹ İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl II*, s.142.

ediyordu:

*Bahar öyle itmiş fezâsında cuş
Sanursun ki, gerdûne irmiş harûş
Dizilmiş nihâlân-ı gül sû besû
Katariyle gelmiş meğer reng ü bû
Lebi havzi mâh-ı nevin pâresi
Süreyyâ feşan âb-ı fevvâresi
Rehâmında var ol kadar ferû tâb
Ki yânında çün şem'ı rûz-i âfıtâb*"⁴²

Bornova'yı ziyaret edenler arasında döneminin birçok meşhur siması bulunmaktadır. Bunlar muhtemelen İzmir'e gelmişler, daha sonra belki duyduklarının etkisiyle Bornova'yı da güzergahlarına eklemişlerdir. Bunlardan birisi İsveçli ünlü seyyah ve botanist olan Frederick Hasselquist'tir. 1749'daki seyahatinde Bornova'da sadece 30 hanenin yaşadığını kaydetmiştir. 1785 yılında ise Marcian Codex of Homer'i keşfeden ve 1782'de İliada'yı yayınlayan ünlü bir dilbilimci Jean Baptiste d'Anne de Villoison, Bornova'ya gelenler arasındadır. Bunlardan başka Avrupa'nın Edebiyat çevrelerinden de birçok ziyaretçi gelmiştir. Bunlardan biri Pylades gemisiyle 1810 yılında gelen Lord Byron'dır. Gordon ailesinin misafiri olarak Buca'da kalırken Bornova'yı da ziyaret etmiştir. Pierre Loti, Byron ve Lamartine de Godfrey Giraud'lara geçen Whittall köşkünde kalmışlardır⁴³.

1816-1819 yıllarında en son Godfrey Giraud'un sahip olduğu evde Napolyon'un generallerinden Anne Jean Marie Rene Savary, Duc de Rovigo'nun kaldığı söylenir. Napolyon'un Waterloo'da yenilmesinden sonra Savary St. Helena sürgününde imparatora eşlik etmek istemiş fakat kabul edilmeyip Malta'da hapsedilmiştir. Buradan diğer bir general Charles Antony Lallemand ile birlikte İzmir'e kaçmıştır. Bornova'da yaşarken bilinmeyen bir sebepten Lallemand ile Bozalan'da bir düello yapmıştır. Yine,

⁴² Bereketzâde İsmail Hakkı, *Yâd-ı Mâzî*, hazırlayan: Mümtaz Habib Güven, İstanbul 1997, s. 168-169.

⁴³ Evelyn Lyle Kalças, *Gateways To The Past*, İzmir 1983, s. 65.

1838'de Yunan Kralı Otho, 1854'te Sir Joseph Montefiore, Eylül 1886'da Galler Prensi George sonradan (V. George) Bornova'yı ziyaret edenler arasında sayılabilir ⁴⁴.

Bornova'yı ziyaretine ilişkin ayrıntılı bilgiler veren kişilerden birisi de sonradan Meksika İmparatoru olan Avusturya Arşidükü Maximillian'dır 1850'de Avusturya donanmasının komutanı olduğu gençlik yıllarında Bornova'daki Palatial Brusick köşkünde misafir olmuştur.

"Hiçbir şey yapmadan tatlı yaşayan" levanten ailelerin yazlıklarının bulunduğu Bornova'da Homeros'un doğduğu yer olarak rivayet edilen mağaraları gezmiştir. Bornova'yı verimli toprakları ve temiz havasıyla yaşanacak bir yer olarak gören, Maximillian izlenimlerini şöyle aktarır: "burası Fransızların yaz aylarını geçirdikleri 'yazlıkların' yeri. Zengin bahçeleri, dağ havası ve şark usulüne göre yapılmış o güzelim binalar ve bahçeler yüksek duvarlarla çevrilmişti. Türklerin bulunduğu yerde bir Pazar yeri bulunmaktaydı. Bu küçük Pazar yeri bakımsız, kirli ve daracık sokaklardan oluşmaktaydı."

Maximilian, Whittal ailesinin daveti sırasında İzmir'deki levanten aileleri daha yakından tanıma fırsatını bulurken bir çelişkiyi de gördü: "Bu cenneti andıran güzellikteki yerde bulunan Avrupalılar servetlerini halkın meraklı bakışlarına açarak zenginlikleri ve para ile neler satın aldıklarını kanıtlamak isterlercesine bir yarış içerisinde. Şarklı ise servetini dört duvarın içerisine kapatıp kendisine bir cennet kurarak, kendisi ve ailesi için yaşamaya çalışıyor. Bu sebepten dolayı Şark'ta hiç görülmeyen şeyler ilgi kaynağı oluşturmakta, halbuki Avrupa'da insanların bakışları aynı güzelliklere bakmaktan yorulmuştur"⁴⁵.

Osmanlı Devleti döneminde Bornova'yı ziyaret eden kişilerin arasında en önemlisi kuşkusuz Devletin en üstünde bulunan padişah olmalıdır. Mısır ve Avrupa'yı gezen Sultan Abdülaziz bu gezileri sırasında İzmir'e geldiğinde Bornova'yı da ziyaret etmiş ve burada bir süre kalmıştır.

Sultan Abdülaziz, 5 Mayıs 1863'te İzmir'de huzura çıkanları kabul ettikten sonra Bornova'ya gitmek üzere hareket etmiştir. Bornova'da yaşayan çoğunluğu Fransız

⁴⁴ Aynı eser., s.66-67.

⁴⁵ Ahmet Mehmetefendioğlu, "Meksika İmparatoru Maximilian'ın İzmir İzlenimleri", *Tarih ve Toplum*, Şubat 1992, sayı:98, s.98-102.

birçok levanten bu ziyaret için birçok hazırlıklar yapmışlardır. Başta Sultan olmak üzere, toz içindeki alay görününce hangi villayı şerefliendireceği konusunda bir telâştır başlar. Sonunda hünkârın, İzmir’de yıllardan beri ticaret yapan Whitall’e misafir olacağı bildirilir. Halk, mektep çocukları dualar okumaktadır. Bazı madamlar damlara çıkmış, bazıları, kapının yanında sıraya dizilmiş Padişahı selâmlamaktadır.

Bu dualara çiçekler arasında yerini almış sanatkârların çaldığı müzikler eşlik ederken, Sultan Abdülaziz sağına, soluna selâm vererek, araba ile villanın tâ içine kadar gider. Girişte, arabadan inerken, beyazlar giymiş iki kız çocuğu karşılayarak biri buhurlar yakarken, diğeri de geçtiği yerlere çiçekleri saçmaktadır. Padişah, her ikisini selamladıktan sonra dairelerine çıkar. Kendisine takdim olunan dondurmaya yerken, diğeri yandan “bu güzel köşke güneşin ziyası nüfuz edemiycek kadar kesif ve girift ağaçların hasıl ettiği manzarayı ve duvarlardaki nadir ve kıymetli tabloları temaşa ederek” dinlenmeye çekilir.

Ev sahibi konuğunu ağırlamaktan son derece memnundur, ancak uzun yıllardır burada yaşadığı halde Türkçeyi bilmediğini görenlerin, bunun sebebini sormaları üzerine “Ne yapayım? Türkçeyi öğrenmeğe vakit bulamadım!” sözleri ile cevap vermesi tepkilerini çeker.

Hünkâr yemekte iken, Fuad ve Mahmud Paşalar -maiyyetlerinde komiser Reşad Bey olduğu halde-Yusuf Efendi’nin köşkünü ziyaret ederler. “Bu köşk, gerek İzmir’de ve gerek başka yerlerde eşine tesadüf olunamayacak derecede güzel ve konforlu idi. Sahibi pek zengin, tek başına hünkârı bütün maiyeti ile ağırlayabilecek kadar zengin bir Ermeni idi. Fuad Paşa; ziyareti ile, bu vatandaşı ve pek zeki ve güzel olan karısını taltif ederek, bir sui tefehhüme meydan bırakmamıştır.”

Kafilenin dönüşünde üzücü bir hadise meydana gelir: İzmir’den Bornova’ya dönmekte olan ihtiyar bir köylü, alaya yol vermek maksadı ile, bir çalının kenarına çekilmek ister, fakat bindiği at her nasılsa kayarak, ihtiyarla birlikte çalının arkasına yuvarlanır. Kendisine derhal yardım edilerek atı ve kendisinin yaralanmadan kurtulması sağlanır. Bununla beraber Sultan, Bornova yolunu çok beğenmiştir. Ayrıca “yolun iki yanına, Kahire’de olduğu gibi, ağaç dikilirse, sıcak günlerde daha güzel olacak” tavsiyesinde bulunmayı da ihmal etmez.

Sultan Abdülaziz, bu ziyaretiyle birlikte çeşitli sosyal ve dini kuruluşlara verilmek üzere ihsanlarda bulunur. Buna göre: Demiryolu memurlarına 100.000; Bornova yoluna 10.000; sipahi ocağına –yapılacak işten memnun kalmak şartıyla- 20.000; ve (teveccühât-ı şahane)ye nail olmakta devam etmesi kaydıyla, Kaysarlı Ahmet Paşa’ya 150.000 kuruş ayrılır⁴⁶.

Sultan Abdülaziz’in Bornova ziyaretine ait dikkat çekici bir olay da 1857’de inşa edilen Aziz Mary Magdalene Bornova Anglikan Kilisesi’ne yaptığı ziyarettir. Sultan’ın kilisenin kapısından girerken başlığını çıkarır, bu durum feslerini her yerde giyen Rum ve Ermenilerin göstermediği bir saygıyı sergilemesi açısından orada bulunanların takdirini toplamıştır⁴⁷. Bir başka kaynağa göre Sultan Abdülaziz, Bornova’da üç gün kalmış ve burada yapılan at yarışlarını izlemiştir. Kendisine karşı gösterilen misafirperverlikten memnun kalan Sultan, misafir olduğu evin hanımına çok değerli elmas bir yüzük hediye etmiştir. Bu yüzük nesiller boyu ailenin önemli bir hatırası olarak saklanmış. Ayrıca Çınarlı-Bornova arasındaki yolun iki yanında bulunan ağaçların da Abdülaziz şerefine dikildiği aktarılmaktadır⁴⁸.

20. yüzyıl başlarında doğduğu Bornova kasabasını anlatan Nimet Arzık, ailesinin Avrupa dönüşü yerleşmek için “batı yaşamına en yakın” olarak tercih ettiklerini Bornova’daki yaşantıyı birazda alaycı bir dille anılarında aktarmaktadır. “O zamanlar Bornova ülkeye büsbütün yabancı bir çevre yaşıyormuş. Yaşadıkları yerle tek ilişkileri, para kazanmakmış. Bornova’yı yıllar sonra gördüğümde gene garip bir koloniydi ama kolonlar bir hayli yaşlanmışlardı. Hâlâ seçkinler piyasasında babamın zamanının Jiro’ları, Lafonten’leri, Solari’leri vardı. Hâlâ çiçekli bahçeler içinde İngiliz tipi villalarda yaşıyorlardı. Birtakım posasız ve tasasız insanlardı. Hâlâ ayaklarını briç oynarken tandırda ısıtıyorlardı, yorganlara örtüp. Bu yüzden çoğu, İngiliz aristokratları gibi romatizma olmuştu. Beylerin çalışmadıkları çalışma odalarında, duvarlarda atmadıkları tüfekler, camlı dolaplarda teniz kupaları vardı. Hâlâ kadınları güzel, bakımlı ve minimum duyguludurlar. Kulüp yaşamı sürer hâlâ... İzmir’de diğer Bornovalılar için hayat, ipek akışıyla akıyor: Balolar, operetler...”⁴⁹

⁴⁶ Ali Kemal Aksüt, *Sultan Aziz’in Mısır ve Avrupa Seyahati*, İstanbul 1944, s.49-50.

⁴⁷ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.67.

⁴⁸ Cemal Saran, *a.g.e.*, s.114-115.

⁴⁹ Nimet Arzık, *Tek At, Tek Mızrak Anılar-1*, Ankara 1983, s.48,50.

D. MİLLİ MÜCADELE'DE BORNOVA

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması sonucunda 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'nın hükümleri oldukça ağır şartlar içermekteydi. Kuşkusuz bunların en kötüsü, İtilaf Devletleri'nin güvenlik açısından tehlikeli gördükleri yerlerin işgal edilmesini sağlayan 7. maddesidir. Aslında İtilaf Devletleri, bu ateşkesten çok evvel Osmanlı topraklarını kendi aralarında nüfuz bölgelerine ayırmışlar, ellerine geçen ilk fırsatta da ateşkes hükümlerini kendi çıkarlarına göre uygulamaktan çekinmemişlerdir. Buna bağlı olarak başta İngiltere olmak üzere Fransa, İtalya ve Yunanistan vakit kaybetmeden kendilerine ayrılan bölgeleri işgale başlamışlardı. Bu işgallerin içinde halk arasında en fazla infiale sebep olanı, 15 Mayıs 1919'da Yunan askerlerinin İzmir'e çıkmasıydı. Zira, diğer işgalci güçlerin günün birinde Anadolu'yu muhakkak terkedecekleri düşünülse de Yunanlıların "Megali İdea" düşüncesi çerçevesinde İzmir ve Batı Anadolu'yu Yunanistan'a bağlama istekleri herkes tarafından bilinmekteydi.

İşgalin gerekçesini hazırlamak için tertiplenen olaylardan birisi de Bornova'da meydana gelmişti. İzmir'in yakınındaki Bornova'nın Işıklar Köyü civarından geçen jandarma müfrezesi, mezarlıkta pusu kuran Rum eşkiyasının taarruzuna uğramış, meydana gelen çatışmada Kokluca Kitre adındaki bir Rum eşkiyası öldürülmüştü. Bu olayı jandarmaların Rumlara taarruzu mahiyetinde göstermek için Kokluca Köyü İhtiyar Heyeti ile papazdan oluşan bir heyet, Türk zülmünden ve cinayetlerinden bahseden şikayetlerini, İngiliz ve Fransız temsilciliklerine vermek üzere İzmir'e gitmişlerdi⁵⁰.

İşgalden bir gün önce İzmir'deki Maşatlık mitingi ile başlayan protestolar İstanbul başta olmak üzere bütün Anadolu'ya yayıldıysa da, Osmanlı hükümetinin çaresizce izlediği bu işgal bir anlamda dört yıl sürecek olan bir mücadelenin de ateşleyicisi olmuştur.

İzmir'e çıkan Yunan kuvvetlerinin ikici hedefi kendilerini güvenliğe almak için İzmir çevresinin işgal edilmesi olmuştur. Bornova ve Nif'de 16 Mayıs günü işgal edilen

⁵⁰ Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Ankara 1999, s.17.

yerler arasındaydı. Şu kişilerin evleri soyuldu: Dr. Galip Bey, Emekli Binbaşı Tahsin Bey, Ziraat Bankası memurlarından Ahmet Efendi, Emekli Hüseyin Hüsnü Efendi, Aydınli Karanfil Nuri Bey. Bu kişilerin maddi kayıpları 5000 liraydı. Dr. Galip Bey ve kızının boynundaki altın takılar ve kıymetli boncuklar zorla gasbedildi. Çok miktarda koyun ve sığır sürüleri alıp götürüldü. 18000 lira tutarındaki zirai aletler tahrip edildi. Sakinlerden 55 yaşındaki Sadık Bey, 45 yaşındaki Hacı Ömeroğlu Hüseyin öldürülerek kuyuya atıldılar. Debbağ Ali ve Palamut'ta isimleri tesbit edilemeyen beş asker öldürüldü. Bir işçi ve Hacı Mehmed Ağa katiller tarafından kurşunlanarak öldürüldüler. Giritli Emin ve oğlu Muharrem ipe boğularak öldürüldüler ve kuyuya atıldılar. Mercan ve Çoban Hüseyin ciddi şekilde yaralandılar. Bunların yanısıra ateşli silahlarla on dört kişi daha öldürüldü. Pazar günü Yunan kumandanının emriyle Hristiyan kiliselerinde ayinler bitinceye kadar müslümanların dükkanlarını açmaları yasaklandı.⁵¹ Bununla beraber işgalin ilk günü İzmir'de Hükümet Konağı civarında meydana gelen olayların halk tarafından duyulması üzerine, İzmir'in Buca, Karşıyaka ve Bornova gibi kenar semtlerinde oturan Türklerin, Rumların hışmından çekinerek oturdukları yerleri terk ettikleri ve iç kesimlere doğru göç ettikleri düşünülmektedir⁵².

10 Ağustos 1919 tarihinde Aydın Valisi Ahmed Bey tarafından Heyet-i Tahkikiye Komisyonu'na yazılan bir raporda da, İzmir'in diğer ilçeleriyle beraber Bornova'nın da adı zikredilerek, Yunan askerleri ve onların desteğindeki Rumların uyguladığı öldürme, yaralama, çapulculuk ve yağmacılık hususunda şikayetler aktarılmaktadır⁵³. Bornova'da oturan üç Türk kadını harmanlara giderlerken, birkaç Yunan askerinin saldırısına uğramışlarsa da oradan geçen Rıdvan Ağa'nın yardımıyla kurtulmuşlardır. Mösyö Ditalik Bağ'ında çalışmakta olan 50 kadar Türk'ü, beş Yunan askeri tehdit ederek üzerlerinde bulunanları gasb etmişlerdir. Tahtalı Köyü'nde bir şahsın eşini dağa kaldırmışlar, kadın hayatını kurtarmak için 1000 lira parasını ve diğer kıymetli eşyasını vermek zorunda kalmıştır⁵⁴.

⁵¹ Ahmet Özgiray, "Bornova ve Nif'te Yapılan Katliamlar", *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu*, İzmir 1999, s.307-308.

⁵² Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ankara 1997, s.232.

⁵³ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Belge no:2379, sayı:93, Ankara 1992, s. 81.

⁵⁴ Mustafa Turan, *a.g.e*, s. 106, 109, 110

Bornova’da bu tür işkencelere maruz kalan sadece Türkler de olmamıştır. Meselâ, Temmuz 1919’da Bornova’da iki İngiliz kadına Yunan askerleri tecavüz etmişler, durum İngiliz Konsolosu tarafından Yunan Komutanlığı’na bildirilmiş ve Bornova’da bütün Yunan askerleri uzaklaştırılmıştır⁵⁵.

Her ne kadar Yunan işgali zihinlerde menfi hadiseleri canlandırırsa da görgü tanıkları işgal günü Bornova’da çok kötü olaylar yaşanmadığını belirtmektedir. Bunun bir nedeni kasabada yaşayan Avrupalı aileler ve Rumların çokluğu olabilir. Yunan işgalinde henüz 8 yaşında olan Süleyman Bodur işgali ve takibeden olayları şu şekilde aktarmaktadır:

“Bornova’ya giren Yunan askerleri buradaki Türklere kötü davranmadılar. Bir gün Yunan komutanı Bornova’daki bütün Türklerin evlerine fener asmalarını istemişti. Sonrada fener asılan bu evlerin yakılacağı söylentisi çıktı. Bunun üzerine Bornova’da yaşayan yabancılar ve Rumlar, ‘burada Türklere Rumların evleri yan yanadır, yangın olursa hepsi beraber yanacak’ dedikleri için bu fenerler kaldırıldı. Ama sokakların hepsine fenerler konup aydınlatılmıştı. Yunan subayı bize karşı kötülük yapmıyordu hatta bir gün kasabadaki asayiş sağlaması için Türklere de silah dağıtılmıştı. Rumlarla Türkler devriye gezecekti. Ancak Rumlar, Türklere silah verilmesine karşı çıkınca hemen bunlar geriye toplandı. Artık hiçbir Türk de silah kalmamıştı. Yalnız bizler Bayat köyünde çadırlarda kalıyorduk, civarın yerli serseri Rumları gelip para namına ne varsa zorla aldılar. Rumların Karaçam ve Çiçekli köylerinde de karakolları vardı⁵⁶.

Yunan kuvvetlerinin İzmir’e çıktığı yıl 7 yaşında olan Cafer Arıcan ve ailesi işgal haberini aldıklarında geceyi komşuları Atıf Efendilerle birlikte geçirdiklerini anlatır. Yunan birlikleri büyük kısmı Bornova’ya girmeden geçerler. Yunanlıların ilk yaptıkları burada bir karakol kurarak askeri idarenin başladığını duyurmak olmuştur. Halk Yunan askeri ve subaylarıyla muhatap olmazken Türklere Rumların arasında da herhangi menfi bir olay gerçekleşmemiştir. İşgal döneminde Avrupalılar ise bitaraf kalıp sadece ticaretleriyle uğraşmışlardır⁵⁷.

⁵⁵ Mustafa Turan, *a.g.e.*, s.333.

⁵⁶ Süleyman Bodur, *özel görüşme*, (20.05.2001).

⁵⁷ Cafer Arıcan, *özel görüşme*, (3.6.2001).

Sonraki üç yıl Yunan kuvvetlerinin işgalinde yaşayan Bornova'da olağanüstü bir hadise yaşanmamıştır. Milli Mücadele devam ettiği sürece şehirde sansür uygulandığı ve Türk yanlısı haberlerin girişi yasaklandığı için cephelerden hiçbir şekilde haber alınamamıştır. Bu durgunluk 1922 Eylül'üne kadar devam eder. Ancak 26 Ağustos'ta başlayıp 30 Ağustos'da Türklerin zaferiyle sonuçlanan Büyük Taarruz'un akisleri önce Rumlara daha sonra Türklere ulaşmıştır.

Üç yıl boyunca süren işgal yıllarında Rumlar dahil hiçkimse cephelerle ilgili bir haber alamamaktadır. Bazen "Vakit" gibi gizlice gelen İstanbul gazetelerinden öğrenilen haberler gizlice yayılmaktadır ama bunlarda da açık bir bilgi yoktur. Tabii ki Rum gazeteleri bozgunla ilgili bir haber yazmamaktadır zira bu tip haberler Rumca bilen Türkler tarafından okunabilirdi. Böylece 9 Eylül 1922'ye gelene kadar halktan kimse gelişmelerden haberdar değildir. Birşeyler hissedilmekle beraber Rumlarla beraber Türklerde de bir tedirginlik hakimdir. "9 Eylül sabah silah sesleriyle uyandık, çatışmanın kimlerle olduğunu hâlâ bilmiyoruz bu yüzden herkes evine kapanmıştı. Türk birlikleri akşamdan Çiçekli köyüne kadar gelmişler ama haberimiz yoktu. Saat 9-10 gibi Türk askerleri biri Manisa yönünden diğeri Belkahve'den iki yönden Bornova'ya girdiler. Hemen Büyük Cami'nin minaresine bayrak çekildi ve salâ okundu. Hadiselerin lehimize cereyan ettiğini o zaman anladık. Bornova ahalisi Türk askerini coşkuyla karşılarlarken Rumlar evlerine kapanmıştı. Sokağa çıktığımızda Türk süvarileri geçiyordu. Üzerleri toz toprak içinde yorgun bir vaziyetteydiler. Caminin önüne bir su kazanı kondu. Halk gelen askerlere maşrapayla su yetiştiriyor, yetişebilen at üstünde suyu içiyor, arkasından koşup boş bardağı alıp geriden gelene veriyorlar. Asla durmuyorlar ordu bu şekilde Bornova'dan gelip İzmir'e doğru akıp geçmişti⁵⁸.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmi yayınlarına göre 8-9 Eylül'de Bornova'nın işgalden kurtarılmasını sağlayan olaylar şöyle gelişmişti: I. süvari Tümeni, önlerinde 14. Süvari Alayı olduğu halde, 9 Eylül 1922 saat 03:00'te Manisa'dan hareket etmiştir. Alay, Sabuncubeli'ne gelince düşmanın bulunduğu yerlerin tesbiti ve çok yorulan hayvanların dinlendirilmesi amacıyla uzunca bir mola verilir. Ortalık ağırırken tekrar Bornova şosesiyle yürüyüşe geçilmiştir. 1. Tümen'in öncüsü 14. Süvari Alayı, 2. Süvari

⁵⁸ Cafer Arıcan, *Özel görüşme*, (3.6.2001).

Tümen kıtaları ve arkasından da 1. Süvari Tümeni'nin diğer kıtaları yürümektedir. 2. süvari tümeni Komutanı 8 Eylül saat 24:00'e kadar keşif kollarının düşmanla ateş temasında bulunduğu 20. Süvari Alayı'ndan saat 05:00'te gelen rapordan; Yunanlıların çekildiğini öğrenince tümenini derhal yürüyüşe geçirmiştir. Tümen öncüsü olan 4. Süvari Alayı 1. Süvari Tümeni'nin öncüsü 14. Süvari Alayı'nın yol üzerinde yürüdüğünü görünce, o da bu alayın peşinden yürümeye başladı. Bunun arkasından da 20. Süvari Alayı yürüyüşe katıldı. Bu suretle iki tümen birbirine karışmış olarak Bornova istikametinde ilerlediler. Öndeki 1. Tümen'in 14. Süvari Alayı Bornova'nın 600 metre doğusundan ve şosenin güneyindeki sırtlardan mukavemet etmek isteyen zayıf düşman kuvvetlerinin ateşiyle karşılaştı ve muharebeye başladı. Bu durum karşısında bir arada bulunan 1. ve 2. Süvari tümen komutanları görüşerek 2. Tümen'in şose kuzeyinden, 1. Tümen'in şosenin güneyinden taarruz ve takibine karar verdiler. Saat 07:45'de 14. Süvari Alayı'nın 1. Bölüğü şose boyunca yay şeklinde Bornova'ya taarruz ederken 3. Bölüğü atlı hücumla kalktı ve Yunan artçı birliklerini ortadan kaldırdı. Saat 09:00'da Bornova'ya girildi⁵⁹.

Dördüncü Süvari Alayı'nın komutanı Reşat Bey, 9 Eylül sabahı Bornova'ya ilk girenlerden biriydi. Mensup olduğu alay Sabuncubeli boğazından kurtulur kurtulmaz, İzmir görünmüştü. "Ne zamandan beri hasreti çekilen İzmir'e kavuşmak ve girmek arzusu zabitlerle efrada, hatta altlarımızdaki hayvanlara bile yorgunluğu unutturmuştu. Muavinim olan Yüzbaşı Şerafettin'e, bidayette üç bölüğü ile hareket etmesini emretmişim. Fırkadan aldığım emir üzerine Bornova'nın cenubunda makineli tüfekte, İzmir'e ricat etmekte olan düşman kuvvetlerine ateş edildi. Şerafettin'in kumandasındaki bölükler ve onu takiben alay da Bornova'ya girdi"⁶⁰.

Bornova'ya giren müfrezenin Komutanı Yüzbaşı Şerafettin Bey de Bornova'ya girdiklerinde yaşananları anılarında şu şekilde aktarmaktadır: "Seri yürüyüşle Bornova'ya dahil olduk. Fakat, sokak aralarından geçerken, tahmin ettiğimiz gibi bizi, evlerden, şuradan buradan müthiş bir ateş karşıladı. Bu esnada atım yaralanarak öldü. Düşmanla çarpıştığımızı gören alay kumandanım Reşat Bey, derhal Amasyalı Mehmet

⁵⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal harbi II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım III. Kitap*, Ankara 1995, s.172.

⁶⁰ Feridun Kandemir, "İzmir'e Nasıl Girdik", *Resimli Tarih Mecmuası*, İstanbul 1953, sayı:45, s.2562-2563.

Bey'in bölüğünü, bizi takviyeye gönderdi. Beni de, iki bölükten mürekkep olan müfrezenin kumandanlığına tayin etti. Sokak muharebelerinden sonra, Bornova istasyonunu işgal ettik ve İzmir şosesine dahil olarak, yürüyüşümüze devam ettik. Bu esnada da bağlar ve bahçeler arasından üstümüze ateş ediliyordu. Fakat bu ateşlere ehemmiyet vermiyorduk. Mersinli'ye geldiğimiz zaman, Karşıyaka istikametinden gelerek İzmir'e doğru giden bir düşman piyade yürüyüş koluna tesadüf ettik. Bunlara da ehemmiyet vermeyerek ilerledik. Yürürken aralarından geçtiğimiz düşman efradının ellerinde silahları olduğu halde, ne yapacaklarını şaşırdıklarını ve şuraya buraya kaçıştıklarını, evlerin, duvarların arkasına saklanmaya çalıştıklarını gördük. Bunlardan birinin bile silahına davranmayışı, düşman kuvve-i maneviyesinin ne hale geldiğini göstermeye kafi idi. Hele, bilahare bu düşman kuvvetinin bir alay miktarında olduğunu öğrenince, hayretimiz büsbütün arttı. Mersinli'yi geçtikten sonra, Tuzakoğlu fabrikasının önüne geldiğimiz zaman, bu fabrikadan üzerimize ateş açıldı. Müfrezemizin en önünde yaya olarak koşan sekiz kahraman neferimizin dördü şehid oldu. İzmir kapısında verdiğimiz bu şehitlerin ruhlarına fatihalar okuyarak yolumuza devam ettik"⁶¹.

İşgalin sona erdiği gün Bornova'da bulunanlardan birisi olan Süleyman Bodur, silah seslerini duymaya başlayınca dağa doğru çıktıklarını söyleyerek, Bornova'nın içinde küçük çapta çatışmalar yaşandığını aktarmaktadır. "Bornova'ya Türk askeri gelince bir evin içinde Yunan askerlerinin saklandığını söylediler. Bir asker ve ardında eli silahlı Bornovalılar hep beraber o evin önüne geldik. İçeride sekiz tane Rum olduğunu söylediler. Bizim asker kapıdan içeriye girerken ateş açıldı ve askerimiz şehit düştü. Onun adına izafeten bu sokağa Şehit Mustafa sokağı ismi verildi. Yunan ordusu çekilirken kötülük yapılmasından korkup dağa kaçmıştı. Yatak yorgan bile almadan çocuklarla beraber herkes dağa gidiyordu. Arkadan düşman geliyor zannediyorduk, halbuki gelen Türk askeriymiş. Giritli Ömer Ağa 'bunlar şapkalı, gavurun şapkası olur...' deyip, saklandığımız kayanın arkasından geleni Yunan askeri zannedip tüfekle ateş etti. Meğer o Türk askeriymiş, ayağından yaralandı, hemen o askeri alıp caminin oraya getirdiler. Asker 'ben sizi haklardım ama daha gençsiniz, sizi öldürmeyeceğim

⁶¹ Feridun Kandemir, *a.g.m.*, s. 2563.

benim yaram geçer nasılsa' deyince iş tatlıya bağlanmış oldu. Burada yaşayan ecnebler de o sırada Türklere yardım ettiler. Birçok kişiyi evlerine alıp gizlediler. Çünkü bir evin üstüne İtalyan bayrağı astılar mı hiçkimse oraya dokunmuyordu. Bazı Türkler bile böyle yaptılar Bando şefi Hurşit Çavuş'un amcası da evine yabancı bir bayrak dikip kurtulmuştu"⁶².

O yıllarda Bornova'da yaşayan levantenlerden İngiliz uyruklu Hortense Wood ise tuttuğu günlükte Büyük Taarruz'un hemen ertesinde 4 Eylül'den itibaren Türkler ve birkaç yabancı aile haricindeki gruplarda bir panik havasının başladığını ve bunların İzmir'i terketmeye hazırlandıklarını kaydetmektedir. Bayan Wood, 9 Eylül sabahı silah sesleriyle uyandığını naklettikten sonra Bornova'da çarpışmalar olduğunu ve çok insanın öldüğü yolunda haberler duyduğunu söylerken 9 Eylül'ü günlüğüne şu satırlarla not etmiştir: " Bu sabah çok mutluyum. Köşkümüzün verandasından Kemalist süvarilerin Bornova'ya girişine şahit oldum. Gerçekten yakışıklı adamlar. Lekesiz yepyeni üniformalar giyinmişler. Başlarında Çerkez kalpakları var. Disiplinli, sessiz ve sakin. Altlarındaki atları da çok iyi durumda. Yorulmuşu hiç benzemiyorlar. Sanki cepheden gelmiyorlar." Daha sonra Türk kuvvetleri Bornova'da düzeni sağlamak için hemen bir jandarma karakolu kurar ve Avrupalıların evleri önüne ikişer nöbetçi dikerler. Buna rağmen 11 Eylül'de birtakım başıbozuklar tarafından bazı evlerin yağmalanmasına ve yakılmasına mani olunamaz"⁶³.

Bu arada Türk askeri birliklerine karargah olarak da Bornova seçilmiştir. Birinci Ordu Komutanı Nureddin Paşa buna ilişkin bilgiyi henüz Belkahve'de iken diğer komutanlıklara bildirmiştir"⁶⁴. Bundan sonra Bornova Nureddin Paşa'nın komutasındaki I. Ordu Karargahına ev sahipliği yapmış, yazılan bütün belgelerin altında Bornova'nın adı geçmiştir"⁶⁵. 1 ekim'de Bornova'daki ordu karargahına gelenlere Nureddin Paşa'yla yemek yiyen İzzeddin Çalışlar'ın, o günkü izlenimlerini şöyle özetliyordu: "Bornova'da zengin evleri hepsi birer saray. Türk serveti Hristiyanları senelerce yaşattı"⁶⁶.

⁶² Süleyman Bodur, *Özel görüşme*, (20.05.2001).

⁶³ Türkmen Parlak, *İşgalden Kurtuluşa '2' - Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, İzmir 1983, s.448-453.

⁶⁴ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Belge no:2658., sayı : 98, Ankara 1994, s. 91.

⁶⁵ Bu belgelerden bazıları için bkz. Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, belge no: 2664, 2675, 2677, 2678.

⁶⁶ İzzeddin Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, İstanbul 1997, s. 395.

Bornova, işgal edildiği 17 Mayıs 1919'ten, bu istiladan kurtarıldığı 9 Eylül 1922'ye kadar 3 yıl 6 ay 10 gün esaret hayatı yaşamıştır. 9 Eylül günü Bornova'nın üç yerinde çarpışma olmuştur. Manisa yolunda, Büyük Cami'nin arkasındaki Meyhane Boğazı denilen sokakta ve Şehitler Anıtı'nın bulunduğu tren yolu ve asfalt dolaylarında Bu boğuşma esnasında şehit olan 2 erden birisi de Bornovalı'dır. Bugün Şehitler Anıtı'nın önünden geçen caddeye de bu sebeple "Kurtuluş Caddesi" adı verilmiştir. Şehir içindeki bir sokağa da "Şehit Mustafa Sokağı" adı verilmiştir⁶⁷. Bornova'nın kurtuluşunda Bornova'ya ilk giren süvari yüzbaşı İbrahim Hakkı Bey'dir. 1954 yılında Bursa'da hayata veda eden İbrahim Hakkı Bey'in bugün Emir Sultan Camii haziresinde bulunan mezar taşında "Bursa eşrafından Bornova Kurtarıcısı Emekli Albay İbrahim Hakkı Ergin Akın " ibaresi yer almaktadır⁶⁸.

Bornova'nın merkezi Türk askerleri tarafından güvenliğe alınınca süvariler, İzmir'e doğru iç durmadan yollarına devam ediyorlardı. Süvari Alayı şose kuzeyinden emniyet düzeninde ilerliyordu. Bunları gören 14. Süvari Alayı'nın üç bölümü dört nalla 4. Süvari Alayı'nın hizasını geçti. Mersinli köyüne yanaşınca, düşman ateşiyle karşılaştı ve yaya muharebe için attan indi. Bunların ateşinden faydalanan 4. Süvari Alayı'nın önünde giden ve Alay Komutan Muavini Yüzbaşı Şerafettin'in komutasında bulunan iki bölümü de Mersinli Kuzeyi'nden şose boyunca ilerliyordu. 2. süvari Tümeni'nin geriden gelen Binbaşı Atıf (Senbel) komutasındaki 13. Süvari Alayı, güneye (sola) dönerek Mersinli istikametinde ilerledi. Bu durum karşısında 21 subayla 1500 er mevcudundaki Yunan birliği teslim oldu. Bu esirler Mersinli'de pavyonları da muhafaza altına alındı. Birlikler Halkapınar köprüsünü geçip Darağacı mevkiine gelince Tuzakoğlu'nun büyük un fabrikasından aniden ateşe maruz kaldı. En önde yürüyen sekiz erden dördü şehit oldu. Bu şehitler İzmir'e girişin son şehitleridir⁶⁹. Gerçekten de Mersinli'de o kadar çok esir alınmıştı ki, İkinci Süvari Fırkası Komutanı Zeki, "fırka kıtalarının bunların içinde adeta kaybolduğu" aktarmaktadır⁷⁰.

⁶⁷ Cemal Saran, *a.g.e.*, s. 92-93.

⁶⁸ Bursa, Emir Sultan Camii Haziresi, 6. pafta.

⁶⁹ Genelkurmay Başkanlığı, *a.g.e.*, s.173.

⁷⁰ Feridun Kandemir, *a.g.m.*, s.2563.

Pasaport limanında bir Rumun üzerine attığı bombayla yaralanan Yüzbaşı Şerafettin buna rağmen yürüyüşe dört nala devam edilmiş ve 9 Eylül 1922 saat 10:30'da İzmir'in dört senedir hasretini çektiği şanlı Türk bayrağı hükümet konağının direğinde dalgalanmaya başlamıştı. Yüzbaşı Şerafettin hükümet konağı balkonuna çıkarak, şanlı sancağımızı öperek direğe çekmiş ve onu selamlamıştı. Sancak yükselirken ay-yıldızın bir kısmına yüzündeki yaranın kanı bulaşmıştı. Bunu gören Yüzbaşı bu saadete ermekten taştan heyecanı gözlerinden boşaltıyor, hıçkırıklarını tutamıyordu⁷¹.

Ancak Yunan kuvvetleri kaçarlarırken artlarını yangın yerine çevirmişlerdi. Bornova merkezi ve köyleri de bundan nasibini almışlardı. Bornova nahiyesinde, 7 okul, 2 cami ve mescit, 1 fabrika, 7 mearlık, 4 hane, 4 çiftlik yakılmış ve tahrip edilmişti⁷². İzmir valisinin 1. Ordu Komutanına göndermiş olduğu yakılan köyleri bildiren 30 Ekim 1922 tarihli raporunda ise Bornova'ya bağlı; Hacılar, Palamut, Beşyol, Bayat köylerinin yakıldığı bildirilmekteydi⁷³. Bunlara rağmen, artık bir dönem kapanmış eskiden olduğu gibi Bornova tekrar Türk kimliğiyle Cumhuriyet'in ilanını karşılamıştır.

⁷¹ Genelkurmay Başkanlığı, *a.g.e.*, s.174.

⁷² Mustafa Turan, *a.g.e.*, s.114.

⁷³ Talat Yalazan, *Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi*, Ankara 1994, s.177.

I. BÖLÜM **BORNOVA'NIN COĞRAFYASI**

A. COĞRAFİ KONUMU

İzmir şehir merkezinin doğusunda yer alan ve İzmir'in önemli idari merkezlerinden biri olan Bornova; İzmir'in kuzeydoğusunda, kuzeyde Yamanlar Dağı, kuzeydoğusunda Manisa Dağı, güney ve güneydoğusunda Kemalpaşa (Nif) Dağı ile güneybatısında Kadifekale (Pagos) volkanik kütlesi tarafından çevrili olup, Yamanlar Dağının yamaçları üzeri ile Bornova Ovası'na kurulmuştur (Şekil 1).

38 ° 28 ' kuzey enlem ve 27 ° 15 ' doğu boylam üzerinde bulunan Bornova, İzmir merkezine Hükümet Konağından 13 km. uzaklıkta bulunmaktadır. Bornova merkezi; Bayraklı, İzmir merkez yerleşmesi, Çamdibi, Altındağ ve Pınarbaşı yerleşim alanları ile çevrilidir. Bornova yerleşme olarak kuzeyinde Yamanlar Dağının etekleri olan Döşeme sırtlarına, güneyinde doğu ve batısını kendi adını taşıyan ovasına dayandırmış olup buradan İzmir Körfezine açılmaktadır.

İlçe merkezinin ilk yerleşim alanı bugün Bornova'nın kuzey doğusunda kalan Koçaçay'ın oluşturduğu birikinti konisi üzeridir. Bornova'nın denizden yüksekliği güneyinden kuzeyine artmak koşulu ile 28-200 m. arasında değişmektedir. İlçeyi iç bölgelere bağlayan iki önemli ulaşım şeridi Bornova'dan geçmektedir. Bunlardan ilki olan İzmir-İstanbul yolu Bornova'dan geçerek ilçeyi Manisa, Balıkesir ve Bursa üzerinden İstanbul'a bağlamaktadır. İkincisi ise yine Bornova'dan geçilerek Uşak, Afyon ve Eskişehir üzerinden Ankara'ya ulaşan İzmir-Ankara yoludur. Sözü edilen bu yollar ile Bornova, İç Anadolu ve Marmara bölgelerine bağlanmaktadır.

Bornova ilçe merkezinin toplam alanı 37 km² iken köylerle birlikte 180 km²'i bulmaktadır. İlçede 29 mahalle ve 11 köy bulunmaktadır¹.

B. YERŞEKİLLERİ

Bornova'nın genel yerşekillerini İzmir körfezinin doğusunda yer alan Bornova ovası ve onu çevreleyen dağlık alanların ovaya bakan kesimleri oluşturmaktadır. İzmir Körfezi'nin bitiminden başlayan Bornova ovası kuzeydoğuya doğru hafifçe

yükselirken, düz, geniş ve alüvyal tabanlı ovanın üç tarafı dağlarla çevrilidir (Şekil 1). Batı kısmı ise İzmir körfezine geniş biçimde açılmaktadır. Bornova ovasını kuzeyde Yamanlar Dağı kütlesi (1076 m.) ve Manisa Dağının güney kesimleri, güneyi ve güney doğusunda ise Kemalpaşa Dağı (1506 m.) sınırlamaktadır. Ayrıca ovanın en doğusunda Kemalpaşa ve Manisa Dağının birbirine yaklaştığı ve aynı zamanda ovanın aşağı Gediz havzası ile bağlantısını sağlayan Belkahve geçidi yer almaktadır. Bu çerçevede Bornova ovası, doğu-batı yönünde yaklaşık olarak 14 km. kuzey-güney yönünde ise 12 km.'lik bir uzanış göstermektedir (Şekil 2)².

İzmir körfezinin doğu uzantısı olan ovanın kuzey kenarında Kocaçay ile Manisa dağından inen yolun ovaya ulaştığı yerde Bornova merkez yerleşmesi bulunmaktadır. Bornova ilçe yerleşmesi özellikle son yıllarda İzmir'in hızla büyüyüp gelişen bir merkezi durumunda olup büyükşehir alanının da bir parçasıdır.

Bornova ovasının eğimi doğudan batıya doğru olup son derece azdır ve batıya gidildikçe iyice azalmaktadır. Ovayı çevreleyen dağlar bazı alanlar dışında birdenbire yükselmekte ve ova tabanı ile dağlık alanlar arasındaki yükselti farkı dikkat çekmektedir³. İlçenin güneyindeki bu diklik aynı zamanda bir fay hattına karşılık gelmektedir. Çevrede bulunan önemli yükseklikler; topografyaya uygun olarak kuzey ve güney doğudadır. Örneğin, Kemalpaşa dağı (1506 m.), Karadağ (1247 m.) ve Yamanlar dağı (1076 m.) başlıca zirveleri oluştururlar.

Ova tabanını çevreleyen yüksek alanların morfolojik yapılarına gelince özetle şöyledir;

Güneyde Kemalpaşa dağı (Nif) ve batı uzantısı kretase kalker ve flişlerden, kuzeydeki Manisa dağı yine mesozoik kalker ve neojen arazisinden meydana gelmiştir. Neojen arazileri yer yer örten volkanitler ve ovanın KB'da büyük ölçüde andezitlerden oluşan Yamanlar dağı bu yapının diğer bir önemli kısmını oluşturmaktadır⁴. Bununla birlikte Bornova ovasının güneyinde bugün yolun geçtiği geçit de ilçeyi daha güneydeki

¹ Türkiye İstatistik Yıllığı, 1998, Ankara.

² Murat Akdemir, *Bornova Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi*, (E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Lisans Tezi), İzmir 1984, s. 2

³ Murat Akdemir, *a.g.t.* s. 3

⁴ Murat Akdemir, *a.g.t.* s. 3

Gaziemir düzlüğüne oradan da Aydın'a bağlamaktadır⁵. Sözü edilen bu geçitler Bornova'nın ulaşım açısından da son derece elverişli koşullara sahip olmasını sağlamıştır.

Bornova ovasının tabanı Kocaçay ve Manda çayının taşıdığı alüvyal dolgulardan, dağlık alanları ise güneyde kretase yaşlı kalkerlerden kuzeyde Yamanlar dağı kütlelerinde andezitlerden oluşmaktadır⁶.

Ovanın şekillenmesinde etkili faktörlerin başında şüphesiz akarsu drenaj ağı gelmektedir. Başlıca akarsular Manda çayı, Karaçay, Gökdere, Halkapınar Çayı, ve Laka deresidir. Bu dere ve çaylar doğuş noktaları ve denize ulaştıkları yere kadar farklı isimlerle anılmaktadır. Eğimin son derece az olması nedeniyle sözü edilen çay ve dereler ova tabanında zaman zaman birbirine karışmaktadır⁷.

1. Alüvyal Taban

Alüvyal malzemeye kaplanmış olan ova tabanı kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanış göstermektedir. Yaklaşık olarak 51 km²'lik bir alan kaplayan ve ortalama 20-30 m. Yükseltide olan ova tabanının genel eğimi batıya doğrudur ve ovanın bu yöndeki ortalama eğimi % 7-8 civarındadır. Batıya doğru eğim azalır, buna karşın doğu ve kuzeye gidildikçe eğim nispeten artar. Ovanın en fazla eğim gösterdiği alan kuzey kenarındır⁸.

Batıda deniz seviyesinde olan ova tabanı kuzeyde yaklaşık 40 m., doğu 50 m. yükseltiye erişmektedir. Bu yükseltilerden sonra ovanın üç yanında dağlar ve tepeler yükselir. Ancak dağlık tepelik alanla ova tabanı arasındaki yükseklik farkı nedeniyle akarsular ova tabanına inerken eğimin ve buna paralel olarak taşıma güçlerinin azalması ile yer yer birikinti konileri oluşturmuşlardır⁹.

Ova tabanının oluşumu tektonik oluşum süreçleri ile açıklanabilir. Nitekim, kenardaki dağlık ve tepelik alanlarda görülen faylar, ovanın tektonik hareketler sonucu oluştuğunu göstermektedir. Bornova Ovası doğu-batı doğrultulu faylarla sınırlanmış bir

⁵ Asaf Koçman, *Uygulamalı Fiziki Coğrafya çalışmaları ve İzmir-Bozdağlar Yöresi Üzerine Araştırmalar*, İzmir 1989, s. 30

⁶ E. İzdar, A. Eranıl, Y. Eranıl, "İzmir Yöresi Jeolojik Yapısının Kentleşme ve Yerleşimdeki Önemi", *Ege Bölgesi Yeraltı Kaynakları Bildirileri*, İzmir 1981, s. 78.

⁷ Murat Akdemir, *a.g.t.*, s. 32

⁸ Asaf Koçman, *a.g.e.* 1989, s. 30

⁹ Murat Akdemir, *a.g.t.*, s. 32

graben sahasıdır. Neojende faylanarak çanak haline gelen havza gölle kaplanmış bu esnada ova tabanının alt kısımlarında meydana gelen gölssel tortular birikmiştir. Bu tektonik hareketler sonucunda oluşan seviye farkları; eğimin artmasına ve buna bağlı olarak hızlı aşınma ve biriktirme faaliyetine neden olmuştur. Birikme faaliyetleri sonucu deniz nispeten batıya doğru gerilemiş ve yerini denizel karakterli ince malzemeden oluşan alüvyal ovaya bırakmıştır. Denizin çekilmesinden sonra Kuaternerde akarsuların taşıdığı (flüvyal) malzeme biriktirmesi devam etmiş ve ova bugünkü görünümünü kazanmıştır¹⁰.

Ova tabanındaki dolgu malzemesinin kökeni ovanın kenarında yer alan yüksek kesimlerdeki kayaç ve depoları olup çakıllar ve kayalardan oluşmaktadır. Ova tabanının üst kısımlarında kuaterner yaşlı kum, çakıl ve kil seviyelerini içeren alüvyonlar bulunur. Alüvyal örtünün kalınlığı yer yer değişmektedir. En kalın olduğu yer ova tabanının güneyi ve batısıdır. Yapılan sondajlar kalınlığın buralarda 100-150 m.'yi bulduğunu göstermektedir. Bununla birlikte mevcut alüvyal örtü ovanın doğu ve kuzeyinde (Hacılarıkırı, Naldöken civarında) daha incedir¹¹.

Ova tabanının temelinde Mesozoik yaşlı kalkerlerden oluşmaktadır. Bunun üzerinde neojenin killi, marnlı, kalkerli seviyelerini ve nihayet en üstte alüvyonlar bulunmaktadır. Ova tabanı düz bir alan görünümündedir. Ancak kenar kısımlarında yer alan birikinti konileri yer yer dalgalı bir görünüm sunmaktadır¹².

2. Akarsular

Ova tabanında akış gösteren belli başlı üç akarsu bulunur. Bunlardan Kocaçay ve Manda çayı yaklaşık doğu-batı doğrultusunda, Halkapınar çayı ise güneydoğu-kuzey yönünde akış gösterir. Yan kolları aracılığı ile bataklık kurutma alanının sularını toplayan bu çaylarda sürekli bir akış görülmekte ve batıda İzmir körfezine ulaşmaktadırlar (Şekil 3).

Ova tabanındaki eğimin azlığı nedeniyle bu akarsuların ova tabanını aşındırmaları son derece düşük seviyededir. Ovadaki akışları esnasında yüklerinin büyük çoğunluğunu yumuşak malzeme oluşturmakta ve daha ziyade yağış sonrasında

¹⁰ Mehmet Ardos, *Türkiye Ovalarının Jeomorfolojisi*, Cilt: II, İstanbul 1984., s. 57.

¹¹ Murat Akdemir, *a.g.t.*, s. 31

¹² Asaf Koçman, *a.g.e.*, 1989, s. 30

görülmektedir. Çünkü bu sular taşıdıkları malzemenin büyük bir kısmını ovanın kenar kesimlerinde eğimin azalmasına bağlı olarak biriktirmektedirler¹³.

Ova tabanında (batısında) eskiden görülen bataklıklar büyük ölçüde arklar açılarak kurutulmuştur. Ancak çok sınırlı da olsa Manavkuyu-Salhane civarında yağışlardan sonra yine su birikintileri ve geçici bataklıklar oluşmaktadır.

3. Dağlık Alanlar

Araştırma sahamız olan Bornova çöküntü ovasını üç taraftan çevreleyen dağlar ve tepeler çevrelemektedir. Bu dağlık ve tepelik çerçeveyi kuzeyde Manisa ve Yamanlar dağı, güney ve güneydoğuda Nif (Kemalpaşa) dağı, doğu'da ise Manisa Dağı ile Nif Dağı'nı birbirinden ayıran, aynı zamanda bu iki dağın yaklaşma alanı olan Belkahve (260 m) geçidi oluşturur. Buradaki dağların hakim doğrultusu doğu-batı ve kuzeydoğu-güneybatıdır. (Şekil 1)

a. Yamanlar Dağı

Ovanın kuzey ve kuzeybatısında yer alan ve ovayı bu kesimde çevreleyen dağ, kabaca güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanmaktadır. Bir bütün olarak ele alınacak olursa Yamanlar Dağı'nın 1075 m'ye kadar yükseldiği görülür. Ancak bu yüksek zirveler sahamızın daha kuzeyde kalmakta ve dağın nispeten daha basık olan güney yamaçları ve bu yamaçların üzerinde yer alan tepeler araştırma sahası içindedir¹⁴.

Yamanlar Dağı kütlesi ile Manisa Dağı, Sabuncubeli (675 m) boyunca birbirinden ayrılmaktadır. Bu dağlık kütlenin yapıları da farklı olup Yamanlar Dağı'nın yapısında andezitler (volkanik karakterli) hakimken, Manisa Dağı'nda bu yapı kalker olarak (tortul karakterde) karşımıza çıkmaktadır. (Şekil 2)

Ovaya dik eğimlerle inen bu dağlık kütle, meydana gelen volkanik hareketler sonucu buradaki arazinin örtülmesiyle oluşmuştur. Batıda bulunan Laka ve Koçaçay dere bu dağlık kütleyle derin bir şekilde yarmış, önemli engebelerin meydana gelmesine yol açmıştır¹⁵.

Yamanlar kütlesinin ovaya bakan güney yamaçlarından çok sayıda fayların geçtiği bilinmektedir. Doğu-Batı doğrultulu bir fayla kesilen bu kütle üzerinde neojen-pliyosen aşınım sathının kalıntıları bulunmaktadır. Nitekim buradaki tepelerin zirvelerinin

¹³ Murat Akdemir, *a.g.t.*, s. 31

¹⁴ Murat Akdemir, *a.g.t.*, s. 33

birbirine yakın yükseltide ve genel olarak 300-400 m. yüksekliğinde olmaları bu aşının sathının akarsularla parçalandığı görülmektedir¹⁶.

Ova tabanının kenarında yer yer görülen birikinti konilerinden sonra 40-50 m. yükseltiden itibaren eğimin artmasıyla belirginleşen bu kütlenin yüksekliği kuzeye gidildikçe artar. Dağlık-tepelik arazinin araştırma sahası içinde kalan bölümündeki en yüksek noktası 485 m. yüksekliği ile Vasat tepedir. Bunun kuzeydoğusunda yer alan Döşeme tepe 427 m. yükseltisiyle bu kesimdeki önemli yüksekliklerdir. (Şekil 1)

Bunlardan başka Yamanlar kütlesi üzerinde yer alan belli başlı kütleler, batıdan doğuya doğru Bayraklı tepesi (372 m.), Kale tepe (371 m.), Alacak (252 m.) tepedir. Daha doğuda Sabuncubeli mevkiinde yükselti önemli ölçüde düşer ve neojen arazisine sahip bu geçidin doğusunda Manisa Dağı'na geçilir. (Şekil 1)

b. Manisa Dağı

Sabuncubeli'nin doğusundan itibaren yükselen bu dağlık kütle doğu-batı doğrultusunda uzanış gösterir. Güneyden Bornova Ovası, doğudan Gediz ovası ile çevrilidir. Ova biçimli, kısa ve küt olan bu dağlık kütle, batıda Sabuncubeli vasıtasıyla Yamanlar Dağı'ndan, güneydoğuda ise Belkahve eşiği (350 m.) ile daha güneyde yer alan Nif Dağı kütesinden ayrılır. Belkahve geçidi aynı zamanda Manisa ve Nif dağının birbirine en çok yaklaştığı alandır. (Şekil 1)

Manisa Dağı'nın en yüksek zirvesi Bornova'nın daha kuzeyinde kalır ve 1517 m. yüksekliğindedir. Bu sınır dahilinde dağlık alanın yapısında mesozoik yaşlı kalker ile neojen yaşlı kalker, marn ve killi bulunur. Güney kenarı boyunca alüvyal tabanının kenarında yükselen neojen tepeleri bulunur. Bu tepeler daha ziyade gölsel kalkerlerden oluşmuştur. Bu kalkerler tabakalanma göstermelerine karşın yeteri derecede kıvrılıp taşlaşmamıştır¹⁷.

Dağlık kütlenin kenarında, ovaya bakan kuzey-güney yönlü akarsuların ovaya açıldıkları kesimde oluşturdıkları birikinti konileri yer alır. Manisa dağlık kütesinin kenar kesiminde sahamız dahilinde yer alan önemli arızalar; Alaca tepe (252 m.), Akgedik tepe (188 m.), Karagür tepe (377 m.), güneydoğuda Musluk tepe (128 m.),

¹⁵ İzdar, Eratıl, Yücel, *a.g.e.*, s. 79

¹⁶ Mehmet Ardos, *a.g.e.* s. 59

¹⁷ Murat Akdemir, *a.g.t.*, s. 33

Kovanlık tepe (511 m.), Manastır tepe (410 m.), Kale tepe (472 m.), Palamut tepe (617 m.), Yarlıburun tepe (448 m.)'dir. (Şekil 1)

c. Nif Dağı ve Batı Uzantısı

Ovanın güney ve güneydoğu kenarı boyunca yer alan bu dağlık-tepelik alan, genel olarak gübeybatı-kuzeydoğu doğrultusunda uzanış gösterir. Ancak ovaya bakan kuzey kenarı boyunca doğu-batı yönlü faylarla (Pınarbaşı fayı gibi) kesildiğinden ilk anda doğu-batı doğrultusunda uzandığı izlenimi verir. Kıvrımlı bir yapıya sahip olan bu kesimde kıvrım doğrultuları güneybatı-kuzeydoğu gidişlidir. Bu kütle çalışma alanının güneydoğusunda yer alan 1162 m. yüksekliğindeki Kurudağ ile birlikte batıya doğru uzanır ve denize yaklaşmanın etkisiyle yükseltisi azalır.(Şekil 1)

Batıya doğru 791 m. yüksekliğindeki Rasat tepe 679 m. yüksekliğindeki Tokmak tepeden sonra dağlık kütle batı kenarı boyunca hızla yükselti kaybetmeye başlar ve bu alanda 376 m. yüksekliğindeki Beyti tepeden sonra alçak bir eşik bulunur¹⁸. Bu eşik kuzey-güney yönünde uzanır ve yükseltisi 100 m.'nin üzerindedir. Bu eşğin batı yakası boyunca tekrar görülen kalkerler üzerinde yükselti tedrici olarak artar ve üst kesimi dalgalı bir tepelik alana geçilir.

Bu alanda Acıbadem tepe (270 m.) ve nihayet Altındağ köyü'nün güneyinde yer alan ve kalker bir kornişle örtülü olan Kalabak tepe (379 m.) bulunur. Söz konusu dağlık ve tepelik alanın genel yapısında mesozoik yaşlı kalker ve flišleri ile neojen arazisi hakimdir¹⁹. (Şekil 1)

Kalabak tepenin daha batısında yapısı farklı olan Kadifekale (180 m.) bulunur. Bu tepenin yapısında andezit, aglomera ve tüfler (volkanik karakterli malzemeler) bulunur. Konik biçimli olan bu tepe, daha doğudaki kalkerli yapıdan "Toros" adı verilen eşikle ayrılır. Oldukça dik bir eğimle kuzeyden ovaya, batıdan denize doğru inen bu tepenin yamaçlarında, eğimin fazla olmasından dolayı sık sık heyelanlar olmaktadır²⁰.

4.Birikinti Konileri

Alüvyal tabanlı ovayı çevreleyen dağlık ve tepelik kesimlerin eteğinde, yüksek alanlardan ovaya kavuşan akarsuların oluşturdıkları birtakım birikinti konileri bulunmaktadır. Ova yüzeyini örterek nispeten eğimli yüzeylerin oluşmasına neden olan

¹⁸ İzdar, Eranlı, Yücel, *a.g.e.*, s.80

¹⁹ Murat Akdemir, *a.g.t.*, s. 36

irili ufaklı birikinti konilerinin en önemlileri Kocaçay ve Manda çayı tarafından oluşturulanlardır²¹.

Ova çevresinde yükselen dağlık kenarın eğimli olan yamaçlarından akan suların ovaya açıldıkları yerde eğimin azalmasına paralel olarak akış hızlarını azalmakta ve buna bağlı olarak taşıma güçleri de büyük ölçüde azalmaktadır. İşte bu nedenlerle yüksek alanlardan aşınıp taşınan malzeme bu kesimlerde biriktirilerek konilerin oluşmasına neden olmaktadır. Genel olarak konilerin yukarı kısımları iri blok ve çakıllardan, aşağı kısımları ise nispeten ince malzemeden oluşmuşlardır²².

Ova kenarındaki birikinti konilerinin en büyük olanı Bornova ilçe merkezinin üzerinde kurulduğu Bornova Birikinti Konisi'dir. Bu koni Kocaçay'ın ovaya açıldığı kesimde yer alır. Koninin eğimi yukarı kısımlarda fazla (% 40-50), aşağı kısımlar da nispeten az (%15-18)'dir. Koni, başlıca volkanik karakterli andezit malzemeden oluşmuştur.

Bornova birikinti konisi gelişim itibarıyla farklı üç koniden oluşmuştur. Bunlardan en eskisi doğuda, en yenisi batıda yer alır. Koniye meydana getiren Kocaçay başlangıçta güneye doğru akarken günümüzde batıya yöneldiği görülür. (Şekil 3)

Manda Çayı birikinti konisi ise bu akarsuyun ovaya açıldığı kesimde bulunur. Koni genel anlamda kuzeybatı yönünde uzanmaktadır. Akarsu daha önce kuzeye doğru akarken daha sonra batıya doğru yönelmiştir.

5. İkiz Göl

İkizgöl Bornova'nın kuzeyinde Yamanlar dağının Bornova'ya bakan yüzünde olup, Bornova'nın Çamiçi köyü sınırları içinde bulunmaktadır. Bu göl Bornova memba suyunun çıktığı kaynaklara çok yakındır. Yan yana iki gölden meydana geldiği için adına İkizgöl denmiştir. Alan itibarıyla kapladıkları saha bir dönümden azdır. Sularından hayvan ve az miktarda sebze sulanmasında yararlanılmaktadır²³.

²⁰ Murat Akdemir, *a.g.e.* s. 37

²¹ Asaf Koçman, *a.g.e.*, 1989, s. 31

²² Asaf Koçman, *a.g.e.*, 1989, s. 31

²³ Cemal Saran, *a.g.e.* s. 40.

C. İKLİM KOŞULLARI

1. Sıcaklık

Bornova Meteoroloji İstasyonu'nun 22 yıllık verilerine göre yıllık ortalama güneşlenme süresi 7 saat 59 dakikadır. Ancak, yaz devresinde düzenli esen Etezyen rüzgarlarının etkisi ile Mayıs ayından Eylül ayı sonuna kadar güneşlenme süresi 12 saat 46 dakikayı (Temmuz) bulmaktadır. Bulutluk oranının yüksek olduğu kış döneminde ise, güneşlenme süresi kısalmakta ve en düşük değerler Aralık ayında gözlenmektedir.²⁴

Bornova'da güneşlenme süreleri:

	AYLAR												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	YILLIK
Güneşlenme süresi	4,02	4,50	5,49	7,42	10,09	11,34	12,46	12,01	9,59	7,45	5,28	3,48	7,59

Kasım ayından başlayarak Aralık, Ocak, Şubat ve Mart aylarında güneşlenme oranı %50 den azdır. Bu nedenle bu dört aylık süre içinde termik bilançonun (-) işaretli olması doğaldır. Nisan ayından Ekim'e kadar süren devre içinde güneşlenme süresi daha uzun ve güneşlenme oranı her zaman %50-90 arasındadır²⁵.

Gerçekten yıl boyunca çeşitli çevrelerden gelen hava kütlelerinin etkisi altında bulunan Bornova, genel olarak kışın orta ve doğu Avrupa üzerinde yerleşen kutupsal, yazın da Asor yüksek basınç merkezinden ve Kuzey Afrika'dan kaynaklanan tropikal hava kütlelerinin etkisi altına girer. Bu hava kütlelerinin yıl içinde değişen hareketleri yörede etkili iklim koşullarının belirleyicisidir. Öte yandan ovanın batısında bulunan Ege Denizi'nin iklim koşulları üzerinde ılıman etkisi de önemlidir. Aynı zamanda dağların kıyıya dik uzanışı nedeniyle kıyıdaki ılıman şartlar kolaylıkla iç kısımlara ulaşabilmektedir.²⁶

Bornova'da yıllık ortalama sıcaklık 16,5 °C olup ilçenin kuzeyi ve güneyindeki yüksek alanlara göre daha yüksektir²⁷. Ayrıca körfezin kıyısında değil daha iç kısımlarda bulunması nedeniyle kıyı yerleşmelere oranla termik anomali daha yüksektir. Nitekim ilçenin deniz seviyesine indirgenmiş yıllık ortalama sıcaklığı (düzeltilmiş) 15,3 °C olup termik anomali (+1,9° C) derecedir.

²⁴ Asaf Koçman, "Bozdağlar ve çevresinin iklimi", *Ege Coğrafya Dergisi*, İzmir 1984, sayı:2, s.57-64.

²⁵ Asaf Koçman, a.g.m., s.62.

²⁶ Asaf Koçman, a.g.m., s.63.

Ocak ayı ortalama sıcaklığı 8 °C, Temmuz ayı ortalama sıcaklığı 27,5 °C olup en sıcak ay ile en soğuk ay arasındaki sıcaklık farkı (19,5 °C) fazla değildir. Bornova’da en düşük sıcaklıklar, bazı günler düşse bile yılın hiçbir ayında 0 °C nin altına düşmemektedir.

²⁷ Bornova Meteoroloji İstasyonu, Sıcaklık ve Yağış Kayıtları, İzmir 2000.

BORNOVA METEOROLOJİ İSTASYONU
1971-99 YILLARI AYLIK ORTALAMA SICAKLIK DEĞERLERİ (C)

Yıl/Ay	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1971	11.3	8.4	11.4	14.3	21	25.3	26.5	27.6	22.5	15.6	13.1	8.2
1972	7.1	8.3	11.2	17.3	20.4	25.3	27.1	27	23.4	16.1	12.9	7.9
1973	7.4	10.3	10.2	14.4	21	24.4	28.5	26.3	23.8	18.3	11.2	10.2
1974	5.2	9.4	11.6	14.1	19.7	25.1	28.2	26.9	23.1	20	12.9	8.6
1975	7.3	7.2	13	15.5	20.1	24.4	28.1	26	15.9	17.8	13	8.1
1976	7.8	6.9	10.4	14.6	19.8	24.4	26.1	24.3	21.2	17.5	13	9.5
1977	8.6	11.9	10.8	15.2	21.5	25.6	28.1	27.9	22.1	15.1	15.1	8.5
1978	8.2	11.2	12.2	14.9	20.3	25.1	27.6	25.4	20.1	17.1	11.8	10.4
1979	8.7	9.9	12.1	14.2	19.2	25.3	27.1	26.8	23.4	17.8	12.6	10
1980	6.6	7.4	9.9	13.9	19.3	24.2	27.8	26.6	21.1	18.9	15.3	10.6
1981	7.7	8.2	12.8	15.6	19.1	27.1	26.5	26.5	22.6	20	11	12.8
1982	9.2	6.1	9.3	14.4	18.8	25	26	26.3	24.1	17.9	12.4	10.1
1983	6.4	6.7	10.5	16.6	20.6	24.2	27.1	25.9	21.7	16.4	12.8	10.4
1984	9.1	9.3	10.7	13.4	21.3	24.3	26.8	25.7	23.5	19	13.7	8.9
1985	10.4	5.5	10.7	16.7	21.9	24.8	27.2	27.7	23.4	15.8	14.9	10.2
1986	9.6	10	10.8	17.1	20.3	25.2	27.9	28.1	23.6	17.2	11	8.5
1987	9.6	9.6	6.7	13.3	18.9	25.3	29	26.7	24.6	17	12.3	9.5
1988	9.2	8.4	10.4	14.5	20.8	25.8	30	27.9	23.3	17.5	10.2	9.6
1989	6.3	8.7	7.2	18.3	19.8	24.3	27.9	27.7	23.6	17.3	11.9	9.5
1990	6.3	8.7	12.4	16	19.8	25.2	28.9	27.3	22.3	18.3	15.8	10.7
1991	7.7	8.8	12.4	14.8	17.7	25.2	27.5	27.9	22.2	17.7	13.2	6.2
1992	6.2	5.6	9.8	15.1	19.5	25.2	26.7	28.3	23.2	21.4	12.2	6.6
1993	7	6.2	10.8	15.3	19.6	25.5	27.8	27.5	22.5	19.1	11.6	11.6
1994	8.8	8.1	8.4	11.7	21.5	25.2	28.4	28.7	25.7	20.5	11.4	8.4
1995	9.2	10.4	11	14.1	20.5	27.2	28.2	26.9	23.4	16.8	10.2	10.9
1996	7.2	9.3	9	13.5	21.8	26.2	28.1	27.5	21.5	16.5	13.6	12
1997	9.1	8.1	9.4	11.4	21.1	26.2	28.2	25.8	21.5	17.1	13.7	10
1998	8.2	9.3	8.8	16.8	19.5	26.2	29	28.9	23	18.6	14.4	9.4
1999	9.4	8.3	11.3	15.8	21.7	26.5	29.2	28.3	23.5	18.9	14.2	11.9
Ortalama	8	8.4	10.5	14.9	20.2	25.3	27.7	26	22.6	17.8	12.8	9.6

BORNOVA METEOROLOJİ İSTASYONU
1971-99 YILLARI ARASI AYLIK EN YÜKSEK SICAKLIK DEĞERLERİ (C)

Yıl/Ay	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1971	15.9	13	16.4	20.4	27.5	31.9	32.5	33.7	29.5	22.5	18.6	12.7
1972	11.6	13.4	17.1	23.5	26.9	32	33.2	33.3	30.4	21.4	18.7	12.5
1973	11.5	15.2	15.7	20.4	27.9	30.8	35	32.4	31	24.4	17.3	15.1
1974	9.1	14.4	16.6	19.7	26.1	31.9	34.9	32.6	29.8	26.7	17.9	13
1975	11.9	11.3	19.3	22.3	26	30.6	33.9	32.6	30.6	23.7	17.4	12
1976	12.2	11	15.9	20.1	25.8	30.6	32.3	30.4	28.6	23.7	18.2	13.4
1977	12.5	17.2	16.9	21.5	28	32	34.7	34.8	28.3	20.8	20.4	12
1978	12	15.6	17.6	20.6	26.9	31.8	34.4	32.5	26.3	22.5	16.4	14.7
1979	12.2	14.1	18.1	20.8	25.5	32.2	33.4	33.3	30.8	23.9	18.3	14.4
1980	10.6	11.6	15.1	19.5	25.4	30.8	34.4	33	27.6	26.3	21	14.7
1981	11	12.7	18.8	22.2	24.7	33.4	32.2	32.8	29.2	27.2	16	17
1982	13.4	10.6	14.6	20.1	24.8	31.4	32.2	32.5	30.6	24.4	17.7	14.2
1983	10.7	11.5	16.5	23	27	30.2	33.2	32.1	28.6	23	17.2	14.7
1984	13.4	13.5	15.5	18.8	28.5	30.9	33.5	31.7	31.4	26.9	18.9	12.6
1985	13.8	9.8	16.2	23.2	28.5	31	33.9	34.8	30.5	21.9	20.3	14.8
1986	14	14.9	16.4	24.2	26.3	31.9	34.1	34.6	30.6	23.2	16.4	13.7
1987	13.7	14.9	12.5	19.8	25.6	31.6	35.2	33.4	31.7	22.9	18.1	13.1
1988	13.7	13.6	15.6	20.7	27.9	32.1	36.4	34.5	30.5	23.5	14.8	13.5
1989	11.6	14.7	18.7	25.8	26.3	30.5	34.2	34.3	30.4	22.7	17.1	14.4
1990	11.5	13.8	19.9	22.3	26.7	31.8	35.3	33.4	29.7	25.1	22	15.1
1991	12.4	13.3	18.4	20.9	23.7	31.4	33	33.7	29.6	24.7	19.8	9.9
1992	11.1	11	15.6	21.7	25.5	31.6	33	34.8	30.1	29	18	10.4
1993	11.8	10.5	17.1	21.4	25.3	32.4	34.1	34.4	30.5	27.8	16.7	16.3
1994	15.1	13.6	17.4	24.3	28.3	31.6	34.5	35.7	33.1	26.6	16	12.5
1995	13	15.6	16.2	19.9	26.7	33.6	34.2	33.1	30.2	22.9	15	14.4
1996	10.7	13.4	13.5	19.7	28.7	32.6	34.4	33.8	28.4	22.4	20.1	16
1997	14.2	13.3	15.1	16.6	27.5	32.4	34.5	31.6	28.1	23	19.4	14.6
1998	13.8	15.3	14.3	23.3	25.4	32.2	35.6	35.4	29.5	25.8	19.5	12.9
1999	13.8	17.7	17.8	22.9	29.4	32.7	35.1	34.7	30.8	25.6	18.9	17.2

TABLO . BORNOVA METEOROLOJİ İSTASYONU
1971-99 YILLARI ARASI AYLIK EN DÜŞÜK SICAKLIK DEĞERLERİ (C)

Yıl/Ay	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1971	7.7	4.8	7.1	8.5	13.6	16.6	20.4	21.5	16.1	10.1	8.2	4.2
1972	3.7	4.3	5.9	11.6	13	17.2	19.2	20.4	17.1	11.9	8.4	3.6
1973	3.7	6	5	8.2	12.6	16.9	20.5	20.8	17.1	13.5	6	5.8
1974	1.6	5.2	7.4	8.5	13.1	16.8	21.2	21	16.7	14	8.9	4.1
1975	3.4	4	6.9	9.4	13.4	17	21.6	19.9	18.9	13	9	4.7
1976	3.2	3.2	6	9.1	12.9	16.7	18.8	18.3	14	12.8	9	5.8
1977	5.2	7.5	5.2	9	14.1	17.6	21	20.7	16.4	10.1	10.7	5.2
1978	4.4	7.3	7.6	9.5	13.5	17	20.4	19.2	14.4	12.7	7.6	6.3
1979	5.2	6.3	7.1	8.3	12.8	18.1	20.7	20	17.1	13.1	9.7	6.3
1980	3.4	4.3	5.1	7.8	12.6	17.1	20.3	20.6	15.7	12.7	10.5	7.2
1981	4.9	4.6	7.3	8.8	17.8	19.3	19.8	20	16.4	13.9	6.6	9.2
1982	5.8	2.3	5	9.2	12.9	16.9	19.7	20	18.3	12.9	8.3	6.8
1983	2.2	2.7	5.1	9.8	13.8	17.4	20.6	20.2	15.9	11.4	8.9	6.9
1984	5.9	5.7	6.8	8.8	13.3	17	20.6	19.8	16.5	13	10	5.8
1985	7.3	1.9	6.3	10.1	15.1	17.4	20.6	21.1	17.5	11.1	10.5	6.5
1986	5.8	6.2	6.4	9.9	13.7	18.5	20.9	21.9	17.8	12.4	6.9	3.8
1987	5.9	5.6	1.9	8	11.7	17.5	22.2	20.3	18.9	12.7	8.1	6
1988	5.3	4.4	6.1	8.8	13.4	17.9	23.7	21.7	17.3	12.8	6.6	6.5
1989	2.1	3.8	7.4	11	13.2	15.8	22	21.5	17.3	13.1	8.1	5.4
1990	2.1	4.5	5.8	10.4	12.9	17.4	22.5	21.4	15.9	12.7	11.4	7.4
1991	4.3	5.2	7.5	9.4	12.4	18	21.1	22.1	16.1	12.7	8.5	3.3
1992	2	1.6	4.8	8.2	13	13.6	20.1	22.3	17.9	15.5	7.7	3.4
1993	3.1	2.7	5	10	13.4	17.8	21	20.9	15.7	12.9	7.4	7.9
1994	6.7	5.3	3.1	10.8	14.1	18.3	22.3	22.5	19.3	16.2	8	4.9
1995	5.9	3.4	6.7	7.7	13.3	19	22.6	20.7	16.9	12	6.1	8
1996	4.3	6.2	4.8	7.9	14.7	19.2	21.4	21.3	15.4	11.9	8.3	8.7
1997	5.1	3.3	4.3	5.9	13.8	17.8	20.3	19.6	15.3	12.5	9.1	6
1998	3.8	4.6	3.8	9.7	13.4	19.3	21.9	22.3	17.2	12.8	10.1	6.4
1999	5.8	3.9	6.1	8.4	13.8	18.8	20.5	21.9	17.2	13.5	9.9	7.2

Mart ayından itibaren ortalama düşük sıcaklık hızlı bir şekilde artış gösterir. Kış aylarında sıcaklığın düşmesinin nedeni şüphesiz doğu rüzgarlarının frekansındaki artışlardır. Bu dönemde Anadolu üzerinde bulunan soğuk hava kütleleri batıdaki ılık denize inme eğilimi gösterir ve sıcaklık değerlerinin düşmesine neden olur. Ancak bu soğuk hava dalgalarının kısa süreli olması ortalamaları pek düşürmemektedir.

Ortalama değerler arasında karasal etkileri yansıtacak şekilde büyük farklar gözlenmez. Özellikle kış değerlerinin aylık ortalamalara göre 4-5 °C yi pek geçmemesi ve Aralık, Ocak, Şubat aylarında ortalama değerleri arasında 1-2 °C küçük farkların bulunması denizsellik özelliğini doğrular niteliktedir. Geçiş dönemlerinde aylar arasındaki farklar büyümekte, hava koşullarının daha kararlı olduğu yaz aylarında ise bu değerler 1-2 °C'yi pek aşmamaktadır. Yazın zaman zaman fazla ısınma ve güneyden gelen sıcak havanın ani istilası yörede sıcaklık derecesini yükseltebilmektedir. İlçede bugüne değin gözlenen en yüksek sıcaklık değeri 42,9 °C ile 1973 yılında ve en düşük değer ise 1964 yılının Ocak ayında -7,6 °C olarak kaydedilmiştir²⁸.

Özetle Bornova; 8,0 °C'nin altına düşmeyen kış sıcaklıkları ve 20 °C nin üstündeki yaz sıcaklıkları ile "Akdeniz iklim tipi"ne girmektedir..

2. Basınç ve Rüzgarlar

Bornova'da, Ekim-Mart ayları arasında basınç, yıllık ortalama değerinin (1013 mb.) üstünde, Nisan ile Eylül ayları arasında ise altında değişme göstermektedir. Ortalama basınç değerleri en yüksek değere 1015,1 mb'la Kasım ayında ulaşır²⁹. Bu aydan sonra hafif bir düşüş gösteren ortalama basınç değerleri ilkbahar aylarında ortalamanın altına düşer. En düşük değere 1006,7 mb'la Temmuz ayında ulaşır. Bu iki ay arasındaki fark 8,4 mb'dir. Sonuç itibarıyla sonbahar ve kış aylarında ise normalin altında basınç değerleri saptanmıştır.

Konumunun bir sonucu olarak Bornova bütün yıl boyunca farklı hava kütlelerinin etkisi altında bulunur. Ekim ayından itibaren soğumaya başlayan Orta ve Doğu Avrupa üzerinde yerleşen yüksek basınç Kasım ayında güçlenerek Yunanistan ve Balkanlar üzerinden Bornova'ya ulaşır³⁰. Bu mevsimde güneye çekilen Atlas okyanusu yüksek basınç etki alanını genişleterek kuzey Afrika ve Akdeniz üzerinden Bornova'ya kadar

²⁸ Bornova Meteoroloji İstasyonu, Sıcaklık ve Yağış Kayıtları, İzmir 2000

²⁹ Asaf Koçman, *Ege Ovalarının İklimi*, İzmir, 1993, s. 22-27

uzanır. Etki merkezlerinin bu duruma bağlı olarak oluşan Akdeniz tali cephesi Bornova'yı etki alanı içersine alır ve gelişen cephe faaliyetleri basınç değerlerinin sık sık yükselme ve düşmesine neden olur. Mevsim boyunca görülen cephe faaliyetleri ve basınç koşullarında kararsızlık ilkbahar aylarında hızla azalmaya başlar. Mayıs ayından itibaren yaz basınç koşullarının yavaş yavaş saha üzerinde yerleştiği görülür. Buna karşılık Asor yüksek basıncının kuzeye çekildiği ve Türkiye'nin daha güneyindeki alçak basınç alanından kaynaklanan hava aynı zamanda basıncın düşmesine neden olur.³¹

Bornova, yıl içinde ağırlıklı olarak doğu sektöründen gelen rüzgarların etkisi altındadır. Hemen hemen her mevsimde, özellikle kış aylarında İç Anadolu üzerinde oluşan soğuk hava bölgenin batısındaki ılık deniz, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu Bornova Ovası'na doğru gelişir³². Etrafı yüksekliklerle çevrili Bornova Çöküntü Ovası'nda kuzeydoğu-doğu yönünde esen rüzgarların şiddeti en büyüktür³³.

Bununla birlikte, kuzey sektörlü yaz rüzgarları Bornova Ovası'nın kuzey ve güneyindeki yüksek dağlık alanlar nedeniyle zemine yakın tabakalarda kuzeydoğudan eserler .

Meteorolojik unsur	AYLAR												YILLIK
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Ort.rüzgar hız (m/sn)	3,4	3,1	3,0	2,6	2,1	2,4	3,2	2,9	2,7	2,4	2,2	2,7	2,8
En hızlı rüzgar yönü	GB	KD	KD	D,GB	GB	KD	KD	KD	KD	KD	KD	KD	KD
En hızlı rüzgar hızı (m/sn)	24,0	24,0	21,0	17,0	15,2	15,9	13,8	15,0	17,5	18,0	16,2	24,0	24,0

Bornova'da ortalama rüzgar hızı, en hızlı rüzgar yönü;

K:Kuzey, G: Güney, D: Doğu, B: Batı

Bornova'da esen rüzgarların hızları, düşük değerler göstermekle birlikte aylar arasındaki farklarda oldukça azdır. Bornova'da yıllık ortalama rüzgar hızı 2.8 m/sn'dir. Rüzgar hızına ait değerler Aralık ayından itibaren hafif bir ölçüde artma gösterir. Şubat ayından sonra alçalarak Mayıs'ta bir ortalama en düşük değere, Haziran'da değerler tekrar artarak Temmuz'da da en yüksek değerlerine ulaşmaktadır. Temmuz'dan sonra

³⁰ Asaf Koçman, a.g.e.,1993 s. 12-15

³¹ Aynı yer

³² Besim Darkot-Metin Tuncel, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1978, s. 33-36.

³³ Asaf Koçman, a.g.e.,1993, s. 29-34

üzgar hızına ait değerler tekrar düşmekte ve bu Kasım ayına kadar devam etmektedir.³⁴

Bu durum yörede özellikler Ankara yolu üzerindeki sanayi tesislerinin çıkardığı baca gazı atıkları ve olası bir hava kirliliği açısından önemlidir.³⁵

3. Nemlilik ve Yağış Koşulları

Bornova istasyonunun meteorolojik verilerine göre yıllık ortalama buharlaşma miktarı 1184,4 mb.'dir. Bornova Aralık, Ocak ve Şubat ayları hariç yağış değerlerinin çok üstündedir. Ova kısmında sıcaklığın artışına bağlı olarak buharlaşma fazlalaşmakta ve en yüksek değerlere yaz mevsiminde rastlanılmaktadır.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Yıllık
Buharlaşma	36,0	47,0	68,5	105,0	128,0	165,5	180,0	158,4	118,0	80,5	59,0	38,5	1184,4
Ortl. Buhar basıncı	7,8	8,3	8,8	10,8	13,5	15,6	17,4	17,6	15,4	13,0	10,9	8,6	12,3
Ortl. Bağlı nem	69	69	67	69	58	50	48	51	57	64	70	71	61

Bornova'da ortalama buharlaşma, buhar basıncı ve bağlı nem³⁶

Nemlilik koşullarının incelenmesinde diğer önemli bir konu olan bağlı nem ise sıcaklıkla ters orantılı olduğu için, bağlı nemin yıllık içindeki dağılımından yüksek değerlere kış, düşük değerlere de yazın rastlanması doğaldır. Ekim ayından itibaren yükselen değerler Aralık ayında en yüksek değerlere ulaşmakta (%71), bu aydan sonra düzenli bir azalış gösteren değerler en düşük değerlere Temmuz ayında rastlanılmaktadır. Bu mevsimde bağlı nemin azalması sıcaklıkla ilgili olmakla beraber rüzgarın hızının artması ve yörede egemen olan hava kütlelerinin kuru ve durağan olması ile ilgilidir. Havanın yaz aylarında doyma noktasından uzak olması yağış olasılığını da azaltmaktadır. Kış mevsiminde hava kütlelerine bağlı polar cephenin oluşturduğu siklonların geçişi ile havadaki nem miktarında önemli bir artış görülmektedir.³⁷

Bilindiği gibi, yağış miktarı ve yıl içindeki dağılımını cephe hareketleri, yükselti, bakı, yerçekillerinin uzanışı ve denizden uzaklık gibi faktörler belirlemektedir.

Kışın tropikal ve kutupsal hava kütleleri arasında oluşan cephe saha üzerinde yörede yağışlı bir mevsime işaret etmektedir. İlçede de en yağışlı mevsim kıştır.

³⁴ Yusuf Dönmez, *Umumi Klimatoloji ve İklim Çalışmaları*, İstanbul,1979, s. 126-139.

³⁵ Arife Karadağ, *Kentsel Gelişim Süreci, Çevresel Etkileri ve Sorunları ile İzmir*, İzmir 2000, s.90.

³⁶ Bornova Meteoroloji İstasyonu, İzmir.2000

İlkbaharla birlikte kutupsal hava kütlesi ve buna bağı olarak cephe çekilmeye başlar; saha kuru ve durağan hava kütlelerinin etkisine girer. Bu koşullar altında sıcak mevsim Bornova'nın her tarafında kurak geçer. Ekim ayından itibaren yağış yeniden başlar. Kasım'da biraz daha artarak, en yüksek değere Aralık'ta ulaşır.

³⁷ Asaf Koçman, *Ege Ovalarının İklimi*, s. 56-59

Bornova'da aylık toplam yağışların yıllara dağılımı (1971-2000)

Yıl/Ay	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
1971	86.2	151.4	114.0	18.3	10.7	1.4	11.7	28.2	2.6	24.0	107.3	115.2	671.0
1972	18.0	62.9	42.8	38.2	65.1	0.0	0.1	1.7	5.3	109.1	30.5	3.8	377.5
1973	101.1	146.4	39.7	53.7	8.3	9.0	1.3	1.3	7.2	24.2	40.7	156.1	589.0
1974	19.6	130.3	128.1	30.2	24.2	0.4	0.0	2.1	7.3	57.5	114.3	118.1	632.1
1975	153.9	62.1	57.9	55.6	35.0	33.7	-	0.0	6.0	35.1	114.1	98.0	651.4
1976	32.8	54.7	48.8	80.6	45.3	10.3	39.9	0.5	1.0	226.3	85.8	104.4	730.4
1977	82.9	61.1	39.4	28.2	1.4	0.4	-	-	24.3	92.3	91.1	87.4	508.4
1978	228.8	149.9	107.2	97.7	42.0	2.6	-	-	80.2	68.3	33.6	26.8	827.1
1979	203.2	58.0	39.6	32.6	86.9	22.8	-	0.0	-	21.1	145.3	108.3	717.9
1980	169.9	49.5	79.0	44.9	42.4	14.7	1.1	-	-	5.2	133.2	163.3	703.2
1981	252.7	43.2	76.4	13.9	31.7	-	-	0.5	1.1	11.8	135.2	325.8	892.3
1982	48.5	54.4	69.7	124.5	64.5	-	1.9	-	-	87.1	59.6	117.4	627.6
1983	64.3	90.7	8.8	44.4	10.8	10.3	10.8	15.2	1.4	2.1	151.2	120.4	530.4
1984	184.9	91.5	104.4	129.5	0.2	3.4	8.0	0.6	-	-	63.8	45.5	631.8
1985	113.4	36.2	73.5	10.7	45.3	45.0	-	-	-	24.6	117.9	29.4	496.0
1986	258.6	126.4	31.6	34.0	25.3	29.4	-	-	5.2	22.5	19.0	70.4	622.4
1987	229.2	37.4	71.8	42.8	5.1	2.9	0.0	-	-	0.4	147.0	146.4	683.5
1988	32.8	93.6	169.1	14.9	6.8	0.4	-	-	0.4	1.9	90.8	118.7	529.4
1989	6.4	10.5	128.6	3.2	25.8	7.5	-	-	8.7	36.9	93.9	122.4	443.9
1990	4.7	58.5	24.7	52.5	1.8	0.9	-	1.1	5.2	13.1	18.4	252.0	432.9
1991	32.2	51.2	17.6	58.8	105.3	7.7	4.0	-	0.2	13.5	28.9	95.2	414.6
1992	11.1	13.0	81.6	30.0	13.9	15.5	1.3	0.4	-	5.9	104.7	94.1	361.5
1993	70.2	110.0	80.4	42.1	46.7	-	-	-	0.2	2.3	81.8	136.2	569.9
1994	41.4	82.5	52.1	49.5	32.6	2.7	-	3.5	-	61.5	86.0	86.4	498.2
1995	173.1	32.7	176.7	40.1	22.9	-	16.8	7.8	20.2	1.3	96.2	60.0	647.8
1996	16.1	229.8	37.6	69.9	11.3	0.1	-	0.1	67.6	11.4	66.5	138.1	548.5
1997	116.1	8.1	87.5	85.7	24.2	1.7	0.6	0.2	-	47.7	71.2	173.2	616.2
1998	133.6	52.8	71.8	29.6	113.6	-	1.7	-	37.6	100.4	195.0	103.3	839.4
1999	78.4	255.6	105.6	11.0	0.9	0.9	1.3	-	0.3	25.7	44.3	96.6	620.6
2000	79.3	92.2	79.4	62.3	2.6	-	3.0	-	-	63.0	115.4	33.0	530.2
Ortalama	111.1	79.9	74.8	47.7	31.8	9.3	6.1	4.0	14.1	40.9	89.4	111.5	598.2

Bornova’da ortalama yıllık yağış miktarı 674,4 mm’dir. Bornova yıllık ortalama yağış miktarı itibarıyla, 400-700 mm arasında yağış alan “orta derecede yağışlı” sayılmaktadır³⁸.

Yağış rejimi ile hava kütleleri ve cephe arasındaki ilişkiler aylık ve mevsimlik yağış tutarlarına göre hazırlanmış olan çizelgelerden (Çizelge) açık bir şekilde izlenebilmektedir. Araştırma sahasında yağış ekim ayından itibaren artmaya başlar. En yüksek değere Aralık ayında ulaşır. Buna karşılık en düşük yağışlar yaz aylarında görülür.

Çizelge. Bornova’da mevsimlere göre yağış tutarları ve oranları

MEVSİMLER								YILLIK
KIŞ		İLBAHAR		YAZ		SONBAHAR		
Yağış(mm)	%	Yağış (mm)	%	Yağış (mm)	%	Yağış (mm)	%	Yağış (mm)
349,5	53,4	156,7	23,7	12,1	1,8	138,1	20,9	656,4

Bornova ovasında en yağışlı mevsim kış olmaktadır. Kışa düşen yağış oranı % 53,4’tür. Bu durum kısmen arazi şekilleri ile ilgili olmakla birlikte daha çok bu mevsim doğudan esen ve Bornova Ovası’na girerek frekansını arttıran ve çok az nem taşıyan doğu rüzgarlarından kaynaklanmaktadır. Yağış oranı fazla olan ikinci mevsimde ilkbahardır. Bu mevsimde cephe sahadan uzaklaşmaya başlar fakat zaman zaman etkili olması ile de sağnak şeklinde yağışlar meydana gelir. Bu mevsimde yağış oranı % 23,7’dir. Sonbahar yağış oranı bakımından %20,9’luk bir orana sahip olmasına karşın, en düşük yağış değerlerine sahip olan yaz mevsiminde yağış oranı %1,8’dir.

Bornova’da yaklaşık olarak yılın 80 günü yağışlı geçmektedir. Yağışlı günlerin en fazla olduğu aylar Aralık-Ocak ve Şubat aylarıdır.

Şubat’tan başlayarak Ağustos’a kadar olan süre içinde yağış sürekli azalmakta en az değerler yaz mevsimine rastlamaktadır. Özellikle Temmuz ve Ağustos’ta yağışlar saatle ifade edilebilecek kadar düşük olmaktadır. Yaz kuraklığını gösteren bu durum Ekim ayından sonra değişmeye başlar ve bu aydan itibaren yağışlı gün sayısında da artış görülür. Bu durum yöreyi etkileyen hava kütleleri ile yakından ilgilidir ve yörede kuraklığa doğru eğilimin daha üstün geldiğini gösterir.

³⁸ Nuran Ziyaretli, *Bornova Ovasında Yağış-Kuraklık Sorunu ve Kuraklığa Yol Açan Etkenler*, (E.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Lisans Tezi) Bornova, 1986, s. 23

Meteorolojik unsur	AYLAR												YILLIK
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Yağışlı gün sayısı	11,9	12,4	9,7	8,1	6,2	2,2	0,6	0,2	2,6	4,8	8,3	13,6	80,6
Gün.yağ.şid.	9,5	8,2	6,9	5,8	5,5	4,4	5,1	13,5	6,9	10,3	9,0	11,3	8,4
Gün.en çok yağış (mm)	85,2	75,8	76,6	55,9	43,6	20,2	39,3	27,0	85,3	23,1	80,7	72,7	57,1

Çizelge . Bornova’da yağışlı gün sayısı ve yağışların şiddeti

Bornova ovası ve çevresinde hüküm süren yağış rejimi, yazları mutlak kurak, kışları ise yağmurlu geçen “Akdeniz yağış rejimi”dir.³⁹

a. 1930 Sel Felaketi:

Bornova tarihinde unutulmayan hadiselerden birisi de 1930 yılının sonlarında meydana gelen sel felaketidir. Tarihi kayıtlardan Bornova’nın bu tür olaylarla daha önce de karşılaştığı anlaşılmaktadır. XX. Yüzyılın başlarında nahiyenin içinden geçen çayın zaman zaman taşarak etrafına zarar vermesini önlemek amacıyla 250 metre uzunluğunda bir set inşa edildiği görülmektedir⁴⁰. Ancak geçen zaman içersinde bu tedbirler ihtiyaca cevap vermemiş ve 1930 yılı sonunda Bornova bu tehlikeyi bir kez daha yaşamak zorunda kalmıştır. 27 Kasım günü aralıksız yağın yağmurun neticesinde kasabanın içinden geçmekte olan İkizler çayı taşarak iki tarafındaki bütün evleri yıkarken, çay suları kasabaya hücum ederek her tarafı su basmıştır.

Sel felaketinin tanıklarından Süleyman Bodur, yağmurun doluyla başladığını, gittikçe artan şiddetinden ürktüklerini söylemektedir. “İlk önce dolu yağmaya başladı, bunun hayra alamet olmadığını kısa zamanda anladık. Basamakla çıkıldığı için yüksekte kalan Semerci Ahmet’in dükkanına sığındık. Bizi içeri aldı, bir müddet bekledik, sokaklarda sudan yer görünmez olmuştu. Ben ne olursa olsun eve gideceğim, köprüyü geçersen eve varabilirim dedim. Caminin önünde su dizlerime ulaşmıştı. O sırada suyun sürüklediği bir kız çocuğunu çevreden yetişenler kurtarıp camiye aldılar, kilimlerle sarıp kurtardılar. Köprü de neredeyse su altında kalmıştı, zor da olsa geçtik. Çayın kıyısındaki evlerin hepsini su basmıştı. Suların at arabalarını sürüklediğini

³⁹ Nuran Ziyaretli, *a.g.t.*, s. 28

⁴⁰ Salname-i vilayet-i Aydın, H.1326 (1908), s.255.

görebiliyorduk. Damlardaki at, eşek ne varsa onları da sürüklemişti. Birçok ölen oldu”⁴¹.

Yağmur neredeyse 3-4 gün sürmüştü. Sel suları önüne kattığı 5-6 tonluk kayaları da yuvarlıyor, çıkan sestten dehşete kapılan insanlar geceleri uyuyamıyordu⁴². Felaketin bu derece artmasının sebeplerinden biri de Bornova’nın yamaçlarında bulunan ve çayı besleyen “Öküz gölü”nün patlamasıydı. Sular o derece yükselmişti ki, Öküz gölünün önündeki setin patlamasına sebep olmuş bu da Bornova’daki felaketin boyutlarını katlamıştı⁴³. Yağmurun ertesinde manzara korkunçtu, sel sularının cesetleri bağların içine kadar sürüklediği görülmekteydi⁴⁴.

İlk belirlemelere göre yüzelli ev, içindeki eşyalarıyla beraber su altında kalırken elli evde kısmen yıkılmıştı. Evleri yıkılan ve sokakta kalanların sayısı 385 kişiydi. Felaketzedelere yardım için çalışmalara hemen başlanmış, açıkta kalan aileler uygun yerlere yerleştirildikten sonra İzmir Hilal-i Ahmer Cemiyeti de gıda ve çadır yardımında bulunmuştu⁴⁵. Selin ardından tehlike göstermeye devam eden çay yatağının ıslahı için çalışmalara hemen başlanmış, setlerden birinin inşasını Fırka Kumandanlığı üstlenmişti⁴⁶. Ayrıca Vali Kazım Paşa tarafından, Bornova’daki felaketzedelerin geçici olarak iskanını temin etmek maksadıyla 18 vagon gönderilmişti⁴⁷. Dönemin Sağlık Bakanı Refik Bey’de (Saydam) Bornova’ya gelerek durumu yerinde incelemiş, yetkililerden bilgi almıştır. Bunun yanında Belediyece alınan bir karara göre çay mecrasının ıslahında Bornova’da oturan her ferdin dört gün süreyle çalışmasına ya da dört günlük yevmiye vermesine karar verilmiştir⁴⁸.

Bu arada felaketzedelerin iskanı için boş vaziyetteki binaların da kullanılması yoluna gidilmiş⁴⁹, daha sonra felaketzedeler için Bornova’da belediyenin göstereceği

⁴¹ Süleyman Bodur.

⁴² Hasan Altürk.

⁴³ Muzaffer Yaver Çatıktaş.

⁴⁴ Cafer Arıcan

⁴⁵ Anadolu, 28 Teşrin-i evvel 1930.

⁴⁶ Anadolu, 30 Teşrin-i evvel, 1930.

⁴⁷ Anadolu, 3 Teşrin-i sani 1930.

⁴⁸ Anadolu, 4 Teşrin-i sani 1930.

⁴⁹ Anadolu, 7 teşrin-i sani 1930.

arsa üzerinde yüz ev yapılmasına karar verilmiştir Bu iş için ayrılan on bin liranın yanında evlerin planları da hazırlanmıştır⁵⁰.

Afetin bilançosu resmi rakamlara göre de oldukça korkunçtur; 17 kişi ölmüş, 150 ev tamamen yıkılmış, toplam 70.000 lira maddi hasar meydana gelmiştir⁵¹.

Bornova deresi şiddetli yağmurların yağdığı sonraki yıllarda da taşmış ancak 1930 yılındakine benzer şekilde bir zarar yaşanmamıştır. Bu olay Bornova tarihinde yaşanan en büyük doğal afet olarak hatıralarda kalmıştır.

⁵⁰ Andolu, 13 teşrin-i sani 1303; 17 teşrin-i sani 1303.

⁵¹ İzmir Vilayeti 1303-1304 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1304, s.160.

D. TOPRAK ve BİTKİ ÖRTÜSÜ

Bornova ve civarındaki büyük toprak gruplarında yürütülen araştırmalara göre; terra rossa topraklar, kireçsiz kahverengi topraklar, rendzina topraklar, kahverengi orman toprakları, tuzlu ve alkali topraklar gibi toprak türlerine rastlanmaktadır. Akdeniz ikliminin özelliklerinin görüldüğü bölgede, aynı iklim koşulları altında ana materyallerin farklı olması ile farklı tipte büyük toprak grupları oluşmuştur. Her büyük toprak grubunun fiziksel ve kimyasal özelliklerinde, iklimle beraber bölgede mevcut değişik oluşumlara sahip kayaların terkebine giren minerallerin de etkili olduğu tespit edilmektedir⁵².

Bornova ovası ve çevresindeki doğal bitki örtüsünü yapraklarını dökmeyen, devamlı yeşil olan Akdeniz bitki elemanları karakterize etmektedir. Alanın tanıtıcı bitki örtüsü kızılçam ve selvi toplulukları olup, tahripler sonucu kızılçam formasyonlarının yerini maki ve garig toplulukları almıştır. Yine Akdeniz bitki elemanı olan zeytin ise özellikle kuzeydoğu yamaçlarda gözlenmektedir.⁵³

Ovanın bugün için sadece dağlık kuzeydoğu, doğu ve güney kesimlerinde ve alt yamaçlarda yer yer maki topluluklarına rastlanırken, daha yüksek ve nispeten tahripten korunmuş alanlarda kızılçam topluluklarına rastlanmaktadır.⁵⁴

Bununla birlikte Yamanlar dağının ovaya bakan yamaçlarında ayrışma ve toprak oluşum süreçleri son derece zayıf olduğundan doğal bitki örtüsü gelişmemiştir. Özellikle güneydoğu bölümünde (Kemalpaşa dağı ve çevresi) kalker sahaları yoğun biçimde maki toplulukları ile kaplıdır. Özellikle maki içinde kermez meşesi türü yaygındır. Ova tabanında yoğun konut ve sanayi yerleşimi nedeniyle doğal bitki örtüsüne rastlanmamaktadır.⁵⁵

⁵² Ünal Altınbaş, "Bornova ve Civarında Bulunan Büyük Toprak Gruplarının Yayıldığı Sahalar ve Özellikleri Üzerinde Araştırmalar", *E.Ü. Ziraat fakültesi Dergisi*, Cilt:II, Sayı: 1, İzmir 1974, s.485-486.

⁵³ Yusuf Oğuz, *Bornova Ovası ve Yakın Çevresinde Güneş Enerjisinden Faydalanma*, (E.Ü. Edebiyat Fakültesi Lisans Tezi) İzmir, 1999, s. 20

⁵⁴ Yusuf Oğuz, *a.g.t.* s. 21

⁵⁵ Yusuf Oğuz, *a.g.e.*, s. 21

II. BÖLÜM BORNOVA'DA NÜFUS VE ŞEHİRLEŞME

A. Osmanlı'nın Son Döneminde Bornova Nüfusu

Osmanlı Devleti'nde günümüz istatistiklerine en yakın ilk resmi nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır. Bu sayıma göre Bornova'nın da demografik durumu farklı açılardan meydana çıkmaktadır. İzmir'e bağlı nahiye merkezleri sayılırken "Kaza-i Birunabat" olarak geçen Bornova'daki Müslüman nüfus, neferen 1475 kişiye hane adedi 686 olarak verilmiştir. Bununla birlikte bu sayımda nüfusun niteliği üzerine de bilgiler bulunmaktadır. Yörük ve çingenelerin nüfusu ayrıca belirtildiği gibi çeşitli dinlere mensup gruplar da ayrı tasnifler halinde verilmiştir. Buna göre 1831 senesinde Bornova'da yaşayan Yörüklerin hane adedi 132, toplam nüfusu 330 kişidir. Yörükler ile ilgili nüfus verilirken kasaba ve köylerde yerleşmiş "Yörükânın hayme ve nüfusu" tabiri kullanılmaktadır. Ancak Bornova'yla ilgili rakam ise hane ve nüfus olarak geçmektedir, dolayısıyla burada belirtilen Yörük nüfusunun çadır hayatı süren göçebelerden mi oluştuğu yoksa artık yerleşik hayata geçmiş yörük aşiretlerinin mi kastedildiği anlaşılamamaktadır. Oysa "Kıptıyan" olarak kayda geçirilen Çingenelerin nüfusu "çerge ve nüfus" tabiriyle açıklanmaktadır ki, "Çerge" de bir tür hafif çadır manasındadır. Buna göre Bornova'da 10 Çerge'de yaşayan çingenelerin adedi 21'dir¹.

1831 nüfus sayımının diğer bir sonucuna bakıldığında önceki yüzyıllarda görmediğimiz Rum, Yahudi ve Ermeni unsuruna mensup kişilere ait rakamlardır. Burada sayı verilirken Kasaba-i Burunabat tabiri kullanılmakta ve sadece merkez nüfusu değil köyleri de bu sayının içine dahil edilmektedir. Bu tasnifte yer alan Türklerden sonra en kalabalık unsur 520 hane sayısı ile Rumlar olurken toplam nüfusları 1205'dir. 41 hane ile Ermeniler 30 nüfusa tekabül etmektedir ki, burada nüfus sayısının hane sayısından az olması şüphe uyandırmaktadır. Yahudiler ise 5 hane, 11 nüfus ile Bornova'daki en küçük topluluk olarak kayda geçmiştir. Gayr-i Müslimlerle ilgili diğer bir

¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1943, s.136.

tabloda yaş durumlarına göre sınıflandırmaya tabi tutulmuştur aynı tabloda çocuk ve çalışamayacak durumda olanların sayıları da verilmiştir².

1831 Nüfus Sayımına Göre Bornova'daki Gayr-ı Müslim Nüfus

Milleti	Âlâ	Evsat	Edna	Sabi ve amelmende
Rum	18	647	95	445
Ermeni	-	20	3	7
Yahudi	-	2	3	6

Bunların dışında Bornova'da oturan bir zümre daha vardır ki bunlar 1831 sayımında "müste'min" tabiriyle belirtilmiştir. Osmanlı ülkesinde oturmalarına müsaade verilmiş yabancı devlet tebaası kişileri kasteden bu kelime sonraları levanten dediğimiz Avrupa devletlerinden gelip İzmir'de ticaret yapan kişiler için kullanılmış olmalıdır. Bunların da hane adedi 53, nüfusu ise 75'tir³.

XIX. yüzyıla ait nüfus verileri hakkındaki diğer bilgileri her yıl hazırlanan vilayet salnamelerinden almak mümkündür. Ancak, Aydın vilayeti için hazırlanan bu salnamelerin bazılarında Bornova nahiyesine ilişkin bilgiler, İzmir içinde belirtildiği için, tamamında yer almamaktadır.

1307 (1891) yılına ait salnamede ise nüfus belirtilirken müslim, gayr-ı müslim ayırımı yapılmaksızın 4605'i zükur, 3805'i inas olmak üzere toplam 8410 nüfus verilmektedir⁴.

Aydın Vilayeti Salnamelerine Göre 1311-1320 Yılları Arasında Bornova Nüfusu

Yıllar	İslam			Rum			Toplam nüfus	Emakin
	Zükur	İnas	Toplam	zükur	İnas	toplam		
1311 ⁵	2965	2461	5426	2270	2065	4335	9761	3390
1312 ⁶	2655	2475	5130	2229	2064	4293	9423	3408
1313 ⁷	2655	2475	5130	2729	2064	4793	9923	3408
1314 ⁸	2965	2461	5426	2270	2065	4335	9761	2190
1317 ⁹			5426			4335	9761	3290
1319 ¹⁰			5426			4335	9761	3290
1320 ¹¹			5426			4335	9761	3290

² aynı eser, s.138.

³ aynı eser, s.141.

⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, cilt:II, 1307 sene-i malî, sene-i hicrî 1308 (1891), s. 403.

⁵ Salname-i vilâyet-i Aydın. 1311 hicrî senesi. (1893), s.152.

⁶ Salname-i vilâyet-i Aydın. 1312 hicrî senesi. (1894), s.208.

⁷ Salname-i vilâyet-i Aydın. 1313 hicrî senesi. (1895).

⁸ Salname-i vilâyet-i Aydın. 1314 hicrî senesi (1896).

⁹ Salname-i vilâyet-i Aydın. 1317 hicrî senesi. (1899),s. 83.

¹⁰ hane sayısı olarak verilmiştir.

¹¹ Salname-i vilâyet-i Aydın. 1319 hicrî senesi (1901), s.95.

XIX. yüzyıla ait başka bir kaynakta 1896 yılına ait nüfus verilirken nahiye merkezi ayrı verilerek, 2152 nüfusa sahip olduğu, 19 köyüyle beraber toplam nüfusu 8110 olarak verilmektedir ki bu salnamede aynı yıl için belirtilen rakamdan 1813 kişi daha azdır¹². Osmanlı dönemine ait son Aydın Vilayeti Salnamesi'nde (1326 /1908) kasabanın nüfusu belirtilirken, 5531'i Osmanlı ve 200'ü diğer milletlere mensup olmak üzere toplam 7520 nüfus kaydedilmiş, ayrıca Rum nüfusu belirtilmemiştir. Geriye kalan 1789 kişinin hangi milliyete ait olduğu ise anlaşılamamaktadır¹³.

Aydın Vilayeti Salnamelerine göre Bornova için verilen nüfus incelendiğinde, 1893-1902 yılları arasında nüfusun neredeyse hiç değişmediği ve köyleriyle beraber yaklaşık on bin civarında olduğu görülmektedir. 1896, 1899 ve 1902 verileri tamamen aynıdır. Belirtilen tarihler içinde birbirine yakın olsa bile nüfusun hiç değişmediğini söylemek elbette imkansızdır. Muhtemelen yeni sayım yapılmamış merkezin istediği rapor doğrultusunda bir önceki sayıma ait rakamlar verilmekle yetinilmiştir.

Salnamelerde verilen nüfus miktarlarına bakıldığında İslam ve Rum nüfuslarının birbirine yakın olmakla beraber, İslam nüfusunun, bütün yıllarda, Rum nüfusundan bin kişi civarında fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, 1908 senesi hariç, diğer gayr-ı Müslim topluluklar da "Rum" adı altında verilmiş olmalıdır.

1908 yılına ait bilgilerde Bornova'nın Türkleşmesi konusunda önemli bir adım atıldığı da izlenmektedir. Girit'ten göçmen olarak gelen 300 Müslüman hane Bornova ve köylerine yerleştirilmiştir. Bornova'da Girit muhacirleri için kurulan mahalleye "Nuriye" adı verilmiş, bundan başka "Palamut Çiftliği" mevki civarındaki 5000 dönüme yakın bir arazi üzerindeki boş toprakların değerlendirilmesi amacıyla, Sultan II. Abdülhamid'in girişimiyle, 55 muhâcir ailesinin barınması ve iskanı için ev yaptırılmıştır¹⁴.

¹¹ Salname-i vilâyet-i Aydın. 1320 hicrî senesi. (1902), s.175.

¹² Ali Cevat, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, İstanbul 1313, s.223.

¹³ Salname-i vilâyet-i Aydın. 1326 hicrî senesi (1908). s. 254.

¹⁴ Salname-i vilâyet-i Aydın, 1326, s. 253.

B. Nüfus Mübadelesi ve Bornova

20. yüzyılda Bornova'nın hayatını her yönden etkileyen en önemli olayların başında kuşkusuz nüfus mübadelesi gelmektedir. I. Dünya Savaşı'na kadar bazı küçük olaylar dışında birarada barış içinde yaşayan Müslüman ve Hristiyan topluluklar, batılı güçlerin etkisiyle birbirlerine karşı hasmane bir tavır içine girmişlerdi. I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti topraklarının işgal edilmesi de yerli Hristiyanların cüretlerinin artmasına neden olmuştu. Milli Mücadele sırasında işgal kuvvetleriyle beraber yerli Rumların ve Ermenilerin Türk halkına uygulanan zulme destek oluşu, artık iki topluluğu da bir daha biraraya gelemeyecek şekilde ayırmıştı. Sonuçta Milli Mücadele'nin Türkler tarafından başarıyla sonuçlanmasını takiben kaçabilenler, Yunan ordusuyla birlikte Türkiye'den ayrılmışlar, kaçamayanlar ise kendileri hakkında verilecek kararları beklemişlerdi.

Lozan barış görüşmeleri bu konunun çözülmesi yönünde en somut adımın atıldığı yer olmuştur. İlk görüşülen meselelerden biri de nüfus mübadelesi konusudur. 30 Ocak 1923 günü imzalanan bir protokolle bu mesele çözülmüştür. "Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelenâme ve Protokol"ün maddelerine göre Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, İstanbul'da oturan Rumlar ve Batı Trakya'da oturan Müslümanlar hariç tutulmak kaydıyla, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir. Göçmenler her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürebileceklerdir. Taşınmaz malların sorumluluğu ise ilgili devletlere bırakılmaktadır. Bunun yanında göçmenlere, göç ettikleri ülkede bırakmış olduğu mallara eşdeğer nitelikte mal verilecektir¹⁵.

Mübâdillerin getirilmesiyle ilgili işleri Hilal-i Ahmer Cemiyeti yürütüyordu. Büyük zorluklarla gerçekleşen bu göç süresinde mübadele ile ilgili rakamlar çelişkilidir. Yunan tarafına yakın kaynaklar, 1.215.000 Yunanlı ile 300.000 Türk'ün mübadele edildiğini yazarlar. Oysa Türk kaynakları, Türkiye'den 1.222.489 Rum'un çıkıp, 1.104.216 Türk'ün girdiğini belirtmektedir. Muhtemelen her iki taraftan da eşit miktarda

nüfus mübadele edilmiş olmalıdır¹⁶. Bu göçmenlerin yaklaşık 32.000'i İzmir ve çevresine yerleştirildi¹⁷. Elbette Cumhuriyet öncesi yoğun bir gayr-ı müslim nüfusun yaşadığı Bornova ve köylerine de oldukça fazla sayıda mübadil yerleştirilmişti.

1924 yılından başlayarak 1930 yılına kadar devam eden mübadele kayıtlarından Bornova'ya ait dört defter bulunmaktadır. İlki Bornova merkeze, diğerleri Altındağ, Pınarbaşı ve Mersinli'ye aittir. İzmir Köy Hizmetleri Bölge Müdürlüğü Göçmen Bürosu'nda bulunan bu defterlerin asılları Ankara'da bulunan Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyeti Arşivi Daire Başkanlığı'na gönderilmiş olup, aynı defterlerin birer nüshası el yazısıyla latin harflerine çevrilmiştir¹⁸.

"Mübadil Tevzi Defteri" adıyla anılan defterlerdeki kayıtların oldukça özenle tutulduğu dikkati çekmektedir. Gelen her aile, bir hane olarak kabul edilerek, bir "evrak sıra no" verilmiştir. Mübadiller, aile reisinin ismiyle kayda geçmiş ve hanenin ihtiva ettiği nüfus belirtildikten sonra geldikleri yerler yazılmıştır. Geri kalan bilgiler mübadillere verilen mallarla ilgilidir. Ev verilmişse bunun hangi sokakta ve kaç numarada bulunduğuyla birlikte, verilen evin müştemilatı da belirtilmiştir. Mübadillere verilen ziraat alanlar ise bağ, tarla ve eşcar olmak üzere üç kısıma ayrılmıştır. Bağ ve tarla miktarları dönüm olarak belirlirken, eşcar kısmında zeytin ve yemiş türlerinde adet olarak sayı verilmiştir. Bunlara ilaveten önemli bir bilgi olarak arazi veya evlerin eski sahipleri de kayda geçmiştir. Dağıtılan arazilerin sınırının belirtildiği sütundan sonra bu dağıtım işleriyle ilgili belirtilmesi gereken hususlar varsa, bunlar da mülahazat kısmında ayrıca eklenmiştir.

Bornova merkezine ait 90 varaktan oluşan mübadil tevzi defterine göre mübadeleyle Bornova'ya gelen toplam hane adedi 681, nüfus ise 3337 kişidir. Memleketlerine bakıldığında tamamına yakınının şimdiki Makedonya, Yunanistan ve Girit'ten geldikleri anlaşılmaktadır. Nüfus adedine bakılacak olursa en fazla mübadil

¹⁵ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Cilt:1, Ankara 1989, s.177-183.

¹⁶ Tuncer Baykara, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İzmir 1991, s. 135.

¹⁷ Kemal Arı, "Mübadele Göçmenlerini Türkiye'ye Taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, sayı:1, İzmir 1991, s.46.

¹⁸ Ankara'da bulunan defterler tasnif aşamasında olduğu için görülememiş ancak İzmir'deki defterler üzerinde inceleme yapılmıştır.

425 kişiyle Girit'in Kandiye şehrinden gelmiştir. Bunu 407 kişiyle Florina, 355 kişiyle Resmo ve 353 kişiyle Kavala ve diğerleri takip etmektedir. Bunların dışında muhtemelen göçle gelen Erzurum'dan bir hane ve yerini tespit edemediğimiz Pişaver'den 2 hanenin yerleştirildiği kayıtlarda görülmektedir.

Bornova Mübadil Tevzi Defter'inde bulunan diğer bilgilere göre mübadillere dağıtılan ev miktarı 410'dur. Zirai alanlarla ilgili bilgilerde; 4249 dönüm bağ, 1558 dönüm tarla, 15985 adet zeytin ağacı ile 1775 adet yemiş ağacı dağıtıldığı görülmektedir. Batı Anadolu'da yemişin incir yerine kullanıldığını da düşünerek burada yemiş olarak zikredilen ağaçların sadece incirden ibaret olmayıp çeşitli türden meyve ağaçlarının kastedildiği düşünülmelidir¹⁹.

Geldikleri Yerlere Göre Bornova'ya Yerleştirilen Mübadiller

Memleketleri	Hane Sayısı	Nüfus	Mübadillere Dağıtılan				
			Ev	Tarla (dönüm)	Bağ (dönüm)	Zeytin ağacı (adet)	Yemiş ağacı (adet)
Alasonya	1	5			5		
Avrethisar	3	11	3		12	54	
Bosnasaray	1	3			3	30	
Cer Mustafa Paşa	2	16			12	56	
Debre	1	4	2		7	27	
Debricir	1	5			4	35	
Doyran	115	41	13	3	67	239	13
Drama	21	112	14	86	153	674	53
Erzurum	1	6		6	34	135	
Eski Cuma	1	4			13		
Florina	80	407	71	62	497	2876	165
Gevgili	5	14	4		21	34	
Gilan	3	10	4		12	113	4
Girit	15	46	12		63	277	13
Hanya	31	135	21	5	162	493	52
İskeçe	1	4			4		
İştîp	7	28		4	36	46	4
Kalaşın	44	251	23	138	248	1237	62
Kalkış	1	3			2	45	
Kandiye	88	425	40	308	547	1348	122
Karaferye	1	4		5	4	30	
Karakaya	1	3			4		28
Kavala	55	353	8	216	427	1193	199
Kavala Silan	1	2			3	15	
Kırzevik	10	45	10	49	55	177	2
Kocası	1	8		10	16	39	4

¹⁹ Köy Hizmetleri İzmir Bölge Müdürlüğü, Bornova Mübadil Tevzi Defteri 1924-1930.

Koçana	1	7	2	4	10	53	22
Koçanik	10	49	4	11	48	310	2
Kumanova	3	16	5	10	19	114	
Kosova	11	52	10	33	80	272	6
Köprülü	5	28		23	32	265	
Krazevik	1	2			3	15	
Langaza	1			3	5	46	
Lukarna	1	5	2	12	4	30	1
Manastır	7	36	4	7	53	120	457
Nasliç	1	2			3	5	1
Nevrokop	2	12			19	58	1
Nille	1	8	2	12	4	73	4
Okunamayan	1	7	2		10	50	
Orhaniye	8	41	7	40	46	307	14
Osmaniye	33	140	33	69	122	1055	35
Petriç	4	15	4	9	19	95	2
Prizren	2	13		14	9	53	10
Pirlepe	2	6	4	4	6	83	4
Pişaver	2	21		167		68	
Poyraz	1		4		3		4
Preşfe	1	4	2		5	41	
Priştina	29	141	10	76	199	758	46
Radoviçte	2	6			4	4	
Resmo	62	355	42	69	577	916	253
Selanik	30	152	16	32	224	555	55
Zihne	4	23	5	1	34	143	20
Siroz	18	59	10	6	70	364	26
Taşlıca	2	9		5	12	50	
Tikveş	1	8			12		
Üsküp	27	139	13	52	162	754	37
Vodina	2	10		4	10	50	52
Volçitrin	2	8	2		13	28	2
Yanya	3	13	2	3	18	18	
Yenipazar	5	5			4	59	
Toplam	681	3337	410	1558	4249	15985	1775

Mübadele konusunda Bornova'yla ilgili diğer üç defterden ilki Altındağ köyüne ait Mübadil Tevzi Defteri'dir. Büyük çoğunluğu 1340 (1924) yılına ait olan deftere 1929'a kadar kayıtların tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu deftere göre, 1924 yılında Bornova nahiyesine tabi Altındağ karyesinde 251 ailede 1002 nüfus mübadil, gayr-ı mübadil, muhacirin ve mülteciye nüfuslarına göre ev ve arazi dağıtımı yapılmıştır. Altındağ Mübadil Tevzi Defteri'nde belirtildiği üzere dağıtılan bağ miktarı 1571 dönüm, bahçe 94 dönüm, tarla 3223 dönümdür. Zeytin ağacı adedi 8386, yemiş ağacı adedi ise 3339'dur²⁰.

Mübadillerin Bornova'ya iskanı ile ilgili son defter iki parçadır ve Mersinli ile Pınarbaşı köylerini ihtiva etmektedir. Mersinli'ye ait deftere 20.12.1934 yılında düşülen kayıta, 1340 (1924) yılında toplam 44 aileye ve muhtelif tarihlerde de 12 aileye olmak üzere; tahsis edilen emvâlin o günkü durumu dikkate alınarak ve ehl-i vukûf tarafından verilen bilgilere göre; 32 ev, 2 dükkan, 135 dekar tarla, 146 dekar bağ ve 32 dekar bahçe dağıtılmıştır²¹.

Bornova'ya yerleştirilen mübadillerle ilgili diğer bir kayıta Pınarbaşı köyüne aittir. Mersinli ile ilgili kayıtların bulunduğu defterin diğer kısmına kaydedilen bilgilere göre 1340 (1924) yılında Pınarbaşı'nda 94 aileye; 80 ev, 12 dönüm tarla, 197 dönüm bir evlek (dönümün dörtte biri) bir bahçe, 312 dönüm bağ, 7094 adet zeytin ağacı verilmiştir²².

Bu bilgiler değerlendirilerek Bornova'ya ve köylerine 1924 yılından başlayarak yaklaşık 1930'a kadar ne kadar mübadil yerleştirildiği tespit edilebilmektedir. Ancak Bornova ve çevresinden ne kadar nüfusun mübadeleye tabi tutulduğunu tespit etmek ise mümkün olmamıştır. Ayrıca buradaki verilerden yola çıkarak, 1924'ten sonra Bornova'nın iktisadi durumu ile ilgili sonuçlara da varmak mümkün olmaktadır.

Mübadeleden önce Bornova nüfusunun bir kısmını Rumların oluşturduğu ve bunların Levantenler hariç tamamına yakınının göç ettiği düşünüldüğünde Bornova'nın iktisadi durumunda bir gerileme olduğu düşünülebilir. Oysa, tarım alanında böyle bir boşluğun doğmadığı zira gelenlerin de özellikle çiftçilikte bildikleri işleri devam ettirdiği muhakkaktır.

²⁰ Köy Hizmetleri İzmir Bölge Müdürlüğü, Altındağ Mübadil Tevzi Defteri, 1924-1929.

²¹ Köy Hizmetleri İzmir Bölge Müdürlüğü, Mersinli Mübadil Tevzi Defteri 1924-1934.

İzmir'in önemli ürünleri olarak sayılabilecek üzüm, incir, tütün, zeytinyağı, palamut üretimi ve fiyatları değerlendirildiğinde, verilen rakamlara göre üzüm üretimi 1924 yılında I. Dünya Savaşı ve işgal yılları dönemi üretim seviyesinin üzerine çıkmıştır. 1923 ve 1924 senesi incir üretiminin savaş öncesi dönemin üretiminin de üstünde bir seviyede olduğu ve bütün ürünün ihraç edildiği ve elden çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Tütün üretimi ile ilgili olarak mübadele sonrası tütün üreticiliğinde uzmanlaşmış Makedonya'dan gelen göçmenlerin İzmir havalisine yerleştirilmesi ile tütün üretiminin nitelik ve miktar olarak arttığı ifade edilmektedir. İstatistiklere göre 5-30 milyon kilo olan zeytinyağı üretiminin 1925'te 25 milyon kilo olduğu ve tamamının ihraç edildiği belirtilmektedir. Yunan işgali sırasında 5 bin balyaya kadar düşen pamuk üretimi 1923'te 9500 balya, 1924'te ise 27 bin balyadır²³. İzmir için yapılan bu değerlendirmenin özelde Bornova için de geçerli olabileceği açıktır.

Bornova'ya gelen göçmenler, "emval-i metruke" denilen Rumlardan boşalmış evlere yerleştirilerek barınma sorunları halledilmiştir. Ailelerin geçinme meselesi için de zaten geçmişte toprağa dayalı bir ekonomik hayatın yaşandığı Bornova'da Rumlar'dan kalan veya boş, harap durumdaki araziler değerlendirilerek, kişi sayısına göre ailelere dağıtılmıştır. Ancak tevzi defterleri dikkatle incelendiğinde ev alamayan hane reislerine de rastlanmaktadır.

Öte yandan mübadele süresince birçok zorluklar ve karışıklıklar da yaşanmıştır. Örneğin önce Bornova'ya yerleştirilen Arnavutluktan gelen bazı muhacirler farklı illere gönderilmiştir. Bununla ilgili olarak Bornova'ya gelmiş bulunan, işsiz ve boşta gezer 30 hane Arnavut'un Niğde vilayetine sevkine karar verilmiştir²⁴.

Yine Milli Mücadele'nin sona ermesinden sonra Anadolu'nun çeşitli yörelerine yaşayan bazı Arnavut ailelerin daha sonra Bornova ve Buca'ya gelip buralardaki emval-i metrukeye yerleştikleri anlaşılmıştır. Bunun üzerine Mübadele, İmar ve İskan Vekâleti, İmar Kanunu'nun 3. maddesine göre bunları bir başka yere sevk ve iskan kararı almıştır. Belgede açıkça belirtildiğine göre uygulamadan amaç, ırkî açıdan Türk olmayanların bir yerleşim yerinde çoğunluğu oluşturmasını engellemek, öte yandan

²² Köy Hizmetleri İzmir Bölge Müdürlüğü, Pınarbaşı Mübadil Tevzi Defteri 1924-1934.

²³ Murat Koraltürk, "Mübadele'nin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt.II, sayı:6-7, İzmir 1997, s.185.

²⁴ B.C.A. 272.11. Top. İs. Gn.Md.K. (04.09.1924) 19.93.10

kendi başlarına evlere yerleşen Arnavutlar yerine emval-i metruke olarak tespit edilen evleri mübadeleyle gelenlere vermektir. Bu itibarla Bornova ve Buca'da yaşayan 30 hane Arnavut'un Niğde'ye, 15 hanenin de Isparta'ya sevki kararlaştırılmıştır²⁵. Bu konuda Isparta Valiliği'ne yazılan diğer bir yazıda Bornova'da bulunan 590 Arnavut'un Isparta'ya yerleştirilmesi için, Ermenilerden kalan emval-i metruke ve arazinin miktarları sorulmaktadır²⁶.

Mübadillerin yerleştirilmesi işlemi oldukça ciddi bir şekilde yürütülmekteydi. Hazırlanan dağıtım listelerine göre herkesin alacağı ev ve arazi belirlenmiş ve bu kayıtların dışına çıkılmamasına çalışılmıştı. Oysa mübadil bir aileye arazi ve ev verildikten sonra buraya yakınlarını da çağırışlar ve dağıtım işlemlerinde karışıklıklar yaşanmıştı. Bu gibi durumların önüne geçmek için listede bulunmayan ve fazladan gelen muhacirlerin başka yerlere sevk edilmesi yoluna gidilmişti.

Burada ortaya çıkan mesele, gerçekte Yunanistan'la imzalanan mübadele protokolü hükümlerinin yorumlanmasıyla ilgili olarak başlamıştır. Zira bu protokolün 1. maddesinde öngörüldüğü üzere, Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukları mübadeleye tabiydi. Görüleceği üzere burada bir ırk mefhumundan ziyade din esas alınmıştır. Dolayısıyla mübadele esnasında, Balkanlarda yaşayan, ırken Türk olmayıp ancak İslam dinine mensup kişiler mübadil olarak Türkiye'ye getirilirken, muhtemelen Türkiye'den de kökenleri Türk, ancak dinleri Hristiyan olan unsurlar Yunanistan'a göçe zorlanmıştır. Bunun yansımalarından biri olduğu düşünülen yukarıdaki kararlara bakıldığında, Türk hükümetinin bir yerleşim yerinde Müslüman olup ırken Türk olmayan unsurların sayısını belirli bir oranda tutmaya çalıştığı ve bunların bir kısmını farklı bölgelere yerleştirerek Türk çoğunluğun arasında eritmeyi planladığı anlaşılmaktadır.

Türkiye'ye gelen göçmenlerin, geldikleri yerlerdeki yaşam şartlarını bir an evvel ve büyük oranda sağladıklarını söylemek güçtür. Ancak geçen zaman içinde göçmenlerin bu zorlukları aştıkları, yeni şartlara uyum gösterdikleri ve yerleştikleri yerlerin gelişimine büyük katkı sağladıkları da bir gerçektir²⁷.

²⁵ B.C.A. 272.22. Top.İs. Gn. Md. K. (02.12.1924) 20.100.5

²⁶ B.C.A. 272.11. Top.İs. Gn. Md. K. (17.07.1924) 18.88.22

²⁷ Kemal Arı, *Büyük Mübadele- Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul 1995, s.158.

C. Bornova'nın Nüfusu

1. 1923-1950 Yılları Arasında:

Milli Mücadele'nin sona ermesiyle birlikte Türkiye için artık yeni bir dönem başlıyordu. En başta, neredeyse on yıldır süren savaşlar sona ermişti. Bu savaşların getirdiği yıkımlar sadece cephelerde olmuyor aynı zamanda cephe dışındaki yerlerde görülen hastalıklar ve kıtlıklar nüfusu olumsuz yönde etkiliyordu. Buna ilaveten yüzyıllardır Türklerle birlikte aynı toprakları paylaşmış Rum ve Ermeni unsurlar da bu savaşlardan sonra Anadolu topraklarını terketmek zorunda kalmışlardı. Bu önemli sebepler Bornova'nın hayatını da derinden etkiledi.

Gerek savaşın etkisiyle bölgeden ayrılan nüfusla, gerekse savaşın hemen akabinde 1922 yılında gayr-ı Müslimlerin terketmesiyle birlikte Bornova kasabasının merkez nüfusunun 5193 kişi olduğu görülmektedir. Nahiyenin köyleriyle beraber hane adedi 1842 iken toplam nüfusu ise 9134 idi. Nüfus yoğunluğuna göre Bornova'yı 946 kişiyle Pınarbaşı ve 737 kişiyle Şeyhlü köyleri takip etmekteydi. Nüfusu en az olan yerler ise 30 kişiyle Kokluca ve 54 kişiyle Bayraklı köyleriydi. 1923 senesine ait İzmir Vilayet İstatistiği'nde Bornova merkez ve köylerin nüfusları erkek ve kadın olarak ayrı ayrı verilirken gayr-ı müslim nüfustan hiç bahsedilmemektedir. Bunun sebebi olarak istatistiğin hazırlandığı sırada, Türkiye ile Yunanistan arasında Nüfus Mübadelesi'nin başlamış olduğu düşünülebilir. Nüfusları belirtilmemekle beraber Bornova'ya bağlı Hacılar'da 130 ve Kokluca köyünde 237 gayr-ı müslim hane kaydedilmiştir. Bununla beraber levanten denilen Avrupalıların da bu istatistiğe alınmadığı görülmektedir. Sonuç olarak 1923 yılında kaydedilen 5193 nüfusun tamamının Türklerden oluştuğu anlaşılmaktadır²⁸.

1923 Senesi Bornova'nın Nüfusu

	Müslim		Hane aded	Gayr-ı müslim		Hane aded
	zükur	inas		zükur	inas	
Bornova	2591	2602	833			
Bayraklı Karyesi	33	21	3			
Pınarbaşı	487	459	274			
Hacılar	37	37	20			130
Hamidli	83	72	49			
Şeyhlü	388	349	221			

²⁸ İzmir Vilayeti 1339 İstatistiği, s.2.

Kavaklıdere	113	112	46			
Eğridere	88	67	47			
Kayadibi	169	147	65			
Bayatlı	45	44	22			
Kokluca	15	15	13			237
Beşyol (Evkaf Tekeli)	55	69				
Karaçam	79	80	22			
Boşnak Hamidiye	110	115	34			
Mersinli	127	90	92			
Naldöken	214	212	101			
Nahiye Yekunu	4643	4491	1842		367	

Cumhuriyetin ilanı ve nüfus mübadelesinin tamamlanmasıyla birlikte şehirler artık eski görünümlelerinden az da olsa sıyrılmaya başlamışlardır. Savaşlarla yıkılan şehirler yeniden kurulurken aksayan ticaret hayatı da belirli oranlarda canlanmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk genel nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılına gelindiğinde Bornova'nın çehresi de oldukça değişmişti. 4 yıl önce 5193 olan nüfus, 1927'de 8054'e yükselmişti. Nüfustaki bu artışta kuşkusuz en büyük etkiyi 1924'de gerçekleşen Nüfus Mübadelesi yapmıştır. Dikkati çeken diğer bir nokta da savaşların sona ermesiyle birlikte erkek nüfustaki oranının ilk defa kadın nüfustan fazla çıkmasıdır.

1935'de yapılan sayımda ise rakamlar 1927'dekinden pek farklı değildir²⁹. Nüfustaki 250 dolayındaki artış, aradan geçen yedi yıla karşın az görünmektedir. Bunun bir nedeni de henüz tarıma dayalı ekonomiden çıkamamış ve iş sahaları dar Bornova'dan İzmir merkeze nüfus akışı yaşanmasıdır.

1927-1935 Yıllarında Bornova'nın Nüfusu

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
1927	3854	4200	8054
1935	4046	4255	8301

1935 yılına ait başka bir istatistiğe göre rakamlar öncekine göre pek farklı değildir. Burada 1923 verilerine göre nahiye merkezinin nüfusundaki artış 3335 kişi olurken köylerdeki artışta buna paralel bir şekilde 2288 kişi artış göstermektedir³⁰.

²⁹ "Bornova" *Belediyeler Yılı*, cilt:1, Ankara 1949, s.400.

³⁰ İzmir Valiliği, *İzmir Vilayeti İstatistik Yılı* 1935-1936, İzmir 1937, s.10.

1935 yılında Bornova nahiyesi ve bağı köylerin nüfusu

Mevkiler	Erkek	Kadın	Yekûn
Bornova	4341	4187	8528
Altındağ	868	879	1747
Beşyol	45	46	91
Çamiçi	92	82	174
Çiçekli	50	48	98
Doğanlar	65	63	128
Eğridere	110	97	207
Işıklı	445	423	868
Kavaklıdere	129	120	249
Karaçam	119	97	216
Kayadibi	78	74	152
Kurudere	49	36	85
Sarıış	30	19	49
Naldöken	444	249	693
Pınarbaşı	736	736	1472
Yekun	7601	7156	14757

1940 yılında Belediyeler Dergisi'nde Bornova'nın yeni imar planıyla ilgili bir yazıda, Bornova'nın nüfus yapısı ve bunun ilçenin gelişmesi üzerinde yapacağı etkiler konu edilmiştir.³¹

“İzmir’in 10 km. kuzeydoğusunda bulunan ve 1935 nüfus sayımına göre 8300 kişiyi barındıran Bornova kasabası, İzmir’in hem yazlık hem kışlık olarak oturulabilen bir mahallesi sayılabilir. Sekenesinden büyük bir kısmı hergün İzmir’deki fabrikalara çalışmaya indikleri gibi, birçokları da ticaretgâhları ve yazıhaneleri İzmir’de bulunduğu için her gün muhtelif vesaitle İzmir’e gidip gelirler. Kasabanın geri kalan nüfusunu bu işçi ve iş adamlarının aileleri ve çocuklarıyla bir kısım ziraat amelesi ve bu nüfusun zaruri ihtiyaçlarını tehvîn için çalışan küçük sanat ve ufak esnaf, kısmen de kasabadaki

³¹ “Bornova kasaba müstakbel imar planının esas hatları hakkında izahname”, Belediyeler Dergisi, sayı:62, İkteşrin 1940, s.12.

mektep, kışla vs. gibi devlet dairelerinin memur ve müstahdemleri oluşturur. Kasaba nüfusunun böylece büyük bir kısmının her gün ve daimi olarak İzmir'e gidip gelmesi kasabada emsaline nisbetle oldukça kesif bir trafik ve dolayısıyla sabahın erken ve akşamın tatil saatlerinde yollarda canlı bir kalabalık tevlit etmektedir. Bu itibarla Bornova ayrı ve müstakil bir kasabadan ziyade İzmir'in kalabalı bir ikamet mahallesi olarak telakki olunabilir ve bu hususiyet mahiyet itibarıyla diğer kasabalardan ayrı şekilde mütalaa edilmeye değer.

Nüfusun taksimi: Bornova sekenesi, meşgale itibarıyla şu sınıflara ayrılabilir:

1. Yerliler. Bunların bir kısmı İzmir'de iş yapan ticaret erbabı, bir kısmı İzmir fabrikalarında çalışan amele, bir kısmı ziraat amelesı veya kasabadaki küçük sanat erbabı ve küçük esnaftır.

2. Yabancılar: Bunlar Topçu Alayı ve Fırka zabitan ve memurları, Ziraat Vekaletine bağlı muhtelif müesseselerle okul öğretmen ve memurları, özetle dışarıdan memuriyetle gelip oturmakta bulunan kimseler ve aileleridir.

3. Ecnebler: Bunlar da kısmen uzun zamandır İzmir'de yerleşmiş melez ve yarı yerli, kısmen de muvakkaten İzmir'de ikamet etmekte olan ecneblerdir ki ekseriyetle Bornova'da mülk sahibi olarak oturmaktadırlar."

1940 yılına ait raporda özellikleri bu şekilde sayılan Bornova nüfusunun, sosyal ve iktisadi hayatın gerekleri düşünüldüğünde ilçenin gelecekteki gelişmesine önemli bir katkı sağlamayacağı tahmin edilmekteydi. Zira, o yıllarda Bornova'nın ticaret ve sanayi bakımından önemi azdı, bununla beraber İzmir'de çağdaş konutlar ve mahallelerin inşa edilmesi, devamlı surette çalışmak için İzmir'e gidenlerin bu külfetten kurtulmak için İzmir'i tercih edeceği düşünülmekteydi. Bütün bunlar gözönüne alındığında 50 yıl sonra Bornova nüfusunun ancak 16.000 olacağı tahmin edilmekteydi³². Ancak gerçekleşen nüfus artışının beklenilenden çok daha fazla olduğu görülecektir.

1940-1950 Arasında Bornova'nın Nüfusu

Köyler	1940 ³³			1945 ³⁴			1950 ³⁵		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Bornova	4634	4657	9291	4830	5794	10624			12038
Altındağ	904	889	1793	1040	1044	2084			1110
Beşyol	47	45	92	56	49	105			139
Çamiçi	88	102	190	88	106	194			183
Çamdibi									2121
Çiçekli	67	66	133	73	72	145			150
Doğanlar	140	144	284	165	156	321			287
Eğridere	123	120	243	122	138	260			287
Işıklar	359	385	744	375	40	775			780
Karaçam	102	132	234	114	128	242			226
Kavaklıdere	116	109	225	108	154	262			244
Kayadibi	75	70	145	66	66	132			153
Kurudere	56	56	112	56	61	117			133
Naldöken	312	320	632	327	322	649			771
Pınarbaşı	700	727	1427	789	771	1560			1746
Sarnış	35	20	55	35	38	73			78
Yaka				166	178	344			350
Toplam	7743	7857	15600	8410	9477	17887			20894

2. 1950-1970 Yılları Arasında

1950 yılında 12.038 nüfusa sahip olan Bornova, 10 yıllık bir süre içinde % 7,3'lük bir artışla 1960 yılında 25.015'e yükselmiştir. Bornova merkezindeki bu artışın yanında, ilçenin yakın çevresinde yer alan ancak o tarihte Bornova şehir alanının dışında olan çevre yerleşmelerin de nüfusları artmıştır. Sözgelimi 1950'de 2000 civarında nüfusa sahip olan Çamdibi 1960'ta nüfusu 15.000'i aşan bir yerleşme haline gelmiştir. 1960-1970 dönemi Bornova şehir nüfusunun yavaş, ancak çevre yerleşmelerin hızlı bir gelişme gösterdiği bir dönem olmuştur. Örneğin 1960 yılında 25.015 olan Bornova ilçe merkezinin nüfusu % 2,8'lik artışla 1970 yılında 33.273'e yükselmiştir. Şehir merkezindeki bu düşük sayılabilecek artışa karşılık çevre yerleşmelerden özellikle Çamdibi ve Altındağ'da çok daha hızlı bir nüfus artışı

³² a.g.m. s.12.

³³ DİE, 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı

³⁴ DİE, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı.

³⁵ DİE, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1954.

yaşanmıştır. 1960-1970 döneminde ilçe merkezinde mutlak nüfus artışı 8.000 civarındayken, bu miktar Çamdibi'nde 17 .000'e, Altındağ'da ise 9.000'e ulaşmıştır. Çevre yerleşmelerinin bu hızlı nüfus artışı öylesine büyük olmuştur ki, Çamdibi 1970 nüfusu ile (32.530) merkez ilçeye (33.273) çok yaklaşmıştır. 1970 sonrası, Bornova merkezindeki artışların ivme kazanmaya başladığı bir dönem olmuştur. 1970 yılında 33.273 olan ilçe nüfusu binde 59.6'lık bir artışla 1980'de 60.397'ye yükselmiştir. İzmir şehrinin aynı dönemdeki nüfus artışının binde 39 olduğu dikkate alındığında, Bornova'nın bu dönemdeki nüfus artışının büyüklüğü daha da önem kazanmaktadır. Önceki dönemde olduğu gibi, bu dönemde de çevre yerleşmelerinin nüfusu artmaya devam etmiştir. Örneğin 1970'te 32.530 nüfusa sahip olan Çamdibi'nin nüfusu 1980'de 50.523'e ulaşmış, Altındağ'ın nüfusu ise 13.320'den 1980'de 32.357'ye yükselmiştir³⁶.

1955,1960, 1965 Yıllarında Bornova'nın Nüfusu

köyler	1955 ³⁷			1960 ³⁸			1965 ³⁹		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Bornova	7325	10603	17928	9520	15495	25015	11395	19050	30445
Altındağ	1079	1114	2193	2193	2243	4436	3990	4087	8077
Arapdere (Gökdere)				98	88	186	91	104	195
Beşyol	80	75	155	68	82	150	71	80	151
Çamiçi	83	98	181	83	102	185	61	87	102
Çamdibi	2749	3036	5785	7597	7990	15587	11780	12213	23993
Çiçekli	70	64	134	55	66	121	48	55	103
Doğanlar	181	170	351	213	265	478	217	238	455
Eğridere	178	143	321	204	199	403	202	181	383
Işıklar	481	533	1014	575	653	1228	667	921	1588
Karaçam	107	108	215	120	131	251	132	157	289
Kavaklıdere	125	140	265	131	266	397	145	184	329
Kayadibi	72	76	148	65	92	157	66	84	150
Kurudere	53	54	107	50	43	93	31	48	79
Naldöken	418	409	827	460	468	928	503	535	1038
Pınarbaşı	883	884	1767	928	954	1882	1012	1224	2236
Sarıç	35	29	64	39	32	71	27	30	57
Yaka	223	213	436	210	241	451	232	272	504
Toplam	14142	17749	31891	22609	29410	52019			

³⁶ Şevket Işık, *Bornova-Mevlana Mahallesinin Gelişme Süreci ve Sosyo Ekonomik Yapısı*, İzmir 2000, s. 25-26.

³⁷ DİE, 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1961

³⁸ DİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1963

3. 1970-1980 Yılları Arasında

1970 sonrasında görülen hızlı şehirleşme Bornova'nın nüfusunda da etkisini göstermiştir. Hızlı nüfus artışının en temel sebebi Türkiye'de yaşanan iç göç hareketidir. İç göç hareketi temelde iki yönde olmuştur. İlki köyden şehre göç şeklindedir ki bu tür bir hareket Bornova için pek de geçerli değildir. İkinci büyük hareket başka şehirlerden göç şeklinde meydana gelmiştir ki Bornova'nın nüfusunu arttıran başlıca unsur da bu olmuştur. Bu itibarla iç göçün nedenleri ve Bornova'nın nasıl bir çekim alanı olduğunun üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Göçlerin kişisel beklentiler kadar, ekonomik ve sosyal yapıya bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Buna bağlı olarak Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ve özellikle son yıllarda yaşanan hızlı nüfus artışı köyden şehre göçü etkileyen unsurların başında gelir. Türkiye'de çeşitli dönemlerde artan iç göç tabiatıyla Bornova'yı da etkilemiştir. Elbette Bornova göç vermekten ziyade yoğun göç almasıyla öne çıkan yerleşimlerdenidir. Bunun gerçekleşmesi ise temelde ortak nedenlere dayanır. Göçlerin kişisel beklentiler kadar, ekonomik ve sosyal yapıya bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Buradan da anlaşılabacağı üzere Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ve özellikle son yıllarda yaşanan hızlı nüfus artışı köyden şehre göçü etkileyen unsurların başında gelir.

Bornova kaymakamlığı kendi yaptığı bir araştırma da Bornova'da nüfus artışıyla ilgili nedenlerin başında Bornova ovasının hızla sanayileşmesini göstermektedir. Diğerler sebepler ise üniversitenin burada kurulması, askeri birliklerin artması, Bornova ilçesinin yerleşmeye çok uygun olması nedeniyle kooperatifleşme yoluyla konut yapımının geliştirilmesi sayılmaktadır. Nüfus artışıyla ilgili görülen diğer iki etken de göçmen vatandaşların yerleşme alanı olarak Bornova'yı seçmeleri ve bölgesel kuruluşların merkezlerinin Bornova'da bulunmasıdır⁴⁰.

1950'den bu yana büyük bir çoğunluğunu köylü nüfusun meydana getirdiği genel nüfusta görülen %3'e yakın bir artış, tarım kesiminde önemli nüfus yoğunlaşması doğurmuş ve bu da tarım kesiminin emiş yeteneğinin düşüklüğünden ötürü özellikle

³⁹ DİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1968

⁴⁰ Kemal Macit Türet, Bornova Kaymakamlığı Brifing Raporu, 1985, s.6.

şehirlere yönelen iç göçlere neden olmuştur. Nüfusunun önemli bir kısmının tarım ve hayvancılıkla geçindiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri iç göçün en fazla yaşandığı yöreler olmuştur. Bornova ise gerek sağladığı iş imkanları, gerek eğitim ve sosyal imkanlar açısından zenginlik, bunlara ilaveten bir de tabiat ve iklimin elverişli olmasıyla bir cazibe merkezi haline gelmiştir.

Köyden şehre göç olayı, genellikle kabul edildiği gibi “köyün iticiliği” ile “şehrin çekiciliği” tarafından etkilenmektedir. Tarım alanındaki hızlı nüfus artışının çalışanlar sayısını sınırlandırması, şehirdeki yüksek ücretler, köy ile şehir hayatı arasındaki büyük farklar bu arada sayılabilir. Netice itibarıyla mevsimlik, orta süreli ve daimi göçler olmak üzere köy ile şehir arasında kütle halinde nüfus hareketlerinin meydana geldiği görülür⁴¹.

İtici güçler, köylüyü toprağından, tarımdan ayrılmaya zorlayan koşullardır. Tarımda verim azlığı, tarımsal gelirin yetersizliği, bu yetersiz gelirin ve tarımdaki toprak mülkiyetinin dengesiz dağılışı, tarım topraklarının çok parçalanmış olması ve tarımsal makinalaşmanın, belli ölçülerde, tarlada çalışanları işsiz bırakması, iklim koşulları ve toprak erozyonu, bu itici güçlerin başlıcalarıdır⁴².

Bütün bu sebepler biraraya getirildiği ve Bornova’nın sunduğu koşullar da gözönüne alındığında özellikle son yıllarda Bornova’da yaşanan hızlı nüfus artışının nedenleri de ortaya çıkmaktadır. Sanayileşme ve üniversitenin bu nedenlerin başında geldiği muhakkaktır. Bu çekim idari yapılanmayı da etkilemiş 1981’e kadar Bornova’ya bağlı Altındağ, Çamdibi, Doğanlar, Işıkkent, Naldöken ve Pınarbaşı gibi yerleşmeler, bu tarihten itibaren Bornova’nın şehir alanına dahil edilmişlerdir.

Bu durum, Bornova’nın nüfus gelişiminde tıpkı İzmir nüfusunda olduğu gibi, 1980 sonrası hızlı, ancak bir anlamda yapay bir artışa neden olmuştur. Sözelimi 1980’de 60.397 olan ilçe nüfusu Altındağ, Çamdibi, Doğanlar, Işıkkent, Naldöken ve Pınarbaşı gibi çevre yerleşmelerin Bornova’nın şehir alanına dahil edilmesi nedeniyle, 1985 yılında 200.603’e yükselmiştir. Bornova ilçesinin 1970’lerden sonra girdiği hızlı gelişme sürecinin 1980’den itibaren çok daha güçlenerek devam ettiği nüfus verilerinde de açıkça görülmektedir. İdari yapıdaki değişimlerin de yansıdığı 1980-1985

⁴¹ Cavit Orhan Tütengil, *Türkiye’de Köy Sorunu*, İstanbul, s.100.

⁴² Ruşen Keleş, *100 Soruda Türkiye’de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, İstanbul 1978, s.37.

döneminde, Bornova nüfusunun yıllık ortalama artış hızı binde 240.1 gibi yüksek bir düzeye ulaşırken, İzmir bütünündeki artış oranı binde 127.3 düzeyinde kalmıştır⁴³.

Bornova'nın çevre yerleşmeleri ile bütünleşmesinden sonraki nüfus gelişimi de hızlı olmuştur. 1985'te 200.603 olan kent nüfusu binde 61.5'lik artışla 1990 yılında 272.860'a yükselmiştir. Aynı dönemde İzmir bütünündeki artış ise binde 33.6'dır. 1997 nüfus tespitinin ortaya koyduğu rakamlar, Bornova şehir nüfusunun 1990'dan sonraki yıllık ortalama artış hızının binde 37.1 olduğunu ve şehrin 1997 nüfusunun 353.747'ye ulaştığını göstermektedir. 1990-1997 döneminde İzmir kent bütünündeki artışın binde 24.2 olduğu dikkate alındığında, Bornova'nın İzmir bütününden çok daha hızlı bir nüfus artışıyla karşı karşıya kalmaya devam ettiği söylenebilir⁴⁴.

1970,1975,1980 Yıllarında Bornova'nın Nüfusu

Köyler	1970 ⁴⁵			1975 ⁴⁶			1980 ⁴⁷		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Bornova	13886	19387	33273	20077	25019	45096	26758	33639	60397
Altındağ	6478	6842	13320	9674	10301	19975	15823	16534	32357
Beşyol	74	86	160	73	85	158	83	98	181
Çamiçi	135	151	286	90	70	160	98	96	194
Çamdibi	15912	16618	32530	20488	21888	42376	24818	25705	50523
Çiçekli	51	52	103	45	47	92	80	80	160
Doğanlar	304	351	655	508	633	1141	895	1032	1927
Eğridere	208	185	393	226	222	448	270	226	496
Gökdere	86	96	182	108	114	222	99	109	208
Işıklar	915	1320	2235	1086	1422	2508	1512	1929	3441
Karaçam	125	153	278	128	166	294	128	156	284
Kavaklıdere	137	157	294	270	250	520	488	573	1061
Kayadibi	66	83	149	46	65	111	37	48	85
Kurudere	33	47	80	29	35	64	28	37	65
Naldöken	630	726	1356	736	874	1610	768	1418	2186
Pınarbaşı	1328	2131	3459	1829	3327	5156	2543	3458	6001
Sarıncı	25	22	47	21	21	42	15	19	34
Yaka	251	270	521	244	270	514	259	254	513
Toplam	40644	48677	89321	55678	64809	120487	74702	85411	160113

1980 yılından sonra Bornova'nın nüfusunda adeta bir patlama yaşanmış on yıl sonra 1990'da 261 bine ulaşan rakamlar 2000 yılında 400 bine yaklaşmıştır. Bu kadar hızlı bir artış Türkiye'de çok az yerde görülebilecek bir düzeyde olduğu gibi Bornova'da birçok sorunu beraberinde getirmiştir.

⁴³ Şevket Işık, *a.g.e.*, s.28.

⁴⁴ Şevket Işık, *a.g.e.*, s. 28

⁴⁵ DİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1973

⁴⁶ DİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1977.

Bornova İlçesinin Son Yıllardaki Sayımlara Göre Nüfus Dökümü

Mahalle ve köy	1985 ⁴⁸	1990 ⁴⁹	1997 ⁵⁰	2000
Atatürk mah.	5721	8705	15358	17337
Doğanlar	3399	4445	8655	13296
Ergene	8013	11146	12550	9928
Erzene	24247	19105	22937	24050
Evka-3	-	4148	4101	13002
İnönü	3417	5723	19737	18253
Evka-4	-	-	-	9339
Kazımdırık	19917	24231	29735	31678
Kızılay	8444	9938	11258	12193
Manavkuyu	3797	14487	24342	24911
Mansuroğlu	6257	11698	19663	20144
Mevlana	-	1993	7435	12490
Naldöken	3565	3575	4146	5372
Osmangazi	3591	7574	15564	17306
Altındağ Birlik	5865	6604	6504	6770
“ Çamkule	4850	5648	4916	6110
“ Koşukavak	5540	6714	7080	7050
“ Merkez	3393	4830	5149	5616
“ Serintepe	6376	7577	7352	7525
“ Yeşilova	7313	11799	16968	18347
“ Zafer	8953	9976	10568	10807
Çamdibi Barbaros	8834	9394	8885	11331
“ Çınar	5821	6429	5026	4834
“ Gaziosmanpaşa	9804	11301	11889	12157
“ Meriç	6311	7853	7923	7740
“ Rafetpaşa	11807	12301	15189	16073
“ Tuna	6393	6790	6462	6694
“ Yıldırımbeazıt	7502	7585	6824	7028
Işıklar Egemenlik	2462	2577	2666	3910
“ Mahallesi	2037	2344	1758	2672
“ Karacaoğlu	-	2921	3927	5488
Pınarbaşı-Gürpınar	2486	4812	5524	6575
“ Kemalpaşa	3805	4711	7237	11907
“ Ümit	5799	2142	2081	2432
Yeşilçam mahallesi	-	-	-	3273
Beşyol köyü	-	-	-	224
Çamiçi “	-	-	-	237
Çiçekli “	-	-	-	312
Eğridere “	-	-	-	578
Gökdere “	-	-	-	400
Karaçam “	-	-	-	420
Kavaklıdere “	-	-	-	2030
Kayadibi “	-	-	-	159
Kurudere “	-	-	-	101
Sarnıç “	-	-	-	62
Lakaköy “	-	-	-	294
Yakaköy “	-	-	-	918
Toplam	205.719	261.076	339.449	393.644
köyler	3791	5321	7273	5735
Genel toplam	209.510	266.397	346.722	399.379

⁴⁷ DİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1981

⁴⁸ DİE, 20 Ekim 1985 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1986

⁴⁹ DİE, Genel Nüfus Sayımı 1990, Ankara 1993

⁵⁰ DİE, Genel Nüfus Sayımı 1997, Ankara 1999.

D. BORNOVA'DA ŞEHİRLEŞME

1. Yerleşim Alanları

1950'lere kadar levanten yerleşimi ve bahçe ziraati ile meşgul olan insanların yerleştiği bir bölge görünümündeki Bornova, bu tarihten sonra üniversitenin kurulması ve sanayi tesislerinin açılmasıyla birlikte yoğun göçler almış ve hızla gelişmiştir. Elbette bu gelişmeyi İzmir'den soyutlamak imkansızdır. Bornova'nın geçen yıllar içindeki gelişmenin en önemli nedeni İzmir gibi bir büyük şehrin parçası olmasıdır. Bu coğrafi yakınlık ve insanların hayati beklentileri Bornova'nın da şehirleşmesini kolaylaştırmıştır.

Bornova'nın şehirleşmesiyle ilgili ilk çalışmalar Cumhuriyetin ilk on yılında başlamıştır. Bu itibarla, ilçenin fenni haritası 1927 yılında, imar planı 1940'ta yapılmıştır⁵¹.

1940 yılında Belediyeler Dergisinde yayınlanan imar planında Bornova ilçesinin nüfus ve yerleşme özelliklerinin incelendiği ve gelecek dönemlere ait belediye sınırları içinde bulunan sahanın kullanımıyla ilgili projelere yer verilmiştir. 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu'nun 2. maddesi gereğince;

Ev, bahçe, yol ve meydanlar için	:	50 x 16.000 = 80 hektar
Ticaret ve sanayi mahalleleri için	:	4 x 16.000 = 6.4 hektar
Koru, çayır, göl ve oyun yerleri	:	4 x 16.000 = 6.4 “
Hastane, mezarlık, hamam vs.için	:	3 x 16.000 = 4.8 “
Resmî ve askerî kurumlar için	:	2 x 16.000 = 3.2 “
Okul ve kütüphaneler için	:	2 x 16.000 = 3.2 “

Olmak üzere toplam 104 hektar genişliğinde bir sahanın imar sınırları içine alınması gerektiği ve bu ölçülerin imar projesinde esas olarak alınacağı belirtilmiştir.

1940 nüfusuna göre 8300 nüfuslu Bornova'da 223 hektar alan yerleşim yeri olarak kullanılmaktaydı. Bunun sebebi bilhassa levantenlerle meskun olan kısımların büyük bahçeler içine tek tek yerleştirilen evlerle dolu olmasıdır. Büyük masraflarla ve özenle inşa edilmiş bu evler, yapılacak yeni imar planında da göz önünde

bulundurulacaktır.Özellikle bu güzel yapıların bulunduğu mahallelerde, geçirilecek ve yeniden açılacak yolların gerek bu evleri ve gerekse bu evlerin bahçelerinde özenle yetişmiş değerli ağaçları koruyacak şekilde etüdler yapılmıştır. Yine bu plana göre Bornova'nın ortasından geçmekte olan Bornova çayının kuzey yakası, köhne evlerle dolu olduğu için tamamen kayalık ve arızalı olduğundan, bu alan Belediye İmar komisyonun kararına bağlı olarak imar sahasının dışında bırakılmıştır.

1940 yılında Belediyeler Dergisi'nde yayınlanan yazıda Bornova'nın bugüne değin gelişimini belirleyecek kararlar da aktarılmıştır. Buna göre modern bir şehirde bulunması elzem olan belli başlı bütün unsurlar sayılmaktadır. Bu açıdan ilçenin 1940'lardan itibaren nasıl şekilleneceğini öngören "Bornova İmar Planı" hakkındaki açıklamaların verilmesi yerinde olacaktır.

Yeni Gelişme Sahası: Belediye İmar Komisyonu'nun kararına uyularak, Bornova çayının güneyinde kalan kısımda Yapı ve Yollar Kanunu'nun ve Nafia Vekâletince hazırlanmış olan Umumî Talimatnamenin hükümleri dairesinde tanzim edilmiştir. İleriki yıllarda gelişme sahası olarak da, İzmir-Bornova demiryolu ile Ova yolunun güney ve doğu sınırlarını içine alan boş ve tarla halinde bulunan arazi seçilmiştir. Kasabanın kuzey yönündeki derenin bahsedilen manialı araziye sınırlandırması, doğu tarafında uzun zamanda ve emek sarfiyla hazırlanmış golf sahasının bulunması, güneyde Ziraat Mektebi'yle demiryolunun güneye doğru gerçekleşecek bir genişlemeye engel olmaları, ileriki imar sahasının kasabanın batı tarafına düşen saha olarak seçilmesini zorunlu kılan nedenlerdir⁵².

1940 yılında hazırlanan yeni imar planına göre Bornova, bir sanayi ve ticaret yerleşimi olmasından öte yalnızca bir yerleşim bölgesi olarak görülmekteydi. Bu sebeple yerleşim yerleri olarak ayrılan sahalar büyük önem taşımaktaydı. 1940 şartlarına göre oluşturulan plan 5 mahalleyi öngörmekteydi.

a.İlki demiryolu istasyonundan başlayarak kuzeye doğru Atatürk Bulvarı'nı 200 metre kadar takipten sonra, doğuya doğru dönerek park alanını solda bırakmak üzere ilerleyip İsmet Paşa Caddesi'ni takiben doğuya doğru uzanan yeni kavisli cadde ile, Kars okulundan golf sahası güneyinde yeni oluşturulan Pazar yerine doğru inen 14.50

⁵¹ "Bornova" *Belediyeler Yıllığı*, Ankara 1949, Cilt:I sayfa 403.

⁵² *a.g.m.*, s.14.

metreli yeni cadde arasında kalan mahalle. (Burası çoğunlukla güzel köşkler ve büyük bahçelerle dolu olduğundan, bu mahallenin tanziminde mevcut güzel köşkerin ve bahçelerin asgarî zarar görmesi hususuna dikkat edilmiştir.)

b.Kars ilkokulundan yeni Pazar yerine inen 14.50 metrelik cadde ile, Büyük Camiin işgal ettiği adanın güney kenarından Yıkık minareye doğru doğu istikametinde uzanan 9.50 metrelik yeni caddenin ve doğudan da ilçenin doğu sınırını belirleyen yolun arasında kalan mahalle;

c. Büyük Caminin güneyinden Yıkık Minareye uzanan 9.50 metrelik yeni cadde ile kuzey tarafından Bornova Çayı arasında kalan mahalle; burası Yeni Amele Mahallesi olarak düşünülmüş ve yeni sanayi mıntıkası kasabanın güneydoğusunda tesis edileceğine göre, golf sahasına doğru birbirine paralel olarak inen yolların kolay bir ulaşım temin edebilmesi göz önünde bulundurulmuştur.

d. Kars okulundan batıya doğru Yeni Mezarlığa uzanan Bayraklı yolu ile Bornova Çayı arasında kalan ve ziraat amelesinin halen işgalinde bulunan ve sonraları da ziraat amelesine mahsus olarak düşünülen mahalle;

e.Kars okulundan Yeni mezarlığa doğru batı yönünde uzanan yol ile demiryolu istasyonu arasında kalan ve şehrin yeni gelişme sahasını teşkil eden yeni mahalle.

2. Hükümet mahallesi ve meydanı : Bu bölge, belediye parkı olan sahada ve yeni açılacak olan Atatürk caddesi üzerinde düşünülmüştür. Bu mahalle bir meydan etrafında kurulmuş belediye, hükümet daireleri ile Posta ve Telgraf Merkezi ve Parti binasından mürekkep olup işgal ettiği adanın boş kalan yerleri yeşil saha ittihaz edilmiştir.

3. Mektepler ve kışlalar talim yerleri : Mevcut Kars Okulunun korunması Belediye imar program ile sağlandığına göre bu mektebin etrafı açık saha olarak bırakılmış, yeniden inşası istenen diğer iki ilk mektep için de muhtelif iki mahallede yer ayrılmıştır. Bu mekteplerin yerlerinin intihabında, sahalarının kesif trafik geçiren sokak ve caddeler üzerinde bulunmamasına itina edilmiştir. Kışla ve Topçu Alayı eski yerinde kalmıştır .

4. Yeşil sahalar ve parklar : Belediyenin uzun emek ve masraflar harcayarak vücuda getirmiş olduğu park ile içindeki havuz ve gazino binası muhafaza edilerek bu parkın ortasından sadece Atatürk Caddesinin yeni kısmının geçirilmesi ile ıktiza

edilmiş, keza imar programında eski haliyle kalması uygun görülen Tümen binasının etrafı da park haline getirilmiştir.

Ziraat işçilerine tahsis edilen mahalledeki ilk mektebin karşısında bir çocuk bahçesi kurulmuştur.

Bornova çayının imar sahası haricinde kalan kısımları ağaçlandırılmış, su deposuna giden bir yol tesis edilerek bu deponun etrafındaki tepelerin ağaçlandırılması düşünülmüştür.

Demiryolunun kasabaya girdiği yerde mevcut çam korusu ihya ve tevsî edilerek yeşil saha haline dönüştürülmek istenmiş, İstasyon etrafında istimlak hududunu çerçeveleyen dar bir yeşil saha vücuda getirilmiştir.

Kasabanın çeşitli yerlerinde yeşil yollar kurulmuş ve mevcut tarihi yapılardan Büyük Cami, Küçük Cami ve Yıkık Minarenin etrafında yeşil sahalar bırakılmıştır .

5. Spor yerleri : Yahudi Mezarlığı'nın kapladığı sahanın Belediyenin arzusu veçhile istimlak edilerek büyük spor sahası yapılmak için en münasip yer olduğu görülmüş, güneyde Manda Mezarlığı denen yerin biraz kuzeyinde gene Belediyenin arzusu veçhile küçük sporlar için de bir yer ayrılmıştır.

Kasabada mevcut golf sahası aynen eski şekliyle bırakılmış ve muhafaza edilmiştir.

6. Sanayi sahası : Kasabada esen hakim rüzgarların batıdan imbat ve kışın da kuzeydoğudan poyraz olduğuna göre, bu rüzgarların tesir sahasının dışında kalan kuzeydoğu kısımlarının müstakbel sanayi sahası olarak tespiti uygun görülmüştür. Demirci, nalbant, marangoz, tenekeci, terzi vs. gibi günlük ihtiyaçların karşılanmasıyla uğraşan küçük sanat erbabı da, yeni Atatürk Caddesi'nin Bornova çayına ulaşan kısmında tesis edilen çarşı bölgesine yerleştirilmeleri uygun bulunmuştur.

7. Ticaret mıntıkası: Kasabanın zahire ve mahsulat tacirlerinin, Atatürk Caddesi'nin Bornova çayı kıyılarına gelen kısmında tesis edilen çarşıda yerleştirilmeleri düşünülmüştür.

Kasap ve sebzecilerin, Kars ilkokulu ile Büyük Cami arasındaki adada tesis edilen hal yerinde toplanmaları münasip görülmüştür.

Bakkal, eczane, pastacı, fotoğrafçı gibi esnafın da gerek 14.50 metrelik yeni ana cadde üzerinde yapılacak blok inşaatı alt katlarındaki dükkanlara, gerekse mahalle aralarında yapılacak münferit dükkanlara yerleştirilmesi kabul edilmiştir.

8. Pazar yeri, mezbaha: Yeni pazar yeri, Golf sahasının cenup köşesinde ve kasabadan dışarıda tesis edilmiştir. Bu saha, Bornova kasabasının beş mühim köyünün yolu üzerinde sayılabileceğinden. köylü mahsulünü şehir içinden geçmeye mecbur kalmaksızın pazar yerine getirip sergileyebilir; aynı zamanda köylünün hayvanlarının barınması şehir içine nispetle daha kolay olur ve bu hayvanların pisliği ve pazar yerinin artıkları da şehir içine yayılmaktan kurtarılmış olur.

Yeni mezbaha da, şehrin güneydoğu kısmının bitiminde ve sanayi sahasına komşu olarak tesis edilecektir. .

9. Yeni mezarlık: Mezarlığın bulunduğu yer uygun olmakla beraber belediyece arzu edildiği takdirde Manisa yolu üzerinde asri bir mezarlık daha tesis edilebilir.

10. Hava meydanı: İzmir'in yeni hava meydanı Bornova civarında yapılmak üzere Devlet Hava Yollarınca yeni bir karar ittihaz edilmiş olduğundan ayrıca Bornova için bir hava meydanı tesisi lüzumsuz görülmüştür.

Ana caddeler ve sokaklar :

Ana caddelerin düzenlenmesinde üç tür trafik gözönünde tutulmuştur :

a) Demiryoluyla Bornova'ya gelenlerin ikametgah mıntıkalarına dağılması (yaya trafik) istasyondan ikamet mıntıkalarına olan mesafe yaya yürünecek kadar az olduğuna göre, istasyondan şehir içine giden yollardan araçların geçemeyeceği kabul ve farz olunmuştur. Bununla beraber bu fikir, yollardan araçlar hiçbir zaman geçemez manasına alınmamalıdır; zira bu sokaklar asgari 9.50 metre genişliğinde olarak düşünülmüştür .

Atatürk caddesinin istasyonda başlayarak Tümen binasının önüne kadar gelen kısmı halihazırdaki genişliğinde aynen korunmuş ve buradan itibaren parkın içinden geçirilecek olan yeni kısmı ova yolunun iltihak ettiği meydancığa kadar 12.50 metre genişliğinde yapılması muvafık bulunmuştur .

Atatürk caddesinden ikamet mıntıkalarına ayrılan yollar da yaya trafiğine, göre fakat asgari 9.50 metre genişliğinde düşünülmüştür.

b) İzmir'den Bornova'ya otobüs veya otomobille gelen ve şehir içinde kalacak olan trafik; bu vasıtalar şehre demiryolunu geçerek Ova yolunun yeni tanzim edilmiş

olan imtidadınca gireceklerdir. Otobüsler yolcusunu bu yeni Ova yolu ile Atatürk caddesinin birleştiği meydancıkta boşaltacak ve burası otobüsler için bir “terminus” ittihaz edilecektir. Otomobiller ise bu meydancıktan şehrin muhtelif yerlerine dağılmakta hiç zorluk görmeyeceklerdir.

c) Transit geçen trafik: Bu çeşit trafiğin şehir içinden geçmesinde hiçbir fayda bulunmadığı, bilakis transit geçen trafiğin boş yere şehrin caddelerini işgal ettiği gözönünde tutularak, Manisa şosesinin planda öngörüldüğü şekilde düzenlenmesiyle şehir dışından geçirilmesi, keza topçu alayı vesaitinin de bu yoldan istifade etmesi uygun görülmüştür.

Lüzumundan fazla geniş tutulan yolların gerek ilk inşa ve gerekse bakım masrafları bütçeleri dar olan belediyeleri fazla külfetlere sokacağından, ana ve tali sokakların genişliklerinin tayininde aşırıya kaçmaktan kaçınılmıştır. Bu cümleden olarak, bölgede yapılan incelemede, en önemli beş köyün araçlarının şehir merkezine girebilmesini temin edecek olan ve yeniden açılması düşünülen Pazar Yeri -Kars Okulu ana caddesi bu kesif trafik dolayısıyla 14.50 metre genişliğinde tasarlanmıştır. Bu caddenin üzerinde blok inşaat yapılacak ve nüfus bahsinde zikri geçen yabancı nüfus bu blok apartmanlarda ikamet edeceklerdir. Bu yolun üzerinde de ikamet mntıkasında bulunması mahzurlu olmayıp bilakis faydalı bulunan ticaret erbabı, bilfarz bakkallar, fotoğrafçılar, pastane ve çayhaneler, lokantalar, terziler, berberler vs. yerleştirilecektir. Bu yolun bir kaç sene içinde kolaylıkla açılabilceği Belediye Reisi ile yerinde yapılan incelemelerden anlaşılmıştır ⁵³.

2. İskan ve Şehirleşme

Bornova'nın Cumhuriyet dönemindeki gelişme yönlerinin birkaç küçük değişiklikle 1940 yılında öngörülen çizgide gerçekleştiği görülmektedir. Elbette, o günlerde sadece bir yerleşim yeri olarak düşünülen ilçede, ticaret ve sanayi kuruluşlarının yerleri düşünüldüğü gibi gerçekleşmedi ya da havaalanı gibi büyük yatırımlar da Bornova'da getirilemedi ancak zaten eskiden beri varolan mahallelere ek olarak yeni yapılanma öngörüldüğü gibi ilçenin batı yönünde gelişti. Bu imar planının yanında ilçe tarih içinde kendi gelişme seyrini takibe devam etti.

⁵³ “Bornova Kasabası Müstakbel İmar Planının Esas Hatları Hakkında İzahname”, *Belediyeler Dergisi*, 1940, sayı:62., s. 14-16.

Bornova'nın bugünkü yerinde ilk kuruluşu Büyük Çay ve Küçük Çay adlarında iki mahalleden bulunmaktaydı. 1914 yılında İzmir'e tayin edilen Vali Rahmi Bey, sözü edilen mahallelerin adlarını Ergene ve Erzene olarak değiştirmiştir. Bu iki mahallenin yerleştikleri alanlar genel olarak Bornova'nın merkezinden geçen Kocaçay'ın oluşturduğu birikinti konisi üzeridir. Ergene ve Erzene mahallelerinin merkezden batıya ve ovaya doğru ilerlemesi ile yeni bir mahalle oluşmuş ve 1933 yılında bu yeni gelişen alana Kazım Dirik mahallesi adı verilmiştir.

Cumhuriyet Meydanı, 1934'de yapılmıştır. 35.202m² park, 300 m² çocuk bahçesi, özel idarenin 40 dekar fidanlığı ve Tarım Bakanlığı'nın 20 dekar süs bitkileri fidanlığı ile 160 dekar zeytin fidanlığı vardır⁵⁴.

Bornova'nın kuzey kesiminde bulunan mahallelerde bazıları Bornova'nın yerlisi bazıları mübadeleyle buraya yerleşen Türklerin mahalleleri bulunmaktadır. 1956'da yapılan bir incelemeye göre Bornova'daki yapılarda en çok kullanılan malzeme, yakın ocaklardan elde edilen taş, kireç, tuğla, İzmir piyasasından sağlanan kerestedir. Damlar tamamen çatı şekilli ve kiremit örtülüdür. 1956'da tek katlı evler %80 ölçüsündedir⁵⁵.

Bornova'daki bina sayıları incelendiğinde 1974 yılına kadar merkez ilçede 17.447 bina mevcuttu. Bu rakamın 1975 ve 1979 yılları arasında oldukça arttığı gözlenmektedir. Sadece bu aralıkta Bornova'da 7.746 bina yapılmıştır. 1980 sonrasında ise araştırmanın yapıldığı 1984'e kadar geçen süre zarfında 3.407 bina eklenmiştir⁵⁶. Bu dönemde yapılaşmanın bir önceki döneme göre hızının biraz daha azaldığı gözlenmektedir. Sonuç olarak en hızlı yapılaşma döneminin 70'li yıllarda gerçekleştiğini belirtmek yanlış olmaz.

1950'lerden sonra tüm şehirlerdeki hızlı gelişme hareketinin bir uzantısı olarak Bornova'da da yeni yerleşim alanları ortaya çıkmış ve ilçe merkezi batıya doğru Bornova ovası üzerinde hızla yayılmıştır. Bunun bir nedeni de 1950'lerden sonra İzmir'e yönelen işçi akımıdır.

İşçiler, yerleşme sorunlarını gecekondu yapılarak halletme yoluna girdiler. Gecekondu, ya şehrin içinde, sahipsiz dik yamaçlarda ya da şehir kenarında fabrikalara yakın yerlerde, gene elektriksiz, susuz, yolsuz yamaçlarda, veya banliyö

⁵⁴ "Bornova", *Belediyeler Yıllığı*, Cilt:I, Ankara 1949, s.403.

⁵⁵ *Belediyelerimiz I*, "Bornova", Ankara 1956, s.108.

trenlerinin ulaştığı, şehir dışında, arsa fiyatları düşük veya sahipsiz arsaların bulunduğu yerlerde, hızla, mahalleler halinde çoğaldılar. İzmir şehrinin de büyümesine paralel olarak, belediye sınırları dışında kalan Bornova gibi bazı semtler de gelişerek, İzmir'e tamamıyla birleşmiş duruma girdiler⁵⁷.

Nitekim bu süreç içinde Bornova merkez yerleşmesine 1964'te Osmangazi mahallesi eklenmiştir. İlçenin 1950'li yıllardan itibaren gelişmesinin göstergelerinden birisi de ilçeye bağlı yerleşimlerin idari durumlarında meydana gelen değişimlerdir. 1960 yılında ilçeye bağlı köy sayısı 17 olmakla beraber, bu sayı Altındağ, Çamdibi, Pınarbaşı ve Işıkkent'in hızla artan nüfusları ile belediyelik olmalarıyla 13'e düşmüştür. Özellikle ilçenin güneyinde Çamdibi-Pınarbaşı arasındaki alanlar, Doğanlar-Naldöken yeni gelişen sanayi ve ticaret alanlarının etkisiyle nüfusları hızla artmış, Bornova'nın şehir alanına dahil olmuşlardır⁵⁸.

1970'li yıllarda Ege Üniversitesi ve askeriye alanlarının varlığı nedeniyle doğuya gelişme fırsatı bulamayan ilçe kuzeyinde yer alan Döşeme sırtlarına (bugünkü Kızılay, İnönü ve Atatürk mah. yerleştiği alan) ve batıya doğru ova tabanına doğru bir gelişim göstermiştir (Şekil 1). Manavkuyu, Mansuroğlu ve Kızılay mahalleleri bu dönemde merkeze eklenen mahallelerdir. Kızılay mahallesinin özellikle göçle gelen nüfusun yoğunlaştığı gecekondu yerleşmesine dönüşmesi nedeniyle hemen kuzeyinde yer alan ve bugün İnönü ve Atatürk mahallesi olarak bilinen alanlar "gecekondu önleme bölgesi" olarak 1970'li yılların sonlarına doğru imara açılmıştır. Böylelikle merkeze iki mahalle daha eklenerek mahalle sayısı 9'a yükselmiştir. Ancak sözü edilen iki mahalle 1980'lerin ortalarına kadar son derece sınırlı bir yerleşime sahne olmuş asıl mekansal büyümelerini 1985 sonrasında kaydetmişlerdir.

Bununla birlikte 1980'lere kadar arada geniş ve tarım alanı fonksiyonunu sürdüren Bornova ovası ile birbirinden ayrılmış bulunan Bornova (Ergene, Erzene, Kızılay, İnönü, Kazım Dirik mahalleleri- Mansuroğlu, Manavkuyu, Osmangazi, Atatürk) sözü edilen alanların 1985 sonrasında hızla konut alanları ile dolması sonucu tek parça bir yerleşim alanına dönüşmüştür.

⁵⁶ DİE, *İzmir-Binalar Sayımı 1984*, Ankara 1986, s. 2-3.

⁵⁷ Cevat Korkut, "İzmir Şehrinin Coğrafi Özellikleri" *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı:26, İstanbul 1974, s.91.

⁵⁸ Şevket Işık, *a.g.e.*, s.24.

Hızla büyüyen her yerleşmede görüldüğü gibi Bornova'da gecekondulaşma tehlikesine maruz kalmıştır. Özellikle siyasi hesaplar bu çarpık yapılaşmayı körüklemiş zaman içinde içinden çıkılmaz bir duruma getirmiştir. 1963 yılı Belediye Başkanlığı seçimleri Bornova'da gecekondulaşmanın sebepleri hakkında ipuçları vermektedir. Buna göre, belediyeden korkusu olmayan halk Çay mahallesinin sonundaki boş sahaya harıl harıl gecekondular yapmaktadır. Üstelik bunlar öyle çamurdan, biriketten değil, ustaların nezaretinde yeni malzemeler kullanılarak inşa edilmekle beraber yetkililerin bir şey yapmaması burasının “gecekondular değil seçimkondular” mahallesi olarak isimlendirilmesine yol açmıştır⁵⁹. Bununla beraber 1931 sel felaketini hatırlayanlar derenin zaman zaman taşkınlara yol açtığını, derenin hemen yanbaşıda yapılan bu evlerinde bir faciaya yol açabileceğine dikkat çekmektedir⁶⁰.

Bornova'nın bir üniversite ve sanayi şehri kimliği kazanmasına bağlı olarak, büyük ölçüde artan nüfusu ve konut ihtiyacı, İzmir'in bütününde olduğu gibi burada da farklı bir takım uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan birisi gecekonduların yayılmasını engellemek amacıyla İzmir'de ilk gecekondular önleme bölgesinin Atatürk ve İnönü mahallelerinde oluşturulmasıdır. 1980'den sonra yaşanan bir başka gelişme ise şehir merkezinin özellikle batıda yoğunlaşan ve körfeze kadar uzanan geniş tarım alanlarının imara açılması olmuştur. Bu alanlarda daha çok arsa sahipleri ile müteahhitlerin kat karşılığı olarak anlaştığı çok katlı siteler yapılmış ve tarım alanları çok kısa bir zamanda konut alanları ile dolmuştur⁶¹.

Sonuç itibarıyla Bornova yerleşmesi, Atatürk Caddesi, Kazım Karabekir Caddesi ve Fevzi Çakmak Caddesi üzerinde uzantıları bulunan merkez, bu caddelerin birleştiği noktada öbeklenmiş ve hızla büyüdüğü için gelişme yönü bulamamıştır. Gelişme yönü büyük ölçüde İzmir yönünde olurken, Bornova ovasının dolması nedeniyle gelişme yönü Manisa yolu çevresine (Evka-3) ve Ege Üniversitesi kampüs alanının güneyi ve güney doğusuna (Mevlana mahallesi) doğru kaymıştır. Bu gelişme sürecinde ilçe içinde gelişen sanayi alanlarının ve doğuya doğru yayılan sanayi sitelerinin de payı bulunmaktadır.

⁵⁹ Yeni Asır, 6 Kasım 1963.

⁶⁰ Yeni Asır, 7 Kasım 1963.

⁶¹ Şevket Işık, *a.g.e.*, s24.

Şehirleşme belki en dar anlamda şehir sayısının ve şehirlerde yaşayan nüfus oranının köylerde yaşayanlara göre artmasıdır. Bu, bir toplumun, ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişmelerin ürünüdür. Şehirleşme olayına demografik açıdan bakıldığında köylerdeki nüfusa göre şehir kabul edilen yerleşim yerlerinde yaşayan nüfus oranının artışı veya şehir olarak kabul edilen yerleşim yerlerinin sayısal artışı ele alınmaktadır⁶².

3. Mezarlıklar:

Zihinlerde ne kadar olumsuz çağrışımlar yapsa da kuşkusuz mezarlıklar şehir yapısının değişmez unsurlarından birisidir.

Bornova'nın ilk mezarlığı bugün Büyük Park'ın bulunduğu yerde ve kısmen de Kazım Dirik mahallesinin bir kısmında idi. I. Dünya Savaşı sırasında bu mezarlık Vali Rahmi Bey tarafından boşaltılmış ve park yapılması düşünülmüştü. Bununla beraber mezarlığın Kazım Dirik mahallesindeki bölümü 1928 yılında kapatıldı. Bunun yerine Bornova-Bayraklı yolu üzerindeki 40 dekarlık alan kullanılmaya başlanmıştı. Bu mezarlıkta zamanla terk edilmiş bulunduğu yer yol güzergahına dahil edilerek şehir merkezinde kalan eski mezarlıkta park alanı yapılmıştır⁶³.

Oysa bu sahada muhtemelen Osmanlı dönemine ait birçok mezar taşı bulunmaktaydı. Cumhuriyetin ilk yıllarında buraya giden kişiler “parkın bulunduğu saha içinde, büyük mermer taşlardan yapılmış, üzerinde eski Türkçe harflerle yazılı ve tepesinde sarıkların, külahların ve feslerin bulunduğu mezar taşlarını gördüklerini” ifade etmektedirler⁶⁴. Üstelik o dönemde Bornova'da bulunan diğer gayr-ı müslim unsurların mezarlıklarıyla kıyaslandığında Türklere ait mezarlıkların çok daha geniş bir sahaya yayılmış olduğu görülmekteydi. Eski mezarlık sahası park yapılarak değerlendirilmiştir ancak burada mevcut ve Bornova'nın tarihine ışık tutabilecek büyük bir kaynaktan günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

Bugün Bornova ilçe merkezinde 3, ilçeye bağlı çevre yerleşimlerde ise 6 mezarlık mevcuttur. Bunlardan Manisa yolu kıyısında ve 57. Topçu Tugayı karşısında bulunan Bornova Mezarlığı, yaklaşık 70.000 m²'lik bir alanı kapsar. 1930 yılında defin işlerinin

⁶² Ercan Tatlıdil, *a.g.e.*, s.3.

⁶³ Cemal Saran, *a.g.e.*, s.10.

başladığı mezarlıkta, 1975 yılında definlerin kaydına başlanmış, 1986 yılında “münferid yer” yani ileriye dönük yer satışına devam edilmiş ancak planlamadaki zorluklar ve yer darlığı baş göstermesi üzerine bu uygulamadan 2001 yılı başlarında vazgeçilmiştir.

Buranın dışında Bornova ilçe merkezinde 1870 m² genişliğinde bir İngiliz Anglikan Mezarlığı ve 6300 m²’lik bir alanı kaplayan Musevi Mezarlığı bulunmaktadır. Bornova’da adı geçen mezarlıklar tarihi bir görünüm arz etmekle birlikte “sit alanı” olarak koruma altında değildir ve tümü Büyükşehir Mezarlıklar Müdürlüğü’ne bağlı olarak hizmet vermektedir⁶⁵.

Bornova ilçesi sınırları içinde bulunan diğer mezarlıkların isimleri ve kapladıkları alan miktarları ise şöyledir:

Hacılarıkırı Mezarlığı	135750 m ²
Işıkkent	“ 27876 m ²
Çamdibi	“ ...
Doğanlar	“ ...
Naldöken	“ 43750 m ²
Altındağ	“ 7500 m ²

Bornova Mezarlığı geçmiş yıllarda çevresinin en fazla tercih edilen mezarlığı olmasına rağmen son yıllarda yoğun göç alan bazı yerleşim yerlerindeki mezarlıkların kullanımının arttığı görülmektedir. Buna örnek olarak 1999 yılı içerisinde Bornova Kent Mezarlığı’nda 707 işlem yapılmasına karşılık, Pınarbaşı’nda toplam 864 işlem adedi mevcuttur. Bu sayı 1999 yılı içerisinde Işıkkent’te 263, Doğanlar’da 29, Altındağ’da 28, Çamdibi’nde 25, Hacılarıkırı’nda 592, Naldöken’de 5 olarak gerçekleşmiştir⁶⁶.

4. Tarihi Eserler:

Yüzyıllar boyunca yerleşim yeri olma özelliğini devam ettiren Bornova, aynı zenginliği tarihi eserlerin korunmasında da göstermemiştir. Bugün yazılı belgelerle 15. yüzyıla kadar geriye giden bu süreçten geriye yalnız birkaç cami ve güzel bahçelerle süslü, adeta sanat eseri sayılabilecek kıymetteki evler kalmıştır. Nüfus kayıtlarından ve binalarından tarihlerinden anlaşıldığı kadarıyla, buranın bilinen en eski yerleşimcileri

⁶⁴ Zekai Tokem, 18.07.2001.

⁶⁵ İzmir Büyük Şehir Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü Arşiv Kayıtları.

Türkler olmuştur. Ancak eski eserlere bakıldığında o dönemlerden yalnız camilerin ve birkaç yıkıntının kaldığı görülmektedir. Bütün bunlara rağmen İzmir'in halen ayakta kalabilmiş en eski Osmanlı yapısı Darü'l-kurra yıkılmamaya direnirken cami içindeki birkaç mezar taşı ve türbe Osmanlı döneminden kalan nadir eserlerdir. Küçük çarşı tamamen değişmiş, büyük çarşıdaki hanlar yerini çağdaş iş merkezlerine bırakmıştır. Hızlı şehirleşmenin ortaya çıkardığı çarpıklıklar bu tür eserlere yaşama şansı tanımamıştır.

Bornova'daki eski eserlerden varlığını devam ettirenlerin tek istisnası, bazıları bugün hâla asıl sahiplerince kullanılan levanten köşkleridir. Ticaret amacıyla İzmir'e gelip yerleşen İngiliz, Fransız, İtalyan aileleri ilk zamanlar İzmir'de Frenk mahallesi denilen semti oluşturmuş, Bornova'yı ise sayfiye yeri olarak kullanmışlardır. Ulaşım imkanlarının gelişmesiyle Bornova'daki bu sayfiyelikler zamanla daimi konutlara dönüşmüş, gerek iç ve dış mimarileriyle gerekse bakımlı bahçeleriyle Bornova'ya zenginlik katmışlardır. Bugünkü Bornova meydanından başlayarak şehrin batısını içine alacak şekilde güneye doğru gelişen ve Bornova istasyonuna ulaşan mahalle adeta bir Avrupalılar mahallesine dönüşmüştür. Burada yaşayanlar dini yaşantılarını da düşünerek iki de kilise inşa ettirmişlerdir. Ölümünden sonraki yaşamlarını düşünerek kendi mezarlıklarını bile oluşturmuşlardır.

Herbiri farklı özelliklere sahip köşklerin bugüne gelmesinde en büyük unsur sahiplerinin yakın yıllara kadar bu evlerde yaşamaktan vazgeçmemesi gösterilebilir. Bazı köşkler ise resmi kuruluşların yardımıyla günümüze ulaşmıştır. Ege Üniversitesi'nin 1955'teki kuruluşunu takiben, bazı yapıların kamulaştırılarak Üniversitesi bünyesinde kullanılmaları bazılarının da ordunun kullanımına verilmesi bu köşklerin günümüze ulaşmasında en büyük etkidir. Burada tarihi eserler söz edilirken bugün birçoğu yüksek binaların arasında sıkışmış, kendileri kadar eski evlerin bahçelerindeki ağaçları da unutmamak gerekir. Bugün Ege Üniversitesi'ne bağlı bazı binaların ve Veteriner Araştırma Enstitüsü gibi kuruluşların bahçelerindeki ağaçların yaşı ve türleri tespit edilerek korunma altına alınmıştır. Günümüzde Bornova'daki yerleşim alanının bir bölümü de sit alanına dahil edilerek bu yapılar korunmaya çalışılmaktadır.

⁶⁶ Aynı yer.

Bornova Camileri

Hüseyin İsa Bey Camii (Büyük Cami): Büyük Cami ya da Cami-i Kebir olarak bilinen yapı hakkında bilinenler sınırlıdır. Cemal Saran'ın eserinde caminin asıl adının Hüseyin İsa Bey olduğu belirtildikten sonra, tamir kitabesinde görülen hicri 1153 (1740) senesi verilmektedir⁶⁷. Hüseyin İsa Bey Camiini "Bornova Ulu Cami" olarak isimlendiren Tuncer Baykara ise caminin büyük bir ihtimalle XVI. yüzyılda inşa edilmiş olabileceğini belirtmektedir⁶⁸. Kitabeler üzerine çalışan Yusuf Akyurt da caminin "Ulu camiler" tipinde yapılmış olduğunu ancak İzmir evkafında herhangi bir kaydına rastlamadığını belirtmiştir⁶⁹.

Cami içindeki en ilginç görüntüyü mihrap önündeki tek kubbeli bölüm verir ki, doğuda Gazneliler ve Büyük Selçuklular devrinin enine gelişmiş Ulu Camilerinde de mihrap önündeki bölümler kubbe ile örtülmekteydi. Bu düzenleme, Anadolu'da Selçuklulara özgü bazilikal şemalı camilerde de vazgeçilmez bir uygulama olarak görülmekteydi. "Maksure Kubbe" ögesini dayanak yaparak ve devşirme malzemenin en çok beylikler devrinde kullanılmış olduğunu düşünerek, caminin yapım tarihini Aydınoğulları zamanına kadar indirmek istenmesine, son cemaat yeri dediğimiz revak sistemi de dayanak gösterilebilir. Anadolu Selçuklular devri Türk Cami Mimarisinin "Ulu Cami" tipine bağlı yapılarında görülmeyen revak görünümlü son cemaat yerlerinin, ilk kez Beylikler devri camilerinde görüldüğü savına kanıt olabilecek bir örneğin de Bornova Büyük Camisi olduğu söylenebilir. Eğer tarihleme konusunda yanlışlığa düşülmüyorsa, Aydınoğulları devrinin bir sanatçısının adını, cümle kapısının ahşap kanatlarındaki imzasından öğrenebiliyoruz. Dinsel hiçbir yazının bulunmadığı kapı kanatlarının üst panolarında iri harflerle "Amel-i Ali bin İbrahim" diye adını kazıyan Ali Usta'nın eseri, üzücü bir biçimde çok kez boyanmış olmaktan ötürü desenlerini kaybetmeye, sanat değerini yitirmeye başlamıştır. Caminin süsleme öğelerinden söz ettirecek hiçbir desen kalmamışken, dikkati çeken sadece düşey sıralar

⁶⁷ Cemal Saran, *a.g.e.*, s.107-108.

⁶⁸ Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, s.49.

⁶⁹ Yusuf Akyurt, *İzmir Şehri Selçukiler ve Osmanlılar Devri Mebani ve Kitabeleri*, İzmir 1943, s.53-54.

halindeki baklava şekiller ve bunlar arasındaki zigzaklı derz çizgileriyle bezenmiş minarenin gövdesidir⁷⁰.

İkonomos seyahatnamesini Türkçeye aktaran Arapzade Cevdet, Bornova Büyük Camisi'nin içersindeki bir sütunda yazılı bulunan Eski Yunanca kitabeden dolayı Halkapınar civarındaki harabelerden devşirme olabileceğini ileri sürer. Sütunun üzerindeki bahsi geçen kitabede ise şunlar yazmaktadır: [Halaskârım olan ilâh Meles nehrine beni vebadan ve sair fenalıklardan kurtardığı için arzı mahdemet ediyorum.]⁷¹

İfadeden de anlaşılacağı gibi kitabe Türk öncesi döneme ait olmakla beraber kesin bir tarihleme yapılamamaktadır. Bugün ise Yunanca yazının görünmesini istemeyen kişilerce sütunun üstü yağlıboya ile kapatıldığı için yazı artık görülememektedir.

Cami hakkında bugüne kadarki en ayrıntılı araştırma, İzmir Halkevi'nin yayın organı olan Fikirler dergisinde yayınlanmıştır. Nureddin Ardıç imzasını taşıyan makalede cami hakkında sadece tarihi bilgiler aktarılacakla kalmamış mimari ve sanat tarihi yönlerinden de değerlendirilmiştir.

Cami, Bornova Büyük Çarşı içinde bulunmaktadır. Binanın kuzey ve batı taraflarını avlusu çevirmekteyken makalenin yayınlandığı yıllarda bahsi geçen doğu tarafındaki mezarlık bugün mevcut değildir. Cami avlusunun batı kısmında 1753-1819 tarihleri arasında Bornova voyvodaları olan Hacı Ahmed, Hacı Mehmed ve Kürt Ömer Ağalara ait mezarların bulunduğu nakledilmektedir. Oysa bugün caminin arka bahçesindeki mezar taşı yığnında bunlardan sadece Ahmet Ağa'ya ait taş geriye kalmıştır.

Caminin son cemaat yeri bir revak manzarası arzeder. Önünde sıralanan dört sütun İzmir'in Roma devrine ait harabelerinden alınmış parçalardır. Bu sütunlardan birisi oluklu diğerlerinin ise gövde satırları düzdür. Sütun başlıklarından ikisi kompozit (greko-romen), biri de ıyonik düzendedir. Dördüncü ise stili anlaşılamayacak derecede tahrip olmuştur. Cami kubbesizdir. Tavanın ıstinat ettiğı oniki sütun da aynı şekilde Roma devrine ait parçalardır. Bunlardan birisi oluklu diğer onbiri düz satırlıdır. Sütun başlıklarının çoğunluğu kompozit stildedir. Mihrabın sol tarafına düşen sütun üzerinde Meles'e ait Yunanca kitabe bulunmaktadır. Caminin son cemaat yerinden içeriye

⁷⁰ İlhami Bilgin, "Bornova'nın Yayınlanmamış Dört Anıtı", *İTÜ Mimarlık Fakültesi MTRE Bülteni*, 4/180, s.47. (46-47).

girilecek kapısının üzerinde, iki sütun halinde, sülüs ile hak edilmiş olan kitabenin metni şudur:

*Seyyid Ali Ağa ki ferid-i zamanedir,
Hurşid-i zat-ı paki baid ez uful ola.
Bu camii harabeye sarfetti himmetin,
Cümle muradı hayr-ı karini husûl ola.
Her canibi yıkılmış iken eyledi cedit,
Bu hizmeti saniyesi gufran-ı şümûl ola.
Mizan-ı hayrına koya mevla-yı müstesna,
Cennat-ı âliyata medarı vusûl ola.
Evkat-ı hamsede ola ta kim salât eda,
Bahtında ferr u kuvvet, ömründe tûl ola.
Tarihini cemaatla tebşir edüb dedim,
“Tamir olundu bu cami-i vâlâ kabul ola.”*

Kitabenin tarih ifade eden “Tamir olundu bu camii-i vâlâ kabul ola” ebced hesabıyla işaret edilen tarihten iki fazla olarak 1155 tarihini vermektedir. Bu kitabede İzmir cami kitabelerinin çoğunda olduğu gibi tamir kitabesidir. Camiin ilk tesisini işaret edecek epigrafik bir belge yoktur. Caminin tamirini üslenen Seyyid Ali Ağa hakkında bilgi bulunmamakla birlikte bu kişinin Bornova ağalarından olacağı tahmin edilmektedir⁷².

Bugün bu mezar taşlarından bazıları caminin arka bahçesinde bir köşeye yığılı halde bulunmaktadır. Mezar taşları incelendiğinde birinin bile sağlam olmadığı görülmüştür. İçlerinde yazıları okunabilen kadın ve erkeklere ait 19 taş bulunmakla birlikte bunların pek çoğunun kitabeleri eksiktir. Mezar taşlarının tepelikleri de tamamen kırık vaziyettedir. Bu tepeliklere bakıldığında bazılarının bir tarikat zümresine bazılarının ise memur sınıfına mensup olduğu anlaşılmaktadır. Nurettin Ardıç’ın yukarıda sözettiğimiz makalesinde bahsettiği Burnabat Voyvodası el-hac Ahmed Ağa’nın mezar taşı da bunların arasında bulunmakla birlikte tepeliği ve altı kırık olduğundan tarihi okunamamıştır. Tarihi okunanlar içinde en eski mezar taşları 1181

⁷¹ F. Slars ve İkonomos, *a.g.e.*, s.282-284.

⁷² Nureddin Ardıç, “Mebani Kitabeleri 1”, *Fikirler*, sayı:182, İzmir 1939, s.10-11,15.

(1767-1768) tarihli Ayvaz Ağa'nın kardeşi Mehmed Ağa'ya ve 1198 (1785) tarihli Şeyh Seyyid Ömer Efendi'ye aittir.

Türbe

Bornova Büyük Camii avlusunun kuzeybatı kısmında üç mezarı ihtiva eden bir türbe bulunmaktadır. Türbenin kitabesi olmadığından burada yatanların kim olduklarını anlamak mümkün olmadığı gibi yapım yılı da kesin olarak bilinmemektedir. Sonradan oraya konduğu anlaşılan bir levhanın üzerinde, türbenin içinde bulunan üç mezarın Seyyid Battal Gazi'nin çocuklarından Alişir, Beşir ve Nezir'e ait oldukları yazılıdır.

Duvarları kesme taş ve tuğladan oluşan türbenin üstü, alaturka kiremit kaplı, basık bir kubbe ile örtülüdür. Yapının ana blokunun batı cephesinden bir metre kadar öne doğru taşma yapan giriş mekanının ön açıklığı sivri tuğla kemerlidir. Türk mimarisinde bu tip boşlukların iki yana açılması gelenekleşmiş mihrabiye nişleri, bu türbede de yinelenmiştir. Mihrabiyelerin hemen üstünde karşılıklı olarak başlayan mukarnas dizileri, yukarıya ve birbirine doğru yaklaşarak düz tavana yapışırlar. Türbe içinde üç adet taş sanduka mevcuttur. Türbenin inşa tarihi hakkında kesin bir tarihleme yapılamasa da Anadolu Selçukluları ve Beylikler devrinde ortaya çıkan türbe biçimlerine benzemesi dolayısıyla, bu türbenin XIV. ve XV. yüzyıl türbe biçimlerinin Bornova'da uygulanmış bir şekli olduğu düşünülebilir⁷³.

Türbede medfun kişilerle ilgili halk arasında anlatılan bir takım rivayetler mevcuttur. En yaygın olarak bilineni, türbedeki mezarların Battal Gazi'nin çocukları Alişir, Beşir ve Nezir adlı üç kardeşe ait oldukları yolundadır.

İlk rivayete göre Bornova Büyük Camii'nde uzun süre fahrî müezzinlik yapmış daha sonra da 1950'lerden itibaren resmi müezzin olan Derviş (Topçubaşı) Hoca'ya türbede yatanların kim oldukları sorulmuştu. Bunun üzerine Derviş Hoca, Bornova'da yaşayan salih bir zatın gördüğü rüyada, bu üç kişinin kendilerini Battal Gazi'nin çocukları Alişir, Beşir ve Nezir olarak tanıttıklarını aktarmıştı⁷⁴.

Türbeyle ilgili diğer bir rivayeti aktaran Mustafa Yaşar Bozalan da çocukluğunda (d.1933) Derviş Hoca'ya türbe hakkında soru sorduğunda "doğrusunu öğrenmek istersen Ağa'ya git" cevabını aldığını söylemektedir. "Ağa" olarak sözedilen şahıs,

⁷³ İlhami Bilgin, *a.g.m.*, s.47.

⁷⁴ Hüseyin Bektaş (1930), *Özel görüşme*, 30.04.2002.

Bornova arşısında bulunan Büyük Han'ın sahibi, zengin ve sözü geçen bir kişi olarak tanınan Mustafa (İnce) Aa'dır. Mustafa Aa, Malatya'dan bazı kişilerin geldiğini ve bunların Türklerin İzmir'i fethi sırasında şehit düşen  kardeşi aradıklarını öğrenmişti. Bunlar kısa boylu, hafif şişman ve sakallı kişilerdi. Bornova'nın büyükleri bunu duyunca "işte aradığınız bu kişilerdir" diyerek cami önündeki türbeyi işaret etmişlerdi. Bu gelenlerin söylediğine göre türbede yatanlar Battal Gazi'nin çocukları Alişir, Beşir ve Nezir idi⁷⁵.

Bunlardan başka Bornova'da halkın ziyaret ettiğı dört yatır daha bulunmaktadır. İlki şehitler Camiinde, Topçu Tugayı ile lojmanların arasında, Işikkent'te otoyol civarında ve Laka deresinin yanibaşında birer yatır mevcuttur. Halk bunların Büyük Camii yanındaki trbedekilerle kardeş olduklarına inanmaktadır ve hepsi biraraya geldiğinde rakam yediye tekabül eder. Türbenin mimari tarzından ve rivayetlerden de anlaşılacağı üzere, Anadolu Selçukluları veya Beylikler dönemine ait bir yapı olduğı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca türbede  mezarın bulunması ve civardaki dört ayrı yatırla bağlantı kurularak rakamın yediye tamamlanması da Türk kültüründe sıkça görülen bir durumdur. Bilindiğı gibi ler, yediler, kırklar söyleyişine benzer birçok tarihi rneğı Anadolu'nun diğerk bölgelerinde de görmek mümkündür. Türbede yatanlar hakkında aktarılan rivayetlerde geçen Battal Gazi adı da Anadolu'nun Türkleştirilmesi dönemine ait olduğundan türbenin İzmir'in Türkler tarafından fethi dönemine ait olabileceğı fikrini kuvvetlendirmektedir.

Darü'l-Kurra: Merkez İsa Bey Camii'nin biraz doğusunda bulunan Darü'l-Kurra, bugün evlerin ve işyerlerinin arasında kalmış ve metruk bir halde bulunmaktadır. Aynı zamanda yapı bir şahsa satılarak özel mülkiyet kapsamına girmiştir. zerindeki Arapça kitabeden 984 (1577) tarihine ait olduğı anlaşılan yapı, bugün İzmir'de halen ayakta kalan en eski Osmanlı yapısı durumundadır.

Bu darü'l-kurra'nın münferid olmayıp bir medrese veya bir camiye bağlı olacağını düşünen Nurettin Ardıç'a göre, Büyük Cami'nin tesisi de büyük bir ihtimalle XVI. yüzyıla kadar uzanabilir⁷⁶.

Darü'l Kurra Kitabesi:

⁷⁵ Mustafa Yaşar Bozalan (1933), *zel görüşme*, 30.04.2002.

⁷⁶ Nureddin Ardıç, *a.g.m.*, s.15.

Bene haza 'l-darü'l-kurra sahibü'l-hayrat ve 'l-hasenat Hacı Osman

Bin Ruşen Gaifarallahu lehuma ve 'l-cemii'l-müslimin ve tarih-i sene 984

Bina yalnız 5,38 m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Dört penceresi ve bir kapısı vardır. Dışarıdan ölçüsü ise 7,24 x 7,24 m.'dir. 1943 yılında Darü'l Kurra'yı inceleyen Yusuf Akyurt, binanın kuzey kısmında medrese hücrelerinin varlığından bahsetmekteyse de⁷⁷, 2002 yılında bu hücrelerden hiçbir iz kalmamıştır.

Bina kaba yontu taş sıralarının arasına dikey çift tuğlaların yerleştirilmesiyle oluşan bir örgü sistemiyle inşa edilmiştir. Kare planlı yapıda kubbeye geçiş ögesi olarak tromplar kullanılmış ve kubbenin üstü alaturka kiremitle örtülmüştür. Batı cephesindeki tek kapı açıklığından başka, diğer cephelerde taş söve ve sivri kemerli ikişer pencere açıklığı daha bulunmaktadır⁷⁸.

Bugün Bornova'da 452 sokak, 13 numarada bulunan Darü'l-Kurra, satıldığı Ahmet Şerif Köryıldırım'dan varisi olan kızı Mediha hanıma intikal etmiş ve SİT kapsamı içinde değerlendirilerek Tabiat ve Kültür Varlıkları Koruma Kurulu'nun 2.7.87 gün ve 3456 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Ancak çevresindeki esnaf tarafından depo olarak kullanılan tarihi binanın tamiri korunması yönünde herhangi bir adım atılmamıştır.

Küçük Cami: Bu cami hakkında da bilinenler oldukça sınırlıdır. Caminin mimarisine bakıldığında tamir gördüğü anlaşılmaktadır. Üzeri kapatılan son cemaat yerinin duvarında bulunan tamir kitabesi 10 Şevval 1328 (15 Ekim 1910) yılına aittir. Mihrab üzerindeki levhada ise 10 Şevval 1330 (9 Eylül 1912) tarihi bulunmaktadır. Camiye sonradan eklendiği anlaşılan ahşap asma kat üzerinde ise tahtaya 1938 tarihi oyulmuştur.

Bornova Merkez Küçük Camii Kitabesi:

Sultan Mahmud Han-ı Sani Ricalinden İzmir

Muhassılı Ömer Lütfi Efendi Merhumun eser-i hayrıdır

Şevval sene 1330 tarih-i tamiri 10 Şevval 1328

1964 yılında Bornova'da Ramazan aylarının anlatıldığı yazıda caminin 200 yıllık olduğu ve banisinin Ömer Lütfü Bey olduğu belirtilmektedir. Rivayete göre, Ömer

⁷⁷ Yusuf Akyurt, *a.g.e.*, İzmir 1943, s.51-56.

⁷⁸ İlhami Bilgin, *a.g.m.*, s.47.

Lütfü Bey İstanbul'da ikamet etmekteymiş, ama, her nasılsa birgün yolu Bornova'ya düşmüş. Namaz kılmak için cami darlığı olduğunu anlayınca, bu küçük camiyi inşa etmiş ve çok sevdiği bir Karadenizli hocayı da imamlığa getirmiş. Caminin banisi, çok hoşlandığı bu Karadenizli hocanın arkasında namaz kıldıktan sonra, bir gün duada: (yarabbi) demiş, (bu camiye daima bunun gibi hocalar nasib eyle) ve bu dua, 200 seneden beri yerini bulmuş⁷⁹.

Yıkık Minare Camisi: Selçuklulardan kalma Yıkık Minare, Yukarı mahallede, 57. Topçu Alayı'na yakın yol kenarındaki caminin minaresidir. Bu minare 1934'te buraya yeni bir cami yapılması ile tamir gördüğünden üstü sıvanmış ve Selçuk mimari görünüşü örtülmüştür⁸⁰.

Bornova Hamamı: Hamamın ne zaman inşa edildiği hakkında bir bilgi bulunamamıştır. İki büyük kubbesi, sekiz mermer kurnası vardır. Bir kapısı Altay Çarşısı'nda, diğer kapısı Etili Sokağı'ndadır. İzmir'li Hüseyin Niyazi Bey tarafından bir müddet işletilen hamam daha sonraları da birkaç el değiştirmiştir. Bugün kapalı ve harap bir durumdadır⁸¹.

Bornova'daki Kiliseler

Santa Maria Katolik Kilisesi: Bornova meydanına bitişik olan Santa Maria Katolik kilisesidir yakın zamanlara kadar bir işhanıyla gizlenmiş durumdaydı. Esasen Franciscan tarikatı tarafından ahşap olarak 1797'de yapılan kilisede, Roma ve Ermeni Katolikleri'nin katkısı vardır. 1832'de Sultan II. Mahmud'un emriyle taştan yeniden inşa edilmiş, son zamanlara kadar kilisenin üzerinde bir Bizans haçı yükselmekteydi. Duvarları boyunca Bornova'nın geçmişini hatırlatır mahiyette üzerinde birçok eski ailenin isminin yazıldığı mezar taşları uzanmaktaydı⁸².

Aziz Mary Magdalene İngiliz Kilisesi: Kilise Bornovalı Charlton Whittall'ın köy halkına armağanı olarak 1857'de yapıldı. Gibraltar'da Anlikan Diocese'sine dahil edildiği için Gibraltal Piskoposu tarafından 1864 yılında kutsandı. Aziz Mary

⁷⁹ Yeni Asır, 7 Şubat 1964.

⁸⁰ Cemal Saran, *a.g.e.*, s. 109.

⁸¹ Mustafa Ağır, *Her Yönü İle Bornova*, İzmir 1993, s.24.

⁸² Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.62.

Magdalene Kilisesi yüzyıldan fazla bir süre Bornova'nın İngiliz sakinleri için oldukça sevilen bir yerdi⁸³.

Daha önceleri Bornova'da Kars okulunun bahçesinde Rumlardan kalma bir kilise ve Yahudilere ait bir havra bulunmakla birlikte bunlardan daha sonra yıkılmıştır⁸⁴.

Bornova Köşkleri

İzmir'de oturup yabancılara tanınmış olan özel haklardan yararlanarak çok kazanan ve çok sayıdaki hizmetçiyi yanlarında çalıştıran levantenler, daha çok İngiliz, Fransız ve İtalyanlardan oluşmaktaydı. Bu nedenle birbirinden farklı kültür altyapılarına da sahiptiler. Dini ve resmi binalarını "Pscude-Klassizm" diye tanımlanan mimari üslupta inşa etmişlerse de meskenlerinde daha serbest olup gösterişe yer veren mimarlık üslubunu kullanmışlardır. Tipik İngiliz malikanelerinde olduğu gibi, levanten köşkleri, etrafları yüksek bir duvar veya demir parmaklıklarla çevrili geniş bahçeler içersinde yer alırlar. Artık eskisi kadar bakımlı olmayan bu bahçelerde simetriden kaçınılmış birbirinden farklı güzel köşeler meydana getirmişlerdir.

Yaz aylarında salgın hastalıklarının sürekli tekrarlanması yüzünden birçok zengin Frenk ailesi şehir dışında Bornova, Buca, Cumaovası ve Hacılar gibi köylerin kenarında arazi satın alıp, buralarda büyük evler ve güzel bahçeler kurmaktaydılar. Bu aileler geniş hizmetkar maiyetleriyle buralarda çok lüks bir hayat sürmekteydiler. Ülke içlerinde evler inşa etmenin diğer bir sebebi de korsan akınlarından ve Frederick Charnaud, Frank Whittall ve Dr. J. Mc Craith gibi yerli sakinlerin kaçırılması olaylarının haydutlar arasında hikaye konusu olmasından kaçınmaları görülebilir.

Levanten Avrupalılar İzmir'deki evlerini daha çok ziyafetler, eğlencelerle canlanan kış ayları için kullanmaktaydılar. Bornova genellikle birçok İngiliz ve diğer yabancı ailelerin de yazlık evleri olmasına rağmen "Fransız Köyü" olarak adlandırılırdı. Diğer ismi de "ville d'eau"dur.

Yaz aylarında sayfiye yeri olarak Bornova, görünüşe göre yabancı ticaret kolonisiyle aranılan bir mekan haline gelmişti. Kuşkusuz bunun İzmir'den Bornova'ya ulaşımın kolaylaşmasının da etkisi vardı zira, Bornova'da oturanlar ilk zamanlarda Bayraklı iskelesini kullanarak İzmir'e gidiyorlardı.

⁸³ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.63-64.

⁸⁴ Cemal Saran, *a.g.e.*, s. 8.

Bornova kasabasının güneyi eski Avrupa mahallesi idi. Bugün taşlarla döşenmiş dolambaçlı yollardan, patikalardan ve bu yolları çevreleyen sadece etkileyici kapıların güzellik katabileceği yüksek taş duvarlardan geriye çok az iz kalmıştır. Bu duvarların gizlediği bahçeler, 19. yüzyılın başlarında yapılmış evleri kuşatan süs ağaçları ve her çeşit çalıyla doluydu. Bu yeşillikli muhit içinde bulunan evler esasen kışları İzmir'in kalbi olan Alsancak'ta geçiren Avrupalı tüccar ailelerinin yazlık ikametgahlarıydı.

Matthey'in Köşkü: Yıllarca Wood-Paterson evi olarak bilinen evin sonraki sahipleri bayan Steinbüchell ve kızkardeşi bayan Whittall'dır. John Maltass isminde bir İngiliz tarafından yapılmıştır. Evin 1978'deki sahibi olan Bayan Renee Steinbüchell'in büyükannesi Lucy'nin evde birlikte oturduğu kızkardeşi Hostense, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayranıydı ve Atatürk'ü başarılarından dolayı yazılı olarak tebrik etmişti. Türk ordusunun Başkumandanı olarak 9 Eylül 1922'de İzmir'e gelen Atatürk, Hostense Wood'un nerede yaşamış olduğunu sordu. O zamanlar çok az bir değişikliğe uğrayan Wood evi, Atatürk'ün karargâhı haline geldi. Atatürk'ün bütün kurmayları bu evde barınmasına rağmen, İsmet Paşa ve diğerleri komşu evlere yerleşirken Atatürk Ernest isimindeki erkek çocuğun odasına yerleşmişti⁸⁵.

Charnaud Köşkü: Bu evin çok çekici olan kemerli giriş kapısı yakın zamanda yol inşaatı sebebiyle yıkılmıştır. Yapımı 1831 yılına dayanan ev 1919'da Harold Charnaud'a satılmıştı. Bornova'daki diğer büyük evlerin aksine Charnaud evi bungolov (kır evi) tipindedir fakat kışın ikamet etmek için konforlu ve uygun hale getirilmiştir. Ev 1978'de Clarke adındaki İngiliz ailesinin mülkündeydi⁸⁶.

Godfrey Giraud Köşkü: Godfrey Giraud'un, bahçesi yıllardır Bornova'nın en nadide mekanlarından biridir. Binanın yapılış tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte ilk sahibinin Fransız ihtilali sırasında gelen bir Fransız olduğu söylenir. İsmi hakkında bir kayıt yoktur. Bununla birlikte bu kişinin Malta'da gözetiminde bulunurken İzmir'e kaçan ve 1816 dan 1819 a kadar burada yaşayan Napolyon'un generallerinden birisi ve polis şefi olan Due de Rovigo olduğu bilinmektedir. Ev, daha sonra Corsi ailesine satılmış, sonra da Perkins'lerin olmuştur. Bari veya Barry isimli birisinin de bir zaman için evin sahibi olduğu söylenir. Ev, daha sonra, botanikçi Edward Whittall tarafından satın

⁸⁵ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.10-12.

⁸⁶ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 13-14.

alınmıştır. Evin muhteşem bahçesinde yüzden fazla ağaç türünün bulunduğu söylenmektedir. Edward Whittall, 1917'de öldüğünde ev mirasçılarından bugünkü sahibi Godfrey Giraud'un annesi Ruth Giraud tarafından alınmıştır⁸⁷.

Lane Köşkü: Bu eski ev 1973 de yıkılmış ve yerini bir Türk ilkokulu yapılıştı. Bay Lane'nin annesi bir Psyachi olduğundan ev ilk olarak Psyachi evi olarak adlandırılmıştır. Bayan Psyachi evi miras olarak almışsa da oğlu evde seyrek olarak otururdu. Bayan Lane'nin annesi meşhur Rum ailelerinden Ralli'lere mensuptur. Bir Psyachi kızı olan Marie evi miras olarak almış ve 1898 de Amerikan konsolosluğunda görevli bir Amerikalı Rufus Lane ile evlenmişti. Lane'nin bütün çocukları bugün ABD de yaşamaktadır⁸⁸.

İngiliz Kulübü: Charlton Whittall'a ait köşkün bir parçası olup sonraları İngiliz Kulübü olarak kullanılan binanın bir bölümündeki taş sütunlar hâla ayakta. Yapıldığı zamanlarda Well Köşkü olarak adlandırılan İngiliz Kulübü, Bornova'da yaşayan İngiliz topluluğu için oldukça sevilen bir mekandı.⁸⁹ Girişindeki mozaiklerle dikkat çeken yapı daha sonra Ege Üniversitesi tarafından alınarak kütüphane ve dokümantasyon merkezi olarak kullanıldı. Bina son yıllarda ise Ege Üniversitesi İzmir Araştırmaları Merkezi ve E.Ü. Kadın Sorunları Araştırma Merkezi olarak değerlendirilmektedir.

Edmund Giraud Köşkü: Bu çekici mülkün (corner property) yıkılması 1974 de gerçekleşmiş ve 1976 da yerine iki bloklu yüksek bir apartman inşa edilmiştir⁹⁰.

Büyük Ev (Rektörlük)-Charlton Whittall Köşkü: En az 200 yıldır iyi korunmuş bu bina başlangıçta Hollandalı rahibeler için manastır olarak inşa edilmiş ve bu amaç için kullanılmıştır. Şimdilerde Ege Üniversitesi'nin mülkü olan bina Rektörlük olarak kullanılmaktadır. Manastır günlerini takiben konak "Büyük Ev "ve Charlton Whittall evi olarak anıldı. Whittall ailesinin çocukları, ev Giraud'lara satılana kadar burada oturdu. Ev sonradan Türk hükümeti tarafından satın alınmıştır⁹¹.

Evin inşa tarihi 1830'lara kadar ulaşır. Bir bodrum kat üzerinde yükselen tek katlı bir köşk iken, 1867 yılından sonra, üzerine ikinci bir kat eklenerek büyütülmüştür. Yakın

⁸⁷ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 15-16.

⁸⁸ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 17-18.

⁸⁹ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 21.

⁹⁰ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 18.

⁹¹ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 19.

zamanlarda kuzey ve güney cephelerinde bitleştirilmiş ek binalarla daha da genişletilmiştir. Ana cephesinde üst kata bir balkon yerleştirilmiştir. Balkonun altı ise kapalı bir mekan olarak değerlendirilmiştir. Balkon unsuru arka cephede de tekrarlanmıştır. Cephenin ortasındaki, altta iki tarafa doğru genişleyen merdiven, Avrupa'daki Barok dönem saraylarının girişlerini anımsatır. Büyük Ev, girişteki bir dağılım mekanı ile bu mekana açılan odalardan oluşan plan şemasına sahiptir. Bu köşklere kullanılan malzemelerin birçoğunun yurtdışından getirildiği anlaşılmaktadır. Büyük Ev'de bulunan şöminelerden biri de ithal çini plakalarla çerçevelenmiştir⁹².

Victor Whittall Köşkü: Bu ev Kırım Savaşı'ndan (1854-1856) hemen sonra inşa edilmiş ve sırası ile Douglas Peterson, Edwin Charnaud, De Zandonati, James Gout'un mülkü olup, son olarak 1949 da Victor Whittall tarafından satın alınmıştır. Bu evde yakın yıllara kadar dul eşi Mary Whittall ikamet etmişti⁹³.

Aliberti Köşkü: Aliberti köşkü, Wolf kardeşler tarafından sömürge stilinde (Colonial Style) inşa edilmiştir. Tarihi, Kırım Savaşı'nın hemen sonrasına kadar gider. Bir meyve bahçesi ve tenis kortunun bulunduğu çok büyük bir bahçeye sahiptir. Zaman zaman Sidney La Fontaine köşkü olarak bilinen evi, bu aile Zandonati ailesine satmıştır. Yaklaşık 1940'a kadar bu yer onların mülkünde kaldı. Günümüzde ev Bornova'nın diğer bir ünlü ailesi Enrico Aliberti'ye aittir. Ev 1922 de yağmaya uğramıştır⁹⁴.

Yapının diğer mimari özellikleri incelendiğinde; ön cephesi, İyon tarzı sütunları ve üçgen alınlığıyla Neo-Klasik üslupta inşa edildiği anlaşılmaktadır. Arka cephesi ise sade görünümüyle dikkati çeker. Arka tarafta bulunan havuzlu geniş bahçesine dört kapıdan girilmektedir. Geniş bahçesindeki ağaçların İtalya'dan ithal edildiği söylenmektedir⁹⁵.

Giraud Köşkü: Fevzi Çakmak sokağı üzerindeki iki köşk hemen hemen Bornova meydanına bakmaktadır ve 1860 civarında bir Rum (One Marcopoli) tarafından yapılmıştır. Arkalarında yayılan büyük ve güzel bahçeleri ile bu köşkler hemen hemen yan yana bulunmaktadır. Yakın yıllara kadar bu bahçelerden deniz görülmekteymiş.

⁹² İnci Kuyulu "Bornova'da Levanten Konutları-Ön Rapor", İzmir 1997, s.4-5, (yayınlanmamıştır).

⁹³ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.22-23.

⁹⁴ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.24-25.

⁹⁵ İnci Kuyulu, *a.g.m.*, s. 6.

Bu köşkerlerin en son sahipleri Giraud ailesidir. Köşk özgün şeklini korumaktadır. Diğeri ise William Giraud ve Patterson ailesine mensup olan eşi Gwen'e aittir. Bu ev 70 yıl kadar önce Harold Giraud tarafından yeniden inşa edilmişti. William Giraud'un babası aynı zamanda Türkiye'deki ilk pamuk işleyen tekstil fabrikasının kurucusudur⁹⁶.

Baltacı Köşkü: Son yıllarda Reşit Yelpar köşkü olarak bilinen, çok güzel, eski bir bina yapı olup mükemmel durumdadır. 200 yıldan fazladır ayakta olan binanın ilk sahibi veya yaparı hakkında bilgi yoktur. Girit'ten göçeden Reşit Yelpar ve ailesi mübadelen beri bu evde oturmaktadır. Reşit Yelpar'ın babası Leningrad ve Bağdat üniversitelerinde Asya dilleri profesörüydü. Daha sonra Baltacı Evi olarak bilinir. Baltacı veya Baltazzi ailesi aslen Venediklidir. Diğer birçokları gibi Sakız'dan İzmir'e yerleşmek için gelmiş ve İzmir'de ailenin fertlerinden birisi İtalyan konsolosu olmuştur. Bornova'daki evlerine ek olarak Baltacı ailesinin Aliğa'da bir de kır evleri vardır⁹⁷.

Wilkinson Köşkü: Wilkinson evi Charlton'ın oğlu Herbert Whittall tarafından büyük mülkünün parçası üzerine bir Wilkinsonla evli kızı Jane için inşa edilmiştir. Köşk 1978'de hala aynı ailenindi ve E.Wilkinson'un dul eşi C.C.Wilkinson ve onun kız kardeşi E.Stower yaşamaktaydı. Bu yer daha önce Herbert Whittall'ın mülkünün ahır olarak kullanılmaktaydı⁹⁸.

Paterson Köşkü: Evin ilk sahibi olan John Paterson Leith (İskoçya)'lı bir buğday tüccarıydı. İzmir'e yerleştikten sonra 1859'a kadar farklı ticaret kolları ile uğraştı ve madencilik alanında geliştirdi. Türkiye'de, Fethiye bölgesinde ilk krom madenini bulanın John Paterson olduğu söylenir. Köşkte son olarak oturanlar Nato Kuvvetleri'nin mensupları oldu. 1973'de bu konağın 38 odası kısmi bir yıkım halinde idi ve sonunda Süsler firmasının sahibi olduğu halı fabrikasına dönüştürüldü⁹⁹.

Köşkün oldukça geniş bahçesinin içersinde, mutfak kısmı, hizmetlilere ayrılmış kısımlar, seralar, ahırlar ve domuz ağılları vardır. Yarış atlarına da meraklı olan J. Paterson, burayı inşa ettirmek için hiçbir masraftan kaçınmadığı anlaşılmaktadır. Köşkün cephesi en az yedi defa değiştirilmiştir. İnşa malzemesinin büyük bir kısmı Avrupa'dan getirilmedi. Harika bir işçiliği bulunan merdivenleri, kurşuni renkli ışık

⁹⁶ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 26-27.

⁹⁷ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 28-29.

⁹⁸ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.30-31.

⁹⁹ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.32-33.

veren bir tür İngiliz camından yapılma pencerelerden gelen ışıkla aydınlatılmıştır. Dökme demirden yapılma parmaklıklar, alçıdan kartonpiyerler, sütun başlıkları, vitraylar, şömineler, çok görkemlidir. Merdivenlerden sonra dans salonuna geliriz. Bununla beraber etkileyici olan altın yaldızlı bir duvar kağıdıyla kaplı yemek salonudur. İslam yapılarındaki fenerleri andıran kulesi, yan yüzeylerinde vitraylarla süslüdür. Çok büyük olan mutfak kısmının bir tarafında, Hollanda'dan gelen malzeme ile yapılmış olan gömme bir ocak ve ızgara tertibatı yer alır¹⁰⁰.

Köşkte 1963 yılından beri kimse oturmamaktadır. Köşk 1977 yılında 10.558.000 TL'sına Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca kamulaştırılmıştır. Bunun amacı, adı geçen köşkün restore edilip 51.540 m² olan bahçesinin de düzenlenmesi yapılarak halkın hizmetine sunmaktır. Ancak bugüne kadar gözle görülür bir gelişme olmamışken, binanın değerli aksamı sökülerek çalınmıştır¹⁰¹. Yakın zamanlara kadar adeta bir yıkıntı görünümündeki yapıda başlatılan restorasyon, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından devam etmektedir.

De Andria Köşkü: 1830'lu yıllarda Bornova'nın Gypsy ailesi şimdiki 80. sokağa bir ev inşaa etmişti. Çok sonra ev Credit Lyonnais Bankası'nın Müdürü Richard Mattheys'a satıldı, o da evi 1928'de Charles Balladur'a sattı. Denise De Andria bu evi babasından miras olarak almış ve burada kocası ile birlikte onun ölüm yılı olan 1973'e kadar yaşamıştır¹⁰².

Belhomme Köşkü: Yakın yıllara kadar Bornova Sağlık Merkezi olarak kullanılan bina, daha önceleri Belhomme veya Xenopoulou Köşkü olarak adlandırılırdı. Bu köşk 1888 yılında Aliberti evini de inşa eden İngiliz mimar, Wolf tarafından yapılmıştı. Evin ilk sahibi Xenopoulou'dur¹⁰³.

İnci Kuyulu araştırmasında evin mimarının kesin olarak belli olmadığını Clark isminden de söz edildiğini belirtmektedir. Yapının mimari ve sanatsal özelliklerini de inceleneyen İnci Kuyulu; ön cephede yer alan İyon başlıklara sahip sütunların ve merdivenlerin özellikleri itibarıyla eklektik bir anlayışa sahip olduğunu belirtirken, sade görünümlü arka cephesiyle 19.yy. sonu ve 20.yy. başı İtalyan sivil mimarisinden izler

¹⁰⁰ Mükerrrem Anabolı, "Bornova Köşkleri" *Bilim Birlik Başarı*, Sayı 28, Ekim 1980, s.9-10.

¹⁰¹ Kemal Macit Türet, Bornova Kaymakamlığı Brifing Raporu, 1985, s.10.

¹⁰² Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁰³ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.36-37.

taşıdığı sonucuna varmaktadır. Dikdörtgen bir alan üzerine oturtulmuş iki katlı yapının planında, ortadaki dağılım mekanı geniş bir salona dönüştürülerek iki taraftaki mekanlar birer kapıyla bu salona bağlanmıştır. Salonun iki kısa kenarına da, karşılıklı birer giriş yerleştirilmiştir. Belhomme Köşkü iç süslemeleriyle de ilgi çeken bir yapıdır. Bu özelliği restorasyon sırasında da korunmuştur¹⁰⁴.

Raggio Köşkü: Raggio ismi soylu bir İtalyan aileden gelir. 1360'da Cenova'dan gelmiş ve ilk olarak Chios'a yerleşip daha sonra 1800'lerde iş amacıyla İzmir'e gelmişlerdir. Bornova otobüs terminalinden kolayca görülebilen binanın ilk sahibi Datodi-Raggio ailesidir. Fakat bina yıkılmıştır. Son yıllara kadar eski giriş kapısı görülmekteymiş¹⁰⁵.

Fernand Pagy Köşkü: Bugün hala Bornova da yaşayan en eski Fransız ailelerinden birisi de Pagy ailesidir. Bu aileden Bornova'ya ilk gelen Sieur Gabriel Pagy'dir. 1700'lerin ilk yıllarında Marsilya ticaret odasının yetkisiyle şehrin ticaretini incelemek için Marsilya'dan gelmiştir. Yaptığı sözleşme gereği İzmir'de evlenmesine izin verilmemiştir. Bugün hala üretimde olan Gabriel Pagy firması önde gelen özel yün firmalarından birisidir. Pagy evinin girişinde etrafı çevrili olan açık merdivenler mevcuttur¹⁰⁶.

Bioni Köşkü: Genellikle Bioni evi olarak adlandırılan evi, Jirasouvitch'in büyük babası inşa etmiştir. Evi ondan da Brusick'ler satın almış ve evin yıkılmadan önceki son sakinleri olmuşlardır. Çiftliği eşi için uygun bir ikametgah yeri olarak düşünmeyen evin ilk sahibi ailenin sadece yaz ayları için İzmir'den gelmesinin yanında evde kış aylarında da oturmuştur. Zamanla Mme Jirasouvitch bu yeri o kadar çok sevmiş ki, sürekli burada yaşamaya başlamıştır. Bayan Bioni (Nee Jirasouvitch) eve yerleştiği zaman arılar çalışırken seyredabilmek için üst kattaki pencerelerin birine arı kovani yerleştirmiştir. İtalyan kökenli Brusick ailesi İzmir'deki 3 meyankökü ihraçatçısından biriydi ve eşinin ailesi 4 nesildir Bornova'da yaşarken kendi ailesi 5 nesildir Bornova'da yaşıyordu. Birçok önemli ziyaretçi bu güzel evde misafir olarak kalmıştır. Bunlardan bir tanesi

¹⁰⁴ İnci Kuyulu, *a.g.m.*, s.7.

¹⁰⁵ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁰⁶ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.39.

İzmir'i Avusturya donanmasının komutanı olarak ziyaret eden ve sonradan Meksika imparatoru olan Avusturya Arşidükü Maximillian'dır¹⁰⁷.

Offley Köşkü: Evin inşa tarihi bilinmemekle birlikte bir yüzyıldan fazladır Offley ailesinin ve çocukları Goutların elindedir. Goutların bazıları evde 1946 yılına kadar ikamet etmişlerdir. Evin ilk sahibi olan Offley İzmir'e atanan Amerikan Konsolosluk temsilcisiydi. David Offley ABD dış işleri bakanlığınca İzmir'deki konsolosluk ticaret temsilcisi görevini almış, 1839'da Bornova'da ölmüştür. Yerini oğlu David W. ve sonradan ikinci oğlu Edward S. Offley almıştır. Fildelfiya'lı Quaker bir aileye mensup David Offley, aslında ticaret amacıyla İzmir'e gelmişti. Offley köşkü iki katlıydı ve Bornova'da görülebilecek en büyük resepsiyon odalarıyla olağan üstü bir plan üzerine inşa edilmişti. Offley evi mükemmel mobilyası ve altın süslemeleriyle ünlüydü. Bunların hepsi 1922'de çalındı sonraları bina hızlı bir şekilde yıkılmaya yüz tutmuştur. Bornova'da Offley'lere ait başka bir bina daha mevcuttur¹⁰⁸.

Douglas Whittall Köşkü: Daha önceleri Uzun Sokak 4 numarada olan bu evin sahibi 1977'ye kadar Douglas Whittall idi ve yazlık ikametgah olarak Lochner ailesi tarafından yapılmıştı. Bu yerde Amerikan konsolosu David Offley'in sahip olduğu mülkün üzerinde bir bağ vardı. Köşk, Douglas'ın babası Herbert Whittall'a aitti¹⁰⁹.

Subay Kulübü (Ordu Evi): Subay kulübü (Mahfel) olarak bilinen ve Bornova'ya açılan ana cadde üzerinde bulunan binayı Davy adındaki bir Amerikalı inşa etmiştir. Evde zamanın İzmir Valisi Rahmi Bey oturmuş sonradan eve askeriye el koymuş ve hala onlar tarafından kullanılmaktadır¹¹⁰. Neo klasik bir üslupta inşa edilen binanın cephe düzenlenmesindeki simetri, çarpıcı bir güzelliكتedir. Pencerelerin yerleştirilme biçimleri ve bunlarda uygulanan süsleme unsurları bu özelliğine uygundur. Yapının iç mekanlarında, özellikle tavanlar ve tavanlara geçiş kuşakları, alçıdan yapılmış Barok karakterli süslemelere sahiptir. Merdiven korkulukları da, dökme demirden yapılmış süslemeleriyle dikkat çeker¹¹¹.

¹⁰⁷ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 41-43.

¹⁰⁸ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 44-45.

¹⁰⁹ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 45-46.

¹¹⁰ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 46.

¹¹¹ İnci Kuyulu, *a.g.m.*, s.10.

Jak Topuz Köşkü: Uzun sokakta bulunan evde 1960'ların ilk yıllarından itibaren La Fontaine ailesine mensup Geoffrey Maltass'ın eşi Audrey Maltass oturmuştur. Ev yaklaşık 140 yaşındadır ve önceleri Marre kardeşler yıllarca yaşadığı için Marre köşkü olarak adlandırılmıştır¹¹².

Kanalaki Köşkü: Ev, 1840 yılında bir Rus bayan tarafından inşa ettirilmiştir. Bu bayan sürekli prenses olarak adlandırılırdı ve ailesinin ismi Kanalaki idi. Kızı İzmir'de Atatürk Caddesi üzerindeki evinde geçirdiğinden Bornova'daki evi yazlık ikametgahıydı. Prensес oldukça zengindi ve Bornova'da yaklaşık 20 dönümlük bir mülke sahipti. Rus sahibinin öldüğüne veya ülkeyi terkettiğine dair bir kayıt yoktur çünkü 80 yıldan fazla bir süre önce gerçekleştirilen nüfus mübadelesinde İzmir'e gelen Giritli bir aile tarafından devralındığında ev boştu. Evin sonraki sahibi, Bornova'ya göç etmeden önce Girit'te toprak sahibi olan Arap İbrahim Sulu'nun torunu olan eski bir öğretmen Kemaliye Akdolu'dur¹¹³.

Michell Topuz Köşkü: Floransa'lı soylu bir aileye mensup, Bornova ve Buca da çok iyi tanınan Aliottis tarafından yaptırılmıştır. Aile 1683 yılında Sakız'a gelmiş ve 1822'de de İzmir'e yerleşmişlerdi. Ev 1970'lerde Michell Topuz'a aitti. Bina ilk önceleri benzer bir ev tasarımına sahip komşu Venedikli Bragiotti ailesine aitti. Chios'ta yaşamışlar ve 1800'lü yıllarda orayı terkederek İstanbul ve İzmir'e yerleşmişlerdi¹¹⁴.

Balliani Köşkü: Winterhalter köşkü, Gençlik caddesine bakan bakımlı bir bahçenin arkasında kurulmuştur. Ev, inşa edildiğinden beri Yvonne Winterhalter ailesinin elindedir. Bu evin ilginç bir özelliği kışın ısıtma amacıyla kullanılan tandır dır¹¹⁵.

Charlton J. Giraud Köşkü: Şu anda Ege Üniversitesinin mülkü olan ev önceden Donald Giraud ailesine aitti. İlk olarak Yvonne Winterhalter'in büyükbabasına ait olan ev onun ölümünden sonra eşi tarafından Charles Giraud'a satılmıştır¹¹⁶. Günümüzde Ege Üniversitesi Bütçe Dairesi olarak kullanılan köşkte, iç mekanların önemli süsleme unsurlarından biri olan pilasterler, dış cephelerde de yaygın olarak kullanılmıştır.

¹¹² Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.47.

¹¹³ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.48-49.

¹¹⁴ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.50.

¹¹⁵ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.51-52.

¹¹⁶ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.53.

klasik üslupta inşa edilmiş yapının cephesinde, girşin bulunduğu orta bölüm, altlı-üstlü yerleştirilmiş gövdeleri yivli ve yivsiz pilasterler ve üst kesimdeki bir üçgen alınlıkla vurgulanmıştır. Genellikle iç mekanlarda, pilasterlerin yanısıra, alçıdan yapılmış süslemelerin de yoğun olarak kullanıldığı görölmektedir. Giriş holü tavanının alçıdan yapılmış Barok karakterli süslemeleri ile üst kata çıkış merdiveninin iki yanındaki, akant yaprağı biçiminde birer konsola sahip pilasterler, çoğu yapıda öncelikli süsleme unsurları haline gelmiştir¹¹⁷.

Murat Köşkü: Murat köşkü Anglikan kilisesinin tam karşısında yer alır. Ev uzun zamandır kullanılmadığından yıpranmaya yüz tutmuştur. İngiliz Edward ailesinin bir mensubu tarafından 1880 yılında yapılmıştır. Daha sonra şu anda kızları Atina'da yaşayan Murat ailesine satılmıştır. Edward'lar otururken büyük ve bakımlı bir bahçeye sahip olan evin bahçesinde şu anda birkaç palmye ve çam ağacı vardır. Bahçenin köşesindeki özel hamam kısmen ayaktadır¹¹⁸.

Tüm cephe verandası boyunca uzanan verandası ile daha çok İtalyan sivil mimarisinin geç devir örneklerini hatırlatan yapının içi zengin süslemelere sahiptir. Alçı, ahşap malzemeleri kullanılan bu süslemelerle birlikte usta bir ressamın fırçasından çıktığı anlaşılan duvar resimleri göz alıcıdır. Tavanları çeşitli natürmort, aslanbaşı motifleri, ejderha motiflerinin yer aldığı kompozisyonlarla bezenmiştir¹¹⁹.

Bugün bina Bornova Yetiştirme Yurdu bahçesinde Çocuk Esirgeme Kurumu'na ait ve metruk bir haldedir. Zaman zaman restorasyon çalışmaları yapılmasına rağmen tam anlamıyla bir koruma gerçekleştirilmemiştir.

Pierre Pagy Köşkü: Bu ev Pierre Pagy tarafından, şimdi Karşıyaka olarak bilinen Cordelio'da geniş mülkleri olan Count Aliotti'nin kızı Marguerite ile evlendiği zaman alınmıştır. Evde 1970'lerde Pierre Pagy'nin torunlarından Bayan Ferken ve Bay Arcaz ile aileleri yaşamaktaydı¹²⁰.

Bari Köşkü: Bornova'daki ana caddeyle otoyolun kesiştiği köşedeki bu ev hakkında çok az bilgi vardır. Bilinen en eski bağlantı Bornova'daki diğer pek çok evle adı anılan Bari adlı bir kişidir. Yvonne Winterhalter'e göre gençliğinde burada Pasquali

¹¹⁷ İnci Kuyulu, *a.g.m.*, s.7.

¹¹⁸ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.54-55.

¹¹⁹ İnci Kuyulu, *a.g.m.*, s.10.

¹²⁰ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s. 56.

ailesi yaşamaktaydı¹²¹. Bari köşkü, ana bina ile ana yapıya bitişik inşa edilmiş bir müstemilat binasından oluşur. Çoğu yapıda, bu köşkte olduğu gibi, toprak seviyesinin altından kalan bodrum katları bulunur. Mutfak, kiler, çamaşırhane gibi mekanlar, ya ek binalara, ya da bodrum katlara yerleştirilir. Kimi yapıda da, yine bu yapıda olduğu gibi ara katlar yapılmıştır. Köşkün hem zemin hem de üst katlarında, merdivenin iki yanında, akant yaprağı biçiminde birer konsolu bulunan pilasterler mevcuttur¹²².

Molly Charnaud-Wood Köşkü: Bornova'nın en eski sakinlerinden Phyllis Charnaud, oğlu John ve karısıyla birlikte, eski Bornova evlerinden olan bu köşkte yaşamaktaydı. Köşkün yüzyılı aşkın bir zamandır ayakta olduğu bilinmekle birlikte hakkında fazla ayrıntıya sahip değiliz¹²³.

Pandispania Köşkü: Bornova istasyonunda demiryolunun bittiği yerin karşısındaki bu köşk üniversite bünyesinde olması dolayısıyla iyi tamir görmüş ve korunmuştur. Zemin ağaçlarla ve bir havuzla hala çekiciliğini korumaktadır. Tahminen 1880'lerde Pandespanian ailesi tarafından inşa edilmiştir. Şu an bu ailenin tamamı Fransa'da yaşamaktadır¹²⁴.

Yapı, plan şeması itibarıyla Bornova'daki diğer köşklele benzerlikler gösterir. Zemin katta ana girişten ulaşılan bir dağılım mekanı ve bu mekanın iki tarafına yerleştirilmiş ikişer oda bulunur. Ana cephesinin ortasına yerleştirilmiş giriş, girişin iki yanına birer cumba, kapının hemen üzerindeki üç konsola oturtulmuş bir balkon, balkonun üst kesiminde, içinde yuvarlak kemerli bir pencere bulunan üçgen alınlık ve alınlığa tutturulmuş ahşaptan yuvarlak bir kemerle Bornova yapıları içinde en süslü cepheye sahiptir¹²⁵. Köşk bugün Ege Üniversitesi'ne aittir ve Yeşil Köşk adıyla lokal olarak hizmet vermektedir.

De Cramer Köşkü: Kayıtlara göre De Cramer ailesinin Türkiye'de 200 yıldan fazla bir geçmişi vardır. De Cramer ve Von Cramer aynı ailenin üyeleridir. Ailenin ilk ismi zamanın Avusturya İzmir Konsolosu ve Bornova'daki ailesinin büyük amcası olan Alphonse Von Cramer'dir. Ailesi bölgeyi o kadar çok sevmiş ki hepsi Türkiye'de

¹²¹ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.57.

¹²² İnci Kuyulu, *a.g.m.*, s. 6.

¹²³ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.58.

¹²⁴ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.59.

¹²⁵ İnci Kuyulu, *a.g.m.*, s.9.

yaşamaya devam etmişlerdir. Ev Çiçek Sokak 1 numarada 4 nesil boyunca De Cramer'lerin evi olarak kaldıktan sonra, cadde genişletilmek amacıyla yıkılmıştır. Zamanının tipik özelliklerine sahip bu evin daha sonra kapatılan açık bir kabul salonu ve bu salona açılan küçük odaları vardı. O yıllarda Bornova'nın iklimi şimdikinden çok daha sıcak olduğundan ısıtma sistemi yoktu.

Bir banker olan Frederic Hermann De Cramer inşa ettiği büyük bir ev de şu anda Türk ordusunun karargah binası olarak kullanılmaktadır. Ev, o zamanki sahibi İplikçiyan'dan 1922 yılında alınmıştır. Bornova'da yaşayan De Cramer ailesinin üyeleri Bayan E. Stower ve Bayan C. C. Wilkinson'dur¹²⁶.

Sarı Köşk: Renginden dolayı, Sarı Köşk olarak adlandırılan yapı bugün Ege Üniversitesi Uluslararası Bilgisayar Enstitüsü tarafından kullanılmaktadır. Bina'nın hangi aileye ait olduğu ve ne zaman yaptırıldığı belli değildir. Onarım gören yapının önünde oval biçiminde bir havuz mevcuttur. İtalyan mimarisinin izlerini taşıyan yapı dikdörtgen görünüşte ve iki katlıdır. Odalarında bulunan süslemeli şömineleri ilgi çekicidir¹²⁷.

Varipati Köşkü: Bugün Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü'ne ait olan bina iki katlıdır. Ön cephesi, tek yönlü anıtsal merdiveni ile bu merdivenle ulaşılan yarım oval planlı balkonu ve geniş saçığını destekleyen ahşap konsollarıyla farklı bir etki yaratır. Diğer cephesinin önünde ise, araştırmacılarca, bir tür sosyal prestij işareti olarak kabul edilen anıtsal veranda yer alır. İki katlı bir revak gibi düzenlenmiş cepheyi tamamen kapatan veranda, alt katta basık kemerlerle bağlanan ayaklara sahipken, üst katta Bizans taklidi Korint başlıkları olan sütunlara sahiptir. Üçlü, çiftli ya da tekli yerleştirilmiş silindirik sütunları birer kaide üzerine oturtularak, kaide araları korkuluklarla kapatılmıştır¹²⁸.

4. Bornova'daki Anıtlar:

Bornova'da bulunan anıtların en değerlileri kuşkusuz İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılması sırasında şehit düşen askerler adına dikilmiş olanlarıdır. Bu Milli Mücadele kahramanlarının anısına dikilen iki anıttan ilki bugün Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin girişinin sol yanında bulunmaktadır. Eski Ziraat Mektebi'nin ve Bornova tren

¹²⁶ Evelyn Lyle Kalças, *a.g.e.*, s.60-61.

¹²⁷ İnci Kuyulu, *a.g.m.*, s. 8.

İstasyonunun burada bulunması dolayısıyla Bornova'nın geçmişte en işlek yerlerinden birisi olması dolayısıyla Şehitler Anıtı buraya dikilmiş olabilir. 2,5 metre yüksekliğinde mermer basamaklı kaidenin üzerindeki mermer bir sütundan oluşan anıtın üzerinde "Şehitler Abidesi 9 Eylül 1338 – Bornova 9 Eylül Şehitliği (1922)" ibaresi bulunmaktadır. Kitabenin latin alfabesiyle yazılmış olmasından dolayı anıtın 1928 yılı sonrasında yapılmış olabileceği anlaşılmaktadır. Anıtın arkasındaki duvarın sol tarafında bulunan kitabede ise "Burada aziz şehitlerimiz Hüseyin Çavuş ve iki er yatmaktadır. Ey kahraman Mehmetçikler vatan size minnettardır. Bornova Kaymakamlığı 9.9.1996" yazısı bulunmakta, duvarın sağ yanında asılı kitabede ise "Aziz şehit Cumhuriyetin 50. Yılında şükranlarımızla E.Ü. Rektörlüğü" ibaresi yazılıdır.

İzmir'in kurtuluşu sırasında şehit düşenlerin hatırasını yansıtan ikinci anıt ise Bornova'ya bağlı Altındağ semtinde bulunmaktadır. Kemalpaşa Caddesi üzerinde bulunan yaklaşık ikibuçuk metre yüksekliğindeki mermer anıtın üzerinde sadece "İZMİR'İN KURTULUŞUNDA ŞEHİT DÜŞEN İKİ ER BURADA GÖMÜLÜDÜR 1922" ibaresi bulunmaktadır. Bu anıtın üzerindeki yazı da latin harfli olduğundan anıtın 1922'de değil de daha sonraki tarihlerde dikildiği anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet dönemine ait Bornova'da bulunan anıtların ikinci grubu, valiliği döneminde Bornova'ya özel bir önem veren Kazım Dirik'le ilgili olanlardır. Bunlardan ilki, bütün Batı Anadolu'ya hizmet veren ve o yıllarda İzmir'in en önemli okullarının birisi sayılan Ziraat Mektebi'nin bahçesinde bulunan dikili mermer taştır. Kazım Paşa'nın mektebe yaptığı hizmetlerinden dolayı dikildiği üzerindeki kitabeden anlaşılan dikilitaş, mermer sütun başlığı motifi ile süslü ve yaklaşık 1 metre uzunluğundadır. Bugün Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilgisayar Mühendisliği Bölümü'nün bahçesindedir. 1926 yılında buraya konulan anıtın Osmanlıca kitabesinde ise şunlar yazılıdır:

İZMİR VİLAYETİ
BELEDİYELERİNİN KIYMETLİ MÜZAHARETİNE
VE İMARCI VALİMİZ KAZIM
PAŞA'NIN BÜYÜK HİMMETLERİNE

¹²⁸ İnci Kuyulu, a.g.m., s.8-9.

İZMİR ZİRAAT MEKTEBİNİN

ABİDE-İ FAHRİDİR

1926

1926 yılından 1935'e dek İzmir'de Valilik görevinde bulunan Kazım Dirik, bu süre içinde Bornova ilçesinin sosyal hayatının da gelişmesine önem vermiş ve bu amaçla çeşitli hizmetler verilmesine çalışmıştır. 1934 yılında hizmete giren Bornova Büyük Parkı da bunlardan birisidir. Bornovalılar da parkın hazırlanışında desteğini esirgemeyen Kazım Paşa'nın anısına bir anıt dikmişlerdir. Parkın güneydoğu kapısının solunda yer alan mermer taş 90x20,5x14 cm boyularındadır ve üzerinde kitabede "Bu Park Vali Kazım Paşa Zamanında Başarılmıştır 1934" cümlesi yer almaktadır. Bu taşın hemen arkasında bulunan ve Bornova Belediye Başkanı Aysel Bayraktar döneminde konulan metal levhada ise "Ulu önder M. Kemal Atatürk'ün direktifleriyle Türkiye'de yapılan kent parklarından biri olan Büyük Park Vali Kazım Dirik'in öncülüğünde Cumhuriyet'in onuncu yılında (1934) Bornova halkının hizmetine açılmıştır" ibaresi bulunmaktadır.

Vali Kazım Paşa ile ilgili Bornova'da bulunan anıtlardan birisi de bugünkü Bornova Belediyesi'nin bahçesinde bulunmaktadır. Belediye encümen kararlarında mevcut bir belgeye göre 21.6.1974 tarihinde Bornova belediyesince istenen Kazım Dirik büstünün yapımına başlaması için Heykeltraş Metin Haseki'ye 10 bin lira'nın verilmesinin kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır¹²⁹. Bununla beraber belediye binası bahçe girişinin hemen soluna yerleştirilen büstün hangi tarihte konulduğu hususunda kesin bir tarih bulunmamaktadır.

Bornova'da bulunan anıtların son grubunu ise Cumhuriyetin kurucusu ulu önder Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili olanlar oluşturur. Bunların ilki eski Ziraat Mektebi'nin bahçesinde bulunan anıttır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 1926 yılındaki ziyareti anısına buraya dikildiği anlaşılan anıt, Mustafa Kemal Paşa'nın bir büstü ve altında bulunan Osmanlıca bir kitabeden ibarettir. Bugün büstün yan tarafına yapılan aynı hizadaki bir başka kaide üzerinde kitabenin latin harfleriyle yazılmış hali bulunmaktadır.

TÜRKİYE'NİN BÜYÜK DAHİ VE HALASKARI

TÜRK ÇİFTÇİSİNİN ULU REHBERİ
CUMHURREİSİMİZ BÜYÜK GAZİ
MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ'NİN
İZMİR ZİRAAT MEKTEBİNİ TEŞRİFLERİ
HATIRA-İ ŞÜKRANIDIR
HAZİRAN 1926

Büstün arkasında, latin harfleriyle kazınmış olarak “KRİPPEL” ismi okunmaktadır ki, bu da büstün Avusturyalı Heykeltıraş Heinrich Krippell tarafından yapıldığını göstermektedir¹³⁰.

Gerçekten de 18 Haziran 1926’da Mustafa Kemal Atatürk, Bornova’yı ziyaret etmiş ve akabinde Ziraat mektebi bahçesinde şerefine düzenlenen bir garden partiye katılmıştı. Bahsi geçen anıt da herhalde bugünün anısına daha sonra yapılmış olmalıdır.

Bornova’da Mustafa Kemal Paşa’ya ait diğer bir büste Büyük Park ortasındaki havuzun kenarında bulunmaktadır. Büst kaidesinin üzerinde sonradan konulduğu anlaşılan pirinç levha üzerinde “Parkın açılışında konmuş olan Atatürk büstü- Heykeltıraş A. Hadi Baran’ın eseridir-Yapım yılı: 1933” ifadesi yazılıdır. Burada verilen tarih yanlıştır, zira büstün parka konuluş tarihi 30 Ağustos 1934 olmalıdır. O güne ait bir gazete haberinde büstün açılışının büyük törenlerle yapıldığı anlatılmaktadır.

30 Ağustos günü sabahtan itibaren köylerden bir akın halinde gelen halk Bornova çarşısını doldurur. Parka konulan Gazi’nin büstü insanlarla çevrilidir. Saat 18’e çeyrek kala Fırka Kumandan Vekili Miralay Refii Bey ile Bornova Halk Fırkası Reisi Cemal, Nahiye Müdürü Edip, Belediye Reisi Fehmi beylerle diğer subaylar, bütün öğretmen ve öğrenciler burada toplanmıştır. Törene İstiklal Marşıyla başlanır, ardından Bornova Nahiye Müdürü Edip bey’in kızı Lamia hanım ile Hilal ilkokulundan bir öğrenci “Gazinin Çocuklarıyız” isimli şiiri okurlar. Belediye azasından Baha Bey’in konuşmasını takiben Türk bayrağıyla örtülü büstün kordelası Miralay Refii Bey

¹²⁹ Bornova Belediyesi, Encümen Kararları, 21.6.1974.

¹³⁰ Heinrich Krippel (Viyana, 1883-1945), 1925’te Ankara’daki yaptığı Zafer Anıtı’ndan itibaren 1938 yılına değin Türkiye’de farklı şehirlerde birçok anıtın yapımına imza atmıştır. Bunlardan bazıları; Sarayburnu’ndaki Atatürk heykeli (1926), Konya (1926), Ankara Ulus (1927), Samsun (1931), Afyon (1936). Bkz.;*Büyük Larousse*, Cilt: 14, İstanbul, (yayın tarihi yok), s.7096

tarafından kesilir. Bütün açılışı vesiliyle Bornova'daki kutlamalar bütün gün devam etmiştir¹³¹.

Bugün Bornova meydanında da bir Atatürk heykeli bulunmakla birlikte bu heykelin ne zaman ve hangi heykeltıraş tarafından yapıldığı ise kesin olarak tespit edilememiştir. Bununla birlikte heykelin tam arkasına kilisenin görüntüsü düştüğü için, bu kilisenin önüne bir çarşı yapıldığı iddia edilmiş ancak sonradan bu yapı da yıktırılmıştır.

¹³¹ Yeni Asır, 23 Ağustos 1934.

E. ULAŞIM :

XIX. yüzyıl ulaşım türleri ile İzmir'e ortalama 2 saat mesafedeki Bornova, iki ayrı yol ile İzmir'e bağlanmaktaydı. Bunlardan biri Kervan köprüsü üzerinden yani Kemer'den diğeri ise denizden, Bornova İskelesi ile gerçekleşmekteydi.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Bornova'ya gitmek isteyenler, önce sandallarla bu iskeleye geliyorlar ve oradan at, eşek ve benzeri araçlarla yollarına devam ediyorlardı. Bu nedenle Bornova iskelesinin yanında bir eşek parkı da yer almaktaydı. İskelenin hemen yanında küçük bir kahvehane de yolculara hizmet vermekteydi. Daha sonra, yüzyılın ortalarına gelinirken, buharlı gemilerin de ortaya çıkmasıyla ilk olarak Fransız "Roger" adlı buharlı gemiyle bu bağlantı sağlanmış, daha sonra ise "Aspis" ve "Bornova" gemileri seferler yapmaya başlamışlardır. 1851 yılı 27 Haziran günü, İzmir'de Rumca olarak yayınlanan "Smirni" gazetesinde yer alan bir ilana göre; "Aspis gemisi, cumartesi, Pazar, pazartesi günlerinde sabahları ve öğleden sonraları İzmir'le Bornova iskelesi arasında ikişer sefer yapacaktır". Buharlı gemilerin işlemeye başlaması sandalcıların tepkisini çekmiş ve çeşitli karışıklıklar yaşanmışsa da olaylar bastırılmıştır. İskele ile Bornova arasında bir de araba servisleri işletilmiş ise de eşekler ve atlar hem gezinti hem de taşıma amacıyla burada kullanılmaya devam etmiştir¹³².

Daha sonraları 1865 Temmuzunda demiryolu bağlantısı sağlanmıştır. Basmahane tren istasyonundan Kasaba hattının kolu olarak gene aynı zamanlarda özel bir şirket tarafından makadam olarak Paralı Köprü'den (Çınarlı) ücretli bir kara yolu bağlantısı sağlanmıştır. Bu sonuncu yol 1861 yılında tamamlanmıştır. Birçok kişi tarafından hisse senetleri ile ana sermayesi sağlanan bağlantı, körfezin kuzey, kuzey-doğu kenarından Melez çayının denize döküldüğü yere yakın olarak geçer ve sonraları terk edilmiş olan Kervan Köprüsü bağlantısına yarı yolda birleşirdi. Daha sonraları deniz yolu bağlantısı da iptal edilmiş, kara yolu ile tren bağlantısı devam etmiştir¹³³.

¹³² Rauf Beyru, "Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Kent İçi ve Kent Çevresi Ulaşımı ve Trafik Düzeni", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, İzmir 1994, s. 15-17.

¹³³ M. Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*, İzmir 1978, s. 53-54.

Bornova'nın da üzerinde bulunduğu İzmir-Kasaba demiryolu hattı işleticisi olan İngiliz ve Fransızlar için iktisadi olarak da önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Zira şehir merkezini diğer yerleşimlerle birbirine bağlayan banliyö taşımacılığı, önemli kâr getiren bir işti. Aynı zamanda demiryolu hattı Bornova'nın nüfusunun artmasına da önemli bir katkı sağlamaktaydı. Özellikle 1911 yılında görülen kolera salgınından sonra İzmir'de hastalıktan korunmak amacıyla kaçanların tercih ettikleri yerlerin başında Bornova geliyordu. Ayrıca 1913 yılında Bornova'da bir askeri birliğin yerleştirilmesi de hattın yolcu trafiğini etkilemişti¹³⁴.

XX.yüzyılın başında Bornova'yı İzmir'e bağlayan tren hattından başka, "Nif ve Kasaba"ya giden yolun Halkapınar'dan Belkahve'ye kadar olan kısmı ile Karşıyaka yolunun "Paralı Köprü-Tersane" arasındaki bölümü Bornova sınırları içinde yer almaktaydı. Bunlardan başka, İzmir-Bornova, Mersinli-Çamdibi, Bornova-Hacılar, Bornova-Bayraklı yolları da kullanılmaktaydı. Bornova kasabası içinde de özellikle çayın üzerinde ulaşımın sağlanması için, çeşitli yerlerde 15 adet demir köprü ve 10 adet ahşap köprü ve geçit mevcuttu. Bornova'da nakliye işlerinde kullanılan hayvan sayısı da dikkat çekicidir. 1908 yılında "295 at, 213 katır, 215 öküz, 135 deve ve 29 manda ile 33 tek atlı, 8 çift atlı araba mevcuttu. Ayrıca kasabada süvariyeelverişi 31 adet de beygir bulunmaktaydı¹³⁵.

Cumhuriyetin ilanından sonra 1928-1929 yılları arasında Bornova köylerini birbirine bağlayan yollar üzerinde çalışmalar yapıldı. Bu iki sene zarfında Turan-Alurca, Dedebaşı-Yamanlar, Hamitli-Hacılar, Hamidiye-Manisa yolu, Altındağ-Kemalpaşa ve Buca-Tahtalı güzergahları arasında toplam 71 km'lik yol inşaatı tamamlanmıştı¹³⁶.

1930-1931 yıllarındaki istatistiklere göre Bornova'ya bağlı köylerin İzmir'e ve Bornova nahiye merkezine olan uzaklıkları ise şöyle gösterilmekteydi¹³⁷.

Bornova Nahiyesi	Mesafeler (km)	
	Kaza merkezine	Nahiye merkezine
Bornova nahiye merkezi	10	-
Eğridere köyü	20	5
Çamiçi	15	8

¹³⁴ M. Çınar Atay, "İzmir'e İlişkin Demiryolu Önerileri ve Gerçekleşen Hatların Kent Yapısına Etkileri", *II. Uluslar arası İzmir Sempozyumu Tebliğler*, İzmir 1998, s.173-175.

¹³⁵ Salname-i vilayet-i Aydın, 1326, s.253, 255.

¹³⁶ İzmir Vilayeti, 1929 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1930, s.272.

¹³⁷ İzmir Vilayeti, 1930-1931 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1931, s.26-27.

Kayadibi	11	12
Kurudere	14	16
Sarnıç	16	16
Karaçam	16	12
Beşyol	15	13
Çiçekli	17	10
Kavaklıdere	17	10
Pınarbaşı	16	7
Işıklar	15	7
Altındağ	6	8
Naldöken	10	5
Doğanlar	-	4

1932 yılında Bornova Belediyesine kayıtlı 43 otomobil, 3 motosiklet ve 4 yük aracı bulunmaktaydı. Aynı tarihte hayvan gücüyle işletilen vasıtalar ise 2 fayton, 1 çift atlı, 129 tek atlı, yaylı yük arabası mevcutken¹³⁸, 1949 yılında belediyeye ait ve doğrudan doğruya belediye tarafından idare edilen İzmir arasında işleyen 3 otobüsle et naklinde ve sokak sulamasında kullanılan 3 otobüs, bir kamyon vardır. Belediyeye 17 hususi otomobil, 7 taksi, 5 otobüs, 5 kamyon kayıtlıdır¹³⁹.

1956'da, İzmir'i Kemalpaşa kasabası üzerinden Turgutlu ve Manisa havalisine bağlayan en kısa yol Bornova ovasından geçmekteydi. O tarihlerde kasaba, bir demiryolu kolu ve asfalt bir yol ile İzmir'e bağlıydı. İzmir'de, Konak'tan Bornova'ya olan 13 kilometrelik yolda, İzmir'le Bornova arasında günde 45 sefer yapan otobüsler işlemekteydi¹⁴⁰.

1971'de yapılan bir istatistiğe göre sayısı 17'ye varan köy yollarının 14'ünün durumu iyi, 9'unun orta ve 3'ünün durumu kötü olarak nitelendirilmektedir. O tarihte bu yolların sadece 14 tanesi asfaltken, 2'si patika, 5'de vasıfsız yoldu aynı zamanda bir tanesi köprüsüzdü. 1971 yılında ilçede mevcut vasıtaların adedi ise şöyledir: Traktör: 10, minübüs:39, pikap: 15, Kamyon:25, Remork: 5, motosiklet:12, otomobil:8, otobüs:9¹⁴¹.

Günümüzde Bornova'yı İzmir'e ve çevre yollara bağlayan dört önemli yol güzergahı bulunmaktadır. Bunların ilki, iki yanı çam ağaçları ile kaplı olup İzmir'e 13

¹³⁸ İzmir Vilayeti, İstatistik Yıllığı 1931-1932, İzmir 1933, s.170-171.

¹³⁹ Belediyeler Yıllığı "Bornova", Cilt 1, Ankara 1949, s.405.

¹⁴⁰ Belediyelerimiz 1, "Bornova", Ankara 1956, s.108.

km. uzaklığındaki Eski yol ya da Ağaçlıyol olarak da isimlendirilen İzmir Asfaltı'dır. Bu uzaklık, Bornova Cumhuriyet Meydanı'ndan İzmir'de Konak meydanına kadardır. 1940 yılında arazinin kamulaştırılması yolu ile yeniden yapılmış bir yoldur. Ağaçlarını Zeytincilik Enstitüsü'nün o zamanki müdürü Nadir Bey yetiştirmiştir. Eski İzmir Yolu adıyla anılan yol ise Bornova'nın Üçyol adı verilen noktasından başlar, Zeytincilik Enstitüsü'nün arkasından Karayolları ve Su İşleri binalarının önünden geçer. Mersinli'de demiryolunu keserek Halkapınar'daki çayın üzerindeki köprü ile birleşir. Bornova asfaltının yapılmasından sonra sadece bölgedeki fabrikalar arasındaki ulaşımı sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Bugün en fazla kullanılan üçüncü yol ise Ankara Caddesidir. İzmir Asfaltı veya Sanayi Sitesi'ne paralel olarak demiryolunun arkasından Karşıyaka-İzmir köprülÜ kavşağına bağlanır. Bornova'yı çevresiyle bağlayan dördüncü yol Ankara Asfaltı olarak bilinmektedir. Kore savaşıdan sonra Bornova halkı tarafından buraya Kore Şehitleri yolu adı verilmiştir. Bu yol Bornova'yı Naldöken, Kavaklıdere, Doğanlar ve Pınarbaşı ile Kemalpaşa asfaltına Hacılarkırı'na bağlamaktadır. Naldöken'e kadar 6 km.dir. İlk olarak belediye tarafından Arnavut kaldırımı döşenmiş, daha sonra buradan Ankara Asfaltı geçince hem genişletilmiş hem de asfaltlanmıştır¹⁴².

Etrafı yüksek dağlık kütellerle çevrili olan Bornova ovası üzerinde yerleşik olan Bornova, ulaşım açısından da bir kavşak ve düğümleme alanıdır. Ova tabanı ulaşım açısından bir takım avantajlar sunduğu gibi, çevredeki dağlar Sabuncubeli, Belkahve gibi geçitler aracılığı ile aşılabilmektedir. Nitekim İzmir-Ankara yolu Belkahve geçidi ile Manisa yolu da Sabuncubeli geçidi aracılığı ile ovaya ulaşmakta ve buradan da güneybatıdaki İzmir'e bağlanmaktadır. Bornova'nın İzmir'e karayolu ve hafif raylı sistemle bağlantısı sürmektedir. Ayrıca 1960'lardan sonra ova tabanı ve dağ eteklerinden kurulup gelişen bir çok sanayi kuruluşunun varlığı da gerçekten ulaşım ağının elverişliliği ile çok yakından ilgilidir. Şehir merkezine yakınlığı ve üniversitenin varlığı da ilçede trafik akışını arttıran bir başka unsurdur.

¹⁴¹ *Köy Envanter Etütlerine Göre İzmir*, Ankara 1971, s.29.

¹⁴² Mustafa Ağır, a.g.e., s.47.

III. BÖLÜM

BORNOVA'DA YÖNETİM

A. MÜLKİ İDÂRE

1. Osmanlı Devleti Döneminde Bornova'nın İdari Yapısı

Bornova'yla ilgili olarak Osmanlı kayıtları incelendiğinde önceleri "karye-i Burunova" tabirine rastlanmaktadır. Ancak burası, civarındaki köylerle birlikte "Manda'ya tabi" şeklinde kaydedilmektedir. Mübahat Kütükoğlu'na göre, Bornova daha XVI hatta XV. asırlarda da "nahiye" merkezidir. 1478, 1528 ve 1575 tahrirlerinde Bornova hep İzmir'e tabi gösterilmiştir¹.

XVIII. yüzyılda İzmir'e bağlı bir nahiye merkezi olma özelliğini gösteren Bornova'ya bağlı 16 köy mevcuttur².

1. Ansızca
2. Armutlu
3. Çiçekli
4. Dereler
5. Göktepe k. (Gökçeyurt)
6. Hacılar
7. Hamidlü
8. Işıklar k. (Şeyhler k.)
9. Ilıca-i rub' kördan k.
10. Kavaklıdere
11. Kokluca k.
12. Manastır k.
13. Pınarbaşı k.
14. Seki k.
15. Sarılar k.
16. Yörükân-ı Gökçekırı k.

Kaynaklarda adı geçen, Çiçekli, Şeyhler, Pınarbaşı ve Kavaklıdere köyleri bugün de Bornova'ya bağlı olmakla birlikte, Armutlu, Dereköy, Gökçeyurt, Sarılar ve Ansızca köyleri de Kemalpaşa'ya bağlı durumdadır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Bornova'nın köy sayısı daha iyi bilinmektedir. Bornova'ya bağlı köyleri gösteren ilk salname 1307 hicri (1891) yılına aittir. Kamusü'l-Alam'da yer aldığı gibi 18 köyün bulunduğu belirtilen salnamede köy adlarının XVIII.

¹ Mübahat Kütükoğlu, *a.g.e.*, s.55-58.

² Nahide Şimşir, *a.g.t.*, İzmir 1999, s.40-41.

Yüzyıl belgelerine göre farklılaştığı göze çarpmaktadır³. Buna göre Bornova'ya tabi köylerin nüfusları ve bina sayıları şu şekildedir:

1891'de Bornova'ya Tabi Köyler

Köyün ismi	Nüfus	Emakin
Hamidli	172	21
Pınarbaşı	972	268
Şeyhlü	555	153
Kavaklıdere	178	41
Hacılar	362	100
Sıralı	257	84
Ilıca	125	32
Seki	275	64
Şemikler	136	39
Çiçekli	372	145
Alurca Tahtacı	230	58
Çıralı Sancaklı	77	13
Naldöken	320	71
Eğridere	156	34
Kayadibi	220	41
Bayatlı	49	11
Yamanlar	300	69
Kokluca	1100	264

XIX. yüzyılın sonlarına ait 1312 (1894) ve 1313 (1895) salnamelerinde ise Bornova'ya bağlı köylerin sayısında azalma olduğu görülmektedir. Bu yıllarda Bornova'nın köyleri şunlardır: Eğridere, Pınarbaşı, Hacılar, (Hamidiye mahallesi-Bayraklı), (Hamidli – Narlıköy), Işıklar, Kavaklıdere, Kayadibi, Kokluca ve Naldöken⁴. Burada dikkati çeken daha önce “Şeyhlü” olarak geçen köyün adının “Işıklar” a dönüşmüş olmasıdır. Bu köyün adı daha sonraları da “Işıklar”dan “Işıkkent”e çevrilmiştir. 1317 h. (1899) ve 1319 h. (1900) salnamelerinde ise Bornova'nın köy adedi sadece 9 olarak verilmiştir⁵. Osmanlı dönemine ait son Aydın Vilayeti salnamesinde ise 1326 h. (1908) yılında Bornova'ya bağlı köylerin sayısı 12'dir. Sonradan eklendiği anlaşılan köyler ise; Kurudere, Karaçam ve Beşyol'dur⁶.

Bu dönemlerdeki bütün kaynaklarda yine İzmir'e tabi bir nahiye merkezi olarak zikredilmekle beraber, Bornova'ya bağlı “Boşnak karyesi” adı verilen bölgede, Girit'ten

³ *Aydın Vilayeti Salnamesi* 1308 Hicrî, (1891), s. 460.

⁴ *Salname-i vilayet-i Aydın*, hicrî 1312 (1894) s. 209; *Salname-i vilayet-i Aydın*, hicrî 1313 (1895), s.184.

⁵ *Salname-i vilayet-i Aydın*, hicrî 1317 (1899) s.84; *Salname-i vilayet-i Aydın*, hicrî 1319 (1900), s.95.

⁶ *Salname-i vilayet-i Aydın*, hicrî 1326 (1908) s.255.

gelen muhacirlere verilecek arazi konusunda çıkan bazı meselelerden dolayı yapılan 11 Receb, 3 Şaban ve 17 Şaban 1318 (4 Kasım, 26 Kasım ve 10 Aralık 1900) tarihlerindeki yazışmalarda Bornova “Aydın vilayetinde Menemen kazasına tabi Bornova nahiyesi” şeklinde geçmiştir⁷. Üç belgede de yanı durumun tekrarı dikkat çekse de, burada “Aydın vilayetinde İzmir Kazası’na tabi” denileceği yerde “Menemen kazasına tabi” denmesi ilk belgede yapılan yanlışlığın devamı olsa gerektir. Zira, bu belgelerin yazıldığı tarihlerde yayınlanan Aydın vilayeti salnamelerinin tümünde Bornova, İzmir’e bağlı bir nahiye merkezi olarak gösterilmeye devam etmiştir.

1879 yılında Bornova’nın mülki idaresi, Nahiye Müdürü’nün başkanlığında, “Naib”, “Tahrirat katibi”, “ Vergi katibi” ve Aza’ların oluşturduğu heyet tarafından yürütülmekteydi. 1893 yılından itibaren bu üyelerden oluşan grup “Nahiye Meclisi” olarak anılmaya başlandı. Ayrıca alt komisyonlar olarak nahiyede çeşitli tarihlerde “Maarif Komisyonu”, “Aşar Dairesi”, “Duyun-u Umumiye İdaresi”, “Reji İdaresi” ve “Orman İdaresi” gibi gruplarda görev yapmaktaydı.

1908’e kadar Bornova’daki mülki idarenin başında daima Türkler yer almıştır. “Naib” ve “Kadı” görevlerini yürütenlerin dışında, diğer memuriyetlerde gayr-i müslim unsurlar da görülmektedir. Özellikle Nahiye Meclisi azalıklarında Bornova’da yaşayan diğer azınlık gruplarına mensup kişiler de katılmıştır.

1296 (1879)- 1326 (1908) Yılları Arasında Bornova Nahiyesi’nde Mülki Görev ve Görevlileri

Sene	Nahiye Müdürü	Naib	Tahrirat Katibi	Vergi Katibi	Azalar
1296	Şerif Mehmed Avni Efendi	Ziver Efendi	Mehmed Efendi	Raşid Efendi	Hurşid Ağa Mehmed Ağa
1297	“	“	“	“	“
1298	“	“	“	“	“
1299	“	“	“	Alaaddin Efendi	“ Ali Ağa Penani Efendi
1300	Abdullah Zati Efendi	İlyas Efendi	Abdülkerim Efendi	Osman Efendi	Hurşid Ağa Mehmed Ağa
1301	Nuri Bey	Çelebizade Mustafa Efendi	“	-	Hurşid Ağa Raşid Ağa Ahmed Efendi
1303	Abdullah Efendi	İlyas Efendi	Hasan Efendi	(Sandık emini) Arif Efendi	Mehmed Ağa Mehmed Ağa Hristo Efendi
1304	Abdullah Efendi	Mehmed Efendi	“	“	Mehmed Ağa Mehmed Ağa Arkiri Efendi

⁷ BOA, İrade-i Dahiliye, 5187, 2200. 13-17 Ş. 1318.

					Bogos Efendi
1307	Mehmed Rüşdü Bey	Hacı Mahmud Bey	“	Hüsameddin Efendi	Mehmed Ağa Hüseyin ağa Arkiri Ağa
1311	Müdür Ali Rıza Efendi	“	Mehmed Murad Efendi		Hüseyin Ağa Ahmed Efendi Yanako efendi
1312	“	Mehmed Arslan Efendi	“	-	“
1313	“	“	“	Osman Efendi	Hasan Ağa, Kınalızade Ahmed Efendi, Deli Petro Yanako Efendi, Karankollu Atnaş Efendi
1317	Mehmed Selim Efendi	Hafız Ali Efendi	Mehmed Tevfik Efendi	Müderris Mehmed Rüşdü Efendi	Hakkı Efendi, Kürt Ali Ağa, Nikolaki Efendi Haralambo Efendi
1319	“	“	Mihalaki Efendi	“	“
1320	Ahmed Efendi	Mehmed Şevki Efendi	“	“	İmamzade Ali Efendi, Emin Bey Hacı Yorgi Efendi, Nunda Efendi
1326	Mehmed Rafet Bey	Mahmud Efendi	“	“	Işıklarlı Hacı Ali Ağa, Hacı Edhem Efendi, Memi Yanako Efendi Hacılarlı Nikolaki Efendi

2. 1923'den Sonra Bornova'nın Mülki İdaresi

Cumhuriyet'in ilanından sonra Bornova'nın idari yapısı büyük ölçüde aynı kalmıştı. İzmir'e bağlı bir nahiye merkezi olan Bornova'ya Osmanlı döneminden farklı olarak, Bayraklı ve Mersinli köyleri de ilave edilmişti. 1929 yılından itibaren ise Bayraklı'nın Bornova sınırları dışında kaldığı görülmektedir.

Ayrıca XIX. yüzyıl kayıtlarında adı Işıklar olarak geçen köyün isminin, daha eski dönemlerde olduğu gibi “Şeyhlü” olarak verilmesi de ilgi çekicidir. Bunun yanında 1923'de Beşyol köyünün adının yanında “Evkaf Tekeli” ismi de verilmektedir⁸. 1926 yılında ise Kokluca köyünün adının değiştirilerek “Altındağ” köyü olarak geçmeye

⁸ İzmir Vilayeti 1339 İstatistiği (Kasabat ve Kurra İstatistiği), s.2.

başladığı görülmektedir⁹. 1926'da ismi “Küçük Sahrınç” olan köyün adı, 1929'da “Sahrınç”¹⁰, 1931'de “Sarnıç” şekline dönüşmüştür¹¹. Ayrıca 1930 yılında alınan bir kararla “Hamidiye” köyünün adı “Çiçekli”, “Hamitli” adı da “Doğanlar” a çevrilmiştir¹². Bayatlı köyü muhtemelen artık sakini kalmadığı için 1929 yılından sonraki kayıtlarda geçmemektedir.

1941 yılında alınan bir kararla İzmir Vilayeti'nin Kemalpaşa kazasına bağlı Yaka köyü, Bornova nahiyesine bağlanmıştır. Buna gerekçe olarak da bu köyün Bornova'ya yakınlığı ve iktisadi ilişkilerinin daha çok burayla bağlantılı olması, adli, askeri ve idari işlerin daha kolay ve çabuk görüleceği ileri sürülmüştür¹³.

Eski adı “Arapderesi” olan Gökdere köyünün arazisini, 1949 yılında Osman Nuri Sinangil adındaki bir şahıstan çiftlik olarak 30 kişi satın almıştır. Ahalisinin çoğunluğu Burhaniye ve Pelitköy'den gelip yerleşen köy Bornova'nın ilçe olduğu 1957 yılına kadar Altındağ'ın bir mahallesi olarak kalmış aynı yıl Bornova'ya bağlanmıştır¹⁴.

2000 yılına gelindiğinde Çamdibi, Altındağ, Pınarbaşı, Naldöken ve Doğanlar, Bornova ilçesine bağlı beldeler durumundayken, Yakaköy, Eğridere, Karaçam, Kavaklıdere, Beşyol, Çamiçi, Kayadibi, Çiçekli, Kurudere, Sarnıç ve Gökdere Bornova'nın köylerini oluşturmaktadırlar.

1923-1933 Cumhuriyetin İlk On Yılında Bornova Köyleri

1923	1926	1927	1929	1930-1931	1933
Bayraklı	Bayraklı	Bayraklı			
Pınarbaşı	Pınarbaşı	Pınarbaşı	Pınarbaşı	Pınarbaşı	Pınarbaşı
Hacılar	Hacılar	Hacılar			
Hamidli	Hamidli	Hamidli	Hamitli (Doğanlar)	Doğanlar	Doğanlar
Şeyhlü	Işıklar	Işıklar	Işıklar	Işıklar	Işıklar
Kavaklıdere	Kavaklıdere	Kavaklıdere	Kavaklıdere	Kavaklıdere	Kavaklıdere
Eğridere	Eğridere	Eğridere	Eğridere	Eğridere	Eğridere
Kayadibi	Kayadibi	Kayadibi	Kayadibi	Kayadibi	Kayadibi
	Kurudere	Kurudere	Kurudere	Kurudere	Kurudere
Koklıca	Altındağ (Koklıca)	Altındağ	Altındağ	Altındağ	Altındağ
Beşyol (Evkaf)	Beşyol (Evkaf)	Beşyol	Beşyol	Beşyol	Beşyol

⁹ İzmir Vilayeti 1926 İstatistiği, İzmir 1927, s.19.

¹⁰ İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1930, s.96.

¹¹ İzmir Vilayeti 1930-1931 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1931, s.27.

¹² Anadolu, 15 Temmuz 1930.

¹³ BCA, Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu, 149.26.1, (18.09.1941).

¹⁴ Mustafa Ağır, Her Yönü İle Bornova, İzmir 1993, s.34.

Tekeli)	Tekeli)				
Karaçam	Karaçam	Karaçam	Karaçam	Karaçam	Karaçam
Çamiçi	Çamiçi	Çamiçi	Çamiçi	Çamiçi	Çamiçi
Boşnak Hamidiye	Hamidiye	Hamidiye	Hamidiye (Çiçekli)	Çiçekli	Çiçekli
Mersinli	Mersinli	Mersinli			
Naldöken	Naldöken	Naldöken	Naldöken	Naldöken	Naldöken
	Küçük Sahrınç	Küçük Sahrınç	Sahrınç	Sarnıç	Sarnıç
Bayatlı			Bayatlı		

3. Bornova'nın İlçe Oluşu

1950'li yıllar Bornova için önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 1955 yılında Ege Üniversitesi'nin kurulmasını takiben iki yıl sonra 27 Haziran 1957 tarihinde yayınlanan Resmi Gazete'de yayınlanan "Yeniden 78 kaza Kurulması ve İzmir Vilayeti'nin Kuşadası Kazasının Aydın Vilayetine Bağlanması Hakkında"ki 7033 sayılı kanunla Bornova kendisine bağlı 17 köy ile birlikte "İlçe" olmuştur¹⁵. Bu tarihten sonra nahiye müdürlerinin yerini kaymakamlar almıştır. Sadece 1960 yılında 27 Mayıs askeri darbesinin ardından sırasıyla önce Albay Abdullah Oray onu takiben Yarbay Muzaffer Umay, Kaymakamlık görevlerini yürüten askerlerdir. 1957-2001 yılları arasında Bornova'da 11 kaymakam görev yapmıştır. Salahattin Ekremoğlu ise halen bu görevini sürdürmektedir.

4. Bornova Kaymakamlarının Biyografileri

Ali Uslu (1958-1962)¹⁶

1920'de Acıpayam (Garbi Karaağaç)'da doğdu. 1940'da Denizli Lisesini bitirdi. S.B.O.' dan mezuniyetini müteakip, 2 Şubat 1946 da Denizli Maiyet Memurluğu'na tayin edilerek devlet hizmetine ve idare mesleğine girdi. Yeşilova, Tavas, Bodrum Kaymakam Vekilliklerinde, Kızılhisar (Acıpayam-Denizli) Bucağı Müdürlüğü'nde, Denizli Mektupçuluğu'nda, Güney Kaymakam Vekilliği'nde stajını tamamladıktan ve 6 Nisan 1948'de katıldığı 11. Dönem Kaymakamlık Kursu'nu da bitirdikten sonra Kaymakamlığa terfi etti. Ağustos 1948'de Refahiye Kaymakamlığı'na atandı. Askerliğini müteakiben, 30 Kasım 1949'da Şarki Karaağaç, 7 Nisan 1950' de Keçiborlu, 15 Mart 1951 'de Bodrum, 28 Temmuz 1952'de Varto, 26 Ağustos 1954'de Koçarlı, 30

¹⁵ *Düstur*, Cilt:38, Ankara 1957, s.1584, 1615-1616,

¹⁶ Bornova Kaymakamlığı, a.g.e., s.43.

Mayıs 1957'de Çifteler, 31 Temmuz 1957'de Kınık, 1 Nisan 1958'de Bornova Kaymakamlıklarına atandı. Bornova Kaymakamlığından 29 Temmuz 1960'da Tomarza Kaymakamlığına nakledildi. 17 Ocak 1961'de kaymakamlıktan ve memuriyetten istifaen ayrıldı. Üç yıla yakın Bornova ve İzmir'de serbest muhasebecilik, mali müşavirlik, sigortacılık, inşaat malzemesi ticareti ile uğraştı. Bu arada aktif politikaya girdi. 17 Kasım 1963'de yapılan mahalli idareler seçiminde A.P. adayı olarak Bornova Belediye Başkanlığına seçildi. Haziran 1968 seçimlerinde de bu görevi devam etti. 12 Ekim 1969'da yapılan Milletvekili Seçimlerinde de yine A.P. adayı olarak Denizli Milletvekilliğine seçilip T.B.M.M.'ne girdi. Ali Uslu 3.3.1992 tarihinde vefat etmiştir.

Osman Çiftçioğlu (1962-1965)¹⁷

1922'de Söke'de doğdu. 1943'de Balıkesir Lisesini "Pekiyi" derece ile bitirdi. S.B.O'.dan mezuniyetini müteakip, tayin edildiği Manisa Maiyet Memurluğunda; Borlu (Demirci-Manisa) Bucak Müdürlüğünde, Demirci, Sütçüler, Kula Kaymakam Vekilliklerinde görevlendirilip staj süresini doldurduktan ve Kasım 1949'da katıldığı Kaymakamlık Kursunu bitirdikten sonra 30 Mart 1950'de Artova Kaymakamlığına atandı. Kasım 1950'de silah altına alındı. Ekim 1951'de Kurşunlu, 2 Nisan 1953'de Dikili, 20 Haziran 1955'de Tutak, 28 Temmuz 1955'de Kula, 28 Temmuz 1960'da Milas, 18 Ocak 1962'de Bornova, 14 Ağustos 1965'de Mut, Aralık 1966'da Çatalca, 3 Temmuz 1967'de Düzce, 4 Kasım 1968'de Silivri Kaymakamlıklarına getirildi. Haziran 1972 -Ağustos 1976'da Hatay Vali Yardımcılığı, 1976-1978'de İstanbul Vali Yardımcılığı, Eylül 1978 -Ekim 1983 tarihleri arasında İzmir Vali Yardımcılığı görevlerinde bulundu.

Ekim 1983 tarihinde emekli oldu. Fransızca bilmektedir. Mülkiyeliler Birliği, Türk İdarecileri Derneği ve Ege Üniversitesi Astronomi Derneği üyesidir.

Turgut Kaya (1966-1968)¹⁸

1922'de Feke'de doğdu. 1942'de Ankara Polis Koleji'ni bitirdi. S.B.O'.dan mezuniyetini müteakip; Temmuz 1947'de tayin edildiği Emniyet Genel Müdürlüğü Komiser Muavini adaylığında, Ocak 1948'de nakledildiği Diyarbakır Maiyet Memurluğunda, Lice, Ergani Kaymakam Vekilliklerinde bulunup staj süresini doldurduktan sonra, Aralık 1949'da katıldığı Kaymakamlık Kursunu bitirdi ve Mart 1950'de Çaykara, 1951'de Eruh, 1952'de Şırnak Kaymakamlıklarına atandı. Askerliğini

¹⁷ Bornova Kaymakamlığı, *a.g.e.*, s.44.

takiben, Mayıs 1953'de tayin edildiği Kızıltepe Kaymakamlığından sonra sırasıyla; Nusaybin, Çeşme, Çamardı, Eğil Kaymakamlıklarına, Adıyaman Vali Muaviniğine, Tirebolu, Kilis, 1966-68 yıllarında Bornova, 4 Kasım 1968'de Söke Kaymakamlıklarına getirildi. Van, Manisa, Kars, Aydın Vali Yardımcılıklarında bulundu. 1989'da Gaziantep Vali Yardımcılığından emekli oldu.

Adnan Kantek (1968-1969)¹⁹

1923'de Gümüşhane'de doğdu. 1940'da Erzurum Lisesi'ni bitirdi. S.B.O.'dan mezuniyetini müteakip, tayin edildiği Gümüşhane, 1948'de nakledildiği Samsun Maiyet Memurluklarında staj süresini doldurduktan ve Kasım 1949'da katıldığı Kaymakamlık Kursunu da bitirdikten sonra; 30 Mart 1950'de Şiran, Temmuz 1950'de Kelkit Kaymakamlıklarına atandı. Askerliğini müteakiben, Kasım 1951'de Şavşat, Ocak 1954'de Çıldır, Temmuz 1954'de Pınarhisar Kaymakamlıklarına, 1956'da İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü Şube Müdürlüğüne, 1957'de Torul, 1958'de Eflani, 1959'da Bucak (Burdur), Temmuz 1960'da Orhaneli, Temmuz 1961'de Mudanya, 1962 Nisan'da Sapanca, Aralık 1962'de Geyve Kaymakamlıklarına getirildi. Geyve Kaymakamı iken 4489 Sayılı Kanundan faydalanıp mesleki inceleme yapmak üzere birbuçuk yıl süre ile Fransa'ya gitti. 1964'de Çatalca, 12 Aralık 1966'da Gazi Osmanpaşa (İstanbul), 1968- 1969 yıllarında da Bornova Kaymakamlığında bulundu.

Mehmet Önal (1969-1976)²⁰

1922 yılında Gündoğmuş'ta (o zamanki Akseki'ye bağlı Kalecik Köyü) dünyaya geldi. 1936 yılında Akseki Güzelsu İlkokulunu, 1944 yılında Denizli İsmet İnönü Lisesini ve 1949 yılında da Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari Bölümünü bitirdi.

Meslek hayatına Antalya Maiyet Memuru olarak başlamıştır. Bu esnada Kemer Bucak Müdürlüğü, Serik ve Kaş Kaymakam Vekilliği yapmıştır.

Daha sonra sırasıyla; 1953 Pervari, 1955 Zile, 1957 Elbistan, 1960 Ayancık, 1960 Eceabat, 1961 Keskin, 1965 Biga ve 1969-1976 Bornova Kaymakamlıkları görevinde bulunmuştur. Vali Yardımcısı olarak da 1976 Sivas, 1978'de Aydın'da görev yapmıştır. 1981-1987 yılları arasında Nazilli Kaymakamlığı yaptıktan sonra emekliye ayrılmıştır.

¹⁸ Bornova Kaymakamlığı, a.g.e.,s. 45.

¹⁹ Bornova Kaymakamlığı, a.g.e., s.46.

²⁰ Bornova Kaymakamlığı, a.g.e.,s.47.

Mustafa Bayata (1978-1980)²¹

1927 yılında Kayseri'nin Molu köyünde doğdu. 1940 yılında Kayseri Cumhuriyet İlkokulunu, 1945 yılında Kayseri Lisesini, 1951 yılında da Ankara SBF İdari Bölümünü bitirdi.

1951-52 yıllarında Kayseri Maiyet Memurluğu, 1952 yılında Mucur Kaymakam Vekilliği, 1952-53 Avanos Kaymakam Vekilliği, 1953 yılında Akpınar Nahiye Müdürlüğü, Tomarza Kaymakam Vekilliği, Ankara Piyade Yedek Subaylığı, 1954-55 yıllarında Erzurum ve Sarıkamış'da askerlik görevini, 1955 yılında Niğde Maiyet Memurluğu, Bor Kaymakam Vekilliği, 1955-56 yıllarında Arhavi, 1956-57 yıllarında Keşan, 1957-59 yıllarında ikinci kez Arhavi Kaymakamlığı, 1959-60 yıllarında Borçka, 1960-62 yıllarında Koçarlı, 1962-65 yıllarında Çivril, 1965-67 yıllarında Lapseki, 1967-69 yıllarında Polatlı 1969-70 yıllarında Bartın Kaymakamlığı, 1970-72 yıllarında Kütahya Vali Yardımcılığı, 1972-75 yıllarında Alanya, 1978-80 yıllarında Bornova Kaymakamlığı, 1980-81 yıllarında Manisa Vali Yardımcılığı, 1981-83 yıllarında Konya Vali Yardımcılığı, 1983-90 yıllarında İzmir İdare Mahkemesi Üyeliği yapmış, 1990-92 yıllarında Edirne İdare Mahkemesi Başkanı iken emekliye ayrılmıştır.

Kemal Macit Türet (1979-1985)²²

1926'da Ankara'da doğdu. 1945'de Ankara Atatürk Lisesini bitirdi. S.B.F. den mezuniyetini müteakip tayin edildiği Yozgat, 1959'da nakledildiği Ankara Maiyet Memurluklarında, Ravlı (Çubuk-Ankara) Bucağı Müdürlüğünde, Çubuk ve Beypazarı Kaymakam Refikliklerinde görevlendirildi. Askerlik hizmetini müteakiben Ankara Maiyet Memurluğuna döndü. Bir süre Şereflikoçhisar Kaymakam Vekilliğinde bulunup staj süresini doldurduktan ve Kaymakamlık Kursunu bitirdikten sonra 29.5.1953'de Ergani, 28.2.1955'de Tercan, 18.7.1958'de Bahçe, Temmuz 1960'da Görele, Aralık 1960'da Bulancak Kaymakamlarına, Şubat 1961'de İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler 2. Dairede Şube Müdürlüğüne, daha sonra da Adana Vali Muavinliği görevine getirildi. Giresun Vali Yardımcısı iken 1986 yılında kendi isteği ile emekliye ayrıldı.

Selahattin Onur (1985-1986)²³

3.2.1939 tarihinde Burdur'da dünyaya geldi. Askeriye Köyü İlkokulunu, 1961'de Ali İhsan Kalmaz Lisesini ve 1966'da Ankara SBF İdari Bölümü'nü bitirdi.

²¹ Bornova Kaymakamlığı, a.g.e.,s. 48.

²² Bornova Kaymakamlığı, a.g.e.,s. 49.

Meslek hayatına 1966 yılında Isparta Maiyet Memuru olarak başladı. Sırasıyla; 1967'de Kula ve Saruhanlı Kaymakam Vekilliği, 1968- 72'de Yumurtalık, 1972-76'da Çatak ve 1976-78'de Çan Kaymakamlıkları, 1978-1981 Kütahya Vali Yardımcılığı, 1981-84 Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası Müşavirliği, 1984-85 Sakarya Vali Yardımcılığı, 1985- 86 Bornova Kaymakamlığı ve 1986-91 Adıyaman Valiliği yaptı. 1991'den itibaren de Artvin Valiliği görevlerinde bulunmuştur.

A. Zeki Çepoğlu (1987-1992)²⁴

1940 yılında Urfa'da doğdu. İlkokul, Ortaokul ve Liseyi birincilikle bitirdikten sonra 1962 yılında girdiği Siyasal Bilgiler Fakültesi, İdari Bölümü'nden 1966 yılında mezun oldu. Aynı yıl Urfa İli Maiyet Memurluğuna atandı. Bilecik ve Gölbaşı Kaymakam Vekilliğinde bulunduktan sonra 1968'de katıldığı 47. dönem Kaymakamlık Kursunu birincilikle bitirdi.

Kurada Maden-Elazığ'ı çekip burada 2,5 yıl Kaymakamlık yaptıktan sonra vatani görevini yerine getirdi. Daha sonra sırasıyla Pozantı, Doğubeyazıt, Narman, Yeşilyurt Kaymakamlıklarında, Bilecik Vali Yardımcılığında, Lapseki, Bolvadin, Turhal ve 23.11.1987-1.9.1992 tarihleri arasında Bornova Kaymakamlıklarında bulundu. 1992 yılı Ağustos ayında Sarıyer Kaymakamlığına atanan A. Zeki Çepoğlu bu görevine devam etmektedir.

Yüksel Ayhan (1992-1997)²⁵

10.6.1947'de Uşak'ın Kılcan köyünde doğdu. İlkokulu köyünde bitirdi. 1966'da Burdur lisesinden, 1971'de A.Ü. SBF'nin Siyaset ve İdare Bilimleri Bölümü'nden mezun oldu.

15.03.1973 tarihinde Kaymakamlık mesleğine Uşak İli Maiyet Memuru olarak başladı. Uşak'ın Ulubey İlçesinde Kaymakam Refikliği, 1974-1975 yıllarında Trabzon'un Maçka ve Hatay'ın Samandağı ilçelerinde Kaymakam vekilliği yaptı. 56. Dönem Kaymakamlık Kursunu başarı ile tamamlayarak sırasıyla 1976-1977 yıllarında Burdur'un Tefenni, 1978- 1979 yıllarında Antalya'nın Kumluca, 1980- 1982 yıllarında Elazığ'ın Karakoçan, 1983-1984.yıllarında Trabzon'un Vakfikebir, 1985-1987 yıllarında Konya'nın Seydişehir İlçelerinde Kaymakamlık yaptı. Karakoçan'da 2 yıl, Vakfikebir'de 2 ay süre ile Belediye Başkanlığı da yaptı. 28.12.1987-3.9.1992 tarihleri arasında

²³ Bornova Kaymakamlığı, *İzmir Valisi Kutlu Aktaş, İzmir Vali Yardımcıları, İl Hukuk İşleri Müdürü, 28 İlçe Kaymakamı ve Önceki Bornova Kaymakamlarının Biyografileri*, Bornova, 31.3.1995, s.42.

²⁴ Bornova Kaymakamlığı, *a.g.e.*, s.50.

İçişleri Bakanlığı Sivil Savunma Genel Müdür Yardımcılığı ve bir süre Gn. Md. Vekilliği yapmıştır.

Kızılay Genel Merkez Kurulunda İçişleri Bakanlığı temsilciliği, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Doğal Afet Zararlarının Azaltılması Türkiye Milli Komitesi Üyeliği ve Yangın Çalışma Grubu Başkanlığı yapmıştır. NATO CDC (Sivil Savunma Komitesi) ile UNESCO toplantılarında ve NATO INTEX (Uluslararası Nükleer Serpinti Uyarı Tatbikatı) Tatbikatlarında Türkiye'yi; İngiltere (3 kez), Belçika, Hollanda, Fransa, İtalya ve Danimarka'da (2 kez), temsil etmiştir .

1971 yılında Uşak yöresinde 10 halk türküsü derlemiştir. Bunlardan 5 tanesi TRT repertuarındadır. Taekwon-Do Sporunda Kara Kuşak ve Dünya Taekwon-Do Federasyonu Sertifikası sahibi olup bu sporda bir süre hocalık da yapmıştır.

Selahattin Ekremoğlu (1997-)²⁶

3 .1.1944 tarihinde, Ankara ili Polatlı İlçesinde dünyaya gelmiştir. İlkokulu Polatlı 13 Eylül İlkokulunda okudu. (1950-55) Ortaokul eğitimini (1955-58) Polatlı Ortaokulunda tamamladıktan sonra, o tarihlerde Polatlı'da Lise bulunmadığı için Lise birinci sınıfı Kütahya Lisesinde, ikinci ve üçüncü sınıfları Eskişehir Lisesinde (Atatürk) okumuştur (1958- 61).

Yüksek öğrenimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde 1961-65 yılları arasında yapmış, Fakülte'nin Maliye ve İktisat şubesinden iyi derece ile mezun olmuştur. Yabancı dili Fransızca'dır.

Askerlik görevini 1966-68 yıllarında Topçu yedek subayı olarak Erzurum - Pasinler (Hasankale) de ifa etmiştir, 1968-71 yıllarında Polatlı'da Altınbaşak Un Fab.A.Ş. de muhasebe müdürü olarak çalışmıştır.

1971 yılında İçişleri Bakanlığınca açılan Maiyet memurluğu sınavını kazanarak 16 Ağustos 1971 tarihinde Ankara Valiliği Maiyet memurluğuna atanmıştır. 1974 yılına kadar Ankara-Altındağ İlçesi Kaymakam refikliği, Kayseri-Bünyan ve Sivas-Koyulhisar İlçeleri kaymakam vekilliklerinde görev almıştır. 15 Temmuz 1974 tarihinde, kaymakamlık kursunu müteakiben, asaleten Tunceli-Pertek ilçesi kaymakamlığına atanmıştır .

Sırasıyla, Adana- Tufanbeyli (1977 -78), Mardin-Mazıdağı (1978- 80), Kayseri-Bünyan (1980-82), Artvin-Arhavi (1982-84) ilçelerinde kaymakam olarak görev

²⁵ Bornova Kaymakamlığı, *a.g.e.*,s.13.

yapmıştır. 1984-89 yılları arasında Ordu Vali Yardımcısı olarak beş yıl Ordu ilinde çalıştıktan sonra, o yıllarda Büyükşehir statüsünde alınan Kayseri ilinin merkez Kocasinan ilçesine kurucu kaymakam olarak atanmıştır. 1989-92 yılları arasında üç yıllık Kocasinan kaymakamlığı görevini ifadan sonra İstanbul Vali Yardımcılığına tayin edilmiştir . 1992-97 yılları arasında beş yıl süreyle İstanbul da görev yaptıktan sonra İzmir-Bornova Kaymakamlığına atanarak 16 Eylül 1997 tarihinde bu görevine başlamıştır.

**TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
BOKÜMANTASYON MERKEZİ**

²⁶ Bornova Kaymakamlığı Sekreterliği.

B. Bornova Belediyesi

1. Bornova Belediyesi'nin Kuruluşu ve Bornova Belediye Başkanları

Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde Bornova'nın mahalli idarecileri hakkında fazla bilgimiz yoktur. Ancak Bornova henüz köy durumundayken bir “muhtar” ya da bir “ayan”ı olmalıdır. Yalnız Bornova İsa Bey Camii haziresindeki Bornova Voyvodalarına ait iki mezar taşı bulunmaktadır. Yusuf Akyurt'un eserine kaydettiği mezar kitabelerine göre bunların ilki 1167 (1753) tarihli ve Bornova Voyvodası Ahmet Ağa'ya aittir²⁷. Diğerinde ise Bornova Voyvodası Ömer Ağa'nın ismi bulunmakta ve 1234 (1827) yılına tarihlenmektedir²⁸. XVIII. ve XIX. yüzyılda Bornova'da görev yaptıklarını öğrendiğimiz Voyvodolar, Kaymakamlıklar kurulana kadar mahalli idareden sorumlu olmuşlardı.

Bornova'da belediyenin kuruluşu olarak 1879 ve müstakil oluşuyla ilgili olarak da 1881 tarihi verilmekteyse de 1879 (1296) yılına ait ilk Aydın vilayeti Salnamesi'nde ve 1880 (1297), 1881 (1298) yıllarına ait salnamelerde Bornova'da belediye teşkilatına ilişkin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yalnız Cemal Saran'ın eserinde 1881'deki ilk Bornova Belediye başkanı olarak zikrettiği Hurşit Ağa'nın ismi²⁹, bu salnamelerde “Bornova Nahiyesi Azaları” içinde geçmektedir. Bornova Belediyesine ilişkin ilk bilgilerin yer aldığı 1299 (1882) yılına ait salnamede ve 1300 (1883) salnamesinde ise Hurşid Ağa'nın adı “Emlak Komisyonu Reisi” olarak geçmektedir. 1882 yılındaki salnamede “Belediye Komisyonu”nda “Reis Vekili” şeklinde geçen Rüşdü Efendi'nin ismi, 1883 yılında “Belediye Meclisi Reisi” olarak yer almıştır. 1882 yılında bundan başka Belediye Komisyonu'nda, Katip ve Sandık Emni ve bir Belediye Komiseri

²⁷ Yusuf Akyurt, *a.g.e.*, s.35; Bornova Voyvodası Ahmet Ağa'ya ait mezar taşı halen Bornova İsa Bey Camii arkasındaki bahçede bulunan yığın arasında bulunmakla beraber kırık olan tepeliği ve tarihinin bulunduğu alt kısmı kaybolmuştur.

²⁸ Yusuf Akyurt, *a.g.e.*, s.56; Tam metni Yusuf Akyurt tarafından kayda geçirilen taş olarak tahmin ettiğimiz mezar taşı, tepeliği ve altlığı kırık olarak halen İsa Bey Camii haziresinde bulunmakta, ancak isim ve tarih kısmı kayıp bir halde sadece dört satırı okunabilmektedir.

²⁹ Cemal Saran, *a.g.e.*, s.20; Muhtemelen Bornova'da belediye başkanları hakkında bilgi veren diğer eserlerde dolayı Cemal Saran'ın yazdıklarını esas aldıklarından dolayı ilk Belediye Başkanı olarak Hurşid Ağa ismini vermektedirler. Bkz. Mustafa Ağır, *a.g.e.*, s.62; Bornova Belediyesi, *Bornova Rehberi* 1994, İzmir 1994, s.15; Oysa adı bilinen ilk Belediye Yetkilisi Rüşdü Efendi'dir.

kadrosunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca salnamede belediyede görevli bir süpürgeci ve fenercinin isimleri de verilmektedir³⁰.

Cemal Saran'a göre Milli Mücadele döneminden önceki Bornova Belediye Başkanları'nın sırasıyla; Hurşit Ağa, Raşit, Ağa, Hakkı Bey, Hacı Rüştü, Kulalı Yanko, Yağcı Nikolaki, Emil Gazık ve Vitago'dur³¹. Bazı isimlerinse okunuş farkları vardır.

1882-1908 Yılları Arasında Bornova Belediye Başkanları ve Diğer Görevliler³²

Yıllar	Reis	Azalar	Katib	Diğer görevliler
1299	Reis Vekili Rüşdü Efendi	Hüseyin Ağa, Raşid Efendi, İspero Efendi, Haralanbo Efendi, Bogos Efendi, İshak Efendi.	İbrahim Hakkı Efendi	Komiser: Yorgaki Süpürgeci: Halil Ağa Fenerci: Kosti.
1300	Belediye Meclisi Bşk. Rüşdü Efendi	Raşid Efendi, Yanako Efendi, Corci Efendi, Mösyö Fişer	Osman Efendi	Komiser: İbrahim Efendi
1303	Gasbaryan Efendi	Hüseyin Ağa, Ali ve Mustafa Ağalar, Aleksandır Efendi	Neşet Efendi	
1304	Gasbaryan Efendi	Haralambu Efendi, Saadeddin Efendi, Alaeksandır Efendi	Ahmed Efendi	
1307	Pavlaki Yanako Efendi	Ahmed Efendi, Ali Efendi, Memiko ve Atnaş Efendiler	İbrahim Efendi	
1311	Saadeddin Efendi	Sabri Efendi, Mustafa Efendi Hristo ve Mihal Efendiler	Hafız Hamza Efendi	Komiser: Cemil Efendi
1312	Saadeddin Efendi	Sabri Efendi, Mustafa Efendi Hristo ve Mihal Efendiler	Hamza Efendi	Komsier: Osman Efendi
1313	Hacı Mustafa Efendi	Nalbant Mehmed Ağa, Sadeddin Efendi, Mihal Efendi Hayri Efendi	Cemaze Efendi	Komiser: Sami Efendi
1317	İmamzade Ali Efendi	Mehmed Ağa, Hüseyin Ağa Aristotil Efendi	Hamza Efendi	Tabib Atnaşyadı Efendi
1319	İmamzade Ali Efendi	Nalbant Mehmed Ağa Hüseyin Ağa, Vasil	İbrahim Efendi	Tabib: Atnaşyadı Efendi Komiser: Kosti
1320	Hakkı Efendi	Mehmed Ağa, Hüsnü Efendi Koluporda Efendi, Mihalaki Efendi	Hasan Efendi	Tabib: Atnaşyadı Efendi, Komiser:

³⁰ Salname-i vilâyet-i Aydın. 1299, s.131

³¹ Cemal Saran, a.g.e., s. 20.

³² Salname-i vilâyet-i Aydın. 1299, s.131; Salname-i vilâyet-i Aydın. 1300, s.156; Aydın Vilayeti Salnamesi. 1303, s. 106; Aydın Vilayeti Salnamesi. 1304, s. 121; Aydın Vilayeti Salnamesi, 1307. Cilt:1, s.128; Salname-i vilâyet-i Aydın. 1311, s.151; Salname-i vilâyet-i Aydın.1312, s.208; Salname-i vilâyet-i Aydın.1313, s. 182-183; Salname-i vilâyet-i Aydın.1317, s.83; Salname-i vilâyet-i Aydın. 1319, s.94; Salname-i vilâyet-i Aydın.1320, s.96; Salname-i vilâyet-i Aydın.1326, s.250.

				Tambakoblo Efendi
1326	İsmail Hakkı Efendi	Hacı Hüsnü Efendi, İmamzade Ali Efendi, Aristotali Yorgi Efendi, Hacılarlı Mihaliki Efendi	Hasan Ferid	Tabib: Kosti Atanaşyadı Ef. Komiser: Kosti Tambakoblu Efendi

Yukarıdaki liste incelendiğinde gerek belediye başkanlıklarında gerekse diğer görevlerde Bornova'da yaşayan azınlıklarında yoğun bir şekilde görev aldıkları görülmektedir. Bunlar Yanako, Hristo, Mihal gibi isimlerinden anlaşıldığı üzere sadece Rumlar olmamış, Gasparyan Efendi, İshak Efendi gibi Ermeni ve Museviler'de belediye yönetiminde görev almışlardır. Milli Mücadele'den sonra azınlıkların Bornova'yı terketmesi üzerine 1922'de Giritli Etem Bey ilk belediye başkanı olmuştur.

2. 1922'den Sonra Bornova Belediyesi

Türkiye Cumhuriyeti döneminde Bornova'da 28 kişi Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Bunlardan en uzun süre görev yapanı, 1925-1938 yılları arasında 13 yıl bu görevde kalan Fethi Yiğın'dır. Onun arkasından gelen Etem Pekin, 12 yıl Belediye Başkanlığı yapmış, Naşit Kılıç ve Cengiz Bulut demokratik seçimlerle bu göreve iki kez seçilen başkanlar olmuşlardır. Bunların dışında 1960 ve 1980 askeri darbelerinden sonra Belediye Başkanlığı, atanan kişilerce vekaleten veya şube müdürlerince yürütülmüştür. Zaman zaman Bornova kaymakamları belediye başkanlığına vekalet ederken, özellikle 1960 askeri darbesinin ardından Yüzbaşı Mehmet Eğilmez (1960), Albay Abdullah Oral (1960-1961) ve Albay Muzaffer Umay (1961) gibi subaylar da belediye başkanlığı görevini yürütmüşlerdir. Bunların dışında Erdoğan Hamurcu (1961), Fikret Kurultay (1961-1962), Tefik İnel (1961) Osman Çiftçioğlu (1962-1963), Cümhur Güniz (1981-1983) ve Fevzi Akbulut (1983) da Bornova Belediye Başkanlığı'na vekalet eden mülki görevliler olmuşlardır³³.

Bornova'ya bağlı bazı beldelerde de belediye teşkilatı kurulmuştur. Altındağ'da belediye 15.5.1966 yılında kurulmuş olup bugün Bornova İlçe Belediyesi'nin bir şubesi durumundadır. Bornova'nın en eski belediye teşkilatına sahip köyü Çamdibi'dir. 31.03.1931'de kurulan belediyesi bugün Bornova İlçe Belediyesi'nin şubesidir. Pınarbaşı belediyesi ise 1968 yılında kurulmuştur³⁴. Bornova ilçesinin personel adedi

³³ Bornova Belediyesi Rehberi 1994, İzmir 1994, s. 15.

³⁴ Mustafa Ağır, *a.g.e.*, s.27.

1967 yılında 165'i işçi olmak üzere 205 iken³⁵, bu rakam 1973 yılında 87'si memur, 360 işçi toplam 467'ye ulaşmıştır³⁶.

Belediye binası uzun zaman değişik yerlerde kira ile durmakta iken aynı zamanda park içindeki inşaatı 1942 yılında başlanmıştır. 1945 yılında bitirilerek 01.01.1946 yılında daire bu yeni binaya taşınmıştır. Mevcut iki katlı Belediye binası 3. kat inşaatı 1969 yılında başlayıp, 1970 yılında tamamlanarak şimdiki durumunu almıştır³⁷.

1922'den Sonra Bornova Belediye Başkanları

Adı Soyadı	Mesleği	Hizmet Süresi
Etem Bey Giritli	-	-
İbrahim Naci	-	11.11.1922-31.03.1924
İbrahim Galib	Doktor	01.04.1922-31.01.1925
İbrahim Etem	Muhasebeci	01.02.1925-31.03.1928
Fethi Yiğın	Tüccar	01.04.1925-28.05.1938
Etem Pekin	Sanayici	29.05.1938-12.09.1950
İsmail Uğurgül	Doktor	12.09.1950-24.03.1951
Sebahattin Acun	Eczacı	25.03.1951-16.09.1957
Hasan Bağra	Serbest	11.11.1957-14.12.1958
Mustafa Altay	Kunduracı	24.12.1958-27.05.1960
Ali Uslu	Emekli Kaymakam (seçim)	Belediye Reis Vekaleti 20.11.1963-05.1.1969
Naşit Kılıç	Sendikacı	13.01.1970-11.12.1977
S. Sırrı Aydoğan	Doktor	11.12.1977-12.09.1980
Necib Gürbüz	Doktor	Vekaleten 13.09.1980-31.12.1980
Cengiz Bulut	Makine Mühendisi	01.05.1983-26.03.1989
Ali Sözer	İnşaat Yüksek Mühendisi	26.03.1989-1994
Prof.Dr.Aysel Bayraktar	Öğretim Üyesi	1994-1999
Cengiz Bulut	Makine Mühendisi	1999-

Bornova 1980 yılına kadar müstakil bir belediye olarak varlığını sürdürmüştü, 1981 yılı başında İzmir Büyükşehir Belediyesi meydana getirilirken alınan bir kararla Bornova da Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı ilçe belediyesi konuma getirilmiştir.

³⁵ 1967 İzmir İl Yıllığı, s.560.

³⁶ 1973 İzmir İl Yıllığı, s.736.

3. Bornova Belediyesi'nin Mali Yapısı

İzmir'de ve buna bağlı olarak Bornova'da belediyenin kurulduğu yıllarda, belediyenin görev alanı oldukça sınırlıydı. 19.yüzyılın sonundaki belediyeler şehrin daha çok temizlik ve denetim gibi işlerini yapmakla görevliydi. Bu yüzden kendilerine ayrılan maddi kaynakların da oldukça sınırlı olduğu göze çarpmaktadır. XX. Yüzyılın başlarında belediyelerin görevleri fazlalaştıkça, maddi kaynağa olan ihtiyaç da aynı oranda artmaya başlamıştı. Yukarıda sayılan işlerin dışında, aydınlatma imar faaliyetlerini de belediyeler yürütmeye başlamış, sağlık konusunda da görev üstlenerek doktorların maaşlarını öder hale gelmişlerdir. Bornova belediyesinin bütçesi hakkında salnamelerden edinilen ilk bilgiler 1891 yılına aittir. Bu senede Bornova belediyesi yıllık geliri 45204 kuruştur³⁸. Bu rakam aradan 17 yıl geçmesine rağmen çok fazla artış göstermemiş 1908 yılında belediyenin yıllık geliri ancak 60.000 kuruş olmuştur.³⁹

Cumhuriyet dönemine ilişkin Bornova Belediyesi'nin mali durumu hakkında ancak 1926 yılından itibaren bilgilere ulaşılmaktadır. Buna göre belediyenin 1926 yılındaki gelirlerinin tutarı 39.530 liradır⁴⁰. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde devletin sağladığı destek ve vergi gelirleri dışında belediyenin belli başlı gelir kaynakları, "oktruva" adı altında şehre gelen ticaret mallarından alınan vergi ve diğer belediye hizmetleri karşılığında alınan vergilerdir. 1926 ve 1929-1936 yılları arasında belediyenin gelirleri zaman zaman artış ya da eksilme göstermektedir. Elbette bu dönemde dünyada yaşanan ekonomik buhranın Türkiye'yi de etkilediği unutulmamalıdır. 1929 yılında 26.000 lira tutan gelirlerin 1931 ve 1932 yılları arasında azaldığı, daha sonra tekrar artmaya başlayarak 1936 yılında 32550 liraya yükseldiği izlenmektedir.

Öte yandan Bornova'da 1928 yılında kurulan ve sonraki yıllarda çeşitli ilaveler yapılarak genişletilen mezbahanın da önemli bir gelir kaynağı olduğunu belirtmek gerekir. Senede kesilen 7500 hayvandan 1946 yılında 8.113 lira, 1947 yılında 7.862 lira gelir sağlanmıştır⁴¹.

³⁷ Mustafa Ağır, *a.g.e.*, s.63.

³⁸ *Salname-i vilayet-i Aydın*, 1307 (1891) s.558.

³⁹ *Salname-i vilayet-i Aydın*, 1326 (1908), s.253.

⁴⁰ *İzmir Vilayeti 1926 İstatistik Yıllığı*, İzmir 1927.

⁴¹ *Belediyeler Yıllığı*, cilt:1, s.405.

Belediyeler 1929-1936 Varidat Tahsilatı⁴²

Yıllar	Geçen seneler varidatından 1933 senesine devren tahsil olunan	Devlet vergileri ile beraber tahsil olunan kesirler ve hisseler	Oktruva resmi	Gümrük resmine munzambelediye hissesi	Sair belediye vergi ve resimleri	İstikrazat, ianat ve teberruat	yekün
1929		3883	953	-	21238	-	26084
1930		4191	1435	-	23109	-	28735
1931		1755	1623	-	17578	-	20956
1932		2633	1285	-	15214	-	19132
1933	2045	2440	3343	-	13895	-	21723
1934	7482	1857		3343	13083		27450
1935	6834	2444		5491	10795		25564
1936	9091	2949		8006	12511		32557

1929-1936 yılları arasındaki belediye giderlerine bakıldığında, en fazla tutan kalemin, personel ve muhasebe giderleri olduğu anlaşılmaktadır. İkinci sırada imar işleri gelirken, çeşitli giderler başlığı altında yürütülen işlerin üçüncü sırada bulunduğu görülmektedir. Belediyenin diğer giderleri; su işleri, aydınlatma, elektrik tesisatı döşenmesi, temizlik, sağlık ve hayır işleri başlıkları altındadır. En az gider kalemi ise "itfaiye" masraflarıdır. 1929'da 25.000 lira olan harcamalar, 1936'ya kadar azalma ve yükselmeler yaşanmasına rağmen aynı seviyeye ulaşamamıştır. Üstelik 1931 ve 1932 yıllarında Bornova'daki elektrik tesisatının yenilenmesine rağmen harcamaların en az gerçekleştiği yıllar olmuştur.

Bornova Belediyesi 1929-1936 Masarifatı⁴³

Seneler	İdare ve hesap işleri	Sihhat ve hayır işleri	İmar ve tezyin	Tanzifat tenvirat elektrik tesisatı	Su işleri tesisatı ve tamirâtı	İtfaiye	Muhtelif sair masraflar	Yekun
1929	6339	2872	3607	4320	2001	17	6249	25405
1930	6848	3419	8085	4871	969	100	3415	27707
1931	5952	2740	3066	3722	3125	-	2803	21408
1932	5318	2764	5311	3448	696	21	625	18183
1933	4131	2447	3213	3681	220	150	6133	19975
1936	6846	3857	2401	2547	1041	51	4454	21197

1929'dan 1936 yılına kadar Bornova Belediyesi'nin toplam bütçesi devamlı azalma göstermiş, 1937 yılında neredeyse üçe katlanmıştır. Sonraki yıllarda devamlı

⁴² İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1930, s.282-283; İzmir Vilayeti 1930-1931 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1931, s.123; İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1931-1932, İzmir 1933, s.152; İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1933-1934, İzmir 1936, s.129; İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1935-1936, İzmir 1937, s.160. İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1937-1938, İzmir 1939, s.162-162.

⁴³ İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1930, s.282-283; İzmir Vilayeti 1930-1931 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1931, s.123; İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1931-1932, İzmir 1933, s.152; İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1933-1934, İzmir 1936, s.129; İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1935-1936, İzmir 1937, s.160. İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1937-1938, İzmir 1939, s.162-162.

artış gösteren bütçenin özellikle 1950'lerden itibaren devamlı artış gösterdiği takip edilmektedir. 1955 yılında Ege Üniversitesi'nin kurulması ve 1957'de Bornova'nın ilçe oluşunun bunda büyük payı vardır. Bu idari ve kültürel gelişmelerden sonra Bornova Belediyesi, artan nüfusuyla birlikte şehirleşme çalışmalarına da hız vermiştir.

Bornova Belediyesinin 1929-1973 Bütçeleri⁴⁴

Yıllar	Bütçe (Lira)	Yıllar	Bütçe (Lira)
1929	40,160	1951	240,465
1930	44,654	1952	205,615
1931	36,538	1953	304,675
1932	26,861	1954	373,600
1933	26,432	1955	531,100
1934	30,406	1956	587,757
1935	29,568	1957	665,352
1936	26,645	1958	1205,000
1937	78,765	1959	891,700
1938	142,176	1960	1093,000
1939	101,435	1961	1056,904
1940	62,234	1962	943,000
1941	54,932	1963	1065,000
1942	75,810	1964	20,870
1943	92,287	1965	2305,073
1944	118,544	1966	2637,573
1945	75,755	1967	3570,318
1946	169,422	1968	5440,770
1947	182,355	1969	9000,000
1948	251,335	1970	12000,000
1949	278,820	1971	14000,000
1950	275,790	1972	
		1973	

⁴⁴ 1973 İzmir İl Yıllığı, s.736.

4. Bornova Belediyesi'nin Hizmetleri

a. Su

“Bornova kasabasında yaşamakta olan Hüseyin İsa Bey tarafından beş yüz sene önce, kasabanın dört saat uzaklıktaki bir mevkiiden getirilmiş olan leziz su, zaman içinde yıpranarak boşa akmaya başlamış, Sultan II. Abdülhamid devrinde demir borular döşenerek yeni inşa edilmiş olan tasfiye havuzlarına alınmış ve buradan da şehre getirilmiştir. Ayrıca Bornova’da Kazakoğlu evkafından beş adet çeşme onararak halkın ihtiyacına sunulmuştur. Bunların yanında kasaba içindeki evlerde de içme suyu olarak kullanılabilecek özellikte su kuyuları da bulunmaktadır⁴⁵.

Bornova’ya su getirilmesi maksadıyla 1865 yılında “Bornova Sular Komisyonu” adıyla bir komisyon oluşturulmuş ve Bornova’nın kuzeyinde bulunan Eğridere köyü yakınındaki Altınoluk deresi suyu bu çevrede yapılan barajla toplanmış şehre demirborularla sevk edilmiştir. Su terazileri sistemi ile dağıtılmıştır. Baraj 1892 yılında yapılmış ve 300.000 metreküplük kapasiteye sahipti. Ancak baraj yıllar sonra yıkılınca aynı su Tugay’ın kuzeyinden dere yatağından açıktan alındığından 1939 yılında sağlık şartlarına uygun yeni su tesisleri yapılıncaya kullanılmayan hatlar sökülüştür. 1939’da, dereye akan bu kaynak suları Bornova belediyesi tarafından hükümetten alınan kredi ile Belediye Başkanları Fehmi Yiğın ve Etem Pekin’in çabalarıyla borular döşenerek şehre getirilmiştir. Getirilen suyun yetersiz kalması üzerine artezyen kuyuları açılmıştır. Artezyenler ilk defa Bornova belediyesi tarafından 1955 yılında açılmaya başladı. Sonraları su yetmedikçe, 1956, 1959 ve 1961 tarihlerinde yenileri açılmıştır. Artezyen sularının kireci fazla ve sertlik derecesi 28’dir⁴⁶.

“Kalpazan, Çatalçeşme, Bedestan ve Deli Süleyman” adlarını taşıyan kaynaklardan depolanan suyun hacmi 1967 yılında 600 ton iken abone sayısı 3895 tir⁴⁷. 1973 yılında 4 yeni kuyu daha faaliyete geçirilerek işletme 10 kuyu ve 6 depolu olmuştur. Memba suları için iki adet “su imlâ evi” kurulmuştur. Abone sayısı 1973’te 5100’e ulaşmıştır.

⁴⁵ *Salname-i vilayet-i Aydın* 1326 (1908), s.254.

⁴⁶ Cemal Saran, *a.g.e.*, s, 43-49.

⁴⁷ *1967 İzmir İl Yıllığı*, s.560.

b. Havagazı ve Elektrik

Resmi kaynaklara göre 1307 (1891) Karataş, Karantina ve Göztepe ile birlikte Bornova da havagazıyla aydınlatılmaktaydı⁴⁸. 1908 yılında da kasabayı aydınlatan 110 adet havagazı feneri mevcuttu⁴⁹. Bornova'da elektrik kaynağı olarak ve ısınmada havagazının kullanılmaya başlaması 1863 tarihine kadar gitmektedir. 10 Kasım 1863'te İzmir Havagazı Fabrikası'nın kurulmasını takiben Bornova'ya da gaz verilmeye başlamıştı. Ancak bu imkandan halk gereği kadar yararlanamamış, sadece sokaklar aydınlatılmış, Levantenler, zengin Rum ve Ermeniler bundan faydalanmıştı. Zaten havagazının Bornova'ya getirilmesinde Levanten ailelerin büyük etkisi vardı. Gaz, Alsancak limanının karşısında kurulmuş, taşkömürü ile çalışan işletmeden elde edilmekte ve Bornova'ya 14 km. uzunluğundaki bir hatla bağlanmaktaydı. Havagazı'nın kullanımı 1970'lerde sona erdi⁵⁰.

Bornova'nın elektrik ihtiyacı, 1932 yılına kadar bugünkü belediye binasının olduğu yerde, giriş kapısının ağzında bulunan mazotlu motorla temin ediliyordu. Sonraları bu tesis de ihtiyacı karşılamaya yetmez olmuştu⁵¹. Bunun üzerine 13 Temmuz 1931 tarihli bir sözleşme ile Bornova Buca ve Karşıyaka'da elektrik donanımı kurulması kararlaştırılmıştı. 1920'li yıllarda Bornova'da bir elektrik işletmesi vardı. Belediye dairesi, elektrik işini ihale yoluyla müteahhitlere yaptırmaktaydı. Fakat elektrik tesisatının çok yetersiz olması ve elektrik alternatörünün (motorunun) sık sık arıza yapması yüzünden burada yaşayan halk, genellikle gaz lambaları kullanmak zorunda kalıyordu. 1932'de, Bornova'da çağdaş bir elektrik şebekesi kurmuştur⁵². 1929'da Bornova 320 elektrik lambası ve 25 havagazı feneri ile aydınlatılıyordu⁵³. 1949'da İzmir Belediyesi tarafından işletilmekte olan elektrik işletmesi kasabanın aydınlatılması için 220 lamba kullanmaktaydı. Kasabada elektrik abonesi sayısı ise 393 idi⁵⁴. 1929 ve 1949 yılları arasındaki bu farkın merkez ilçe belediyesi sınırlarının değişmesinden kaynaklandığı akla gelmektedir.

⁴⁸ *Salname-i vilayet-i Aydın*, 1307 (1891), Cilt:2, s.558.

⁴⁹ *Salname-i vilayet-i Aydın*, 1326 (1908) s.253.

⁵⁰ Cemal Saran, *a.g.e.*, s. 11.

⁵¹ Cemal Saran, *a.g.e.*, s. 11.

⁵² Sadık Kurt, *İzmir'de kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar*, D.E.Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, doktora tezi, İzmir 1991, s.240-241.

⁵³ *İzmir Vilayeti 1929 İstatistik Yıllığı*, s.278.

⁵⁴ *Belediyeler Yıllığı* 1949, cilt:1, s.405.

c. İmar

İlçenin fenni haritası 1927 yılında, ilk imar planı 1940 yılında yapılmıştır. Daha sonra 1964 ve 1974 yıllarında yeni imar planları hazırlanmıştır⁵⁵.

Cumhuriyetin ilanından sonra Bornova Belediyesi'nin imar kapsamında yaptığı ilk işler yol, kanalizasyon ve çevre düzenlemeleri olmuştur. 1925 yılına ait haberlerde Bornova belediyesinin, halkın ihtiyaçlarına cevap veremediği, temizlik ve aydınlatma işlerinde aksaklıklar bulunduğu, parkın ise kötü bir durumda bulunduğu yer almaktaydı⁵⁶. 1925 yılında Bornova'daki bozuk yolların yapımı için 5000 lira kaynak ayrılmıştı⁵⁷. 1930'larda bu meselelerin üzerine daha ciddi bir şekilde gidilmeye başlanmış, istasyondan çarşıya kadar olan yollar zift ile kaplanmış⁵⁸, aynı yıl selden zarar gören mahallelerin korunması için yeni bir set inşasına başlanmış ve sürüklenen taşlar yollardan temizlenmişti⁵⁹.

1932 yılında Belediye raporunda Hamam sokağında 250 ve Arapgirli sokağında 475 olmak üzere, toplam 725 metre lağım yapıldığı ve bir çok harap sokakların tamir edilerek 3800 metre uzunluğunda kaldırım yapıldığı açıklanmaktadır⁶⁰.

1933 yılında, Cayıferah ve Kürt sokaklarında 345 m uzunluğunda lağım, merkez, Sariahmet, Yağhane, Servili, Havuzbaşı, Topuz sokaklarında 6182 m uzunluğunda yeni kaldırım, 90 m uzunluğunda çay seddi yapıldığı, su barajına bir kanal ilave edildiği, istasyondan kumandanlığa kadar olan şosenin asfalt olarak yapıldığı, eski park meydanı temizlettirilerek tenviratı temin edildiği, ve burasının Cumhuriyet Meydanı olarak isimlendirilmiş olduğu, Bornova Belediyesi'nin faaliyetleri arasında yer almaktadır⁶¹.

1934 yılı Bornova'nın çehresinin bir ölçüde değişmeye başladığı yıl olmuştur. Bornova İstasyonu civarında sayısı 50'yi bulan evlerin sayısının artması teşvik edilerek burada kurulacak yeni mahalleye, Bornova'ya büyük hizmetleri olduğu düşünülen İzmir Valisi Kazım Paşa'nın adının verilmesi kararlaştırılmıştır⁶². Bununla beraber o güne kadar metruk bir halde bulunan Bornova parkı yeniden elden geçirilmiş, eski türk mezarlığının da kaldırılmasıyla açılan sahaya 20 dönüm genişliğinde yeni bir park

⁵⁵ 1973 İzmir İl Yıllığı, s.736.

⁵⁶ Anadolu, 27 şubat 1341, 8 Mart 1341

⁵⁷ Anadolu, 23 Mart 1341

⁵⁸ Anadolu, 16 Şubat 1931

⁵⁹ Anadolu, 28 Eylül 1931

⁶⁰ Anadolu, 3 Temmuz 1932

⁶¹ Anadolu, 7 T.sani 1933

⁶² Yeni Asır 8 Ağustos 1934

oluşturulmuştur. Parka yüzlerce ağaç dikilmiş, çapı 45 metreyi bulan bir havuz yapılarak her tarafa kanepeler yerleştirilmiştir. Ayrıca parkın bitişiğinde bir gazino inşasına da başlanmıştır, parka Mustafa Kemal Paşa'nın bir heykelinin dikilmesi kararlaştırılmıştır⁶³.

Şimdiki Cumhuriyet meydanının açılması ise 1974 yılında yeni imar planı gereğince, meydanda bulunan Hamdi Bekir sinemasının yıkılmasıyla gerçekleşmiştir⁶⁴.

1940 ve 1950'li yıllarda Bornova gelişmesini sürdürmüş, belediye yaptığı çalışmalarla hizmetlerini geliştirmeye çalışmıştır. Ancak 1950'lerden sonra yaşanan hızlı büyüme 1960'lardan başlayarak ilçede konut ihtiyacı doğurmuş ve bugünlere kadar gelen çarpık yapılaşmanın temelleri o yıllarda atılmıştır. Gecekondulaşmanın önlenmesi maksadıyla yeni imar sahaları açılmaya başlamıştır. Bornova'nın Topüstü ve Laleli sırtları yeni açılan yollarla 2500 konutun yapılacağı yeni yerleşim yeri olarak tespit edilmiştir⁶⁵. Bunun için başvuran vatandaşlara gecekondu ıslah bölgelerinde arsalar tahsis edilmesi belediye kararları arasında yer almıştır⁶⁶.

d. Diğer Hizmetler

Bornova Belediyesi'nin sayılanlar dışında kurulduğu dönemden itibaren sağlık ve sosyal alanlarda da hizmetler verdiği görülmektedir. 1932 yılında dispanserde 1200 hasta tedavi edildiği⁶⁷ bu rakamın 1933'de 1354 kişi tedavi, 568 kişiye de aşı yapıldığı zikredilmektedir.⁶⁸ Buna benzer çalışmalar her dönemde devam etmiş, kimsesiz ve yardıma muhtaç insanlara aylık bağlanmış⁶⁹, gıda yardımlarında bulunulmuştur⁷⁰. Bunların dışında kültür ve sanat alanında yapılan hizmetler, araştırmamızın "Sosyal Hayat" bölümünde incelenmiştir.

e. Semt ve Sokak İsimleri

Türkiye'nin birçok yerleşim yerinde olduğu gibi Bornova'nın da tarihle ilgili meselelerinden birisi yer adlarıdır. Eskiden beri kullanılan isimler yıllar içinde ya kendiliğinden değişime uğramış veya kaybolmuş ya da resmi yollarla değiştirilmiştir. Türk şehirlerinin yaygın bir özelliği olarak camiler mahalleye ya da semte de isim olmuştur. Bunun bir yansıması olarak Bornova'da, Büyük Cami olarak bilinen Hüseyin

⁶³ Halkın Sesi, 21 Mayıs 1934.

⁶⁴ Bornova Belediyesi Encümen Kararları, 3.9.1974.

⁶⁵ Yeni Asır 1971.

⁶⁶ Bornova Belediyesi Encümen Kararları, 28.8.1973.

⁶⁷ Anadolu, 3 Temmuz 1932.

⁶⁸ Anadolu, 7 T.sani 1933.

⁶⁹ Bornova Belediyesi Encümen Kararları, 30.11.1973.

İsa Bey Camii ve çevresi “Cami-i Kebir Mahallesi” olarak isimlendirilmiştir. Yine aynı şekilde Yıkık minare de bulunduğu semtin adı olmuştur.

Bornova’da isimleri etkileyen diğer bir unsur da o mevkiin anılmaya değer özelliklere sahip olmasıdır. 1922’den önce Rumlara ait şaraphaneler bulunduğu için bugün Erzene mahallesi içinde kalan bir sokağın adı halk arasında halâ “Meyhane Boğazı” olarak bilinmektedir. Günümüzde Manisa yolu üzerindeki Topçu kışlasının içinde kalmış olan ve Bornova’ya içme suyu sağlayan biriktirme havuzlarının bulunduğu yer “Havuzbaşı” olarak adlandırılmıştır. Ya da kuzeyde Bornova çayının yanında kurulan mahallelere “Büyük Çay” ve “Küçük Çay” adı verilmiş, bu isimler daha sonra Ergene ve Erzene olarak değiştirilmiştir.

Cadde ve sokak isimleriyle ilgili en önemli değişiklik ise 1970’li yıllarda Belediye marifetiyle gerçekleştirilmiştir. Belediye Başkanı Naşit Kılıç döneminde 25.6.1974 tarihinde Bornova’nın cadde ve sokaklarının isimlerinin değiştirilerek “numarataj” sistemine geçilmiştir⁷¹.

Belediye Başkanı Naşit Kılıç Döneminde Bornova Merkez Beledesinin Cadde Ve Sokaklarının Değiştirilen Yeni İsim Ve Numaraları⁷²

Caddeler

ESKİ ADI	YENİ ADI	MAHALLESİ
Bayraklı	Atatürk	K.Dirik .Ergene
Çiftçi	İnönü	K.Dirik
Atatürk	Fevzi Çakmak	K.Dirik -Erzene
Çiçek-K.Satak-Kermen	Kazım Karahekir	Erzene
-	Menderes	K. Dirik
-	Ankara	Erzene
-	İzmir	K.Dirik ~ Erzene
-	İstanhul	Erzene
-	Cumhuriyet	K.Dirik .Ergene
-	Hürriyet	Ergene -Atatürk
-	Zafer	K. Dirik
-	Kurtuluş	K. Dirik
Hürriyet	Gençlik	Erzene

⁷⁰ Bornova Belediyesi Encümen Kararları, 28.8.1973.

⁷¹ Bornova Belediyesi Encümen Kararları, 25.6.1974.

⁷² Bornova Belediyesi tarafından “Bornova Merkez Beldesinin Cadde ve Sokaklarının Değiştirilen Yeni İsim ve Numaralar Kılavuzu” isimli kitapçığın basım yeri ve yılı bulunmamaktadır. Ancak değişikliğe ait karar Bornova Belediyesi’nde 1974 yılında alınmıştır.

-	Sakarya	K. Dirik
-	Dumlupınar	K. Dirik Ergene
-	Fatih	Ergene
-	Osmangazi	Ergene
-	Barbaros	Atatürk
Eski İzmir yolu	Sanayi	K. Dirik
İzmir Asfaltı	Üniversite	K. Dirik
-	Mimar Sinan	Atatürk
-	Namık Kemal	Osmangazi-Atatürk
-	Ziya Gökalp	Atatürk
-	Mehmet Akif	Atatürk
-	İbrahim Ethem	Osmangazi
-	İbrahim Galip	Osmangazi
-	İbrahim Raci	Osmangazi
-	Fehmi Yiğın	Osmangazi
-	Hasan Bağra	Osmangazi
Manisa yolu	Türkelli	Erzene
-	Özdar	Atatürk
-	Türkay	Atatürk
Bornova	Yzb. İbrahim Hakkı	Ergene
-	Şehit Mustafa	Atatürk
-	Şehit Hüseyin	Atatürk

MAHALLE	So. Başlama no;	So. Bitiş No.su	Boş arsalara ayrılan numara payı
ERZENE	1	87	88-149
K. DİRİK	150	373	374-450
ERGENE	451	615	616-701
ATATÜRK	702	1017	-

ERZENE MAHALLESİ

Sokaklar .

Yeni sokak numarası Eski adı

Y. Sokak Numarası Eski Adı

1	Filiz	17	Dostlar
2	Subaşı	18	Türkmenoğlu
3	Küçük Cami	19	Toker
4	Sarioğlu	20	Sevgili
5	Orta	21	Arslanlar
6	-	22	-
7	Selçuk	23	Gürbüz
8	Ülkü	24	Çalgılı
9	Barış	25	Arslanlar
10	Kalkan	26	Bölüm
11	Küçük Cami	27	Güreş
12	İzmirli	28	-
13	Dere	29	Uyanış
14	Zincirli	30	Kırgız
15	Dostlar	31	Türkmen
16	Türkmenoğlu	32	Türkmen Ar.

33	Selçuk	86	Yarış
34	Türkmenoğlu	87	Pay
35	Küçük Çay	88	"
36	K. Çay -Topçu	89	"
37	5 nci Tarlabası	90	"
38	6 nci Tarlabası	91	"
39	6 nci "	92	"
40	5-7-10 cu "	93	"
41	7 nci Tarlabası	94	"
42	1 nci	95	"
43	4 ncü	96	"
44	2 nci	97	"
45	2 nci	98	"
46	-	99	"
47	11 nci Tarlabası	100	"
48	9 ncu Tarlabası	101	"
49	-	102	"
50	-	103	"
51	8 nci Tarlabası	104	"
52	1 nci	105	"
53	-	106	"
54	3 ncü Tarlabası	107	"
55	5 nci Golf	108	"
56	4 ncü Golf	109	"
57	3 ncü	110	"
58	Bilim- 2 nci Golf	111	"
59	1 nci Golf	112	"
60	-	113	"
61	İbrahim Raci	114	"
62	Kore Şehitleri	115	"
63	Fehmi Yiğın	116	"
64	Dr. Galip	117	"
65	Eski İzmir yolu	118	"
66	Kurtuluş	119	"
67	Birol	120	"
68	1 nci Birol	121	"
69	Mimar Sinan	122	"
70	Fen	123	"
71	İlim	124	"
72	Kıvrık	125	"
73	Ata	126	"
74	Ata Dev	127	"
75	Küçük çay	128	"
76	Yıldız	129	"
77	Topçukuyu	130	"
78	Bahçeli	131	"
79	Aralık	132	"
80	Kazakoğlu	133	"
81	Bahçeli	134	"
82	Bahçeli	135	"
83	Uzun	136	"
84	Aralık	137	"
85	Aralık	138	"

139	“
140	“
141	“
142	“
143	“
144	“
145	“
146	“
147	“
148	“
149	“

Kâzımdirik Mahallesi

SOKAKLAR

Yeni Sokak
numarası

eski adı

150	Ful	199	-
151	Aralık	200	-
152	Hilal	201	-
153	Örnek-Bahar	202	-
154	Hatay	203	-
155	Menekşe	204	-
156	Akasya	205	-
157	Mine	206	-
158	Park	207	-
159	Tarım	208	-
160	Nergiz	209	-
161	Akın-Akçıl	210	-
162	Uçak-Yılmaz	211	-
163	Ş. Mustafa	212	-
164	" "	213	-
165	Yüksel	214	-
166	çevik	215	-
167	Gökşen	216	-
168	Çamlık	217	-
169	Aydın	218	-
170	Savaş	219	-
171	Lale	220	-
172	Zafer-Sakarya	221	-
173	Papatya	222	-
174	Y. Okul	223	-
175	Cengiz	224	-
176	-	225	-
177	-	226	-
178	-	227	-
179	Turgut Reis	228	-
180	Adalet	229	-
181	-	230	-
182	-	231	-
183	1. Kültür	232	-
184	Namık Kemal	233	-
185	Barbaros	234	-
186	Dumlupınar	235	-
187	-	236	-
188	-	237	-
189	-	238	-
190	-	239	-
191	-	240	-
192	-	241	-
193	-	242	-
194	-	243	-
195	-	244	-
196	-	245	-
197	-	246	-
198	-	247	-

248	-	301	-
249	-	302	-
250	-	303	-
251	-	304	-
252	-	305	-
253	-	306	-
254	-	307	-
255	-	308	-
256	-	309	-
257	-	310	-
258	-	311	-
259	-	312	-
260	-	313	-
261	-	314	-
262	-	315	-
263	-	316	-
264	-	317	-
265	-	318	-
266	-	319	-
267	-	320	-
268	-	321	-
269	-	322	-
270	-	323	-
271	-	324	-
272	-	325	-
273	-	326	-
274	-	327	-
275	-	328	-
276	-	329	-
277	Mete	330	-
278	Aydoğdu	331	-
279	Aydoğdu	332	-
280	Mete	333	-
281	Oğuz	334	-
282	Mete	335	-
283	Gündoğdu	336	-
284	Güneş	337	-
285	Yardım	338	-
286	1. Okul	339	-
287	2. Okul	340	-
288	3. Okul	341	-
289	1. Çıkmaz	341	-
290	2. Çıkmaz	342	-
291	3. Çıkmaz	343	-
292	4. Çıkmaz	344	-
293	5. Çıkmaz	345	-
294	6. Çıkmaz	346	-
295	Cami	347	-
296	Şantiye	348	-
297	-	349	-
298	-	350	-
299	-	351	-
300	-	352	-

353	-	402	"
354	-	403	"
355	-	404	"
356	-	405	"
357	-	406	"
358	-	407	"
359	-	408	"
360	-	409	"
361	-	410	"
362	-	411	"
363	-	412	"
364	DYO Fb.	413	"
365	-	414	"
366	-	415	"
367	-	416	"
368	Sadi İlhan	417	"
369	T. Kemal Işık	418	"
370	Kayıtkan	419	"
371	3 yol çıkmazı	420	"
372	Kolej yolu	421	"
373	Pay	422	"
374	"	423	"
375	"	424	"
376	"	425	"
377	"	426	"
378	"	427	"
379	"	428	"
380	"	429	"
381	"	430	"
382	"	431	"
383	"	432	"
384	"	433	"
385	"	434	"
386	"	435	"
387	"	436	"
388	"	437	"
389	"	438	"
390	"	439	"
391	"	440	"
392	"	441	"
393	"	442	"
394	"	443	"
395	"	444	"
396	"	445	"
397	"	446	"
398	"	447	"
399	"	448	"
400	"	449	"
401	"	450	"

ERGENE MAHALLESİ

451	Orta	501	5. Yzb. çık.
452	Dernek	502	1-2 Yaka
453	Mutlu	503	3. Yaka
454	Uygur	504	3. Yaka 2. çık
455	-	505	3. Yaka 3. çık
456	Tanyeri-Uygur	506	-
Bay		507	3. Yaka devamı
457	Feza	508	4. yaka
458	Aktaş	509	Manolya
459	Yavuz	510	Selvi
460	Asimbey-Y. Çay	511	-
461	Asimbey	512	-
462	Bay Çık.	513	-
463	Subaşı Çık.	514	-
464	" "	515	-
465	-	516	-
466	-	517	-
467	Uynaık	518	-
468	Kızılay-Yüzbaşı	519	-
469	Sema	520	I. Göçmen
470	5. Yaka	521	-
471	6. Yaka	522	-
472	7. Yaka	523	Yasemin
473	13. Yaka	524	Funda
474	Taş Ocağı yolu	525	Gazi
475	1. Yaka	526	Vatan
476	8. Yaka	527	Yalçın
477	Eğri Dere yolu	528	Gül
478	15. Yaka	529	Kılıç
479	14. Yaka	530	Sever
480	-	531	Sevil
481	-	532	Engin
482	-	533	Çağlayan
483	Moda	534	İnce Tuna
484	Köprü	535	Ceylan
485	Altın köprü çık.	536	İnce
486	Bülbül	537	Demirci
487	Tunç	538	B. Satak
488	Kızılay çık.	539	Demirci De.
489	" "	540	Eti-Ovayolu
490	" "	541	Altay
491	-	542	3.B. Satak Ara.
492	Taşkent	543	2. Satak Aralığı
493	1. Yzb. çık.	544	Karakurum
494	1. Yzb. çık.	545	Acar
495	2. Yzb. çık.	546	Yenice
496	2. Yzb. çık.	547	-
497	10. Yaka	548	Bilgi
498	9. Yaka	549	Bilgi
499	Dede	550	Ceylan Çıkmazı
500	4. Yzb. çık.	551	-

552	Ufuk	604	2. Dağdibi
553	Bayraklı ovayolu	605	3. Dağdibi
Ar.		606	4. Dağdibi
554	Fide	607	5. Dağdibi
555	Ceylan	608	6. Dağdibi
556	-	609	7. Dağdibi
557	Dağdibi yolu	610	4. Dağdibi
558	-	devamı	
559	-	611	10. Dağdibi
560	-	612	Aralık
561	-	613	Saçma Fab.
562	-	614	-
563	-	615	-
564	-	616	Pay
565	-	617	"
566	-	618	"
567	-	619	"
568	-	620	"
569	-	621	"
570	-	622	"
571	-	623	"
572	-	624	"
573	-	625	"
574	-	626	"
575	-	627	"
576	-	628	"
577	-	629	"
578	-	630	"
579	-	631	"
580	-	632	"
581	-	633	"
582	-	634	"
583	-	635	"
584	-	636	"
585	-	637	"
586	-	638	"
587	-	639	"
588	-	640	"
589	-	641	"
590	-	642	"
591	-	643	"
592	-	644	"
593	-	645	"
594	-	646	"
595	-	647	"
596	-	648	"
597	-	649	"
598	-	650	"
599	-	651	"
600	8. Dağdibi	652	"
601	9. Dağdibi	653	"
602	-	654	"
603	1. Dağdibi	655	"

656	“	679	“
657	“	680	“
658	“	681	“
659	“	682	“
660	“	683	“
661	“	684	“
662	“	685	“
663	“	686	“
664	“	687	“
665	“	688	“
666	“	689	“
667	“	690	“
668	“	691	“
669	“	692	“
670	“	693	“
671	“	694	“
672	“	695	“
673	“	696	“
674	“	697	“
675	“	698	“
676	“	699	“
677	“	700	“
678	“	701	“

ATATÜRK MAHALLESİ

702	Önleme Bölgesi	727	“	“
703	“	728	“	“
704	“	729	“	“
705	“	730	“	“
706	“	731	“	“
707	“	732	“	“
708	“	733	“	“
709	“	734	“	“
710	“	735	“	“
711	“	736	“	“
712	“	737	“	“
713	“	738	“	“
714	“	739	“	“
715	“	740	“	“
716	“	741	“	“
717	“	742	“	“
718	“	743	“	“
719	“	744	“	“
720	“	745	“	“
721	“	746	“	“
722	“	747	“	“
723	“	748	“	“
724	“	749	“	“
725	“	750	“	“
726	“	751	Önleme Bölgesi	

752	“	“	805	“	“
753	“	“	806	“	“
754	“	“	807	“	“
755	“	“	808	“	“
756	“	“	809	“	“
757	“	“	810	“	“
758	“	“	811	“	“
759	“	“	812	“	“
760	“	“	813	“	“
761	“	“	814	“	“
762	“	“	815	“	“
763	“	“	816	“	“
764	“	“	817	“	“
765	“	“	818	“	“
766	“	“	819	“	“
767	“	“	820	“	“
768	“	“	821	“	“
769	“	“	822	“	“
770	“	“	823	“	“
771	“	“	824	“	“
772	“	“	825	“	“
773	“	“	826	“	“
774	“	“	827	“	“
775	“	“	828	“	“
776	“	“	829	“	“
777	“	“	830	“	“
778	“	“	831	“	“
779	“	“	832	“	“
780	“	“	833	“	“
781	“	“	834	“	“
782	“	“	835	“	“
783	“	“	836	“	“
784	“	“	837	“	“
785	“	“	838	“	“
786	“	“	839	“	“
787	“	“	840	“	“
788	“	“	841	“	“
789	“	“	842	“	“
790	“	“	843	“	“
791	“	“	844	“	“
792	“	“	845	“	“
793	“	“	846	“	“
794	“	“	847	“	“
795	“	“	848	“	“
796	“	“	849	“	“
797	“	“	850	“	“
798	“	“	851	“	“
799	“	“	852	“	“
800	Önleme Bölgesi		853	Önleme Bölgesi	
801	“	“	854	“	“
802	“	“	855	“	“
803	“	“	856	“	“
804	“	“	857	“	“

858	“	“	911	“	“
859	“	“	912	“	“
860	“	“	913	“	“
861	“	“	914	“	“
862	“	“	915	“	“
863	“	“	916	“	“
864	“	“	917	“	“
865	“	“	918	“	“
866	“	“	919	“	“
867	“	“	920	“	“
868	“	“	921	“	“
869	“	“	922	“	“
870	“	“	923	“	“
871	“	“	924	“	“
872	“	“	925	“	“
873	“	“	926	“	“
874	“	“	927	“	“
875	“	“	928	“	“
876	“	“	929	“	“
877	“	“	930	“	“
878	“	“	931	“	“
879	“	“	932	“	“
880	“	“	933	“	“
881	“	“	934	“	“
882	“	“	935	“	“
883	“	“	936	“	“
884	“	“	937	“	“
885	“	“	938	“	“
886	“	“	939	“	“
887	“	“	940	“	“
888	“	“	941	“	“
889	“	“	942	“	“
890	“	“	943	“	“
891	“	“	944	“	“
892	“	“	945	“	“
893	“	“	946	“	“
894	“	“	947	“	“
895	“	“	948	“	“
896	“	“	949	“	“
897	“	“	950	“	“
898	“	“	951	“	“
899	“	“	952	“	“
900	“	“	953	“	“
901	“	“	954	“	“
902	“	“	955	“	“
903	“	“	956	“	“
904	“	“	957	“	“
905	“	“	958	“	“
906	Önleme Bölgesi		959	Önleme Bölgesi	
907	“	“	960	“	“
908	“	“	961	“	“
909	“	“	962	“	“
910	“	“	963	“	“

964	“	“	994	“	“
965	“	“	995	“	“
966	“	“	996	“	“
967	“	“	997	“	“
968	“	“	998	“	“
969	“	“	999	“	“
970	“	“	1000	“	“
971	“	“	1001	“	“
972	“	“	1002	“	“
973	“	“	1003	“	“
974	“	“	1004	“	“
975	“	“	1005	“	“
976	“	“	1006	“	“
977	“	“	1007	“	“
978	“	“	1008	“	“
979	“	“	1009	“	“
980	“	“	1010	“	“
981	“	“	1011	“	“
982	“	“	1012	Önleme Bölgesi	
983	“	“	1013	“	“
984	“	“	1014	“	“
985	“	“	1015	“	“
986	“	“	1016	“	“
987	“	“	1017	“	“
988	“	“	1018	Önleme Bölgesi	
989	“	“	1019	“	“
990	“	“	1020	“	“
991	“	“	1021	“	“
992	“	“	1022	“	“
993	“	“	1023	“	“

IV. BÖLÜM

BORNOVA'NIN İKTİSADİ YAPISI

A. GEÇİM KAYNAKLARI

Osmanlı toplumu uzun bir dönem kendine alışkanlıklarına yeterli bir iktisadi düzeni benimsemişti. Elbette gıda üretimi bunun başında geliyordu. Daha XV. ve XVI. yüzyıllarda Bornova'da yetiştirilen zirai ürünlerin önemli bir kısmını gıda ürünleri oluşturuyordu. Ancak bununla beraber o pamuk, keten, kendir gibi o dönemin sanayi ürünleri de bunların arasındaydı. XVI. yüzyılda Bornova halkının bir bölümünün de ticaretle uğraştığı haftalık pazarın kurulmasından anlaşılabılır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Bornova'nın zirai üretim önemini korumaya devam ederken ,nüfusun artışına ve çeşitlenmesine paralel olarak ticaretin de artık önemli bir geçim kaynağı olduğu göze çarpmaktadır. 1891 yılında Bornova merkezinde bulunan dükkan adedi 240'a ulaşmıştır¹. Ayrıca XIX. yüzyılda değirmen ve şaraphane gibi küçük de olsa sanayi işletmeleri de görülmeye başlamıştır. Yalnız XX. Yüzyılın bir özelliği, ilçede artan gayr-ı müslim nüfusun ticaret hayatına egemen olmasıdır. Bu durum Milli Mücadele'nin ardından, nüfus mübadelesiyle Türklerin lehine gelişmiştir.

Cumhuriyetin ilanının ardından Bornova'da halkın geçimi bir ölçüde halâ ziraata bağlıyken diğer unsurların da etkili olmaya başladığı görülmektedir. 1956 yılında çalışan nüfusun artık sadece %25'i ziraat ile geçimini sağlamaktadır, buna hayvancılıkla uğraşan %42'lük bir oran da dahil edilebilir. Geriye kalanlardan %5'i arabacılıkla uğraşmaktaydı ki, bunların büyük çoğunluğu Bornova'daki derelerde bulunan kum ocaklarından inşaat ve tuğla-kiremit gibi iş kollarına hammadde ulaştırmaktaydı. Nüfusun %36'sı işçiye geriye kalan %30'u da ticaretle uğraşmaktaydı².

1955'te Ege Üniversitesi'nin kurulması iktisadi hayatı birçok yönden etkilerken, ulaşım imkanlarının kolaylaşması ve İzmir'e yakınlık Bornova'yı sınırlandıran en önemli unsurlardı. Bununla beraber üniversitenin kuruluşu ilçenin ticaret hayatını canlandırdığına kuşku yoktur. Ayrıca 1960'lardan itibaren sanayi kuruluşlarının da Bornova çevresinde artmaya başlaması halkın yeni iş imkanlarına kavuşmasını

¹ Aydın vilayeti Salnamesi, 1307, II. Cilt, s.426-427.

² *Belediyelerimiz I*, Ankara 1956, s.108.

sağlamış, hatta bu tesislerdeki işçi ihtiyacına Bornova'nın cevap verememesi, farklı illerden buraya yoğun göçler yaşanmasına sebep olmuştur.

Artık Bornova bir öğrenci ve sanayi şehri görünümündedir. Çalışan nüfusun büyük bir bölümü de çeşitli hizmet ve sanayi kuruluşlarında yoğunlaşmış, artan nüfus ve göç sonucu yeni açılan konut bölgeleri Bornova merkezindeki zirai hayatı bitirme noktasına gelmiştir.

B. ZİRAİ ÜRETİM

1. Tarım ve Hayvancılık

Cumhuriyet'in ilanından önce Bornova'nın iktisadî yapısında öne çıkan en önemli unsur ziraat olarak göze çarpmaktadır. Bunda Bornova'nın coğrafi konumu, toprağın verimliliği ve yetiştirilebilen ürün çeşitliliği etkili olmaktadır. Belki de bu sebeple Bornova yakın yıllara kadar bamyı ve patatesiyle tanınmaktaydı. Daha XVI. yüzyıl belgelerinde Bornova, zengin ürün çeşitliliği ile kaynaklarda yer almaktadır. 1575 yılına ait tahrir defterinde Bornova'da yetişen ürünler olarak; buğday, arpa, mercimek, susam, çavdar, yulaf, bakla, nohut, darı gibi hububat ürünleri, pamuk, keten, kendir ve kenevir gibi sanayi hammadde olan ürünler, üzüm bağları ve zeytinliklerin yanısıra badem, zerdali, ceviz gibi çeşitli meyvelerin yetiştirildiği görülmektedir³.

XIX. yüzyıla gelindiğinde de Bornova aynı şekilde zirai kimliğini devam ettirmektedir. 1311 (1893-1894) yılında Bornova'da pazar ve panayır bulunmadığı kaydedilmektedir. Bununla beraber aynı tarihte arazisinin büyük bölümü bağlık ve bahçelik olan Bornova'da yıllık 1.210.000 kıyye (1.551.220 kg.) çekirdeksiz ve 77.000 kantar (4.346.111 kg) siyah şaraplık, 26.000 kantar (1.467.518 kg.) misket şaraplık üzüm, 11.800 kile (302.740 kg.) hinta ve şair ve 5.600 kile (143.673 kg.) burçak ve 200.000 kıyye (256.400 kg) revgan-ı zeyt (zeytinyağı) ve her tür sebze ve meyve yetiştirilmektedir⁴. 1312 ve 1313 salnamelerinde de aynı rakamlar bulunmaktadır⁵. 1316 (1898), 1317 (1899) ve 1320 (1902) yıllarına ait salnamelerde rakamlar yine aynı olmak üzere yıllık bir milyon okka (1.282.000 kg.) çekirdeksiz ve 75.000 kantar

³ TKGMA. KKA. TT. nr. 167, s. 53.

⁴ *Salname-i vilâyet-i Aydın. 1311 hicrî senesi.* (1893), s.153.

⁵ *Salname-i vilâyet-i Aydın. 1312 hicrî senesi.* (1894), s.209; *Salname-i vilâyet-i Aydın. 1313 hicrî senesi.* (1895), s.184.

(4.233.225 kg.) siyah ve 25.000 kantar (1.411.075 kg.) misket üzümü. 100.000 kile (2.565.600 kg.) hinta ve şair, 25.000 kile (641.400 kg.) burçak. 200.000 kıyye (256.400 kg.) revgan-ı zeyt (zeytin yağı) rakamları verilir⁶.

1908 yılında Bornova'nın 130.000 dönümlük arazisinin 25.000 dönümü amerikan asma çubuklarıyla yetiştirilmiş bağlardan oluşmaktaydı. Topraklarının 2000 dönümü nar ve şeftali bahçeleri ile doluyken, 10.000 dönümünde de diğer zirai ürünler yetiştirilmekteydi. İşlenmeyen 100.000 dönümlük arazinin ancak 36.000 dönümü ormanlık olup, geri kalanını çalılıklar ve küçük ağaçlar kaplıyordu⁷.

1921 yılına ait bir coğrafya eserine göre Bornova ovası İzmir körfezinden başlayarak Narlı karyesine kadar uzanan 40 km²'lik bir alanı kaplamakta, suyu bol, havası mutedil, toprağı son derece verimli ve her tarafı mükemmelen işlenmekte olan küçük bir ovadır⁸. Bornova ovası halk tarafından kendi içinde de bölümlere ayrılmıştır. Bunlar Bornova'nın doğusuna düşen kısmına Bozalan adı verilir. Hacılarkırı ovası ise İzmir- Kemalpaşa yolunun sağ tarafına düşer ve Pınarbaşı önlerinden Kavaklıdere köyüne kadar uzanır. Çok fazla verimli olmayan Karasuluk'un büyük kısmı Ege Üniversitesi'nin alanı içinde kalmıştır. Mersinli ve Bayraklı ovaları ise Bornova'nın batı kısmını kaplamakla birlikte denize kadar uzanır⁹.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Bornova nüfusunun bir kısmını Rum, Ermeni, Musevi ve diğer Avrupalı azınlıkların oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda Levantenlerin dışında diğer bütün gruplar ziraatla uğraşmaktaydılar. Elbette bunların büyük çoğunluğunu da Türkler oluşturmaktaydı.

1923 ve 1924 yıllarında yaşanan nüfus mübadelesinde Bornova nüfusu önemli bir değişikliğe uğramışsa da, Girit, Yunanistan ve Makedonya'dan gelen göçmenler Bornova'nın zirai yapısına uyum sağlamakta zorluk çekmemişlerdir. Bu sebeple elde edilen ürün miktarında önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir. Mübadeleyle kişi başına 2-3 dönüm arazi dağıtılmakla birlikte, geldikleri yerlerde özellikle tütünçülük, bağcılık ve zeytincilik yapanlar aynı alanlarda ziraat yapmaya devam etmişlerdir.

⁶ *Salname-i vilâyet-i Aydın 1316 hicrî senesi*. (1898), s.135; *Salname-i vilâyet-i Aydın. 1317 hicrî senesi*. (1899), s. 83-84; *Salname-i vilâyet-i Aydın. 1320 hicrî senesi*. (1902), s.95.

⁷ *Salname-i vilâyet-i Aydın*, 1326, s.253.

⁸ Mehmet Cemal, *Anadolu'nun, İstatistiki, İktisadi ve Askeri Coğrafyası*, İstanbul, 1337, s.148.

⁹ Cemal Saran, *a.g.e.*, s.39-40.

Halkın büyük bir bölümü kendi tarlalarında çalışmakla birlikte toprağı olmayanlar da bağlarda ve zeytinliklerde mevsimlik olarak çalışma imkanı bulmuşlardır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Bornova'da tarımla uğraşanlar kooperatif kurarak örgütlenme yoluna da gitmişlerdir. 22 Mayıs 1927 yılında kurulan "Bornova Bağcılar ve Türlüncüler Kooperatif Ortaklığı" adıyla faaliyete geçen kooperatifin kurucularının başında dönemin Bornova Nahiye Müdürü Seyfi Bey'in oğlu Ali Rıza Bey bulunuyordu. Kooperatifin amaçları; ortaklığa dahil olanların mahsüllerini gerek ham ve gerek işlenmiş olarak satmak ve ortaklık namına istihsal ve i'malâtta bulunmak ve ortakların mesleklerine ait gerekli araçları satın alıp ortakları yararlandırmak, ortaklardan gayr-ı meslek erbabının mahsullerini ortaklık hesabına satın almak veya mahsullerini satmak olarak özetlenebilir¹⁰.

Başta da belirtildiğı gibi Bornova topraklarının tarıma elverişli oluşu nedeniyle Cumhuriyet'ten sonra da ziraat halkın başlıca geçim kaynağı olmaya devam etmiş, ancak hızlı şehirleşmeyle birlikte gerek dış göç, gerekse köyden şehre göçlerin artması konut ihtiyacını doğurmuş bu sebeple tarım alanları hızla daralmıştır.

1960'lı yıllarda ekim alanları ve tarımsal ürün miktarlarında fazla değişme olmadığı görülmektedir.¹¹

Yıllar	Ekim Alanı (dekar)	Tarımsal ürün miktarı (ton)
1964	56.000	19.300
1965	56.000	20.000
1966	52.000	24.380
1967	52.000	22.600
1968	52.000	20.250

Bir başka eserde ise 1969 yılında Bornova'da ekim alanları ve yetiştirilen ürün miktarları şu şekilde sıralanmaktadır¹²:

¹⁰ B.C.A., *Bakanlar Kurulu Katalogu*, (22.05.1927), 24.32.18.

¹¹ Cemal Saran, *a.g.e.*, s.55.

¹² Dilşat Üstüntak, Cevat Korkut, Mustafa Şimşek, *Heryönü ile İzmir İli*, İzmir 1969, s. 33-34..

Ürünün cinsi	Ekim alanı (hektar)	Yıllık üretimi (ton)
Arpa	350	350
K. bakla	35	35
Bezelye	20	15
K.Börülce	10	8
Buğday	418	340
Çavdar	1700	850
K. Fasulye	10	8
Fiğ	100	50
Mısır	10	8
Nohut	10	5
Patates	300	4000
Tütün	350	210
Yulaf	300	180

Tabloda yer almayan ancak yaklaşık olarak aynı yılda elde edilen diğer ürünlerin miktarları ise, zeytinyağında 300 ton, 60 ton patates, 80 ton şeftali, 500 ton nar, 100 ton ayva, 100 ton erik, 2-3 ton badem şeklinde sıralanabilir¹³.

1970'lerin başlarında Bornova'nın bu değişimlerden yaşanmadan ki son durumu şu şekilde özetlenebilir:

1971 rakamlarına göre yüzölçümü 178.786 dönüm olan Bornova topraklarının %15'i dalgalı, %55'i dağlık arazi iken, 4200 dönümü yayla, 47135 dönümü ova durumundaydı¹⁴. Bu toprakların %97,7'si ziraate elverişli iken ancak %2,3'lük bir kısmı elverişsiz toprak olarak nitelendirilmektedir. Tarıma elverişli arazinin dağılımına gelince en fazla alanı 112965 dönümle ormanlar kapladığı alanlar oluşturmaktaydı. Geri kalan arazinin 35009 dönümü tarla, 13391 dönümü zeytinlik, 1490 dönümü sebze bahçesi, 1150 dönümü çayır ve 1000 dönümü de mera olarak değerlendirilmekteydi¹⁵.

¹³ Cemal Saran'ın 1970 yılında yayınladığı kitabında yukarıdaki tabloyla aynı ürünlerde verilen hasılat miktarları arasında, eserlerin yayınlanışı birbirine yakın yıllar olmasına rağmen, önemli farklılıklar bulunmaktadır. Üstelik Cemal Saran'ın özellikle meyve üretim miktarları husunda verdiği rakamlar da abartılı gibi görünmektedir. Cemal Saran, *a.g.e.*, s.54.

¹⁴ *Köy Envanter Etüdlerine Göre İzmir*, Ankara 1971, s.16.

¹⁵ *aynı eser*, s.43-44.

Bu rakamların 1997-1998 yıllarındaki durumu ise şu şekildedir (birim:ha)¹⁶:

Arazi dağılımı	1997	1998	1999
Tarla alanı	458	334	347
Zeytin alanı	1384	1030	850
Narenciye alanı	15	15	15
Meyve alanı	596	181	177
Sebze alanı	100	117	117
Bağ alanı	447	402	405
Tarıma elverişli boş arazi	485	570	750
Toplam tarım alanı	3500	2649	2662

1971 yılı rakamlarına göre Bornova'da tarım yapılan toprakların miktarı 4713 hektar iken bu rakamın 1999 yılında 2662 hektara gerilediği görülmektedir. Yine aynı tarihler arasında bir karşılaştırma yapıldığında 1971'de 3500 hektarla ilk sırada yer alan tarla sahası 1999 da 347 dönüme düşmüş, 1339 hektarda yapılan zeytincilik 850 hektara gerilemişse de 1999 yılında ilk sırada yer almıştır. Özellikle zeytincilik sahasındaki bu gerilemenin nedeni, son yıllarda bu toprakların yerleşime açılmasıyla açıklanabilir. Buna rağmen Bornova'nın verimli topraklarıyla tarımda halen önemini koruduğu sonucuna varılabilir.

Bornova ziraatinde yaz ve kış olmak üzere iki dönem bulunmaktadır. Köylülerden alınan bilgilere göre kışlık ekime başlama zamanı ekim ayı ortaları ve sonu iken ürün hasat zamanı da mayıs sonu ile haziran ortalarını buluyordu. Yazlık ekime başlama zamanı olarak nisan ayı başı ve ortaları seçilirken bu ürünün erme zamanı ise mayıs ortası ile ağustos ayı başları şeklinde değişiklik göstermekteydi. Aynı yıl Bornova'nın 17 köyünde tarla ürünlerine göre dağılımına bakıldığında 14 köyle tütünün en fazla işlendiği, 12 köyde buğday, 1 köyde de yulaf ziraatinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bahçe ürünlerinde ise 11 köyde bağcılık yapılırken, 4 köyde zeytincilik ve 2 köyde meyvecilik öne çıkmaktadır¹⁷.

¹⁶ İzmir Ticaret Odası, *İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları*, İzmir 2000, s.167.

¹⁷ *Köy Envanter Etüdlerine Göre İzmir*, s. 22, 43-44, 60.

1990'lara gelindiğinde ise tarla bitkileri ve sebze üretim miktarları şu şekildedir:

Tarla Bitkileri Üretimi¹⁸

Yıllar	1997			1998			1999		
Ürünler	Ekiliş alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Ekiliş alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Ekiliş alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
Buğday	300	900	3000	235	705	3000	233	699	3000
Arpa	100	300	3000	50	150	3000	51	153	3000
Yulaf	10	25	2500	6	15	2500	5	13	2500
Mısır	8	24	3000	2	10	5000	2	10	5000
Börülce	10	16	1600	8	13	1625	7	12	1700
Nohut	10	16	1600	8	11	1375	11	15	1375
Fasulye (kuru)	10	20	2000	6	12	2000	12	21	1750
fiğ	10	150	15000	9	135	15000	12	192	16000
Toplam	458	1451	---	324	1051	---	333	1115	----

Tablolardan anlaşılacağı gibi ilk sırada yer alan buğday üretimi 1969'dan 1999'a kadar ekiliş alanındaki daralmaya rağmen miktar olarak iki katına çıkarken arpa üretimi ise yarıya inmiştir. Yulaf üretiminin ise aynı yıllar arasında 180 tondan 13 tona gerilediği görülmekte bunun da özellikle hayvancılık da meydana gelen azalmaya paralel olduğu akla gelmektedir. Börülce, fasulye ve nohut üretimlerinde geçen süre içinde az da olsa bir artış kaydedilmiştir. Ziraati yapılan ürünlerin ekim yapılan sahaları daralmasına rağmen üretim miktarlarındaki bu artış hiç şüphesiz tarımda yapılan ıslah çalışmalarının bir sonucudur. Aradan geçen yıllar içinde tohumlarda geliştirme çalışmaları yapıldığı gibi son yıllarda tarımda makineleşmenin artışı da bu gelişmeye katkı sağlamıştır.

Sebze Üretimi¹⁹

Yıllar	1997			1998			1999		
Ürünler	Ekiliş alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Ekiliş alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Ekiliş alanı (ha)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)
Bakla	4	28	7000	8	56	7000	6	42	7000
Bamya	10	30	3000	5	15	3000	5	15	3000
Börülce	20	160	8000	22	176	8000	22	176	8000
Bezelye	1	5	5000	--	--	--	--	--	--
Biber	5	75	15000	4	60	15000	4	60	15000
Domates	16	272	17000	10	170	17000	15	255	17000
Fasulye (taze)	22	176	8000	25	200	8000	25	200	8000
Kabak	2	20	10000	2	20	10000	1	10	10000
Ispanak	2	22	11000	4	44	11000	3	33	11000
Karnabahar	3	54	18000	1	18	18000	1	18	18000
Kereviz	1	10	10000	-	-	-	4	48	12000
Lahana	1	25	25000	-	-	-	5	125	25000
Marul	4	40	10000	9	90	10000	9	90	10000
Maydanoz	1	6	6000	5	30	6000	6	36	6000
Patlıcan	6	90	15000	5	75	15000	5	75	15000
Nane	--	--	---	2	16	8000	2	16	8000
Roka	--	--	--	3	15	5000	4	20	5000
Sarımsak	1	6	6000	2	12	6000	2	12	6000
Soğan	1	15	15000	4	60	15000	4	72	18000
Toplam	100	1034	--	111	1057	--	123	1303	--

Sebze yetiştirilen arazi 1971 yılında 149 hektar iken son yıllarda, ilçede 123 hektarlık bir alanda yaklaşık bin ton sebze üretimi yapılmıştır. Üretim içinde 255 ton ile domates ilk sırada yer alırken, onu 200 ton ile fasulye ve 176 ton börülce üretimi takip etmektedir.

Meyvecilik de Bornova'nın önde gelen zirai kollardan birisidir. 1999 yılında ilçede yaklaşık 80 bin adet meyve veren ağaç bulunmaktadır. Aynı yıl itibarıyla yaklaşık 2 bin ton meyve üretimi yapılmıştır. 1997-1999 arasındaki dönemde meyve veren ağaç sayısı, ilçe merkezinin konut ve sanayiye açılması, ekonomik değerlerini kaybetmeleri sebebiyle ağaçların kesilmesi sonucu yaklaşık 165 bin adetten 80 bin adete gerilemiştir. İlçede 1998 yılında olduğu gibi 1999 yılında da 1600 ton çekirdekli, 2400

¹⁸ İzmir Ticaret Odası, a.g.e.,s.168

¹⁹ aynı eser, s. 169.

ton çekirdeksiz üzüm olmak üzere toplam 4000 ton üzüm üretimi yapılmıştır. Bornova'nın önde gelen üretim kaynaklarından meyve veren zeytin ağacı sayısı 1999'da 95500 adettir. Üretilen 191 tonluk zeytinin 36 tonu yemekliğe, 155 tonu da yağ çıkarmak üzere ayrılmaktadır. Elde edilen zeytinyağı miktarı 31 tondur²⁰.

Hayvancılık, Bornova'da gelişmiş bir ziraî üretim alanı olamamıştır. 1971 yılında geçimini çiftçilikle sürdüren 1502 ailenin bulunduğu Bornova'da iş hayvanı olarak 249 öküz, 650 merkep, 25 katır, 820 at ve 44 deve bulunmaktaydı. Bunlardan başka eti ve sütü için beslenen 1726 inek, 8 manda, 8179 koyun ve 8869 adet de keçi bulunmaktaydı. Aynı istatistiğe göre kümes hayvanı sayısı 10250, arıcılıkla uğraşanların sahip olduğu kovan sayısı ise 640 adettir²¹.

1999 yılına gelindiğinde ise ilçenin 2691 baş sığır, 6594 baş koyun, 6378 baş keçi, 50000 adet tavuk varlığı bulunmaktadır²². 1971 yılı ile kıyaslandığında büyük baş hayvancılıkta gözle görülür bir gelişme yaşanmışken, küçük baş hayvanlarda da aynı oranda bir azalma söz konusudur. Bunların yanında kârlılığın ve sermayenin dönüşüm hızının fazla olması nedeniyle son yıllarda tavukçulukta da büyük bir artış yaşanmaktadır. Ancak 1970'lerde taşıma hayvanı olarak kullanılan at ve merkepler nisbeten varlıklarını devam ettirseler bile özellikle develer Bornova'da artık neredeyse hiç görülmemektedir.

2. Ziraai Kuruluşlar:

Bornova'da ziraatın gelişmesinin temel sebeplerinden birisi de ilçede tarımı destekleyen kuruluşların varlığıdır. Neredeyse Yunan işgalinden kurtulur kurtulmaz Bornova'da ilk açılan okullardan birisi de Ziraat Mektebi'dir. Bunu Haşarat, Veterinerlik, Zeytincilik, Süs Bitkileri Enstitüsülerinin açılması takip etmiştir. Ziraat Fakültesi'nin 1955 yılında açılan Ege Üniversitesi'nin ilk fakültesi olması da tesadüf değildir. Dolayısıyla bu kuruluşlar topraklarında kurulu bulundukları Bornova'ya önemli bir destek sağlamışlar, tarımın bilimsel metotlarla yapılması hususunda öncülük etmişlerdir.

²⁰ Aynı eser, s. 169-170.

²¹ Köy Envanter Etüdlerine Göre İzmir, s.72.

a.Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü

İzmir (Bornova) Zirai Araştırma Enstitüsü, Ege bölgesinin en önemli ihracat ve ithalat kapısı ve öndegelen liman şehirlerinden İzmir'in o dönemde küçük bir banliyösü olan Bornova'da 15 Şubat 1931 tarihinde "Garbi Anadolu Emraz ve Haşarat Mücadele İstasyonu" adıyla kurulmuştur. Nihat İyriboz (1893-1988) ve 11 idealist araştırmacı ziraat mühendisinden oluşan ekip, bölgenin hatta ülkenin zirai mücadele sorunlarının çözümünde günümüze kadar devam edecek olan çalışmalarını bu istasyonda başlatmışlardır²³.

1934 yılında Enstitü içersinde daha çok bir teşhir salonu görevi gören "Enstitü Müzesi" de bulunmaktadır. Bu müzede Enstitü'nün 1933 yılında görev alanına giren bölgede yetişen incir, üzüm, tütün ve zeytinyağı istihsalat miktarlarını gösteren ayrıca bir harita da sergilenmektedir²⁴.

1955 yılında Bornova ile ilgili bir dizi yazısında Tefik Durak enstitü çalışanları ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir:

"Mücadele Enstitüsü'nün 1955'te ehemmiyetle üzerinde durduğu meselelerden biri de Aydın incir müstahsilinin ezeli bir derdi olan incir kurtlarını yok etmek ve bu suretle nefis Türk incirlerinin dış piyasalarda revacını sağlamak olmuştur. Bu maksatla yapılan muhtelif mücadele şekillerinden beklenen neticeyi almak mümkün olmayınca nihayet birkaç müstahsilin bahçelerini numune bahçeleri halinde ele alarak çalışmaların bütün hızını buralarda teksif etmişlerdir²⁵.

Zaman içinde giderek gelişen bu kuruluş bir süre sonra Zirai Mücadele Enstitüsü adı altında enstitüye dönüşmüş bölgesel niteliği ağırlık kazanınca adı Bölge Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü olmuş ve nihayet Tarım Orman ve Köyleri Bakanlığı'nın yeniden organizasyonu ve teşkilatlanması çerçevesinde 1.8.1986 tarihinden itibaren Türkiye'deki dört Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü'nden biri olarak "İzmir (Bornova) Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü" adıyla tarım

²² İzmir Ticaret Odası, a.g.e., s. 171-172.

²³ Tarım Orman ve Köyleri Bakanlığı, *Zirai Mücadele Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü*, İzmir 1991, s.1.

²⁴ Yeni Asır, 9 Nisan 1934

²⁵ Demokrat İzmir, 19 Eylül 1955.

Orman ve Köyişleri Bakanlığı'na doğrudan bağlı bölgesel fonksiyonda bir araştırma enstitüsü statüsü kazanmıştır²⁶.

Enstitü başlıca araştırma, eğitim ve yayın alanlarında çalışmalar yürütmektedir.

Enstitü müdürleri ve görev yaptıkları yıllar²⁷

Nihat İyriboz (1931-1950)

Necati Kaşkalıoğlu (1951-1973)

Mahmut Ş. Karman (1973-1975)

Dr. Kâzım Türkoğlu (1976-1985)

Dr. Çoşkun Saydam (1985-1997)

Dr. Murat Aydın (1998-)

b. Zeytincilik Araştırma Enstitüsü

Enstitü, 1937 yılında Bornova'da bugünkü yerinde "Zeytincilik İstasyonu" adı altında zeytin fidanı yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. 1950 yılında çıkarılan bir kanunla "Türkiye Zeytinciliği Teşkilatı" kuruluşu bağlanmış ve "Zeytincilik Enstitüsü" adını almıştır.

1955'te Enstitüyü gezen Tevfik Durak, enstitü arazisinin Vali Kazım Dirik'e ait olduğunu ve ondan satın alınarak 1937 yılında kurulduğu yazmaktadır. Enstitüdeki fidanlar doğrudan doğruya çekirdekten yetiştirilmektedir. Enstitüde yetiştirilen fidanlar, ziraat vekaletince bütün Türkiye'ye dağıtılmaktadır²⁸. Enstitüde bir de numune zeytinyağı fabrikası bulunmaktadır²⁹.

1967-1970 yılları arasında Enstitü bünyesine katılan Kemalpaşa'daki 550 dekar araştırma sahası yeni yapılan eğitim merkezi ve laboratuvarlar sayesinde çalışma imkanları geliştirilmiştir. 1982 yılında, Dünya Bankasının desteği ile Bitki Besleme Laboratuvarı geniş çaplı "Bölge Yaprak-Toprak Analiz Laboratuvarı" durumuna getirilmiştir. Kuruluş bünyesindeki zeytinyağı laboratuvarı "Uluslararası Zeytinyağı Laboratuvarı" olarak 1970 yılında tescil edilmiştir.³⁰

²⁶ Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, *a.g.e.*, s. 2.

²⁷ *Aynı eser.*, s. 23.

²⁸ Demokrat İzmir, 23 Eylül 1955.

²⁹ Cemal Saran, *Bornova*, İzmir 1970, s.28.

Zeytincilik Araştırma Enstitüsü Müdürleri ve Görev Süreleri

Ferruh Barlas	26.01.1937 - 07.07.1939
Ferruh Barlas	02.07.1950 - 30.10.1950
Ahmet Nadir Uysal	08.07.1939 - 11.02.1949
H. Refet Oktar	10.08.1951 - 29.09.1951
Dr. Bahri Becer	31.10.1951 - 04.03.1970
Süleyman Aksu	06.03.1970 - 21.06.1976
A. İhsan Dikmen	16.07.1976 – 16.06.1986
A. İhsan Dikmen	15.04.1993
M. Cemil Sarıfakıoğlu	16.06.1986 – 15.04.1993
Mustafa Akıllıoğlu	

c. Bornova Veteriner Enstitüsü

Türkiye'nin iklim şartları ve coğrafi konumu gözönünde bulundurularak hayvancılık bölgeleri bakımından ayrılan yedi bölgeden bir tanesi de Ege Bölgesiydi. Ziraat Vekâleti her bölgede salgın hayvan hastalıkları ile savaş ve araştırma, hastalıkların zamanında teşhisi bakımından, bölge laboratuvarları ve enstitüler kurmuştur. Bölgelerin özelliklerine göre de çeşitli hastalıklar görülmektedir. Bu hastalıklardan birçoğu bilinmekle beraber birçoğu da incelenme durumundadır. Enstitüler bölge içinde ortaya çıkan enfeksiyonları araştırmak, her türlü hayvan hastalıklarını teşhis etmek ve bunlarla savaşmak üzere görev yapmaktadır.

Bornova Veteriner Araştırma Enstitüsü de bunlardan birisi olup 1933 yılında "Tahaffuzhane Bölge Laboratuvarı" adı altında kurulmuş, bölgenin hayvan hastalıklarının teşhisi ve hayvanî menşeli maddelerin ihraç ve ithalinde gerekli muayeneleri yapmakla meşgul olmuştur.

İzmir'de İkinci Kordon'da mütevazı bir binada hizmet görmekte olan bu bölge laboratuvarı amacına ve genişleyen iş hacmine kafi gelmediğinden Ziraat Vekaleti Veteriner Umum Müdürlüğü'nce Bornova'da maksada uygun bir bina satın alınmış ve istimlak 1949 yılında yapılmıştır³¹. 1949 yılında Tarım Bakanlığı'nın onayı ile o

³⁰ Zeytincilik Araştırma Enstitüsü Tanıtım Kitapçığı

³¹ Bornova Veteriner Araştırma Enstitüsü Tanıtım Kitapçığı, İzmir 1958, s.13

zamanki Müdür Vekili Ekrem Göksel tarafından Bornova'da Joseph kızı Antuan Hanım üzerine olan bahçeli kagir bir evle 1.5 masuralık su bulunduran 1038 metre karelik arazi istimlak edilerek bölge laboratuvarı buraya taşınmıştır³².

Bu tarihten itibaren Bölge laboratuvarı faaliyetine bu binada devam etmiş ve 1951 tarihinde Bölge Laboratuvarı, Enstitüye dönüştürülerek Veteriner Aşı, Serum ve Biyolojik Maddeler Kontrol ve Araştırma Enstitüsü adını almıştır.

1953 tarihinden itibaren aşı ve serumların zararsızlık ve muafiyet kontrollerine başlamış, bu arada bir bakteriolojik teşhis laboratuvarı ve bir de araştırma laboratuvarı kurulmuştur.

Enstitünün satın alınmasında ve laboratuvarın kurulmasında Veteriner Hekim Ekrem Göksel büyük emek sarfetmiş, Bakteriyolog Dr. Med. Veteriner Zeynel Abidin Erdöl, Bakteriyolog Dr. Med. Vet. Arif Çeliker'le Bakteriyolog Osman Büyükkaya'nın enstitünün gelişmesine büyük katkıları olmuştur³³.

1955 yılında Enstitüyü ziyaret eden Tevfik Durak'ın izlenimleri o tarihlerde Enstitünün durumu ile ilgili bilgiler vermektedir. Üç laboratuardan oluşan Bornova Veteriner Enstitüsü, İzmir ve çevresinde görülecek kümes hayvanları, büyük baş ve küçük baş hayvan hastalıkları ile bilhassa kuduz vakalarının mücadelesiyle de fiilen meşgul olmaktadır. Çalışanlarının yararlandığı lojmanlarla beraber 70 dönümlük bir araziye sahiptir³⁴.

Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri hakkında kanun hükmündeki kararname ile 17 Ocak 1985 tarih ve 18638 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmelik doğrultusunda kuruluş, İzmir İl Müdürlüğü'nün bağlı bir kuruluşu olarak eski görevlerini aynen yürütmeye devam etmiştir.

1.1.1987 tarihinden itibaren bu isimle çalışmalarına devam eden enstitünün adı başvuru üzerine, Bakan Refaeddin Şahin'in 6.9.1994 tarihli olurları ile tekrar "Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü" olarak değiştirilmiştir³⁵.

Veteriner Araştırma Dergisi 1. sayısını 1959 yılında yayınlamış olmakla beraber halen yayını sürmektedir.

³² Bornova Veteriner Araştırma Enstitüsü , Brifing Raporu 2001.

³³ Bornova Veteriner Araştırma Enstitüsü Tanıtım Kitapçığı, s.13

³⁴ Demokrat İzmir, 22 Eylül 1955.

³⁵ Bornova Veteriner Araştırma Enstitüsü , Brifing Raporu 2001.

Veteriner Araştırma Enstitüsü M¼d¼rleri ve G¼rev Yaptıkları Tarihler

Ekrem G¼ksel (1945-1951)

Zeynel Abidin Erd¼l (1951-1955)

M. Arif Çeliker (1955-1957)

Osman B¼y¼kkaya (1957-1958)

şevket Yaşarol (1958-1962)

Hanifi Ulaş (1962-1967)

ř¼kr¼ İspir (1967-1967)

Mustafa Özman (1969-1986)

Özer Altuğ (1986-)

d. S¼s Bitkileri Üretim Merkezi:

Tarım İl M¼d¼rl¼ę¼ Proje ve İstatistik şube M¼d¼rl¼ę¼'ne bağlı olarak faaliyet g¼steren Mersinli S¼s Bitkileri Üretim Merkezi, Ziraat Vekaletine bağlı olarak 1910 yılında kurulmuştur. İlk kuruluşu "S¼s Nebatları" daha sonraki yıllarda "S¼s Bitkileri ve Sebzeçilik" adı altında faaliyet g¼stermiřtir. Daha sonra S¼s bitkileri ile sebzeçilik faaliyetlerinin bir arada y¼r¼t¼lmesinin zorluğu nedeni ile S¼s Bitkileri Üretim İstasyonu M¼d¼rl¼ę¼ olarak d¼zenlenmiřtir. Bu istasyon m¼d¼rl¼k olarak 1970'li yıllara kadar iki defa Teknik Ziraat M¼d¼rl¼ę¼ne, iki defa da Zeytincilik Araştırma Enstitüsü'ne bağlanmıştır. 1970-1982 yılları arasında S¼s Bitkileri Üretim İstasyonu M¼d¼rl¼ę¼ olarak, 1983 yılında Zeytincilik Araştırma Enstitüsü'ne bağlı kuruluş olarak, 1984-1987 yılları arasında Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü'ne bağlı olarak faaliyetlerini s¼rd¼rm¼ř, 1988 yılı başından itibaren ise Tarım İl M¼d¼rl¼ę¼ b¼nyesinde faaliyetlerine devam etmektedir³⁶.

S¼s Bitkileri Üretim Merkezi ilk kuruluşunda 250-300 dekar arazi üzerinde faaliyet g¼stermiřtir. Sonraki yıllarda bakanlığa bağlı yeni kuruluşların oluşması ile arazi varlığı 90 dekara inmiştir. 1985 yılında imar planının geçmesi ile 68 dekara inmiştir. 1989 yılında Tarım İl M¼d¼rl¼ę¼ At¼lyesinin yapılması ile de mevcut arazi 46 dekara d¼řm¼ř olup faaliyetini bu alanda s¼rd¼rmektedir. şu anda iç ve dış mekan s¼s bitkileri, ¼rt¼ bitkileri yetiştiriciliği yapılmaktadır

C. TİCARET

Bornova ticaretin geçmişi çok eski tarihlere dayanmakla birlikte çok hareketli bir ticari yaşamdan söz edilemez. Gerçi XVI. yüzyıla ait belgelerde ilçede bir “Pazar” kurulduğu anlaşılmaktadır.

1530 tarihli muhasebe icmal defterinde “hafta bazarı durur” ibaresinin yanında³⁷, 1575 yılına ait defterde de “Burunova’da bâc-ı bazar” vergisinin vergi kalemleri arasında kayıtlı bulunduğu dikkati çekmektedir. 1575’de ise Pazar bâcı 2500 akçe, ihtisab geliri 3200 akçe olarak tespit edilmektedir³⁸. Öte yandan 19. yüzyılın sonlarında basılan Aydın vilayeti salnamelerinde ise “dahil-i nahiyede ahz ü itaya mahsus umumi pazar ve panayır yoktur” ifadesi yer almaktadır³⁹. Ancak 1902 yılında, nahiye merkezinde haftada bir defa olmak üzere, alış-veriş yapılan bir pazar kurulduğu anlaşılmaktadır⁴⁰.

1933 yılında Bornova’da Cuma günleri bir pazar kurulduğu bilinmektedir. Buraya civar köylerden mahsulat geldiği gibi, Menemen köylerinden arpa, buğday, darı ve muhtelif zahire, dağ köylerinden tavuk, yumurta, sebze, meyve ve çeşitli mallar getirilerek satılmaktadır. Yalnız pazarın üstü açık olduğu için kışın yağmurlu günlerde pazar kurulamamaktadır⁴¹. Bununla beraber Bornova’daki Pazar yeri 1934 yılında etrafı açık fakat üstü örtülü olarak yapılmış, daha sonra 1951 yılında yeni binalar kurulmak suretiyle hâl şekline getirilmiştir. Ancak bu dönemde Bornova’da pazarcılık gerilemiş, Bornovalılar ihtiyaçlarını daha çok satıcının bulunduğu ve dolayısıyla daha ucuz olan Tepecik semtinde kurulan pazardan sağlama yoluna gitmişlerdir. 1970 yılında ise yeni bir pazar kurularak Bornovalıların hizmetine sunulmuştur⁴².

Bornova’da bulunan çarşı geçmişte Büyük Çarşı ve Küçük Çarşı olmak üzere iki kısma ayrılmaktaydı. Büyük Çarşı, Hüseyin İsa Bey camii çevresinde oluşmuştu. Küçük çarşı ise daha çok merkezdeki kilisenin arkasında ve etrafında bulunan dükkanlardan oluşuyordu.

³⁶ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İzmir İl Müdürlüğü, *Süs Bitkileri Üretim Merkezi Brifing Raporu*, 2000.

³⁷ BOA, TD, 166, s.394.

³⁸ TKGMA, KKA. TT. nr. 167, s.53.

³⁹ 1311 yılı Aydın Vilayeti Salnamesi, , s.153; 1312, 1313, 1317,1319 yıllarına ait salnamelerde de aynı şekilde Bornova’da pazar ve panayır bulunmadığı yazmaktadır.

⁴⁰ Salname-i Vilayet-i Aydın, 1320 (1902), s.97.

⁴¹ Anadolu, 19 T.evvel 1933

⁴² Cemal Saran, a.g.e, s. 57.

1307 (1891) yılına ait Aydın Vilayeti Salnamesine göre Bornova merkezde 240 adet dükkan bulunmaktaydı. Köylerinde bulunan dükkan adedi ise 390'dı. Bunlarla birlikte aynı salnamede 1391 yılında Bornova nahiye merkezinde 3 hanın yanında 10 mağaza, 15 fırın, 5 kahvehane, 2 lokanta, 10 meyhane ve 3 gazino sayılmaktadır⁴³. Aynı yıl Bornova nüfusunun 8110 olduğu düşünülürse verilen rakamlardan hareketle Bornova'daki ticaret hayatının oldukça hareketli olduğu sonucuna varılabilir. Elbette yukarıda ayrı ayrı zikredilen işkollarının da verilen 240 dükkan sayısının içinde olması gereklidir. Bununla beraber 1908 yılına ait salnamede nahiyede 5 han, 31 fırın ve 3 hamamın yanısıra dükkan sayısı 125 olarak geçmektedir⁴⁴.

Cumhuriyetten önce Bornova esnafını oluşturanların büyük bölümü gayr-i müslimlerdi. Özellikle marangozluk, meyhanecilik, lokantacılık ve bakkallık gibi işler Rumların elindeydi. Türkler rençberlik yapıyor, elde ettikleri ürünleri bunlara satıyordu. Bu şartlarda, 1920 yılında Bornova'da ilk bakkal dükkanını açan Türk, Cafer Arıcan'ın babası Hasan (Arıcan) oldu. Bunu kısa zamanda diğer Türkler takip etti. Haydar Efendi, Arif Efendi, Musa Efendi, Salih Efendi de Bornova'nın ilk Türk esnafını oluşturmuşlardı. Rumların geniş dükkanlarının yanında Türklerin ki daha mütevazı kalıyordu. Hasan Efendi de ilk dükkanında saman, kömür gibi şeyler satarak ticaret hayatına atılmıştı. 1924'de mübadele olduğunda Rumların tamamı Bornova'dan ayrılmak zorunda kalmışlardı. Onların boşalttığı yerlerin tamamını sonradan Türkler işletti⁴⁵. Bornova'nın ilk Türk esnaflarından birisi de Şaban Efendi idi. Şimdiki meydanın hemen yan tarafındaki Çolakoğlu işhanının bulunduğu yerde bir zahireci dükkanı açmıştı. Sattığı malları Bergama, Uşak, Afyon gibi yerlerden getiriyordu. Daha sonra ailesi üç kuşak boyunca aynı işe devam etmiştir. Soyadı kanunu çıktığında aile yaptığı işle bağlantılı olarak "Uncu" soyadını almıştır⁴⁶.

Bornova'nın bu ikiye ayrılmış çarşılarındaki hayat Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etti. Daracık bir yolla cami tarafından girilen büyük çarşıda sağlı sollu dükkanlar bulunmaktaydı.

⁴³ Aydın Vilayeti Salnamesi, 1307, II. Cilt, s.426-427.

⁴⁴ Salname-i vilayet-i Aydın, 1326, s.252.

⁴⁵ Cafer Arıcan., *özel görüşme*, 03.06.2001.

⁴⁶ Salih Uncu. *Özel görüşme*, 13.07.2001

Küçük çarşıda bir kahvehane ile meyhanenin yanında Yahudi Aron'un çalıştığı bir tenekeci mevcuttu. Bundan başka Küçük Çarşı'da Demirci Aziz Usta, Tenekeci Cevdet, Kömürcü Hasan Usta'nın dükkanları yanında Kuru Kahveci Hüseyin Efendi'nin dükkanı bulunmaktaydı. Şimdiki meydanın bulunduğu tarafta ise bir marangoz dükkanı ve ayakkabıcı yer almaktaydı. 1930'larda hazır ayakkabı bulunmadığından daha çok imalatı da kendileri yapan en azından 15 adet ayakkabı imalathanesi bulunmaktaydı. Ayakkabıcıların içinde en meşhurlarından birisi körüklü çizmelerdeki maharetiyle tanınan Çizmeci Pus Ali'ydi⁴⁷.

İsrail devletinin kuruluşuna değin Bornova'da birkaç Yahudiye ait işyeri de bulunmaktaydı. Bunlar daha çok tesisatçılık ve tamircilikle uğraşmaktaydılar. Bunlardan birisi olan İshak önceleri at üzerinde bez ve basma satarak çerçilik yapmaktaydı. Daha sonra bir dükkan tutarak manifaturacılık yaptıysa da daha sonra İsrail'e gitmiştir⁴⁸.

1929 Yılında Bornova Esnafının Sayısı:⁴⁹

saatçi	1	araba tamircisi	2	kunduracı	28
terzi	4	kireççi	6	semerci	3
debbağ	2	tüfekçi	1	marangoz	11
sıvacı	7	tenekeci	3	dokumacı	1
tuğla-kiremit	4	saraç	3	demirci	1
boyacı	5	tesviyeci	1	dülger	12

1950'lerde ise Bornova esnafında çoğunlukta olanlar manavlar ve bakkalardı. 1970'lere kadar ilçede 2 fırınla beraber 4 mandra, 3 kasap, 4 de berber bulunmaktaydı. Bütün Bornova halkı alışverişini yapmaya "satak" adı verilen çarşının bulunduğu bu dar sokaklara gelirdi. Üniversitenin kuruluşu Bornova ticaretini hareketlendirmişse de asıl büyüme sanayileşmeyle birlikte başladı⁵⁰.

Bornova ticaretinin canlı olduğu yerlerden diğerleri de Büyük Çarşı da bulunan hanlardı. Bornova köylüsü ürünleri satmak üzere bu hanlara gelirler bir gün önce veya akşam üzerleri mallarını bu hanlara bırakırlardı. Sabah erken saatlerde hancılar bu

⁴⁷ Cahit Tokem. *Özel görüşme*, 18.07.2001

⁴⁸ Mehmet Akbaş. *Özel görüşme*, 07.07.2001

⁴⁹ İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1930, s.234-235.

⁵⁰ Hasan Arıcan. *Özel görüşme*, 20.05.2001

malları müzayede ile esnaflara ve voltacılar satarlar bu arada kendi komisyonlarını da alırlardı. Voltacılar, at ya da merkeplerine köfün (küfe) dedikleri sepetleri bağlamak suretiyle çalışan seyyar meyve ve sebze satıcılarıydı. Çiftçiler ise kendilerine gerekli sepetleri de buradan ücretsiz olarak temin edebilmekteydi⁵¹. Cuma ve Pazar günleri köylüler hanlara develeri ve atları ile birlikte gelirlerdi. Hanlarda hayvanları barınacağı damlar da mevcuttu. Hanların içinde depolardan başka ayrıca dükkan bulunmazdı⁵².

1968 yılında Bornova'da bulunan esnaf sayısı:⁵³

kömürcü	1	gazozhane	6	pastane	3
hamam	1	sabunhane	4	sıhhi tesisatçı	3
demirci dükkanı	8	terzi	25	kapalı sinema	3
elektrikçi dükkanı	4	kaynakçı	3	tatlıcı	3
kereste dükkanı	3	demirci (soğuk)	5	bakkal	108
fotoğrafçı	3	marangoz	19	gazete	1
kırtasiye	3	zirai ilaçlar	1	aşçı	6
lokanta	6	şerbetçi	2	mozayikçi	3
tuhafiye	10	kuaför	4	kalaycı	4
inşaat malzemesi	8	yazıhane	10	tekeli bayi	6
yorgancı	2	doktor	5	nalbant	2
hurdacı	2	diş doktoru	2	su şişeleme evi	2
köfteci	10	bıçakçı atölyesi	3	semerci	2
kasap	10	radıocu	4	kaynakçı	2
baharatçı	1	saatçi	3	camcı	3
yoğurtçu	9	yemişçi	8	kunduracı	30
saraç	2	manifaturacı	13	kireççi	3
çimento bayii	3	kavaf	2	fırıncı	13
plakacı	2	kahveci	33	berber	22
eczane	3	manav	20	matbaa	2
tenekeci	8				

Bornova'daki ticaret hayatının, ilçenin diğer alanlarda gelişmesine paralel olarak, önce Ege Üniversitesi'nin kurulmasını takiben canlanmaya başladığı, 1970'lerdeki sanayileşmenin artmasıyla da bugünkü seviyesine ulaştığı görülmektedir. 1998 yılına gelindiğinde Bornova Esnaf ve Sanatkarlar Odası'nın 6713 adet, Çamdibi Esnaf ve Sanatkarlar Odası'nın 3000 adet faal üyesi bulunmaktadır. Ayrıca Bornova Şoförler ve Otomobilciler Odası'nın da 6750 üyesi mevcuttur⁵⁴.

⁵¹ Cemal Saran, *a.g.e.*, s.59.

⁵² Cafer Arıcan. *Özel görüşme*, 03.06.2001.

⁵³ Cemal Saran, *a.g.e.*, s. 60.

⁵⁴ İzmir Ticaret Odası, *a.g.e.*, s.175.

D. SANAYİ:

Bornova'da bugünkü anlamda sanayinin ortaya çıkması 1950'lerden sonra gerçekleşmiştir. Daha önceleri açılan sanayi kuruluşları ise daha çok Bornova'nın zirai üretimiyle bağlantılı olarak çalışan işletmeler olmuştur.

Osmanlı Devleti dönemine ait bu konudaki bilgilerimiz sınırlı olmakla beraber 1891 yılında Bornova nahiye merkezinde 4 yağhane, 7 değirmen 3 kiremithane mevcutken, nahiyeye bağlı köylerde ise 13 yağhane, 24 değirmen, ve 4 kiremithane bulunmakta idi⁵⁵. 1908'de ise yağhane sayısı 19, kiremithane sayısı 6'ya yükselirken nahiye de daha önceki kayıtlarda rastlamadığımız 4 adet debbağhanenin bulunduğu görülmektedir⁵⁶.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Bornova'daki buğday ve zeytin üretimine karşılık Pınarbaşı köyünde 3 un değirmeni ve 1 yağ değirmeni, Hacılar köyünde 2 yağ değirmeni ve Işıklar köyünde de 1 yağ değirmeni kaydedilmektedir⁵⁷.

1926 yılına gelindiğinde işletmelerin mahiyeti değişmemekle birlikte sayılarında artış olduğu görülmektedir⁵⁸. Buna göre;

-Bornova Aşağı Çay mahallesinde Rüştü ve Hoca İsmail Hakkı Efendilerle ortaklarına ait 1926 yılında kurulmuş bir zeytinyağı fabrikası.

- Bornova Yağhane sokağında, İncezade Mustafa Efendi ve Ortaklarına ait 1328 (1910) yılında kurulmuş bir zeytinyağı fabrikası.

- Bornova Akbaş sokağında Hakkı ve Hüseyin Kazım Efendilere ait, 1331 (1913) yılında kurulmuş bir zeytinyağı fabrikası.

- Bornova Havuzbaşı'nda Sakızlı Behçet Bey'e ait, 1926 yılında kurulan şarap imalathanesi.

- Alaca mevkiinde Osman Hurşid Ağa'ya ait, 1330 (1912) tarihinde kurulmuş, su ile çalışan bir un değirmeni.

- Bozalan mevkiinde Doktor Horik'e ait (mahiyeti anlaşılamayan) 1926 yılında kurulmuş bir fabrika.

⁵⁵ *Aydın Vilayeti Salnamesi 1307II. Cilt*, s.426-431.

⁵⁶ *Salname-i vilayet-i Aydın*, 1326, s.252.

⁵⁷ *İzmir Vilayeti 1339 İstatistiği*, s.86.

⁵⁸ *İzmir vilayeti 1926 İstatistiği*, s. 102.

- Mersinli köyünde Yugoslavya uyruklu Lipovaç isimli şahsa ait 1327 (1909) yılında kurulmuş buharla işleyen ve yıllık istihsalatı 360 bin olan bir sabun fabrikası.

- Hacılar köyünde Arabacıoğlu Ahmed Efendi'ye ait 1325 (1907) yılında kurulmuş buhar gücüyle çalışan bir zeytinyağı fabrikası.

- Bayraklı'da 1339 (1923) yılında kurulmuş ve Küçük Talat Bey'in sahibi olduğu bir alkol fabrikası bulunmaktaydı.

Burada verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi kuruluşu olarak nitelendirilebilecek kuruluşların neredeyse tamamı buğday, zeytin ve üzüm gibi Bornova'da yetişmekte olan ürünlerin değerlendirilmesine yönelik kuruluşlardır.

Bornova'da ilk açılan sanayi kuruluşlarından birisi de Konserve fabrikasıdır. 1931 yılında Ziraat Mektebi tarafından istimlak edilmiş arazinin içinde kalan bir binanın daha önceleri de konserve imalathanesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır⁵⁹.

1908 yılına ait salnamede, Bornova'da yetişen meyve ve sebze ürünlerinden konserve imal edilerek çeşitli ülkelere ihraç edildiğine ilişkin bir kayda rastlanmıştır⁶⁰, 1913-1915 yıllarını kapsayan istatistiklerde de Bornova'daki tek sanayi kuruluşu olarak bu "konserve fabrikası" gösterilmiştir⁶¹.

Ancak atıl vaziyette duran bu fabrikanın işler hale gelebilmesi için Bornovalılar İzmir Valisi Kazım Paşa'ya müracaat etmiş, İzmir İl Tarım Müdürü Zühtü Bey'de konuyu değerlendirmeye almıştır⁶². Sonuçta girişimler hızlanmış kurulacak anonim şirketinin sermayesinin 100 bin lira olmasının yanında, kurucu hissesi olarak 500 lira ve diğer hisselerinde 50'er lira olmasına karar verilmiştir⁶³. Ancak bu girişimlere rağmen fabrikanın açılması gecikmiş sonunda 1934 yılında Bornova Bağcılar ve Tütüncüler Kooperatifi, Ziraat Vekaleti'nden konserve fabrikasının işletilmesi için gerekli izni alabilmiştir⁶⁴.

⁵⁹ Anadolu 12 Mart 1931.

⁶⁰ Salname-i vilayet-i Aydın, 1326, s.254.

⁶¹ *Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri*, Ankara 1970, s.61.

⁶² Anadolu, 15 Nisan 1931.

⁶³ Anadolu, 2 Haziran 1931.

⁶⁴ Yeni Asır, 15 Nisan 1934

Bunun yanında hakkındaki şikayetler dolayısıyla 1946 yılında Bornova sınırlarında bir tuğla ve kiremit fabrikasının da kurulduğu anlaşılmaktadır⁶⁵.

1940'ların sonunda Bornova'da sanayi kuruluşu olarak nitelendirilebilecek 4 zeytinyağı fabrikası, bir kiremit-tuğla fabrikası, 3 şaraphane, bir konserve fabrikası, 5 sabunhane, 2 motorlu un değirmeni ve bir tabakhane mevcuttur. Buralardan her yıl, 50.000 kutu konserve ile 300.000 Marsilya tipi kiremit, bir milyon adet tuğla ve 100 ton sabun istihsal edilmektedir.⁶⁶

Bu tarihten 1950'lere kadar Bornova'da başka bir sanayi kuruluşu yer almamıştır. 1956 yılında yukarıdaki kuruluşların bir kısmı devam etmekle birlikte, bir iplik fabrikasından da bahsedilmektedir⁶⁷.

2 Haziran 1950 tarihinde sadece Bornova'nın değil belki İzmir'in de o tarihe kadarki en büyük sanayi kuruluşu olan Çimentaş'ın temellerinin atılması yeni bir dönemin de ilk habercisi sayılabilir. Bu fabrikanın kuruluşunda en fazla emeği geçen İzmirli bir tüccar Bedri Akgerman olmuştur. Türkiye'de Marshall yardımıyla başlayan sanayileşme hareketine İzmirli tüccarlar da katılmak istemiş bunun üzerine topladıkları 1,5 milyon lirayla, İş Bankası'nın 5 milyon liralık ortaklığıyla Çimentaş kurulmuştur. 1 Eylül 1953'te de ilk çimentosunu üreten fabrika sonraki yıllarda büyümesini sürdürerek İzmir'in önemli sanayi kuruluşları arasındaki yerini almıştır⁶⁸.

Bunu Selçuk Yaşar'ın, babası Durmuş Yaşar'ın Mersinli yolu üzerindeki Boya fabrikasını 1954 yılında kurması takip etti. 1965 yılında ek fabrika inşaatını tamamlayan kuruluş tek başına Türkiye'nin o günkü boya ve vernik ihtiyacının %40'ını karşılayabilecek kapasitedeydi. 53 bin m²'lik bir alanda faaliyet gösteren fabrikada 260 işçi çalışıyordu.⁶⁹

1960'ların sonlarında Bornova artık yavaş yavaş bir sanayi şehri olma kimliğini de kazanmaya başlamıştı. 1967 yılında Bornova'daki sanayi kuruluşların toplam sayısı 58'i bulurken, iş kollarına göre dağılımı şu şekildeydi⁷⁰:

⁶⁵ Demokrat İzmir, 21 Mayıs 1946.

⁶⁶ *Belediyeler Yıllığı*, Cilt:1, Ankara 1949, s.400.

⁶⁷ *Belediyelerimiz I*, Ankara 1956, s.108.

⁶⁸ Melih Gürsoy, *Bizim İzmirimiz*, İzmir 1993, s. 257-258.

⁶⁹ Yeni Asır, 15 Mart 1965.

⁷⁰ *1967 İzmir İl Yıllığı*, İzmir 1969, s.412.

İstihraç sanayii	1	Kimya sanayii	7
Un ve unlu maddeler sanayii	1	Sabun sanayii	3
Muh.Yiyecek Mad. Sanayii	5	Topraktan mamul pişmiş İ.M.S.	1
Zeytinyağı	5	Taş, toprak ve cam mam. San.	1
Bitkisel yağlar sanayii	1	Metal sanayii	3
İçki sanayii	6	Makine sanayii	2
Ağaç mamulleri	3	Madeni eşya sanayii	4
Mobilya sanayii	1	Elektrik Makine ve Teçhizat sanayii	1
Lastik-plastik sanayii	3	Madenî sanayii	4
müteahhitler	2	Çeşitli imalat sanayi	1

Yeni endüstri kuruluşları, şehrin dışında, ana karayolları boyunca ucuz arsaları tercih etmekteydiler. Bu sebeple doğuya doğru uzanan Ankara yolu üzerinde, Hacılarkırı, Işıklar ve Pınarbaşı köyleri içinde bu tesislerin sayıları hızla arttı. Yeni bir endüstri bölgesi de Mersinli oldu. Burada, kurutulan yerlerin bir kısmı, belediye tarafından, Esnaf ve Sanatkarlar Kooperatifi'ne ucuz fiyatla verilmiş ve şehir içindeki sanayiın bir kısmı buraya toplanmak istenmişti.⁷¹

1980'lere gelindiğinde fabrika sayısı 88'e, çalışan işçi sayısı yaklaşık 15000 kişiye ulaşmıştır. Bunlara Bornova'da kurulan 2. ve 3. Sanayi sitelerinde çalışan 8000 kişi de ilave edildiğinde, Bornova'nın sanayi hacmi ortaya çıkar⁷².

Sonuçta 1950'lerden itibaren ilçede kurulmaya başlayan irili-ufaklı fabrika sayısı 3000'i aşmıştır. Bunlar, 41 adet, 1. sınıf Gayri Sıhhi Müessese, 1186 adet 2. sınıf GSMH, ve 598 adet 3. sınıf GSMH olup diğer dallarda faaliyet gösteren ve ruhsatları İlçe Belediye Başkanlığı'nca verilen 3. sınıf 28 adet işyeri vardır. Sanayi işyerlerinin üretimi hem iç hem de dış piyasaya yöneliktir. Dış ticarete özellikle gıda, otomotiv, döküm, inşaat malzemeleri, meşrubat ve içki sanayi başta gelmektedir⁷³.

Bütün bunlar gözönüne alındığında Osmanlı Devleti döneminden beri bağları ve bahçeleriyle meşhur olan Bornova, artık tarım şehri kimliğinden çıkmış, eğitim şehri olmasının yanına bir de sanayi şehri olma niteliğini de kazanmıştır.

⁷¹ Cevat Korkut, "İzmir Şehrinin Coğrafi Özellikleri" *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı:26, İstanbul 1974, s.92.

⁷² Kemal Macit Türet, *Bornova Kaymakamlığı Brifing Raporu*, 1985. s.20.

V. BÖLÜM

BORNOVA'DA SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

A. EĞİTİM

1. Temel ve İlk Öğretim:

Günümüzde Bornova'nın göze çarpan en önemli özelliği kuşkusuz burada mevcut eğitim kurumlarının varlığıdır. Bilhassa Ege Üniversitesi'nin 1955 yılında açılmasından sonra Bornova'nın hayatı da hareketlenmiş gerek iktisadi gerekse sosyal açılardan tam bir şehir kimliğine bürünmüştür. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Bornova'da dikkati çeken en önemli eğitim kurumu ise 1922'de açılan Bornova Ziraat Mektebi olmuş, bu okul daha sonraları Ege Üniversitesi'nin açılmasına da zemin hazırlanmıştır. Ayrıca Ziraat Mektebi'nin burada bulunmasına bağlı olarak çeşitli amaçlarla Veterinerlik, Haşarat, Zeytincilik ve Süs Bitkileri gibi zirai enstitülerin burada kurulması da Bornova'daki eğitimin bilimsel yönde gelişmesine katkı sağlamıştır.

1950'lerden sonra da eğitim alanındaki gelişmeler sürmüştür kuşkusuz buna en büyük katkıyı 1955'te açılan Ege Üniversitesi yapmıştır.

İlk ve orta okulların durumuna gelince; Cumhuriyetin ilk on yılında mevcut eğitim kurumlarının sayısı köylerde dahil olmak üzere sadece 10 adetti. 1962 yılında ise Bornova ve bağlı on köyde toplam 16 okul mevcut iken Çamdibi, Kayadibi, Arapderesi, Kurudere, Beşyol, Sarnıç ve Karaçam köylerinde ise okul bulunmamaktaydı¹.

1998 yılına gelindiğinde Ege Üniversitesi hariç tutulmak üzere Bornova'daki resmi ve özel okulların sayısı 94'e yükselmiştir. Bu dönemde ilk ve orta dereceli okullardaki öğrenci sayısı 73.466 iken öğretmen sayısı 2955'e yükselmiştir². Bu rakamlara 1999 yılında Ege Üniversitesi'nin 30935 öğrencisi ve 2487 öğretim elemanı³yla 3990 personeli³ eklendiğinde Bornova'nın adeta sadece eğitim kurumları sayesinde Türkiye'nin orta büyüklükteki şehirlerine yakın bir nüfusa sahip olduğu anlaşılabılır. Elbette eğitim alanındaki bu gelişme bir anda olmamış kökeni Osmanlı Devleti dönemine dayanan bir süreç sonucunda bugünkü durumuna gelmiştir.

¹ Yeni Bornova, 26 Temmuz 1962.

² Bornova Kaymakamlığı, *Bornova'da Eğitim*, s.17.

³ Ege Üniversitesi, *Ege Üniversitesi Rehberi 1999-2000*, İzmir 1999, s. 8.

a. Cumhuriyet Öncesi Bornova'da İlk Öğretim

1922'den önce Bornova'da ilk öğretim kurumu olarak sınıflandırılabilir okullar önceleri sıbyan mektebi adıyla hizmet gören ibtidai mekteplerdi. Sıbyan ya da ibtidai mekteplerin çok eski dönemlerine ait bilgiler bulunmamakla birlikte XIX. yüzyıla ait bilgiler daha açıktır.

1891 yılına ait Aydın Vilayeti salnamesinde Bornova nahiye merkezinde 3, bağlı köylerde ise 9 adet Türklere ait okul bulunduğu kaydedilmektedir. Bununla beraber aynı kaynakta, nahiyede 1 Ecnebi, 1 Yahudi ve 2 Rum mektebinin de mevcut olduğu anlaşılmaktadır⁴. 1908 yılında ise Bornova'da bulunan okul sayısının hayli arttığı görülür. Nahiyede bulunan toplam 23 okuldaki 14'ü erkek, 1'i kız olmak üzere 15 adedi Türklere ait iken; 4'ü erkek, 4'ü de kız olmak üzere 8 adedi Rumlara aitti. 1908'de muallimliklerini İsmail Hakkı ve Yusuf Efendi'nin yaptığı erkeklerin gittiği ibtidai mektebin talebe sayısı 65, muallimesi Necmiye Hanım olan kız ibtidai mektebinin talebe sayısı ise 25 kişiydi⁵.

Nahiyede ayrıca eğitim işlerini yürütmek üzere bir "Maarif Komisyonu" da teşkil edilmiştir. 1887 yılından itibaren salnamelerde rastladığımız komisyon bir başkan ve sayıları çeşitli zamanlarda değişen üyelerden oluşmaktadır. 1887 yılında komisyon başkanlığını Rüşdü Bey yaparken, Mehmed Ağa, Mustafa Ağa, Mehmed Ağa, Ali Ağa, Ahmet Efendi ve Saadeddin Efendi azalıklarda bulunmaktaydılar⁶. 1908 yılında, komisyon başkanlığını Mehmet Rafet Bey yürütmekteydi. Azalıklarda Belediye Reisi İsmail Hakkı Efendi, Hacı Hüsnü Efendi, Hüseyin Beşiragi Efendi, Giritli Haydar Efendi ve Katib İdris Nuri Efendi bulunmaktaydı⁷.

Osmanlı döneminde Bornova'daki eğitim hayatıyla ilgili bilgilerimiz yeterli olmamakla birlikte özellikle Türklere ait eğitim kurumları hakkında XX. yüzyıla ait bilgiler daha önceleri de bu okulların tedrisatlarına devam ettiğini göstermektedir.

⁴ Aydın Vilayeti Salnamesi, Cilt: 2, sene-i mali 1307, s. 426.

⁵ *Salname-i Vilayet-i Aydın, 1326*, s. 250-251.

⁶ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, 1303 mali senesi (1887), s.106. 1304 ve 1305 yıllarına ait salnamelerde de "Maarif Komisyonu" adı altında aynı isimler geçmektedir.

⁷ *Salname-i Vilayet-i Aydın, 1326*, s.250.

Örnek olarak, 1903 yılında Bornova'ya Girit'ten muhacir olarak gelenlerin çocuklarına yeni bir mektep yapılncaya kadar Bornova'da Yeni Cami Mahallesi'nde vakıf malı olan boş bir mektepte eğitim yapılmaktaydı. Burada açılacak yeni mektebe bir muallim getirilecek, kürsü, rahle ve makam tahtası gibi ihtiyaçlar karşılanacaktı. Giritli Türkler tarafından açılan bu mektep harap bir haldeydi. Maarif Komisyonu bir toplantı yaparak, bu mektepteki muallim ve talebelerin Cami-i Kebir mahallesindeki mektebe nakledilmesine karar verdi. İki mektep birleştirilerek bir oda ve bir taamhane ilave edilerek genişletildi ⁸.

1905'e gelindiğinde ise kaynaklara göre Bornova'da Türklere ait 70 öğrencisi bulunan sadece bir adet ibtidai mektep bulunmaktaydı. Bununla birlikte 1918 yılında Bornova'nın Türbe Sokağı'ndaki kiralık binada bir inâs mektebi açılması kararına varıldığı da görülmektedir ⁹. Diğer bir esere göre Bornova'da kız okulunun açılışı tarihi 1906 yılıdır. İlk defa Bulgar Evi olarak bilinen bina kiralanarak iki sınıflı kız okulu olarak 1906 tarihinde "Feyzi Yunus" adı altında açılmıştır. Ertesi yıl mevcut sınıflara üç sınıf daha eklenerek Emine, Mürrüvet Hanımlar'la iki yıl söz konusu binada eğitim-öğretim sürdürülmüştür. 1908'de Bulgar Evi'ni terk eden okul Büyük Camii avlusundaki cami odasına taşınarak Fahriye, Şaziye ve Kadriye öğretmenlerle eğitim ve öğretime devam etmiştir. 1911'de cami odasından ayrılmış beş sınıflı olarak Fransız Kız Okulu'nda mütareke yapılncaya kadar eğitim ve öğretimini Makbule, Şadiye, Melihe, Kadriye öğretmenlerle sürdürmüştür. Mütarekeden sonra Rıza Bey Hanı üzerindeki Rıza Bey'in evine nakledilen okul, işgal yıllarında Hafize, Atiye, Melek, Saadet ve Kadriye öğretmenlerle çalışmalarına devam etmiştir¹⁰.

1921 yılında yayınlanan bir esere göre o yıllarda Bornova'da bulunan bu kız okulunda 82 öğrenci öğrenim görmekteydi¹¹.

⁸ Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, (E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), İzmir 1996, s. 121.

⁹ Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, *İzmir 1905* (yay.haz.Erkan Serçe), İzmir 2000, s. 128.

¹⁰ Bornova Kaymakamlığı, *Bornova'da Eğitim*, İzmir 1998, s.23.

¹¹ Uluslararası Amerikan Koleji, *İzmir'deki bazı Sosyal Koşullar Hakkında Araştırma* (çev. Aykan Candemir) İzmir2000, s.129.

Cumhuriyetten sonra Kars Halil Atilla okulunun temelini oluşturan mektebin kuruluş tarihi de 1881'e kadar götürülmektedir. Eski pazar yerindeki medrese olarak adlandırılan binada açılan okulda, İsmail Hakkı adında bir öğretmen tarafından (kız-erkek) 50 kadar öğrenci öğrenim görüyordu. Burada iki yıl kaldıktan sonra 1883 yılında Büyük Cami içinde, o zamanki Nahiye Müdürü Nuri Bey 'in yardımı ile bir sene içinde tahmini 200 altın liraya ilkokul binası yapıldı. Medresedeki okul buraya geçti. Öğretmen İsmail Hakkı idaresinde 50-60 öğrencinin eğitim gördüğü bu binada 1908'e kadar eğitime devam edildi. 1908 yılında çoğalan mevcut nedeniyle kız ve erkek öğrenciler ayrılması sonucu, erkekler cami karşısındaki eski hükümet binasına geçtiklerinde, okulun adı "Yadigar Millet Zükur" olarak değiştirilmişti. Bornova Rumlarının esnaftan topladıkları para ile yerini bir Ermeni'den satın aldıkları arsa üzerine 1909 yılında temeli atılan bu bina ancak 1912 yılında tamamlandı. 1916 yılına kadar da Rum okulu olarak kullanıldı. 1916 yılında eski Fransız okuluna geçildi. Birinci Dünya Savaşı sonlarında binayı Fransızlar işgal ettiği için 1919'da tekrar eski hükümet binasına geçildi. Üç sene burada kalan 120 mevcutlu okulda 7 öğretmen görev yapmaktaydı¹².

Bornova'da okulları bulunan diğer bir grup ise Rumlardı. 1902 yılında Bornova'da üç Rum okulu mevcuttu. 3 öğretmenin görev yaptığı ilkokulda 230 öğrenci bulunmaktayken, 2 öğretmenin görevli bulunduğu Rüşdiyede ise 20 öğrenci kayıtlıydı. Kız öğrencilere mahsus olmak üzere hem ilkokul hem de rüşdiye görevi ifa eden okulda ise 4 kadın öğretmenin nezaretinde 205 öğrenci¹³, 1921 yılında Bornova'daki Rum okulunda toplam 376 öğrenci eğitim görmekteydi¹⁴.

Ancak bu okullar sadece eğitim vermiyorlar aynı zamanda Batı Anadolu'nun Yunanistan'a bağlanması için gizli faaliyetlerde de bulunuyorlardı. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam eden Rum mekteplerinin Yunan okulu şekline getirilmesi düşüncesi, daha sonra da devam etti. Bunun en bariz misali Bornova'da yaşandı. Erkek Mektebi önceden Bornova'daki Rum kilisesinin avlusunda faaliyet gösteriyordu. Bina küçük geldiği için yeni bir bina kiralandı. Fakat bu bina harap

¹² Bornova Kaymakamlığı, *Bornova'da Eğitim*, s. 21.

¹³ Aydın Vilayeti Salnamesi 1319, s.95.

¹⁴ Uluslararası Amerikan Koleji, a.g.e, s.138.

olduğundan yıkılmasına ve yeni mektep binasının inşasına karar verildi. 1906 yılında temeli atılan bu bina, 1908 yılının sonuna doğru tamamlandı. Mektep açılmadan bir ay önce ana kapısının üzerine "Yunan Erkek Mektebi" yazısı asıldı. Bu ibare Türklerle Rumlar arasında anlaşmazlığa sebep oldu. Vali meseleyi Vilayet İdare Meclisi'ne getirdi. Bu konu meclisin üç toplantısını meşgul etti. Sonuçta levha "Bornova Ortodoks Cemaatinin Erkek Mektebi" olarak değiştirildi. Bu levha Yunanlıların İzmir'i işgal etmesinden üç ay sonra, 1919 yılı Ağustosunda indirilerek üzerine altın hartlerle "Bornova Yunan Erkek Mektebi" yazısı asıldı. Yunan işgalinden sonra bu levha indirildi¹⁵.

Bornova'daki Rum okulların bu bölücü faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin de ilgisini çekmiş ve çeşitli tedbirler alınmasına çalışılmıştı. Aydın Vilayeti Tahrirat Kalemi tarafından İstanbul'a gönderilen 23 Mart 1326 (5 Nisan 1910) tarihli bir belgeye göre; resmi ve gayr-ı resmi, müslim ve gayr-ı müslim Osmanlı okullarında yabancı müdür, öğretmen ve memur istihdamının yasaklanmasına rağmen Bornova'da buna uyulmadığı belirtiliyordu. Belgede, Bornova nahiyesi dahilinde bulunan Rum okullarında onsekiz Yunanlı öğretmen tespit edildiği bunların Osmanlı Devleti'ndeki Rum okullarına öğretmen kisvesiyle girip kötü amaçlarla faaliyet gösterdiklerinden, haklarında tedbir alınması gereği bildirilmekteydi. Oysa bu okullarda görev yapan müdür, öğretmen ve müstahdemlerin tabiyetlerini gösterir listenin Rum metropolitliğinden istenmesine rağmen bir cevap alınamadığı, buna karşılık Osmanlı tabiyetine mensup öğretmenlerin çalışmasını sağlamak için gerekirse zora başvurulacağı da eklenmekteydi¹⁶.

b. 1922'den Sonra Bornova'daki İlk öğretim Kurumları

İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılmasını müteakiben Rum okulları kapanmış Türklere ait olmak üzere 1922 yılında biri kız diğeri erkek öğrencilere hizmet vermek üzere iki okulda eğitime başlanmıştı. Rumlardan kalma bir binada 6 dershaneye sahip Kars Numune Erkek Mektebi'nin müdürlüğünü 38 yaşındaki Hasan Tahsin Efendi yapmaktaydı ve o dönemdeki maaşı aylık 1500 kuruştı. Kars okulunun Darü'l-Muallimin mezunu diğer öğretmenleri ise Osman Hilmi Bey, Mahmut Kazım Efendi, Abdi Efendi, Suphi Efendi ve Ekrem Efendi'ydi. Ayrıca Hasan Efendi isminde bir de

¹⁵ Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.230.

¹⁶ BOA, Dahiliye Nezareti Muharebat-ı Umumiye İdaresi Kalemi,(DH-MUI), 1328 Ş 8, 25.

musiki hocası bulunmaktaydı. Kız öğrencilere eğitim vermeyi amaçlayan diğer okul ise yine 1922 yılında Bornova Dokuz Eylül Kız Numune mektebi adıyla açılmıştı. Okulun Müdürlüğünü Atıyye hanım yapmaktaydı. Hidayet, Sara, Sadiye ve Nafiye hanımlar da okulun diğer öğretim kadrosunu oluşturmaktaydılar. Aidiyeti hükümete geçmiş “emval-i metrukede” açılan okulun derslane adedi ise 6 idi¹⁷.

1912 doğumlu Süleyman Bodur eğitimine Cumhuriyet’in ilanından önce ibtidai mektebinde başlayanlardandı. İlkokulun üç yıl olduğu o yıllarda dersler de tabii olarak Arap harfleriyle verilmekte olduğundan çocuklar oldukça zorlanmaktaydı. Semerci Hüseyin ismindeki hocaları da derslerinde başarısız olan çocukların avuçlarına çomakla vurma adetini ise devam ettirmekteydi¹⁸. Cafer Arıcan da 1918-1919 yıllarında Bornova’da okul çantası olarak bez torba ve ayaklarında nalınlar olduğu halde gittikleri eski bir Türk hanından çevrilme okulun, sonradan Kars okulu adını aldığını aktarmaktadır. O dönemdeki öğretmenleri ise Tahsin Bey, Mahmut Bey ve Kur’an-ı Kerim dersleri veren Osman Efendi’dir¹⁹. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte yaşanan en köklü değişimlerden birisi olan Harf İnkılâbı’nın yapıldığı sırada 3. sınıfta olan Muzaffer Çatıkkaş, bu yeniliğin tüm Türkiye’de olduğu gibi Bornova’da çok kısa bir zamanda kabullenildiğini belirtmektedir. Artık okullarda diğer derslerin yanısıra voleybol ve futbol oynanan jimnastik dersleri de verilmektedir²⁰.

¹⁷ *İzmir Vilayeti 1339 İstatistik Yıllığı*, “1338-39 Sene-i Resmîyesine Mahsus Maarif İstatistiği”, İzmir 1339, s.54-55.

¹⁸ Süleyman Bodur. *Özel görüşme*, 20.05.2001.

¹⁹ Cafer Arıcan. *Özel görüşme*, 03.06.2001.

²⁰ Muzaffer Yaver Çatıkkaş. *Özel görüşme*, 05.07.2001.

Yıllar ilerledikçe Bornova'daki eğitim kalitesinin de arttığı gözlenmektedir. 1955 yılında Kars okulundan mezun olan Hasan Arıcan, kız-erkek karışık oturan 30-40 kişilik sınıflarda tam gün eğitim verildiğini belirtmektedir. Öğretmenler çocukları ezbercilikten çok araştırmaya ve düşünmeye sevk ediyorlardı. Örnek olarak kooperatifçiliği öğrenmek maksadıyla okulun kantini sınıf tarafından işletilir. Bunun yanında okullarda izci teşkilatları kurulmuş, gezi ve piknikler düzenleniyordu. Ayrıca mandolin kursları verilmekte, zaman zaman toplu olarak sinemaya bile gidiliyordu²¹.

Gerçekten de Cumhuriyetin ilk yılları her alanda olduğu gibi eğitim sahasında da büyük atılımlara sahne olmuştur. Bornova'nın da ileriki yıllarda bir eğitim merkezi olmasının temelleri bu yıllarda atılmıştır. Daha 1925 yılında Bornova'nın okulları düzenleriyle dikkatleri çekmektedir. Kapısında gökyüzüne dönük ismi gibi bir hilalin bulunduğu Hilal Mektebi'nde Başmuallim Osman Bey eğitim verilen sınıfların yanısıra okulun bahçesini tanzim etmiş ayrıca bir müze ve yemekhane oluşturmuştur²². Dönemin İzmir Valisi Kazım Paşa'da her fırsatta Bornova'ya gelerek okulları tetkik ediyordu. 1934 yılında önce 9 Eylül Okulu'na gelen Kazım Paşa burada dönemin görüşlerini de yansıtan "Eti ve Köycülük Cephelerini" incelemiş, daha sonra geçtiği Kars okulunda da el işleri sergisini inceleyerek okulda asılı bulunan resmini de imzalamıştır. Son olarak Hilal Okulu'nu da ziyaret eden Vali, Bornova'da gördüklerinden memnun olarak ayrılmıştır²³.

c.Bornova'da 1980 Yılına Kadar Açılan İlk Ve Orta Öğrenim Kurumlarının Kısa Tarihleri

Kars Halil Atıla İlköğretim Okulu

İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşunu takiben 1922 yılının sonlarında Nahiye Müdürü Mehmet Ali Bey tarafından binanın açılış töreni yapılarak anahtarı o zamanki Başöğretmen Tahsin Bey'e teslim edilmiş, eski hükümet binasındaki okul buraya nakledilmiştir. Kars'ın kurtuluş gününe rastladığı için adına Kars Okulu denmiştir. Okul bu binaya geçtikten sonra ilk yıl hiç mezun vermemiş ve dört yıl yalnız erkek okulu olarak kalmıştır. 1926 yılından itibaren karma eğitime geçen okul, şimdiki binasına

²¹ Hasan Arıcan, *özel görüşme*, 20.06.2001.

²² Anadolu, 27 Şubat 1341

²³ Yeni Asır, 11 Haziran 1934

1972-73 eğitim-öğretim yılı içinde geçmiştir. 1993-1994 eğitim-öğretim yılı-başında işadamlarından Halil Atila tarafından 11 derslik ve idari bölümleriyle birlikte 5 oda kazandırılarak, eğitim ve öğretimin hizmetine sunulmuştur. Yapılan ek bina ile birlikte okulun ismi de değiştirilerek; “Kars-Halil Atila İlköğretim Okulu” adını almıştır²⁴.

Bornova Dokuz Eylül İlköğretim Okulu

Hazineye ait bir ev iken 9 Eylül 1922’de İzmir’in düşman işgalinden kurtuluşuna ithafen aynı yıl, Dokuz Eylül İlkokulu adı ile hizmete girmiş olan bina 17.01.1963 günü bir hademenin dalgınlığı sebebiyle tamamen yanmış, öğrenciler bir süre Hilal İlkokulunun dersliklerinde eğitimlerine devam etmişlerdir²⁵. Yanan binanın yerine yeniden inşa edilen okul, Çimentaş T.A.Ş. tarafından 16.09.1963 günü 7 derslik, 1 idare odası, 1 öğretmenler odası, 2 araç odası olarak yeniden öğretime açılmıştır. 1927 yılında okulda 153 öğrenci ve 4 öğretmen bulunmaktayken aynı yılın mezun sayısı 20 öğrenciydi. 1998 yılında ise, 413 kız 389 erkek olmak üzere toplam öğrenci sayısı 802’ye ulaşmıştır²⁶.

Hilal Necmiye-Hüsnü Ataberk İlköğretim Okulu

1922 yılında Hilal İlkokulu, Zincirlikuyu Sokağı’nda 5 no’lu evde, 2 sınıfıyla 9 Eylül İlkokulu Müdürlüğü’ne bağlı olarak açılmıştır. 1949 yılında müstakil ve 5 sınıflı olan okul, halen Bornova Halk Eğitimi Merkezi’nin kullandığı binada eğitim ve öğretimini sürdürmeye başlamıştır. Ancak, binanın dar ve eski oluşu nedeniyle yeni bir bina arama ve yapma çalışmaları da devam etmiştir. 27. 12. 1962 tarihinde okulun bahçesine baraka tipi 7 derslikli bir bina yapılarak, terk ettiği bina da 1963 tarihinden itibaren Bornova Halk Eğitim Merkezi olarak hizmete vermeye başlamıştır. 25.6.1984 tarihinde okul yeni binasına taşınmış, 1993 yılında da bina hizmete girmiştir. 1993-1994 öğretim yılında İlköğretim okulu olarak 5 yıldan 8 yıla çıkarılan okulun adı Hilal Necmiye Hüsnü Ataberk İlköğretim Okulu olarak değiştirilmiştir.²⁷

²⁴Bornova’da Eğitim, s. 21.

²⁵ Yeni Asır, 18 Ocak 1963.

²⁶ Bornova’da Eğitim., s.23.

²⁷ a.g.e., s.25.

Yavuz Selim İlköğretim Okulu

Okul 1955-1956 eğitim öğretim yılında açılmıştır. Açıldığı yıldaki öğretmen sayısı 1 müdür ve 5 öğretmenden ibaretti. Aynı yılda öğrenci sayısı ise; 120'si kız, 146'sı erkek olmak üzere toplam 26 idi. Bu sayı 1997-1998 öğretim yılına katlanarak gelmiş ve öğretmen sayısı 29'a ulaşırken, öğrenci sayısı 900 olmuştur²⁸.

Şehitler İlköğretim Okulu

Okulun resmi açılış tarihi 1962'dir. Okulun öğretime açıldığı yıl öğrenci sayısı 264 erkek, 210 kız, toplam: 474 idi. Aynı dönemdeki öğretmen sayısı ise 14'tür. 1997-1998 öğretim yılında okuldaki öğrenci sayısı 755 erkek, 706 kız olmak üzere toplam 1461 öğrencidir. Okuldaki kadrolu öğretmen sayısı ise 59'dur²⁹.

Yıldırım Beyazıt İlköğretim Okulu

1962 yılında eğitim ve öğretimine "Devrim İlkokulu" adıyla başladı. Daha sonra 1986 yılında okulun adı önce Yıldırım Beyazıt İlkokulu ve son olarak da 1992 yılında Yıldırım Beyazıt İlköğretim Okulu oldu. Okulun açıldığı yıldaki öğrenci sayısı kızlarda 81, erkeklerde 153 olmak üzere toplam 234 idi. Yine okulun açıldığı yıldaki öğretmen sayısı ise 1'i idareci olmak üzere 6 kişiydi³⁰.

Bornova Osmangazi İlköğretim Okulu

1963 yılında açılan okulun öğretime başladığı yılki öğrenci sayısı bilinmemektedir. 1997-1998 öğretim yılı 1. kademe toplam öğrenci sayısı kız- 459, erkek- 516, toplam 975 öğrenci; 2.kademe; kız: 215, erkek: 300, toplam 515 öğrenci olmak üzere, toplam 1490 öğrencidir. 1997-1998 öğretim yılındaki öğretmen sayısı ise 43'tür³¹.

Bornova Ali Suavi İlköğretim Okulu

Okul, 1963-1964 öğretim yılında "Fidanlık İlkokulu" adı ile açılmış, daha sonra adı Ali Suavi İlkokulu olarak değiştirilmiş, 1993-1994 öğretim yılında Ali Suavi İlköğretim Okulu adını almıştır. Açıldığı yıldaki öğretmen sayısı bilinmeyen okulda, 94 erkek 90 kız olmak üzere 184 öğrenci öğrenim görmüştür. 1997-1998 öğretim yılında

²⁸ a.g.e.,s.42.

²⁹ a.g.e.,s. 45.

³⁰ a.g.e.,s. 46.

³¹ a.g.e.,s. 48.

ise 610 kız, 665 erkek olmak üzere 1275 öğrenci öğrenim görmüştür. Toplam 48 öğretmeni mevcuttur³².

Bornova Okutan İlköğretim Okulu

Okul 1965-1966 öğretim yılında açılmıştır. Okulun açılışındaki öğrenci sayısı; kız 254, erkek 292 olmak üzere toplam 546'dır. Yine öğretime başladığı yıldaki öğretmen sayısı ise 102'dir³³.

Halide Edip Adıvar İlköğretim Okulu

Okul, Bornova Mansuroğlu Mahallesi'nde kiralık bir evde 01.10.1966 tarihinde 5 öğretmen, 1 müdür vekili ile açılmıştır. "Manavkuyu İlkokulu" adıyla açılan okulun öğrenci kıyafeti siyah önlük idi. İlk müdürü Ali Kutlu beydir. 1966-1967 öğretim yılında 9 erkek 6 kız olmak üzere 15 öğrenci mezun olmuştur. Şimdiki okul binası 1967-1968 öğretim yılında inşa edilmiş ve 1968 yılı ocak ayında faaliyete geçmiştir. Manavkuyu ilkokulu adı altında iki-okul görünmesi nedeni ile okul müdürlüğünün 10.04.1968 tarih ve 700154 sayılı isteği ile yapılan teklif sonunda İl Daimi Komisyonu'nun 14.11.1968 tarih ve 1931 sayılı kararı ile okulun ismi "Halide Edip Adıvar İlkokulu" olarak değiştirilmiştir³⁴.

Ömer Seyfettin İlköğretim Okulu

Okul, 1966-1967 öğretim yılında kız-erkek toplam 317 öğrenci ve 7 öğretmen ile 1 katlı, 5 derslikli binasında Ergene İlkokulu adı altında eğitim öğretime başlamıştır. 1997-1998 eğitim öğretim yılında okulda 198 kız, 226 erkek öğrenci olmak üzere toplam 424 öğrenci ve 22 öğretmen ile eğitim öğretim yapılmaktadır³⁵.

Reşat Nuri Güntekin İlköğretim Okulu

Bornova-Reşat Nuri Güntekin İlköğretim Okulu 1967 -1968 öğretim yılında Devlet tarafından yaptırılan 16 derslikli ilkokul olarak eğitim öğretime başlamıştır. Mevcut bina ihtiyacı karşılamadığı için 1983 yılında 9 derslikli yeni bina yapılarak eğitim öğretime sokulmuştur. 1992-1993 öğretim yılında okul ilköğretime dönüştürülmüştür. Bünyesinde 1 özel alt sınıf 4 ana sınıfı, 26 1.kademe sınıfı, 14 2.

³² a.g.e., s. 49

³³ a.g.e., s. 53.

³⁴ a.g.e., s. 54.

³⁵ a.g.e., s. 55.

kademe sınıfı olmak üzere 45 sınıflı bir ilköğretim okulu olarak faaliyetini sürdürmektedir. Açıldığı yıl toplam 486 öğrencisi bulunan okulun öğretmen mevcudu ise 1 müdür, 1 müdür yardımcısı, 10 bayan, 4 erkek olmak üzere 2 idareci 14 öğretmendir³⁶.

General İzzettin Çalışlar İlköğretim Okulu

General İzzettin Çalışlar İlköğretim Okulu 1968 yılında inşa edilerek aynı yılın ikinci yarısında eğitim ve öğretime ilkokul olarak başlamıştır. Okul adını birçok başarıya imzasını atan ordumuzun yetiştirdiği ender kişilerden, Atatürk'ün silah arkadaşı olan General İzzettin Çalışlar'dan alır³⁷.

Mediha Mahmutbey İlköğretim Okulu

Mediha Mahmutbey adına yakınları, 1967 yılında okul yapılması için İzmir Valiliğine 450.000 TL. bağışta bulunmuşlardır. İzmir Valiliğince bu paranın 120.000 TL'si ile Süleyman Akbıyık adlı şahıstan 6000 m² arsa alınarak iki katlı, beş derslikli okul yapımı gerçekleştirilmiştir. Okul inşaatı 1969 yılında tamamlanarak çevre okullardan naklen alınan 280 öğrenci ile 14 Şubat 1970 tarihinde eğitim öğretime başlamıştır. Çevreye olan göçler nedeni ile öğrenci artışı olmuş, mevcut bina yetersiz kalınca 1974 yılında yedi derslikli iki katlı bir bina yapılarak 1993 tarihine kadar Mediha Mahmutbey İlkokulu olarak öğretime devam etmiştir. Okul çevresinden 1969-1970 öğretim yılı için çevre ilkokullarından naklen öğrenci almış olup, aynı yıl 48 öğrenci mezun etmiştir³⁸.

Bornova Malazgirt İlköğretim Okulu

Okul, 1971-1972 eğitim öğretim yılında öğretime başlamıştır. Bu öğretim yılında okula 27 erkek, 12 kız öğrenci olmak üzere toplam 39 öğrencinin kaydı yapılmıştır. Okulun ilk Müdürü Ali Rıza Kılçar'dır. 1971-1972 eğitim öğretim yılında 9 öğretmen ile eğitim öğretim çalışmalarına başlanmıştır. 1994-1995 öğretim yılından itibaren okul Müfredat Laboratuar Okulu projesi kapsamına alınmıştır. 1997 -1998 öğretim yılında 30 öğrenciyle ilköğretim uygulamasına geçilmiştir³⁹.

³⁶ a.g.e., s. 56.

³⁷ a.g.e., s. 57.

³⁸ a.g.e., s. 61.

³⁹ a.g.e., s.64.

Aşık Veysel Görme Engelliler İlköğretim Okulu

Okul 28.08.1972 yılında açılmıştır. Eğitim-öğretime başladığı yıl öğrenci mevcudu 11 erkek, 12 kız olmak üzere 23 kişiydi ve öğretmen sayısı da 10'du⁴⁰. Okulda 7-18 yaş arasında görme özürllülere ilk ve orta eğitim düzeyinde eğitim ve öğretim hizmeti verilmektedir. Bunun yanında öğrencilerin iş ve sanat sahibi olabilmeleri amacıyla atölye çalışmaları da yapılmaktadır. 1984 yılında okulda 3 yönetici, 16 öğretmen, 7 memur ve 19 hizmetli görev yapmaktaydı. Aynı yıl toplam öğrenci sayısı ise 143 kişiydi⁴¹.

Bornova İlköğretim Okulu

1976-1977 Öğretim Yılı'nda bugünkü Suphi Koyuncuoğlu Lisesi bünyesinde bağımsız bir ortaokul olarak eğitim öğretim çalışmalarına başlamıştır. Bir aylık çalışma döneminden sonra Atatürk Mahallesi'nde bulunan Zehra Hocahanım İlkokulu ile aynı binada 1980-1981 öğretim yılına kadar çalışmalarını sürdürmüştür. 1980-1981 öğretim yılında Özel İdare tarafından aynı bahçe içinde yaptırılan üç derslikli binada çalışmalarına 08 Ağustos 1984 tarihine dek devam etmiştir. Aynı tarihte yine Atatürk Mahallesi'nde ilkokul olarak yaptırılan bugünkü Mevlana İlköğretim Okulu adıyla faaliyete geçmiş, ancak Milli Eğitim Bakanlığı'nın emriyle ikili öğretim yapan okullarda bu uygulamanın yapılamayacağı yolundaki karar üzerine aynı binada bağımsız ortaokul olarak çalışmalarını 1986-1987 öğretim yılına kadar sürdürmüştür. Okul, 21 Eylül 1986 tarihinde bugünkü kendi binasına taşınmış ve 1986-1987 öğretim yılı kendi binasında eğitime başlamıştır. Okul binasının resmi açılış töreni o sırada Büyük Millet Meclisi Başkanı Kaya Erdem'in katılımı ile 14 Kasım 1986 tarihinde yapılmıştır. Futbol takımı İzmir genelinde sürekli ilk üç sıranın içinde olmasının yanı sıra 1996-1997 öğretim yılında Türkiye Birinciliğini kazanmıştır⁴².

Zehra Hocahanım İlköğretim Okulu

Okul, 1976-1977 öğretim yılında Hakkı Abdullah Meçik tarafından ablası Zehra Hocahanım adına yaptırılmıştır. Ekim 1977 yılında açılışı yapılan okul binası iki katlı olup, üst katında dört, alt katında üç dersane ve idari bölümlerden ibarettir. 1976-1977

⁴⁰ a.g.e., s. 65.

⁴¹ Bornova Kaymakamlığı, Brifing Raporu 1984, s. 15.

⁴² Bornova'da Eğitim., s. 66.

öğretim yılında eğitim-öğretime başlayan bu binada, aynı öğretim yılında Bornova Ortaokulu da bir süre tedrisatta bulunmuş ve okul binasının yanına İzmir İl Özel idaresince yaptırılan ek binaya taşınmıştır. Öğrenci mevcudunun giderek artması nedeniyle her iki bina ihtiyaca cevap veremediğinden Bornova Ortaokulunun 1985 Eylül ayında İnönü mahallesindeki Mevlana İlkokuluna taşınmasıyla ek bina okul hizmetine verilmiştir. 1997-1998 öğretim yılında toplam 22 öğretmen 1186 öğrenci bulunmaktadır⁴³.

Attaroğlu İlköğretim Okulu

18.09.1978 tarihinde eğitime açılan okulun aynı yılda 154 kız, 202 erkek olmak üzere toplam 356 öğrencisi mevcuttu. Yine bu yılda öğretmen sayısı da 9'dur⁴⁴.

⁴³ a.g.e., s. 67.

⁴⁴ a.g.e., s. 68.

2. Ortaöğretim

a. 1922'den Önce

Cumhuriyet'in ilanından önce Bornova'da ilk öğretim sonrası eğitim veren Rüşdiye ya da idadi türünde Türklere ait bir okul bulunmuyordu. Buna karşılık Rumlara ve diğer azınlıklara ait farklı okullar hizmet veriyordu.

Bornova'da 1902 yılında Rumlara ait Bornova'da üç okul bulunuyordu. İlkokulun dışında, 2 öğretmenin görevli bulunduğu Rüşdiyede 20 öğrenci kayıtlıydı. Kız öğrencilere mahsus olmak üzere hem ilkokul hem de rüşdiye görevi ifa eden okulda ise 4 kadın öğretmenin nezâretinde 205 öğrenci bulunmaktaydı⁴⁵.

Diğer bir yabancı okul ise sadece Bornova'dakilere değil tüm İzmir'deki İngiliz tebaasına hizmet vermek üzere, 1848 yılında kurulan Bornova İngiliz Koleji' (Bournabat English College) dir⁴⁶. Bir seyyahın ifadesine göre "İzmir'de doğup büyümeye başlayan İngiliz gençlerine ulusal bakış açısıyla eğitim verme gerekliliği ortaya çıkınca o güzelim bahçeleriyle ünlü Bornova'da faaliyete geçen Bornova İngiliz Koleji, İzmirli zengin ailelerin özel katkılarıyla kurulmuştu"⁴⁷.

Bornova Fransız Saint-Vicent Mektebi

Fransızlar tarafından kurulan ve yakın yıllara kadar gelen diğer bir ecnebi okulu da sonradan Fransız Kız Koleji'ne dönüşen Saint Vicent mektebidir. Önceden Bornova'da kolerallılara hastane hizmeti veren bina, 1848 yılında yatılı ve gündüz eğitim veren Saint-Vicent Mektebi haline getirilmiştir⁴⁸. Bornova Küçük Çarşıda bulunan binanın, Merkezi Fransa'da bulunan "Saint Vicent" kilisesi tarafından hizmete sokulduğu söylenmektedir. Okul, ilk kurulduğu yıllarda özellikle yetim çocuklara eğitim vererek, ancak kiliseyle olan bağı nedeniyle bu daha çok Hristiyanlık dininin propagandasına hizmet etmekteydi. Ancak, hükümet bu misyonerlik çalışmasını engellemek maksadıyla, çocukların okulda din eğitimi almasını ve okula bağlı şapele götürülmesini yasaklamıştı. Bundan başka okulda Fransızca öğrenmek maksadıyla Türk ve diğer tebalı çocuklar da bulunmaktaydı. Okulun başlıca gelir kaynağı ise İzmir'deki

⁴⁵ Aydın Vilayeti Salnamesi 1319, s.95.

⁴⁶ Rauf Beyru, *a.g.e.*, s. 311.

⁴⁷ Karl von Scherzer, *İzmir 1873*, (çev. İlhan Pınar), İzmir 2001, s.41.

⁴⁸ Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 46.

azınlıklardan sağlanan bağış ve yardımlardı. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte okulda Bakanlığın takdir ettiği Türkçe, Türk Tarihi gibi Türk kültürü dersleri de okutulmaya başlamıştı. Buna rağmen Fransız Kız Koleji'nin 1937 yılında Hristiyanlık propagandasına devam ettiği anlaşıncı okulun kapatılmasına karar verildi⁴⁹.

b. 1922'den sonra Bornova'da Ortaöğretim

Suphi Koyuncuoğlu Lisesi

Bornova'da ilk ortaokul olarak 1936 yılında Buca Ortaokulu'na bağlı olarak bugünkü yerinde açıldı. Binası Valipatri adında bir ecnebiye aittir. Sonradan Suphi Koyuncuoğlu tarafından satın alınmış, ortaokula kiraya verilmiştir. Daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na hibe edilmiştir.

Okulun ilk açılışında 40 öğrencisi vardı. Açılışından 3 yıl sonra 1939 yılında Buca Ortaokulu'ndan ayrılarak bağımsız bir okul haline geldi. 23 Nisan 1963 yılında ise Bornova Lise ve Ortaokul Yaptırma Demeği'nin teşebbüsüyle bugünkü yerinde olmak üzere okulun yeni binalarının temel atma töreni düzenlendi⁵⁰.

1966 yılında binanın yetersiz hale gelmesiyle bir bina daha (A blok) inşa edildi. Bundan sonra ortaokul ve lise olarak eğitime devam etti. Daha sonra Ege Üniversitesi'nden alınan arsa üzerinde ek bir bina daha yapıldı. 1991 yılında B bloğa 8 derslik daha ilave edilmiştir. 1993 yılından sonra A blok ve B blokta lise olarak eğitim yapılmaktadır. Okul, 1995-1996 eğitim ve öğretim yılından itibaren Müfredat Laboratuvar Okulu olmuştur. Bunların yanında dil ağırlıklı bölüm de açılmış, eğitime tam gün ve gündüzlü olarak devam edilmektedir. Okul, geçirdiği süre itibarıyla Bornova'nın en başarılı okullarından birisidir. İzmir 'de lise ve dengi okullar arasında yüksek öğretim kurumlarına yerleşen öğrenciler, sayısı itibarıyla her yıl ilk sıralarda yer almaktadır. Okul; yönetim odaları, öğretmen odaları, öğretmen çalışma odası, 3 bilgisayar odası, laboratuvar; ekipman odası ve ekipmanlar; resim ve müzik odaları, kütüphane, çok amaçlı salon, spor odası ve spor alanları ve tam gün eğitim, sınıf sayıları, araç ve gereç bakımından Bornova'nın en gelişmiş okullarından birisidir⁵¹.

⁴⁹ Cemal Saran, a.g.e, s. 87-88.

⁵⁰ Yeni Asır, 23 Nisan 1963.

⁵¹ *Bornova'da Eğitim*, s. 36-37.

Özel Ege Koleji – İzmir Koleji – Bornova Anadolu Lisesi

Bornova istasyonu ile Göktepe kavşağını birleştiren yolun üzerinde bulunan ve tapu kayıtlarında “Karasuluk” halk arasında da “Giraud’un Çiftliği” olarak anılan yerde bir kolejin kurulması için çalışmalar 1950 yılında başlamıştı. Çiftlik arazisini, sahibi Edmont Giraud, 19 hektar 3307 m² olan arazisini üzerinde bir sağlık ve bir eğitim kurumu yapılması şartıyla 26.03.1953 tarihinde “Özel Ege Koleji Anonim Şirketi”ne satmıştı. Kolejin kurucuları ise, Dr. Behçet Uz, Ahmet Buldanlıoğlu, Mehmet Buldanlıoğlu, Edmont Giraud, Nuri Sevil ve Ahmet Tatari’dir. 1951 yılında derslane, yatakhane ve konferans salonunun inşaatı tamamlandı. Kolej, 1953-1954 öğretim yılında 38 öğrenci mevcudu ile eğitime başlamış olmakla beraber bu sayı resmi kolej statüsüne alındığında 180’e ulaşmıştır⁵².

Ege kolejinin binası ve arazisi 1955’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İzmir Koleji’nin kurulması için satın alındı. Aslında ilk önceleri bu kolejin Buca’da açılması planlanmıştı ve orada yeni bir bina tesis edilinceye kadar geçici olarak Bornova’da eğitime başlanacaktı. Ancak Behçet Uz’un çabalarıyla Kolej Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilince bu karardan vazgeçildi.⁵³ İzmir Koleji 22.10.1955 günü öğretime başladı. Edmont Giraud’un Özel Ege Koleji’ne ve sonra da İzmir Koleji’ne intikal eden çiftlik yerleşim alanıyla birlikte 193.307 m²’lik bir yeri kaplamaktaydı. Bununla beraber 24.02.1973’te alınan resmi bir kararla kolej adı liseye çevrilmiş, 1976-1977 öğretim yılından itibaren ise “Bornova Anadolu Lisesi” adını almıştır.⁵⁴

Okulun ihtiyaçlarının karşılanması konusunda çalışmalar yapan Koruma ve Geliştirme Derneği 18.11.1973 yılından beri faaliyet göstermektedir. Bunun yanı sıra Bornova Anadolu Lisesi Vakfı, 1981-1982 ders yılı başında kurulmuştur ve düzenlediği sosyal faaliyetler yoluyla veli topluluğu arasındaki ilişkileri güçlendirme, mezunlar ile öğrenciler arasında bağlar kurma gayesi uğrunda çaba göstermektedir⁵⁵.

1997-1998 yılında ortaokulda 1183, lisede 1075 olmak üzere toplam 2258 öğrenci öğrenim görmektedir. Eğitim öğretim 6 ayrı binada sürdürülmektedir. Bunun yanında

⁵² İbrahim Emiroğlu, *Bornova Anadolu Lisesi*, İzmir 1995, s.5-8.

⁵³ İbrahim Emiroğlu, *a.g.e.*, s.30.

⁵⁴ İbrahim Emiroğlu, *a.g.e.*, s.36.

⁵⁵ İbrahim Emiroğlu, *a.g.e.*, s.116, 150.

yemekhane ve konferans salonu, resim atölyesi veli ve öğretmen dinlenme evleri mevcuttur. Okulda 135 öğretmen görev yapmaktadır. Öğretim faaliyetleri yanısıra okulda fen ve matematik alanında proje çalışmaları ve spor, folklor, tiyatro, yayın, çevrecilik, müzik gibi sosyal faaliyetler sürdürülmektedir⁵⁶.

Bornova Anadolu Meslek, Kız Teknik Ve Meslek Lisesi

Lise ilk olarak “Akşam Pratik Kız Sanat Okulu” adıyla 27 Aralık 1962’de açılmıştır. Okulun ilk binası olarak İş Bankası karşısındaki eski Yüksek Tahsil Talebe Yurdu belirlenmiştir⁵⁷. İkbâl Çoşkun Tunca’nın müdireliğini yaptığı okula, ilkokul mezunu veya okuma-yazma bilen 14 yaşından 45 yaşına kadar bayanlar kayıt yaptırabilecekti. Açıldığı yıllarda okulda; biçki-dikiş, çamaşır, nakış, moda çiçek, yemek ve ev idaresi konularında dersler verilmekteydi⁵⁸.

Açıldığı yıla ait öğrenci sayısı ise 50’si gece olmak üzere toplam 250 kız öğrenciydi. 1962 yılında okulun kadrolu öğretmeni olmadığından İzmir’deki diğer okullardan ücretli öğretmen temin edilmiş, eğitim kadrosu 1963 yılında 12 öğretmene ulaşmıştır. Daha sonra 1969 yılında o dönemde iki milyon liraya mâl olan yeni binasına, “Bornova Kız Enstitüsü” adıyla taşınmıştır⁵⁹.

Sıdika Rodop Lisesi

Bornova’nın nüfusunun hızla arttığı yıllarda yeni açılan okullar arasında bulunan Sıdika Rodop Lisesi de, devletin öğrencilere el uzatması ile, 1964 yılında Uzun Hasan İlkokulu’nun bahçesinde bir ortaokul olarak, öğrenci kabulüne başlamıştır. Günün el verdiği imkanlar dahilinde, okul ahşap bir binada “Vedide Baha Pars-Mersinli Şubesi” adıyla hizmet vermeye başlamıştır. Açıldığı ilk yıl 1964-1965 öğretim yılında 85 öğrenciye sahiptir. 1965 yılına kadar eğitim veren Ortaokul, 1965-1966 öğretim yılında, Bayraklı Ortaokuluna bağlanmış ve “Bayraklı Ortaokulu Mersinli Şubesi” adını almıştır. 1966 yılında ise Nuri Rodop Bey, Sıdika Rodop Lisesi’nin bugünkü arsasını, 150.000 TL karşılığında satın almış, Milli Eğitim Bakanlığı’na bağışlamıştır. 1967-1968 öğretim yılında, okul öğrencileri, “Yılın Annesi” adı altında bir seçim düzenlemiş ve

⁵⁶ A.g.e. s.40.

⁵⁷ *Bornova’da Eğitim*, s.47.

⁵⁸ Yeni Bornova, 21 Kasım 1962, 22 Kasım 1962, 27 Aralık 1962.

⁵⁹ Yeni Asır, 11 Şubat 1969.

kendisine çok şey borçlu oldukları Sıdika Rodop Hanımı, yılın annesi seçmişlerdir. 1977-1978 öğretim yılında ise yeni yapılan binada lise bölümü açılarak, okulun gelişimindeki ilk adım atılmıştır. 1992-1993 öğretim yılında, M.E.B'nin uygulamaya koyduğu, kredili sisteme geçilir. 1993-1994 öğretim yılında, okulun gelişmesinde, ikinci bir adım atılarak, ortaokul bölümü kapatılır, geriye Rodop Lisesi kalır. 1994-1995 öğretim yılında, ortaokul son mezunlarını verir. 1995-1996 öğretim yılında “kredili sistem” kaldırılarak, eski sisteme geri dönülür⁶⁰.

3. Mesleki ve Yüksek Okulları

a. 1922 Öncesi

Cumhuriyet'ten önce Türkler'e ait olarak kökeni çok eskilere dayanan Dar'ül-Kurra en önemli eğitim kurumu olarak göze çarpmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı eğitim ve öğretim sistemi içinde yer alan ihtisas medreselerinden biri de dâru'l-kurralardır. Buralarda Kur'an-ı Kerim'i değişik şekillerde okumayı öğrenen imamlar ve genellikle cami hizmetlileri yetiştirilmekteydi. Darü'l-kurralar, oralarda tedris edilen ilimlerle alâkası bakımından daha çok camiler içinde veya çevresinde tesis edilmişlerdir⁶¹. Bu şekilde Bornova Darü'l-kurrası da Bornova'nın merkezinde bulunan ve en büyük camisi olan Hüseyin İsa Bey Camisi'nin hemen arkasında kurulmuştur. Üzerindeki Arapça kitabeden 1577 yılında Ruşenoğlu Hacı Osman tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

⁶⁰ *Bornova'da Eğitim*, s. 51-52.

⁶¹ Cahit Baltacı, *XV.-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 23.

Burası her ne kadar Kur'an-ı Kerim eğitimi vermek üzere kurulmuşsa da daha sonra binaya yapılan eklerle diğer dinî ilimlerin de okutulduğu bir medrese haline geldiği anlaşılmaktadır. Zira Dar'ül- kurra çeşitli eserlere Kutupoğlu Medresesi olarak geçmiş, halk arasında da “medrese” adıyla bilinmektedir⁶².

1922 öncesi Bornova'da mesleki eğitim olarak azınlıkların açtığı bazı okulları da görmekteyiz. Bunların en eskisi özellikle levanten ailelerin çocuklarına eğitim vermeyi amaçlayan Özel Ticaret Okulu'dur. Fransızca yayınlanan Journal de Smyrne Gazetesi'nde çıkan bir ilana göre, 1831 yılında faaliyete geçtiği anlaşılan okulda öğrencilere; hızlı yazı, aritmetik, cebir, astronomi, coğrafya ve tarih gibi derslerin yanında kambiyo, para değişimi, ticaret yasa ve usulleri gibi ticari dersler de verilmekte, ayrıca okulda çeşitli spor ve sanat dallarında sosyal faaliyetlerin de geniş yer tuttuğu göze çarpmaktadır⁶³.

Bornova'da bilhassa levanten ailelere hizmet veren diğer bir okul da 1859 yılında açılan Bornova'daki İngiliz Turrel Ticaret Mektepleri'dir⁶⁴. Bu okul hakkında da fazla bir bilgiye sahip olunamamakla beraber, İngilizlerin Bornova'da önemli bir yere sahip olduğu gözönünde bulundurulduğunda, zaten İzmir'de bulunma nedenleri ticaret yapmak olan bu grubun açtığı Ticaret Mektebi'ne özel bir önem verdikleri anlaşılır.

b. 1922 Sonrasında

b.1. İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi / Bornova Ziraat Mektebi

Bornova'daki eğitim kurumları içersinde Ege Üniversitesi'nin kuruluşuna kadar kuşkusuz en önemli olanı Ziraat Mektebi'dir. Okul, İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi adıyla, 1922 yılında Bornova Tren İstasyonu karşısında Harvey adında bir İngilizden istimlak edilen binada ve 420 dönümlük bir arazi üzerinde kurulmuştur. Bornova'nın ikliminin ve topraklarının ziraata elverişliliği yanında ulaşımın da kolay sağlanıyor olması okulun burada kurulmasının başlıca nedenleri arasında görülebilir. Cumhuriyetin ilanından sonra diğer birçok sahada olduğu gibi Türkiye'de tarımın da geliştirilmesine

⁶² Dar'ül- kurra'nın, Kutupoğlu Medresesi ismini nereden aldığı tespit edilememişse de buranın sonradan yazılan çeşitli eserlerde bu adla anıldığı görülmektedir. Bkz. Mustafa Ağır, *a.g.e.*, 1993, s.24; Bornova Belediyesi, Bornova Rehberi 1994, s.13.

⁶³ Rauf Beyru, *a.g.e.*, s.310.

⁶⁴ Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.48.

ihtiyaç vardı. Bu amaçla Bornova'da kurulan Ziraat Mektebi "Türk çocuğunu Ziraat Mektebinde, hayatını bizzat emeğiyle kazanacak maddi ve manevi malumatla techiz etmek yetiştirmek gayesindedir". Ziraat Mektebi talebeleri Zirai bilgilerle donatacağı gibi, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne uygun şekilde Milliyetçi, Cumhuriyete sahip çıkacak gençler yetiştirecektir. Mektebin ilkesi, "Halka dost, köylüye yar, hükümete destek, işde cemiyete rehber olacak gençler" mezun etmektir⁶⁵.

Abidin (Ege) Bey'in ilk müdürü olduğu İzmir Mıntika Ziraat Mektebi kadrosunda, sekiz muallim, bir muhasebe memuru, bir dahiliye memuru ve bir muavin bulunmaktaydı. Grup muallimlerine yardım etmek için beş yardımcı görev yapmaktadır. Müdür, iki muallim ve muhasebe memurundan oluşan idare heyeti mektebin mübayaat, satış, inşaat, tesisat, iskan vb. işlerle meşgul olurdu⁶⁶.

İzmir Mıntika Ziraat Mektebi'nde verilecek eğitim ve öğretim fenni ve idari bakımdan bölümlere ayrılmıştır. Mektepte; 1. Bahçivancılık, 2. Sanayi-i Ziraiye, 3. Ziraat ve Alat-ı Ziraiye, 4. Nevasi, 5. Hayvanat-ı Ziraiye ve Nebatat, 6. Kimya ve Fizik, 7. Riyaziyat, 8. İktisad ve Muhasebe-i Ziraiye ve Lisan grupları vardır. Bu gruplar birer muallimin idaresi altındadır. Muallimler, uzmanlıklarına göre gruplarda görevlendirilmiştir. Bir grubun mualliminin görevi tedris ve idari olarak iki önemli safhalarında toplanır. Muallim ilkönce derslerde talebelere nazari olarak bilgi verir, daha sonra uygulama saatlerinde talebeyi bu bilgiler doğrultusunda çalıştırır. Her grubun ayrı bir bütçesi vardır. Muallim bu bütçeyle ziraiyatı, garsiyatı, ameliyatı ve teşebbüsleri düzenler ve uygulamaya koyar. Bütçeden tamamen muallim sorumludur. Talebeler çeşitli gruplarda günde üç saat çalışırlar. Ayrıca öğrencilerin daha iyi yetişmesi için mektep, tatbikat seyahatleri düzenlemektedir⁶⁷. Bunların yanında okulda çiftçileri teşvik etmek maksadıyla sergiler ve yarışmalar da düzenlenmektedir. Bu yarışmalarda sebze yetiştiriciliği ve hayvancılık gibi dallarda uygun görülenlere ödüller de dağıtılmaktadır⁶⁸.

⁶⁵ İzmir Mıntika Ziraat Mektebi, İzmir 1926, s. 11-13.

⁶⁶ Aynı eser, s. 52

⁶⁷ Aynı eser, s.38-44.

⁶⁸ Ahenk, 4 Temmuz 1339

Eğitim süresi üç yıl olan Ziraat Mektebi'nde bir senede üç sömestir mevcuttu. İlk dönem Ekim ayında başlar, şubat ayında biter. Şubat ayında ilk devrenin imtihanlarına girenler, onbeş günlük ara tatilden sonra mart ayında ikinci döneme başlar. Haziran ayı sonuna kadar devam eden ikinci dönemden sonra ikinci devre imtihanları yapılır. Bütün derslerin altı sömestre de verildiği Ziraat Mektebi'nde nazari dersler aşağıda ise şunlardır⁶⁹:

DEVRELER	NAZARİ DERSLER
Birinci Sömestir	Hesap, Hendese, Coğrafya-yı Umumi ve Tabii, Türkçe, Fransızca
İkinci Sömestir	Kimya, Fizik, Hesap, Türkçe, Fransızca, Nebatat, Hıfzı's-Sihha, Alât-ı Ziraiye
Üçüncü Sömestir	Fenn-i Eşcar, Kimya, Fizik, Türkçe, Fransızca, Nebatat, Tabakat, Umumi Ziraat, Umumi Mevâşi, İktisad-ı Milli ve Ziraiye, Alât-ı Ziraiye
Dördüncü Sömestir	Südcülük, Fenn-i İşcar, Müsaha, Fransızca, Nebatat, Hayvanat-ı Ziraiye, Umumi Ziraat, Umumi Mevâşi, İktisad-ı Milli ve Zirai
Beşinci Sömestir	Hususi Mevâşi, Bağcılık, Sebzecilik, Ziraat-ı Hususiye, Sanayi-i Ziraiye, Arıcılık, Tavukçuluk, Böcekçilik
Altıncı Sömestir	Hususi Mevâşi, Bağcılık, Sebzecilik, Ziraat-ı Hususiye, Sanayi-i Ziraiye, Arıcılık, Tavukçuluk, Böcekçilik

18 Haziran 1926 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, okulu ilk defa ziyaret etmiş ve aynı akşam bu ziyaret onuruna okulun bahçesinde bir "garden parti" düzenlenmişti⁷⁰. Gördüklerinden son derece hoşnut olarak Bornova'dan ayrılan Mustafa Kemal Paşa'nın bu ziyaretinin anısına okulun bahçesinde bir de anıt dikilmiştir.

1927-1928 ders yılı sonunda Ziraat Mektebi'nin İktisad Vekaleti'nden alınarak, ikinci bir emre kadar çiftlik olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Muallimlerin çoğu Avrupa'ya tahsil için gönderilmiş, okulda sadece iki muallim kalmıştır. Kuruluşundan 1928 yılına kadar 162 talebenin mezun olduğu okul 1930 yılına kadar kapalı kalmıştır. 1930 yılı Ekim ayında İzmir, İstanbul ve Adana'da "Ziraat Numune Mektebi"

⁶⁹ İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi, s. 38-42.

⁷⁰ Anadolu, 9 Haziran 1926.

açılacaktır. Bu mektepler için “Orta Ziraat Mektebi” ismi de kullanılmaktadır. Eskiye göre çok daha iyi eğitim ve öğretim verebilmek gayesiyle mekteb, ikinci açılışında ortaokul talebeleri kabul etmiştir. Okulun eğitim süresi üç yıldır. Ziraat Mektebi 1930-1931 ders yılında eğitim ve öğretime başladı⁷¹.

Ancak bina ve dershanelerin yeterli olmaması dolayısıyla temelini Vali Kazım Paşa'nın attığı yeni okul binasının yapımına 1931 yılında başlanmıştır⁷². İnşaat süresi maddi yetersizlikler dolayısıyla uzayan okul büyük coşkuyla kutlanan Cumhuriyet'in onuncu yılı törenleri arasında 1933 ekiminde tekrar faaliyete geçmiştir⁷³.

Ziraat Mektebi'nin yeni kadrosunu 1 müdür, 1 müdür muavini, 20 öğretmen ve stajyer, 1 muhasebeci, 1 sabit sermaye muhasebecisi, 1 ayniyat memuru, 1 ambar memuru ve 1 katipten oluşuyordu. Ayrıca okulda hademe, bahçıvan, aşçı gibi 24 kişilik bir işçi kadrosu daha vardır. Ziraat Mektebi'nde dersler teorik ve uygulamalı yapıldığından günün yansında ders okutuluyor, diğer yarısında da talebelere çeşitli ziraat şubelerinde uygulama yaptırılıyordu. Okulda bahçe kültürü, ziraat sanatları, işletmecilik, tarla ziraatı ve ziraat aletleri, zooteknik ve küçük evcil hayvanlar şubeleri bulunmaktadır. Tarla ziraatı ve ziraat aletleri, zooteknik ve küçük ehli hayvanlar şubeleri okul bütçesi ile idare edilirken diğerleri sabit sermaye ile yönetilmektedir. Öğrenciler, müfredata uygun olarak Botanik, Jeoloji, Fizik, Kimya, Matematik, Cebir, Geometri, Ölçme, Tarih, Coğrafya, Sosyoloji, Haşerat ve Mücadele, Sağlık Bilgisi, Askerlik ve Beden Terbiyesi derslerini görmektedirler⁷⁴.

Bornova Ziraat Mektebi varlığını Ege Üniversitesi'nin açıldığı 1955 yılına kadar sürdürmüş, bu süre içinde başta Bornovalılar olmak üzere bütün Batı Anadolu çiftçilerine hizmet vermiştir. Ege Üniversitesi'nin kuruluşunda açılan iki fakülteden birisi olan Ziraat Fakültesi, bu okulun bir anlamda devamı sayılabilir. Günümüzde Ziraat Okulu'nun binası halen Ege Üniversitesi'nde eğitim verilen bir yapı olarak varlığını korumaktadır.

⁷¹ Anadolu, 23 Temmuz 1933.

⁷² Anadolu, 18 Ağustos 1931

⁷³ Anadolu- 27 teşrin-i evvel 1933

⁷⁴ Sadiye Tutsak, *a.g.e*, s. 338.

b.2.Ege Üniversitesi

b.2.1. Ege Üniversitesi'nin Kuruluşu:

1955 yılında ilk etapta Tıp ve Ziraat Fakülteleri olarak açılması düşünülen Ege Üniversitesinin mevkii için İzmir'de çeşitli yerlerin adı geçmekteydi. Önce Bornova'nın tarihi geliyordu zira burada yeterli arazi ve bina mevcuttu. Bornova Ziraat Lisesi ile muhtelif mücadele ve deneme istasyonlarının emrinde bulunan sahalarla, Maarif Koleji için satın alınacak Ege Koleji arazisi uygundu. Bu arada Ziraat Fakültesi'nin ilk yılında Bornova Ziraat Lisesinde eğitime başlayabilirdi⁷⁵.

Bornova'da o yıllarda Nahiye Müdürlüğü görevinde bulunan Şevket Senar'da üniversitenin burada kurulmasını ısrarla savunuyordu. Belediye Başkanı Sebati Acun da bu konuda kendisine siyasi destek vermekteydi. Daha sonra ortaklaşa hazırlanan rapor Valiliğe sunulmuş, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in de burayı ziyareti sağlanmıştı. Üniversitenin belirlenen araziye kurulmasına karşı çıkanlar, sonradan Atatürk mahallesinin kurulacağı kuzeydeki yamaçların daha uygun olacağını ileri sürmekteydi. Ancak üniversitenin buraya kurulmasıyla "Karasuluk" adı verilen ve tarıma o kadar da elverişli olmayan arazi değerlendirilecek, Bornovalılar da uzun vadede bu işten kazançlı çıkacaktı. Sonuçta kararlaştırılan arazi sahiplerine bedelleri ödenmek kaydıyla istimlak edilmiştir⁷⁶.

Bunların yanında üniversitenin sağlayacağı imkanlardan kuşku duyanlarda yok değildi. Açılacak Ziraat Fakültesi, Bornova Ziraat Lisesi tesislerinden ve döner sermaye ile çalışan çeşitli zirai kuruluşlardan faydalanacaktı. Ancak bu kuruluşlar eğitim ve araştırmalarının yanında belki de daha fazla çiftçilere hizmet vermekteydiler. Nitekim İzmir ve bütün Batı Anadolu birer araştırma müessesesi olan bu istasyonlardan maddi ve manevi sahalarda büyük faydalar sağlamaktaydı. Bu sebepten Ziraat Fakültesine bağlanacak bu kuruluşların konumlarında gerçekleşecek değişikliklerin, onların verimlerini bozarak müstahsilin zarar görmesinden korkulmaktaydı⁷⁷.

Üniversitenin eğitime hazırlanmasıyla ilgili işlemler 1955 yılı boyunca devam etti. İzmir Valiliği tarafından Ege Üniversitesinin hazırlıkları için tahsis edilen 100 000

⁷⁵ Demokrat İzmir, 25 Temmuz 1955

⁷⁶ Şevket Senar, *Özel görüşme*, 12.10.2000.

⁷⁷ Demokrat İzmir, 25 Temmuz 1955

liraya ilave olarak Maarif Vekaleti de 100 000 lira ayırdığını açıklamıştı⁷⁸. Devam eden hazırlıkları düzenlemek üzere tayin edilen Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Profesörlerinden Namık Tayşi, Bornova'ya gelerek Ziraat Okulu'na ait menkul ve gayri menkulleri teslim almaya başlamıştı. Verilen gazete haberlerinde ilk yılında Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne burslu olarak 25'i kız 50'si erkek olmak üzere 75; Tıp fakültesine de burslu olarak 50 öğrenci alınacaktı. Bu burslar Ziraat ve Maarif Vekaletlerince karşılanmakla birlikte, yeterli yer bulunursa 25 öğrenci de kendi hesaplarına okumak üzere alınabilecekti. Her iki fakültede birinci sınıfta alacakları ortak dersler nedeniyle müşterek öğretim görecekti⁷⁹.

Ege Üniversitesinin kuruluşunu öngören 6595 sayılı kanun 20 Mayıs 1955 tarihinde yayınlandı. Bunun ardından da üniversitenin resmi açılışı, 9 Mart 1956'da yapıldı. Resmi açılış töreni saat 11:30'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes'in katılımlarıyla yapıldı. Maarif Vekili Ahmet Özel, Milli Müdafaa Vekili Şemsi Ergin, İzmir, Aydın, Manisa, Muğla ve Denizli valileri ile çeşitli illerin milletvekilleri töreni izleyenler arasındaydı. Bunların yanında Ankara ve İstanbul Üniversitelerinin temsilcileriyle NATO ve İkinci Yurdiçi Bölge Kumandanlığı Erkanı, sivil ve askeri okul öğrencileri ve mülki erkanın da hazır bulunduğu tören istiklal marşı okunarak başlamıştı⁸⁰. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi doçentlerinden Bedii Şehsuvaroğlu açılış münasebetiyle "Ege'nin İlmi Tarihi" konulu ilk dersinin ardından, Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'e derneklerinin "Şeref Üyesi" payesini takdim ettiler. Daha sonra konuklara üniversite binası ve tesisleri gezdirilmiş ve saat 13:00'de açılış sona ermişti⁸¹.

Açıldığı yıl Ege Üniversitesi'ne bağlı Tıp ve Ziraat Fakülteleri vardı. Tıp Fakültesine 100, Ziraat Fakültesine ise 97 öğrenci alınmıştı. Aynı öğretim yılında, Tıp Fakültesine bağlı olarak Yüksek Hemşirelik Okulu da açıldı. Daha sonra diğer fakültelerin kuruluşu bunları izledi. Üniversite tarihinde önemli bir dönem noktası da Dokuz Eylül Üniversitesi'nin kurulması düşüncesi olmuştur. 20 Temmuz 1982 tarih ve

⁷⁸ Yeni Asır, 27 Ağustos 1955.

⁷⁹ Demokrat İzmir, 1 Eylül 1955.

⁸⁰ Demokrat İzmir, 10 Mart 1956.

⁸¹ Yeni Asır, 10 Mart 1956.

17760 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 41 Sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile Üniversite ikiye bölünerek Ege Üniversitesi’nden ayrılan Dokuz Eylül Üniversitesi kurulmuştur⁸².

2000 yılında da gelişmesini sürdüren Ege Üniversitesi’ne bağlı 11 Fakülte, 12 yüksek okul, 1 konservatuvar, 7 enstitü, 5 bölüm ve 23 araştırma ve uygulama merkezi mevcuttur. 1998-1999 öğretim yılı itibarıyla 30935 öğrencisi olan Ege Üniversitesi’nde görevli öğretim elemanı sayısı 2497, idari personel sayısı 3990’dır. Çevre ilçelerdeki bina ve arazileri hariç, esas olarak Bornova’da 3450 dekarlık bir arazi üzerine kurulmuş üniversite kampüsünde, 1 milyon kitap kapasiteli bir kütüphane ile kapalı yüzme havuzu, kapalı spor salonu, futbol, basketbol, mini-futbol, tenis sahaları gibi spor tesisleri ve ayrıca kafeteryalar, satış yerleri, akademik pesonel için üniversite lokali, öğrenci stajları için konukevi mevcuttur⁸³.

Yukarıdaki özellikleri gözönünde bulundurulduğunda adeta küçük bir şehir hacmindeki Ege Üniversitesi’nin Bornova için gerek sosyal hayatta gerekse iktisadi yaşantısındaki önemi daha iyi anlaşılmaktadır. 1955 yılındaki kuruluşundan itibaren üniversite, nüfusu Bornova’ya çeken bir unsur olmuştur. Bornova’nın özellikle merkezine yerleşenlerin önemli bir kısmı doğrudan ya da dolaylı olarak üniversite ile ilişkisi olan kişilerdir. Ayrıca öğrenci nüfusun fazlalığı hizmet iş kolunu da geliştirmiş, Bornova’daki ticari hayat üniversitenin gelişimine paralellik göstermiştir. Nüfusun hızla buraya akması konut ihtiyacını da doğurmuş, Bornova’nın merkezinde yüksek katlı binaların artmasının yanı sıra çevresindeki çoğunluğu tarım arazisi olan alanlarda toplu konut projeleriyle değerlendirilmiştir. Zirai alanların üniversitenin kuruluşuyla betonlaştığı eleştirisi yapılmaya devam etse de, günümüzde kampüs alanı dışındaki sahaların çarpık şehirleşmeyle karşı karşıya kaldığı görülmekte, bunun yanında Ege Üniversitesi’nin kurulu bulunduğu alanların Bornova’nın en yeşil kısımları olarak kaldığı göze çarpmaktadır. Bornova, 1955 yılından itibaren bir üniversite şehrine dönüşmüş, artık adı Ege Üniversitesiyle birlikte anılır olmuştur, dolayısıyla üniversitenin şehir hayatına sağladığı katkılar da aynı oranda artmıştır.

⁸² Ege Üniversitesi 1986-1987, s.22.

⁸³ Ege Üniversitesi 1999-2000, s.8.

b.2.2. Ege Üniversitesi Rektörleri

1955 yılında kurulan Ege Üniversitesi'nin ilk rektörü Ord.Prof.Dr. Muhittin Erel, 02.03.1958 tarihinde rektörlüğe resmen atanmış ve bazıları birkaç dönem olmak üzere bugüne kadar 11 farklı öğretim üyesi bu görevde bulunmuştur. Ege Üniversitesi Rektörlerinin 7'si Tıp Fakültesi kökenli olup, 2'si Ziraat Fakültesi'nden, diğer ikisi de Fen Fakültesi'nden Rektörlüğe seçilmişlerdir. Bu göreve en fazla seçilen kişi ise 4 dönem olmak kaydıyla Prof.Dr. Mustafa Uluöz'dür. Ege Üniversitesi rektörlüğünü en uzun süre yürüten ise 1982'den 1992'ye kadar bu görevde kalan Prof.Dr. Sermet Akgün'dür. 07.08.2000 tarihinde göreve gelen Prof.Dr. Ülkü Bayındır Ege Üniversitesi'nin son rektördür ve görevini halen sürdürmektedir⁸⁴.

Ord.Prof.Dr. Muhittin EREL	02.03.1958-10.03.1960
Prof.Dr. Mustafa ULUÖZ	11.3.1960-27.10.1963
Prof.Dr. Mustafa ULUÖZ	22.10.1963-10.12.1963
Prof.Dr. Celal SARAÇ	11.12.1963-27.10.1965
Prof.Dr. Vehbi GÖKSEL	28.10.1965-27.10.1967
Prof.Dr. Mustafa ULUÖZ	28.10.1967-30.10.1969
Prof.Dr. Mustafa ULUÖZ	30.10.1969-26.10.1971
Prof.Dr. Yusuf VARDAR	28.10.1971-31.05.1974
Prof.Dr. Necati AKGÜN	31.05.1974-07.06.1977
Prof.Dr. Hakkı BİLGEHAN	07.06.1977-01.10.1980
Prof.Dr. İbrahim KARACA	02.10.1980-31.07.1982
Prof.Dr. Sermet AKGÜN	02.08.1982-20.08.1992
Prof.Dr. Mehmet Refet SAYGILI	20.08.1992-06.08.2000
Prof.Dr. Ülkü BAYINDIR	07.08.2000-

⁸⁴ Ege Üniversitesi Rektörlerinin biyografileri hazırlanırken Üniversite bünyesinde bulunan Personel Dairesi arşivinde bulunan Rektörlere ait özlük dosyaları incelenmiştir. Bu dosyaların bazılarında önceden hazırlanmış biyografiler mevcut iken, bazı rektörlerin ise biyografileri dosyalarında bulunan diğer belgelerden yararlanılarak tespit edilebilmiştir.

Mustafa Muhiddin EREL⁸⁵

Ege Üniversitesi'nin kurucu rektörü olan Mustafa Muhiddin Bey, 1315 (1899) yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Muhiddin Erel'in ilk resmi görevi 1925-1927 yılları arasında İznik ve Bozüyük Hükümet Tabibliği'dir. 20 Aralık 1927'de atandığı İstanbul Emrâz-ı Sariye ve Islahiye hastanesindeki asistandan sonra Almanya'ya giden Muhiddin Erel, Hamburg Hijyen Enstitüsü'nde asistan olarak görev yaptı. 1932'de Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde 24.1.1941'de profesör ünvanını kazanıp 1946 ile 1948 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı yaptı. 1955 yılı Temmuz ayında kurulma çalışmaları devam eden Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin kurucu dekanlığını üstlendi. Aynı tarihte açılma çalışmaları süren Hemşirelik Yüksekokulu'nun da kurucu müdürü Muhiddin Erel'dir. Ege Üniversitesi Rektörlüğü'ne resmen atandığı tarih 2.3.1958'dir ve bu görevine 10.3.1960'a kadar devam etmiştir.

Mustafa ULUÖZ⁸⁶

Mustafa Uluöz, 1917 yılında Konya'da doğdu. 1.1.1940 tarihinde Ankara Z.Y.E.'ne stajyer asistan atanmıştır. 1952 senesinde Ankara Ziraat Fakültesi Zirai Sanatları Kürsüsü'ne doçent tayin edildi. 1952-1953 yıllarında Batı Almanya'da, 1955-1956 yıllarında Birleşik Amerika'da birer sene araştırmalar yaptı. 1957 senesinde Ankara Ziraat Fakültesi Ziraat Sanatları kürsüsünde profesör olmuştur.

1957 senesi Kasım ayında Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Üniversiteler Kanunu'nun 62.maddesi ile Dekan ve Mart 1958 tarihinde Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Gıda Teknolojisi Kürsüsüne naklen Profesör tayin edilmiştir. Ege Üniversitesi 1.3.1958 tarihinde Üniversiteler Kanununun hükümleri içersine alınca Ziraat Fakültesine Dekan, 11.3.1960 tarihinde yapılan Rektörlük seçiminde Ege Üniversitesi'ne Rektör seçilmiştir. 28.10.1963 tarihinde yapılan Rektörlük seçiminde ek görevli bulunduğu Ege Üniversitesi Fen Fakültesi'nden tekrar Rektör seçilmiş, fakat Rektörlük ve Fen Fakültesi'ndeki görevinden 1.2.1964 tarihinde istifa ederek ayrılmıştır. 31.10.1969 tarihinde 4. defa Ege Üniversitesi Rektörü olmuş ve görev süresi sonunda 28.10.1971 tarihinde Rektörlük görevinden ayrılmıştır.

⁸⁵ E.Ü. Personel Dairesi Arşivi, Muhittin Erel, Özlük Dosyası.

⁸⁶ E.Ü. Personel Dairesi Arşivi, Mustafa Uluöz, Özlük Dosyası.

Celal SARAÇ⁸⁷

Profesör Celal Saraç 1906 senesinde Urfa'da doğmuştur. Yüksek Mühendis Mektebi'nde öğrenci iken, Maarif Vekaleti'nce açılan sınavı kazanarak Fransa'ya gönderilmiş ve Dijon Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik-Fizik Bölümü'nden mezun olmuştur. 1934'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne girip 1941 Mayısına kadar Umumi ve Tecrübi Fizik Doçenti olarak hizmet vermiştir. 1941- Eylül 1943 arasında Gazi Eğitim Enstitüsü umumi matematik öğretmeni olarak çalışmıştır. 1943 Eylül ayında açılan Ankara Fen Fakültesine Fizik profesörü olarak tayin edilmiş ve bu vazifeye ilaveten Maarif Vekaleti Talim Terbiye üyeliği görevine atanmıştır. 1946 senesi 18 haziranında Üniversiteler Kanununun tatbikinden sonra Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinde Fizik profesörü olarak görev yapmıştır. 1962 yılında Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Genel Fizik kürsüsüne tayin olup, 11.12.1963 tarihinde Ege Üniversitesi Rektörü seçilen Celal Saraç 27.10.1965 tarihine kadar bu görevde kalmıştır.

Vehbi GÖKSEL⁸⁸

1914 yılında Çanakkale'nin Ezine ilçesinde doğan Vehbi Göksel, 1934 yılında İstanbul Tıp Fakültesine girerek 1940'da mezun olmuştur. Askerî hizmeti müteakip, dört senelik mecburî hizmetini tamamlayınca, İstanbul Sağlık Memurları Okulu öğretmenliğine ve 3. İç Hastalıkları Kliniği asistanlığına tayin edilmiş 1950'de iç hastalıkları mütehassısı ünvanını almıştır. 1953 yılında Doçent olup, 1953 yılı içinde İstanbul Sağlık Memurları Okulu müdürlüğüne getirilmiş 1 Nisan 1955'te Cerrahpaşa Hastanesi Dahiliye Mütehassıslığına ve Klinik Şefliğine tayin edilmiştir. 1957 senesinde Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi 1. İç Hastalıkları Kliniği Eylemli Doçentliğine naklen getirilmiştir.

Prof. Dr. Vehbi Göksel 24.2.1959 tarihinde profesör olmuş, Berlin Tıp Fakültesinde misafir profesör olarak ders vermiş, 6.11.1960 tarihinde Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığına seçilmiştir. 28.10.1965 tarihinde Ege Üniversitesi Rektörlüğü'ne seçilen Vehbi Göksel, bu görevine 27.10.1967 'ye kadar devam etmiştir.

⁸⁷ E.Ü. Personel Dairesi Arşivi, Celal Saraç, Özlük Dosyası.

⁸⁸ E.Ü. Personel Dairesi Arşivi, Vehbi Göksel, Özlük Dosyası.

Yusuf VARDAR⁸⁹

5 Kasım 1921 tarihinde bugün Yunanistan sınırları içinde kalan Karacaova'da dünyaya geldi. 1942 yılında sınavla girdiği Yüksek Öğretmen Okulu İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tabii İlimler Şubesi'nden 1946 yılında mezun oldu.

26 Kasım 1946 tarihinde İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Genel Botanik Enstitüsü Asistanlığı'na başladı ve 1949 tarihinde "Fen Doktoru", ardından 5 Kasım 1954'te "Doçent" oldu. 1957 yılında Hariciye Vekaleti tarafından atomun kullanımı üzerine araştırmalar yapmak üzere Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderildi. Dönüşünde bir süre daha İstanbul Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra 23 Nisan 1959'da Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Botanik Doçenti olarak atandı. 23 Aralık 1959'da da Profesör oldu.

4 Ekim 1961 tarihinde Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanlığı'na seçildi. Aynı göreve 4 Ekim 1963 ve 4 Ekim 1967 tarihlerinde iki kez daha seçildi. Yusuf Vardar, 28.10.1971 tarihinde seçildiği Ege Üniversitesi Rektörlüğü görevini 31.05.1974 tarihine kadar sürdürdü.

M. Necati AKGÜN⁹⁰

1922 yılında Aydın'da doğan Necati Akgün, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinden 1946 yılında mezun olmuştur. 1949'da Yüksek lisansını aynı fakültenin Fizyoloji branşında tamamladı. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde 1947-1949 yıllarında arasında asistan olarak görev yaptı. Fizyoloji doçentliğini 1952 yılında, profesörlüğünü ise 1958'de kazandı.

Necati Akgün'ün Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'ndeki görevi de 1958-1973 tarihleri arasında devam etmiştir. Aynı zamanda burada Spor Hekimliği Enstitüsü'nü kurmuş ve 1973-1982 yılları arasında başkanlığını yapmıştır. İdari görevlerine 1961-1964 yılları arasında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı ile başlayan Akgün'ün aynı üniversitede Rektörlüğü ise 31.05.1974 ile 07. 06.1977 tarihleri arasında kapsar.

⁸⁹ E.Ü. Personel Dairesi Arşivi, Yusuf Vardar, Özlük Dosyası.

⁹⁰ E.Ü. Personel Dairesi Arşivi, M. Necati Akgün, Özlük Dosyası.

Hakkı BİLGEHAN⁹¹

Prof.Dr. Hakkı Bilgehan 1926 yılında İzmir’de doğmuş, İzmir İnönü lisesinden sonra 1943 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine girmiş ve 1949 yılında mezun olmuştur. 29.11.1949 tarihinde Muş Merkez Hükümet Tabipliği’ne atanan Hakkı Bilgehan, 1951-1954 yılları arasında İzmir Emrazı Sariye Hastanesinde Bakteriyoloji ve İntan Hastalıkları ihtisası yaparak mütehassıs olmuştur. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji ve İntan Hastalıkları Kürsüsünde ek görev ile vazife almış, 14 Kasım 1963 tarihinde Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji ve İntan Hastalıkları Kürsüsü doçentliğine atanmıştır. 1968 yılında aynı kürsüde profesör olarak seçilen Hakkı Bilgehan, Tıp Fakültesi’nin çeşitli yönetim kurullarında muhtelif görevler almış ve 1972-1974 yılları arasında Fakülte Dekanı, 07.06.1977-01.10.1980 tarihleri arasında da Ege Üniversitesi Rektörlüğü yapmıştır.

İbrahim KARACA⁹²

İbrahim Karaca 1926 yılında Eskişehir ilinin Sivrihisar ilçesinde doğdu. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Ziraat Fakültesi’nden 1947’de mezun oldu. 1953 yılında doktorasını tamamladı. 1956’da doçent oldu. 1959 tarihinde iki yıl geçici görevle Erzurum Atatürk üniversitesinde bulundu. 1960 yılında profesör olmasını takiben 19 Temmuz 1960 tarihinde Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi dekanı tayin edildi. Erzurum’daki çalışma süresi sona erdiğinde tekrar Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi’ndeki görevine döndü. 19 Eylül 1963 tarihinde Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Fitopatoloji Kürsüsü’nde açılan Profesörlük kadrosuna atandı. Ziraat Fakültesinin Fitopatoloji ve Zirai Botanik kürsülerinde hizmetinin ardından 02.10.1980 tarihinde seçildiği Ege Üniversitesi Rektörlüğü görevini 31.07.1982’ye kadar sürdürdü.

Sermet AKGÜN⁹³

Sermet Akgün 1924 yılında İstanbul’da doğmuştur. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden mezun olduktan sonra 25.10.1948 tarihinde Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde göreve başlamış 28.9.1959 tarihinde de aynı fakültede Doçent olmuştur. Sermet Akgün Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Cerrahi Kürsüsü’nde görevini

⁹¹ E.Ü. Personel Dairesi Arşivi, Hakkı Bilgehan, Özlük Dosyası.

⁹² E.Ü. Personel Dairesi Arşivi, İbrahim Karaca, Özlük Dosyası.

⁹³ E.Ü. Personel Dairesi Arşivi, Sermet Akgün, Özlük Dosyası.

sürdürürken 21.11.1963 tarihinde profesörlüğe atandı. Daha sonra atandığı Ege Üniversitesi'ndeki görevine ise 1972 yılında başladı. Ege Üniversitesi Rektörlüğü'ne iki dönem seçilen Sermet Akgün bu görevine 31.7.1982'den 20.8.1992 tarihine kadar devam etmiştir.

Mehmet Refet SAYGILI⁹⁴

1931 yılında Tire'de dünyaya geldi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde askeri öğrenci olarak öğrenime başladı ve 1955 Ekim döneminde Ankara Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 1959 yılında Ege Üniversitesi Nöroloji Kliniğinde ihtisasa başladı. 1962'de uzman olduktan sonra aynı yıl Psikiyatri Kürsüsünde göreve başladı ve 1972'de de doçent oldu. 09.03.1977 yılında profesör ünvanını alan Refet Saygılı iki kez seçildiği Ege Üniversitesi Rektörlüğü görevine 5.8.1992 tarihinde başladı ve bu görevi 5.8.2000 tarihine değin sürdürdü.

Ülkü BAYINDIR

Ege Üniversitesi'nin Rektörlüğü'ne 07.08.2000 tarihinde seçilen Prof.Dr. Ülkü Bayındır, Ege Üniversitesi mezunu olup bu göreve gelen ilk bilim adamıdır. 1969 yılında Tıp Fakültesi'nden mezun olan Bayındır, yüksek lisans (1973), doçentlik (1978) ve profesörlük (1988) ünvanlarını da Ege Üniversitesi'nde almıştır. Göğüs Hastalıkları uzmanlığının yanı sıra, birçok akademik ve idari görevlerde bulunan Ülkü Bayındır, halen Ege Üniversitesi Rektörlüğü görevini sürdürmektedir.

b.2.3.Fakülteler

Diş Hekimliği Fakültesi:

Fakülte Resmi Gazete'de 29 Ocak 1969'da yayınlanan ve 1098 sayılı kanunla kurulmuş ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun 2. maddesi uyarınca da kuruluş kadroları verilmiştir. Dekanlığa Prof.Dr. İsmail Ulutaş getirilmiş ve 1968-1969 yılından itibaren öğretime başlayan Diş Hekimliği fakültesinde diş, ağız, çene cerrahisi, protez, diş hastalıkları ve tedavisi, maddeler bilgisi, ortodontik kürsüleri faaliyetlerine başlamıştır. 1980 yılında da cerrahi kürsüsüne bağlı olarak 20 yataklı servis kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. 1986 yılında Yüksek Öğretim Kurulu kararı ile Fakültede Pedodonti Ana Bilim Dalı kurulmuştur. Yine 1986'da staj eğitiminde uygulama

⁹⁴ E.Ü. Personel Dairesi Arşivi, M. Refet Saygılı, Özlük Dosyası.

çalışmalarını arttırmak amacı ile İzmir Eşrefpaşa Belediyesi Hastahanesinde Belediyeye ait binada bir poliklinik hizmete girmiştir⁹⁵.

Diş Hekimliği Fakültesi'nde, 1999 yılı itibarıyla; 49 profesör, 19 doçent, 1 yardımcı doçent, 48 araştırma görevlisi görev yapmakta ve 615 öğrenci öğrenim görmektedir⁹⁶.

Eczacılık Fakültesi:

Eczacılık fakültesi 1975 yılında kurulmuş olup, 5 Kasım 1968 yılında eğitime başlayan Yakınoğlu Eczacılık Yüksek Okulu temelini oluşturmuştur. Bu okul, 1971 yılında özel okul statüsünden çıkarılarak resmi bir hüviyet kazanmış ve Eczacılık Yüksek Okulu olarak Ege Üniversitesi Tıp Fakültesine bağlanmıştır. 1975 yılında bu Yüksek Okul, fakülteye dönüştürülmüş ve Eczacılık Yüksek Okulu'nu da bünyesine alarak Ege Üniversitesi Eczacılık Fakültesi olarak eğitim ve öğretimini sürdürmeye devam etmiştir⁹⁷.

Bir süre İnciraltı'ndaki Yakınoğlu Eczacılık Yüksek Okulu binalarında faaliyet gösteren fakülte, 1982 yılında Ege Üniversitesi'nin Bornova kampüsünde bulunan kendi binalarına taşınmıştır. Temel Eczacılık bilimleri, Eczacılık meslek Bilimleri ve Eczacılık Teknolojisi adlarıyla üç bölümden oluşan fakültede 1999 yılı itibarıyla 14 profesör, 7 doçent, 21 yardımcı doçent, 1 öğretim görevlisi, 2 uzman, 45 araştırma görevlisi görev yapmakta ve 621 öğrenci öğrenim görmektedir⁹⁸.

Edebiyat Fakültesi:

1976 yılında Sosyal Bilimler Fakültesi adıyla Ege Üniversitesi'nin dokuzuncu fakültesi olarak kurulmuştur. 1974 yılında Prof.Dr. Celal Saraç başkanlığında bir komisyon kurulmuş, hazırlanan rapor 2.9.1975 tarihinde Ege Üniversitesi Senatosu'nda görüşülerek ilk öğretim üyesi olan Mükerrrem (Usman) Anabolı, 15 Nisan 1976 tarihinde görevine başlamıştır. Daha sonra fakültenin kuruluşunu tamamlaması için gerekli konulara ağırlık verilmiş 11 Mayıs 1976 yılında yapılan bir toplantıda alınan

⁹⁵ Ege Üniversitesi, Ege Üniversitesi 1988-1989, İzmir 1988, s.57-58.

⁹⁶ Ege Üniversitesi, Ege Üniversitesi Rehberi 1999-2000, İzmir 1999, s.45.

⁹⁷ Ege Üniversitesi 1988-1989, s.69.

⁹⁸ Ege Üniversitesi Rehberi 1999-2000, s.53.

kararları müteakip 8 öğretim üyesinden oluşan Sosyal Bilimler Fakültesi resmen faaliyetine başlamıştır⁹⁹.

Daha sonra 20 Temmuz 1982 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan Yüksek Öğretim Kurumları Teşkilatı hakkındaki 41 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile Sosyal bilimler Fakültesi’nin adı Edebiyat Fakültesi olarak değiştirilmiştir¹⁰⁰.

Edebiyat Fakültesi’nde halen 12 adet bölüm ve 20 adet anabilim dalı bulunmaktadır. 1999 yılındaki öğretim elemanı kadrosu ise 33 profesör, 26 doçent, 43 yardımcı doçent, 2 uzman, 2 sözleşmeli yabancı uzman, 13 öğretim görevlisi ve 53 araştırma görevlisine ulaşmıştır¹⁰¹.

Eğitim Fakültesi:

1998 yılında kurulan Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nin çekirdeğini Edebiyat Fakültesi bünyesinde 1983’ten itibaren faaliyette bulunan Eğitim Bölümü oluşturmuştur. Önceki yıllarda Eğitim Bölümü bünyesinde, üniversitenin özellikle Edebiyat ve Fen Fakülteleri öğrencilerinin orta dereceli okullarda öğretmenlik yapmalarını sağlamaya yönelik Pedagojik Formasyon derslerini ve bu konudaki uygulamaları yürütmek suretiyle hizmet vermiştir. Yüksek Öğretim Kurulu Yürütme Kurulu’nun 06. 04. 1999 tarihli toplantısında, Eğitim Fakültesi bünyesinde ilk aşamada “Eğitim Bilimleri”, “İlköğretim” ve “Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi” bölümleri açılmıştır. İlköğretim Bölümü ile Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümü altındaki öğretmenlik lisans programlarına 1999-2000 akademik takvim yılında öğretime başlamış olan Eğitim Fakültesi öğrencileri, bir yıl süreli yabancı dil hazırlık sınıfı öğrenimleri ile hazırlık sınıfı sonrası devam edecekleri lisans öğrenimlerini Çeşme - Dalyanköy’de bulunan Ege Üniversitesi Batı Kampüsü’nde sürdürmüş, 2000-2001 öğretim yılından itibaren de Bornova’da bulunan Merkez Kampüsü’ne taşınmıştır. Fakülte’nin kurucu Dekanı Prof.Dr. İbrahim Dönmezer’dir¹⁰².

⁹⁹ Mehmet Ali Kaya, *Edebiyat Fakültesi Tarihi*, İzmir 2000, s.1-3.

¹⁰⁰ Mehmet Ali Kaya, *a.g.e.*, s.77

¹⁰¹ Ege Üniversitesi, *Ege Üniversitesi Rehberi 1999-2000*, İzmir 1999, s.63.

¹⁰² *Ege Üniversitesi Rehberi 1999-2000*, s. 79.

Fen Fakültesi:

Fen Fakültesinin çekirdeğini oluşturan Fizik Enstitüsü, Kimya Enstitüsü ve Biyoloji Enstitüsü 1955 yılında Tıp Fakültesi bünyesinde, Jeoloji ise Ziraat Fakültesi bünyesinde kurulmuştur. Ege Üniversitesinin üçüncü Fakültesi olarak 18 Ağustos 1961 tarihinde 354 sayılı kanunla kurulan Fen Fakültesi, yukarıda belirtilen enstitülerin yeniden düzenlenmesiyle oluşturulan 14 kürsü ile 16 Ekim 1961 de öğretime başlamıştır. 20 Haziran 1973 tarihinde 1750 sayılı Üniversiteler kanununun yürürlüğe girmesinden sonra bölüm sistemine geçilmiştir. Matematik, Fizik, Kimya, Botanik, Astronomi, Zooloji ve Yer Bilimleri Bölümüne ek olarak 9 Mayıs 1978 tarihinde Oseanografi, 24 Şubat 1981 tarihinde de Mikrobiyoloji bölümü kurulmuştur. Ancak 1 Mart 1978 de Kimya Bölümü “Kimya Fakültesi”ni, Yer Bilimleri Bölümü de “Yer Bilimleri Fakültesi”ni oluşturmak üzere Fen Fakültesinden ayrılmışlardır. 18 Şubat 1982 tarihinde yürürlüğe giren Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği uyarınca Fen Fakültesi’nde bugünkü anabilim dallarında oluşan bölüm sistemine geçilmiş ve 10 Ekim 1982 de Kimya Bölümü tekrar açılmıştır.. Fen Fakültesinde ayrıca Gök Bilimleri Araştırma ve Uygulama merkezi ile Tabiat Tarihi Müzesi bağlı kuruluşlar olarak yer almaktadır.Fen Fakültesine bağlı olarak kurulup gelişen Hidrobiyoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi ise 1.11. 1983 tarihinde idari bakımdan Rektörlüğe bağlanmıştır. Fen Fakültesinin bölümleri ve Tabiat Tarihi Müzesi, Ege Üniversitesi’nin Bornova’daki kampüsünde 10 ayrı binada hizmet vermektedir.Gök Bilimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi ise kampüse 17 km. uzakta ve 632 m. yükseklikteki Kurudağ’da bulunmaktadır¹⁰³.

1999 yılı itibarıyla Fen Fakültesi’nin 7 bölümünde, 72 profesör, 24 doçent, 39 yardımcı doçent, 10 uzman, 4 öğretim görevlisi, 84 araştırma görevlisi görev yapmakta ve 2971 öğrenci lisans düzeyinde öğrenim görmektedir¹⁰⁴.

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi:

Ege Üniversitesi’nin en yeni fakültelerinden biri olan ve 1992 yılında kurulan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde halen İşletme, İktisat ve Uluslar arası İlişkiler bölümlerinde öğretim yapılmaktadır. Fakültede 1999 yılı itibarıyla, 5 profesör, 3 doçent,

¹⁰³ Ege Üniversitesi, 1988-1989, s.107-108.

¹⁰⁴ Ege Üniversitesi Rehberi 1999-2000, s. 81.

13 yardımcı doçent, 20 araştırma görevlisi, 1 öğretim görevlisi olmak üzere 42 öğretim elemanı görev yapmaktadır. Öğrenci sayısı, 550 civarındadır¹⁰⁵.

İletişim Fakültesi

Fakülte 1968 yılında, İzmir Mithatpaşa Özel Eğitim Kurumları İşletmeciliği tarafından İzmir Karataş Özel Yüksek Okulu adı ile kuruldu. 25.8.1971 tarih ve 1472 sayılı yasa ile devletleştirilen okul, mali yönden Milli Eğitim Bakanlığı, idari bakımdan İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi bünyesine alındı. Bu Tarihten sonra Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu adı altında 3 yıllık olarak öğretimini sürdürdü. 1976 yılında Radyo- Televizyon bölümünün açılmasıyla öğretim süresi dört yıla çıkarıldı. Fakülte 1978-1979 öğretim yılında Hukuk Fakültesine bağlandı. 2547 sayılı yasanın 26. maddesine göre düzenlenen 41 sayılı KHK ile Basın Yayın Yüksek Okulu adı altında Ege Üniversitesi Rektörlüğüne bağlandı. 10 Temmuz 1992 tarihinde iletişim Fakültesi adını aldı¹⁰⁶.

Mühendislik Fakültesi

Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültesi 22.6.1982 gün ve 41.sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile kurulmuştur. Bünyesinde Kimya Mühendisliği, Tekstil Mühendisliği, Gıda Mühendisliği ve Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği bölümleri bulunmaktadır. Kimya Mühendisliği bölümü 1968 yılında kurulmuş, 1978 yılı başında yeni kurulan Kimya Fakültesi bünyesine alınmış ve 1982 de Mühendislik Fakültesine bağlanmıştır. Tekstil Mühendisliği Bölümü, 1966 yılında Tekstil Teknik Yüksek Okulu olarak kurulmuş, 1971 yılında Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi adı altında Ege Üniversitesine bağlanmıştır. 1978 Yılı başında Tekstil Fakültesine dönüştürülen bu birim 1982 de Mühendislik Fakültesi bünyesine alınmıştır. Gıda Mühendisliği bölümü, 1975 yılında Gıda Teknolojisi - Yüksek Okulu olarak kurulmuş, 1978 yılı başında Gıda Fakültesine dönüştürülmüştür. 1982 yılında Mühendislik Fakültesi bünyesine alınmıştır. Bilgisayar Bilimleri Mühendisliği Bölümü, 1970 yılında Elektronik Hesap Merkezi olarak Ege Üniversitesi Rektörlüğü bünyesinde kurulmuştur. 1975 yılından itibaren Elektronik Hesap Bilimleri Enstitüsü olarak faaliyet gösteren bu bölüm 1978-1979

¹⁰⁵ Ege Üniversitesi Rehberi 1999-2000, s. 101.

¹⁰⁶ Ege Üniversitesi, Ege Üniversitesi, 1996-1997 İletişim Fakültesi, İzmir 1996, s.91.

eğitim yılında Uygulamalı İstatistik Yüksek Lisans Programını, 1981 -1982 eğitim yılında Bilgisayar Bilimleri Yüksek Lisans programlarını açmıştır¹⁰⁷.

Su Ürünleri Fakültesi:

1982 yılında 41 sayılı kanun hükmünde kararname gereğince Su ürünleri Yüksekokulu adıyla kurulmuştur. Yüksekokul'un kuruluşuna kadar su ürünleri yetiştiriciliği konusundaki çalışmalar Ziraat Fakültesi, Zootečni bölümü bünyesindeki Hayvan Yetiştirme ve Su ürünleri Kürsüsü'nde yürütülmüştür. Bununla birlikte Su Ürünleri Yüksek Okulu ilk mezunlarını 1985-1986 öğretim yılında vermiştir. Yüksekokul'un fakülteye dönüştürülmesi ise 1992 yılında gerçekleşmiştir. 1987- 1988 yaz yarıyılından itibaren Bornova tesisleri yanında eğitim-öğretim ve araştırma çalışmalarının bir kısmını İzmir'e 33 km. uzaklıktaki Urla-İskele mevkiinde bulunan tesislerde devam etme imkanı sağlanmıştır. Ayrıca İzmir'e 45 km. uzaklıktaki 18000 dekarlık Homa dalyanı eğitim, uygulama ve araştırma alanı olarak yüksek okula tahsis edilmiştir¹⁰⁸.

Tıp Fakültesi

1955 yılında kurulan Ege Üniversitesi'nin ilk iki fakültesinden birisidir. 1972 yılına kadar İzmir'in farklı hastanelerinde eğitim ve sağlık hizmeti veren fakülte, aynı yıl üniversite kampüsünde, kendi binasına taşınmıştır. Fakültenin Temel Tıp Bilimleri, Dahili Tıp Bilimleri ve Cerrahi Tıp Bilimleri adlarıyla üç bölümü mevcuttur¹⁰⁹.

Ege Üniversitesi'nin en büyük fakültesi durumundaki Tıp Fakültesi, sahip olduğu imkanlar açısından Türkiye'nin en önemli hastanelerinden birisi olmakla sadece İzmir'e değil, aynı zamanda bütün Batı Anadolu halkına da hizmet vermektedir. Halen 2000 yataklı bir hastaneye, çağdaş tanı ve tedavi olanaklarına ve klinik ve poliklinik ünitelerine sahiptir. Yılda ortalama 350 pratisyen hekim mezun eden fakültede 1990'dan itibaren entegre sistem tıp eğitimine geçilmiştir. Öğrenci ve Uzmanlık Eğitimi dışında, Mezuniyet Sonrası Eğitim Bürosu, mezun olan hekimlere eğitim imkanı sağlamaktadır¹¹⁰.

¹⁰⁷ Ege Üniversitesi, *Ege Üniversitesi 1989-1990 Mühendislik Fakültesi*, İzmir 1989, s.83.

¹⁰⁸ Ege Üniversitesi, *Ege Üniversitesi, 1988-1989*, İzmir 1988, s. 275-176.

¹⁰⁹ Ege Üniversitesi, *Ege Üniversitesi, 1988-1989*, İzmir 1988, s.173.

¹¹⁰ Ege Üniversitesi, *Ege Üniversitesi Rehberi 1999-2000*, İzmir 1999, s.147.

Tıp Fakültesi'nde 1980 yılında öğretim üyesi adedi, 99 profesör, 139 doçent, 510 asistan, 1 öğretim görevlisi ve 77 diğer yardımcı personel iken ¹¹¹, bu sayı 1999 yılında 182 profesör, 92 doçent, 61 yardımcı doçent, 2 öğretim görevlisi, 34 uzman ve 381 araştırma görevlisine ulaşmıştır¹¹².

Ziraat Fakültesi:

Ziraat Fakültesi, 6595 sayılı yasa ile 1955 yılında kurulan Ege Üniversitesi'nin ilk fakültelerinden birisidir. 1955-56 ders yılında öğrenime açıldığında, Bornova Tarım Okulu bina ve tesislerinde çalışmalarını sürdürmüştür. 1969 yılından itibaren Üniversite Kampüsü içindeki bugünkü bina ve tesislere taşınmıştır. Çalışmalarını halen burada sürdürmektedir. 1962-1963 öğretim yılına kadar 4 yıllık lisans eğitimi vermiştir. O yıldan başlayarak, öğretim süresi beş yıla çıkarılmış, 1977-1978 öğretim yılında ise öğretim süresi tekrar 4 yıl olarak düzenlenmiştir. Fakültenin eğitim-öğretim, araştırma ve üretim çalışmalarını yürüttüğü arazi varlığı; 4100 dekar Menemen ve Seyrek köyde, 400 dekar Karaburun-Mordoğan'da ve 1800 dekar Bornova'da olmak üzere toplam 6300 dekadır. Bu arazi varlığı içinde, konserve, yağ, şarap, sirke ve salamura, süt işleme, deri pilot tesisleri ve mantar misel laboratuvarı, mantar yetiştirme bölümleri değişik tip ve niteliklerde seralar, hayvan barınakları ve araştırma yetiştirme üniteleri vardır. Ayrıca tarım makineleri deneme ve test tesisleri, hidrolik laboratuvar gibi fakültenin fakültenin eğitim-öğretim ve araştırma çalışmalarına yardımcı sabit tesisleri mevcuttur. Bunlardan başka tarım makinelerinin günümüze kadar gösterdiği gelişmeleri sergilemek amacıyla kurulmuş olan 100. yıl Tarım Makinaları Müzesi tesisleri içinde yer almaktadır. Bunun yanında fakültede üretilen tarımsal ürünlerin satıldığı döner sermaye sistemi ile çalışan satış yerleri de mevcuttur¹¹³.

b.2.4.Yüksek Okullar

Ege Üniversitesi'ne bağlı olarak ilk kurulan yüksekokul "Yüksek Hemşire Okulu" adı ile 1955-1956 ders yılında eğitime başlamıştır. 1962 yılında Tıp Fakültesine bağlanmış ve adı "Ege Üniversitesi Yüksek Hemşire ve Sağlık Teknisyeni Okulu" olarak değiştirilmiştir. Bazı bölümlerine erkek öğrencilerin de alındığı bu evre 1962-

¹¹¹ Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı, *Üniversitelerimiz*, Ankara 1980, s.11

¹¹² Ege Üniversitesi, *Ege Üniversitesi Rehberi 1999-2000*, İzmir 1999, s.147.

¹¹³ Ege Üniversitesi 1986-1987, İzmir 1986, s.215-216

1967 yıllarını kapsamış, uygulamadaki zorluklar nedeni ile eğitim 1967 yılından sonra yalnız kız öğrencilerle sürdürülmektedir. 20 Temmuz 1982 tarihinde yayınlanan 41 Sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile Okul tekrar Ege Üniversitesi Rektörlüğüne bağlanmış olup, adı “Hemşirelik Yüksek Okulu” olarak değiştirilmiştir¹¹⁴.

Türk müziğine sahip çıkmak, müzik kabiliyeti olan yetenekli kişileri Türk Halk Müziği ve Türk Sanat Müziği dallarında yetiştirmek amacıyla kurulan Devlet Türk Musikisi Konservatuarı, 28 Mart 1983 tarih ve 2809 sayılı kanunla kurulmuştur¹¹⁵. 15 Ekim 1984’te 50 öğrenci ile öğretime başlayan Konservatuar’ın ilk müdürü Prof.Dr. Refet Saygılı 1983’ten itibaren atandığı bu görevini 1993 yılına kadar sürdürmüş, bu tarihten sonra da Prof.Dr. Ali Haydar Bayat, Devlet Türk Musikisi Konservatuarı’nın müdürlüğüne gelmiş ve halen de bu görevine devam etmektedir.

Ege Üniversitesi’ne bağlı diğer bir yüksekokul da Ege Meslek Yüksekokulu’dur. Yükseköğretim Kurulu’nun 27.01.1984 tarihli toplantısında aldığı kararla kurulmuş ve 1984-1985 öğretim yılında eğitim-öğretime başlamıştır¹¹⁶.

Basın Yayın Yüksekokulu ve Su Ürünleri Yüksekokulu daha sonra fakülteye dönüştürüldüğünden bunlar hakkındaki bilgiler fakülteler kısmında verilmişti. Ancak, Ege Üniversitesine bağlı yüksekokullar elbette bunlarla sınırlı değildir. 1999-2000 öğretim yılında çeşitli branşlarda eğitim ve öğretime devam eden 13 adet yüksekokul mevcuttur. Bu okulların bir kısmı Bornova’da Ege Üniversitesi Merkez Kampüsü’nde yer aldığı gibi bazıları İzmir’in çeşitli ilçelerine dağılmış durumdadır. Bornova’da bulunan diğer meslek yüksekokulları ise Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, İzmir Atatürk Sağlık Yüksek Okulu, Atatürk Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu ve Emel Akın Meslek Yüksekokulu’dur¹¹⁷.

4. Diğer Kuruluşlar

a. Bornova Yetiştirme Yurdu

Bornova’da fakir ve bakıma muhtaç çocuklara yardım amacıyla ilk adım 1923 yılında atılmıştı. 1923 yılında İzmir’e gelen Kâzım Nami Duru, oldukça geniş bahçeli

¹¹⁴ Ege Üniversitesi, *Ege Üniversitesi 1996-1997 Hemşirelik Yüksek Okulu*, İzmir 1996. s.91.

¹¹⁵ Ege Üniversitesi, 1986-1987, İzmir 1986, s.307.

¹¹⁶ a.g.e., s. 297.

¹¹⁷ Ege Üniversitesi 1999-2000, s.189-251.

ancak o sırada askeri araçların bulunduğu bir köşkü beğenmişti. Fevzi (Çakmak)'ın yardımıyla köşk boşaltılmış ardından karyola, yatak, yorgan gibi eşyalar temin edilmişti. Bir süre sonra Maarif Vekaleti, İzmir, Manisa, Aydın, Denizli vilayetlerindeki yetim çocukları da bu darü'l-eytama gönderince bina hepsini almaz olmuş, aynı amaçla birkaç bina daha temin edilmişti. Buralarda kimsesiz çocukların hayata kazandırılması için azami gayret sarfediliyordu¹¹⁸.

Bununla beraber 1931 yılında Bornova'da "Çocuk Bakım Yurdu" adıyla, Cumhuriyet Halk Fırkası binasının bir bölümünde faaliyete geçerek fakir çocukların sabahtan akşama kadar sağlık, beslenme ve eğitim gibi ihtiyaçları karşılayan başka bir birim daha kurulmuştu.¹¹⁹

Öte yandan sonraki yıllarda İzmir'de korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili ilk ciddi girişimler 1948-1949 yıllarında dönemin İzmir Valisi Osman Sabri Adal tarafından başlatılmıştır.

Yeni yurt binasının açılışı ile 7-18 yaş arasındaki korunmaya muhtaç çocuklar bu binada toplandığından diğer hizmet binası 14.07.1972 tarihinde boşaltılmıştır. Bir süre boş kalan bu bina daha sonra Körler Okulu olarak kullanılmış, 1976 yılında Körler Okulu'nun bu binadan taşınmasıyla 1981 yılına kadar kaderine terkedilmiştir. Hayli yıpranmış olan bu bina onarılarak 15.02.1982 tarihinde 100. yıl Bornova yetiştirme Yurdu İlkokulu olarak hizmete açılmıştır. 1987 yılında bu okul boşaltılmış, metruk halde kalan bina 1990 yılında çıkan bir yangın neticesinde yanmıştır.

Yetiştirme Yurdu ana hizmet binasının oturduğu alan dahil 2960 m² olduğundan çocukların oyun, spor ve dinlenme alanları yetersiz kalmıştır. Genel Müdürlükçe 1993 yılında açılan ihale sonucu Yurt ana binası büyük onarımı yapılmış, yapılan bir takım tadilatlarla günün koşullarına uyumu sağlanmıştır. Aynı ihale çerçevesinde ana hizmet binasının batı yönündeki bahçesine halı futbol sahası yapılmış ve Kuzey yönündeki bitişik arsaya iki katlı ilave ek bina yapılmıştır. Ek bina projesinde kazan dairesi, soğuk depo, mutfak, yemekhane vb. birimler mevcuttur¹²⁰.

¹¹⁸ Kâzım Nami Duru, *Cumhuriyet Devri Hatıralarım*, İstanbul 1958, s.22-23.

¹¹⁹ Anadolu, 22 Teşrinisani 1331.

¹²⁰ Bornova Yetiştirme Yurdu Müdürlüğü Brifing Dosyası 2000.

b. Bornova Halk Eğitim Merkezi:

Bornova’da örgün eğitimin dışında halkı eğiterek onların meslek kazanmasına yönelik olarak faaliyetlerin geçmişi 1930’lara kadar uzanmaktadır. O tarihlerde “Bornova Biçki Yurdu” adıyla kadınlara yönelik bir kuruluş oluşturulmuş ve burada eğitim alan Bornovalı genç kızlara diploma verilerek iş imkanı sağlanmaya çalışılmıştır¹²¹.

Bornova Halk Eğitim Merkezi ise, 20 Temmuz 1963 tarihinde Menemen şubesi ile birlikte açılarak İzmir’de faaliyet gösteren beşinci Halk Eğitim Merkezi olmuştur¹²². 1949 yılından 1962 yılına kadar Hilal İlkokulu olarak kullanılan ahşap bina oturulamaz durumda olduğu gerekçesiyle boşaltılmış, daha sonra tamir edilerek 1963 yılında Halk Eğitim Merkezi, Bornova Merkez Müdürlüğü olarak faaliyetine başlamıştır. Açıldığı yıl Kız Teknik Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak “Köy Kadınları Gezici Kursu” adıyla faaliyet gösteren kuruluş, daha sonra Köy İşleri Bakanlığı’na, 1978 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü’ne ve son olarak da aynı bakanlığın “Yaygın Eğitimi Genel Müdürlüğü”ne bağlanmıştır¹²³. Bornova ve bağlı köylerden gelen gençlerin, daktilo gibi ihtiyaç duyulan sahalarda kurslar açılarak¹²⁴ meslek sahibi olmalarına çalışan merkez faaliyetlerini halen ilk binasında sürdürmektedir.

Bornova’da başta eğitim olmak üzere sosyal alanda faaliyet gösteren kuruluşlardan birisi de Bornova Halkevi’dir. Burada zaman zaman düzenlenen okuma yazma kurslarının yanında¹²⁵, Bornova Halkevi idare kurulu tarafından Fransızca kursları da verilmiştir¹²⁶. Faaliyetlerini eğitim haricinde de sürdüren Bornova Halkevi aynı zamanda fakir hastaların bakım ve tedavileri amacıyla doktorlar tarafından yürütülen muayene günlerinin ilanlarına o tarihlerin gazetelerinde rastlanmaktadır¹²⁷.

¹²¹ Halkın Sesi, 16 Temmuz 1933.

¹²² Yeni Asır, 21 Temmuz 1963.

¹²³ Bornova Halk Eğitim Merkezi Brifing Dosyası 2000.

¹²⁴ Yeni Asır, 24 Mart 1975.

¹²⁵ Anadolu, 16 Ocak 1950.

¹²⁶ Anadolu, 29 Ocak 1950.

¹²⁷ Anadolu, 11 Ocak 1950.

c. Kitaplıklar

Cumhuriyetin ilk yıllarında Bornova'da eğitime katkıda bulunmak üzere kurulan tek kütüphane de 1924 yılında Dokuz Eylül Okulu'nun içinde açılmıştır. O dönemde kütüphane de sadece 1 cilt dini kitap, 1 cilt edebiyat ve 3 cilt matematik kitabıyla birlikte toplam 102 kitap bulunmaktadır¹²⁸.

Bornova'da resmi olarak ilk kütüphane kurulma çalışmaları 1965 yılına dayanmaktadır. Bornova Belediye Meclisi tarafından, Belediye Parkı'ndaki Şehir Kulübünün "Çocuk Kütüphanesi" adıyla 8 Ağustos 1965 tarihinde faaliyete geçmesini kararlaştırmış¹²⁹, Kütüphane daha sonra buradan taşınarak şimdiki yerinde Konak Rotary Kulübü tarafından yeniden inşa edilerek, Cumhuriyetin 50. yılı kutlamaları çerçevesinde de Milli Eğitim Bakanlığı'na devredilmişti¹³⁰.

Kütüphane, Hilal İlkokulu bahçesinde 202 m² arsa üzerine yapılmış olup, 93 m²'lik bir okuma salonu ve bir müdür odasından ibarettir. Planı iki kat üzerine yapılmış olmakla beraber, ancak bir katı tamamlandıktan sonra 91 adet kitap bağışıyla 15 Kasım 1973 tarihinde Bornova Çocuk Kütüphanesi olarak hizmete girmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 12 Nisan 1978 gün ve 262-0-681 sayılı onayı ile Bornova İlçe Halk Kütüphanesi ismini almıştır. Kütüphanede, 2000 yılı itibarıyla Bakanlıkça gönderilen, satın alınan ve bağış yoluyla toplanan 16871 adet kayıtlı kitap bulunmakla birlikte, üye sayısı 379, okuyucu sayısı 19414'tür. Bunun yanında İzmir Büyükşehir Belediyesince yapılıp Milli Eğitim Bakanlığı'na Kütüphane olarak kullanılması için devredilen bina da 1986 yılında Mehmet Akif Ersoy adıyla bir kütüphane kurulmuş ve burası da Bornova İlçe Halk Kütüphanesinin bir şubesi olarak hizmet vermektedir¹³¹.

d. Türk Ocağı ve diğerleri

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte özellikle daha çok eğitim amaçlı, sosyal kuruluşların da Bornova'da yer almaya başladığı görülmektedir. Örnek olarak 1926 yılında Bornova'da "Türk Ocağı", "Türk Yurdu", "Bornova Kulübü" ve "Yetimleri Koruma Cemiyeti" adı altında 4 sivil toplum örgütü ve "Bornova Gençler Birliği"

¹²⁸ İzmir Vilayeti 1926 İstatistiki, İzmir 1927, s.78.

¹²⁹ Yeni Asır, 11 haziran 1965.

¹³⁰ Yeni Asır, 21 Şubat 1973.

¹³¹ Bornova İlçe Halk Kütüphanesi Brifing Dosyası, 2000.

adıyla da bir spor kulübü bulunmaktadır¹³². Aynı kuruluşların Türk Yurdu dışında 1929 yılında da devam ettiğini görmekte beraber¹³³, o yıllarda bulundukları faaliyetler hakkında fazla bir bilgi bulunamamıştır. 1931 yılında Türk Ocakları ilga edildiğinde diğer birçok şehirde olduğu gibi Bornova Türk Ocağı'nın binası da sorun olmuş, buraya hem Sulh Hakimliği hem de Halk Fırkası sahip çıkmak istemiştir¹³⁴. Özellikle Türk Ocakları'nın kapatılmasından sonra faaliyete geçen Halkevleri, Bornova'da kurduğu şubesinin Temsil ve Müzik ile Köycülük kolları vasıtasıyla kapandığı yıla değin çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur¹³⁵.

¹³² İzmir Vilayeti 1926 İstatistiki, s.70.

¹³³ İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1930, s. 95.

¹³⁴ Hizmet, 10 Mayıs 1931.

¹³⁵ Anadolu, 1, 11, 12 Mayıs 1949.

B. SAĞLIK:

Bornova yeri itibarıyla sağlam havalıdır. Dağ eteğinde bulunması dolayısıyla da havadar ve rüzgarlara açık bir konumdadır. Bu itibarla XVII- XVIII. yüzyıllarda İzmir şehrinde salgın hastalıklar çıktığında, halk özellikle gayr-ı müslimler Bornova'daki konutlarına gitmekteydiler.

Osmanlı Devleti döneminde insanları en fazla etkileyen hastalıkların başında salgınlar geliyordu. Sıtma, veba gibi salgın hastalıkların İzmir'de yaşanması zaman zaman Bornova'yı da etkiliyordu. 20. yüzyılın başlarında bile veba korkulan bir hastalık olarak görünmeye devam ediyordu. Kasabanın etrafındaki dere ve bataklıklar bu tür hastalıkların yayılmasında en önemli unsur olarak görünüyordu. 1918 yılında Bornova'nın Işıklar Köyü'nde veba görülmesi üzerine "tedabir-i lazıme ittihaz" eden sıhhiye müdürlüğü, malarya (sıtma) ile de mücadele etmekteydi. Sıhhiye Nezareti Bornova'nın dışında da görülmeye başlayan salgının tedavisi için gereken ilaçların gönderilmesi kararını almıştı.¹³⁶

Osmanlı Devleti döneminde Bornova'da sağlık işleriyle Belediye idaresi de ilgileniyordu. Bu amaçla Bornova belediyesinde bir hükümet tabibi istihdam edilmekteydi. Bunlardan sadece 1326 (1908) yılında "Tabib Kosti Atanaşyadı"nın ismini tesbit edebilmekteyiz¹³⁷.

1922 sonrasında Bornovalıların gittikleri bazı doktorlar arasında, Dr. İsmail Bey ve Dr. Galip Bey ve Dr. Danotovitz bulunmaktaydı. Bir de Bornova tren istasyonunun karşısında Dr. Kanaver'in muayenehanesi vardı. Sadece hastalar doktora gitmez, doktorlar da taksinin bulunmadığı zamanlarda faytonlarla hastalarını kontrole gelmekteydi. Sonraki dönemlerde Bornova'da muayenehanesi bulunan doktorlardan Dr. Nejat Noyan ve askeri doktor olup emekliliğinden sonra Bornova'ya yerleşen Dr. Sedat Göksan idi. Dr. Nejat Noyan, bütün tetkikleri kendi muayenehanesinde yapmaktaydı. Küçük bir laboratuvarı vardı. Hastayı önce tepeden tırnağa muayene eder,

¹³⁶ Engin Berber, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)*, İstanbul 1997, s. 101,121.

¹³⁷ *Salname-i vilayet-i Aydın 1326 hicrî (1908)*, s.250.

tahlilleri yapar, reçetesini yazardı. Uzun yıllar Bornova'ya hizmet veren tek Osman Acun'un işlettiği İntibah-ı Milli eczanesiydi¹³⁸.

1932 yılındaki bir gazete haberinden anlaşıldığına göre o tarihte Bornova'da faaliyette bulunan bir dispanserin bulunduğunu anlaşılmaktadır¹³⁹. 1949 yılında ise kasabada 3 doktor ve yalnız bir eczahane mevcuttur¹⁴⁰.

Bornova'da 1955 yılında Ege Üniversitesi kurulup Tıp Fakültesi açılıncaya kadar bir hastane bulunmuyordu. Bu durumda Bornovalılar sağlık sorunlarını çözmek için İzmir'deki hastanelere gitmek zorundaydılar. Ancak, Ege Üniversitesi'nin kuruluşundan sonra Tıp Fakültesi sadece Bornova'ya değil tüm Batı Anadolu'ya hizmet veren bir sağlık kuruluşu durumuna gelmiştir.

¹³⁸ Mehmet Akbaş. *Özel görüşme*, (07.07.2001)

¹³⁹ Anadolu, 11 Kânunsani 1932.

¹⁴⁰ *Belediyeler Yıllığı*, Cilt:1, s.405.

C. GÜVENLİK

Osmanlı Devleti döneminde taşrada öteden beri sipahiler güvenlik işlerinden sorumlu tutulmuşlardı. II. Mahmud döneminde sipahilerin tasfiyesinden sonra eski sipahilerden 20-30 bin kişilik bir inzibat kuvveti görevlendirilmişti. 1846'da ülkenin her yanında "zabtiye" ve sonradan jandarma adını alacak olan bir zabıta kuvveti kuvveti kurulmuştu¹⁴¹. Zabtiye örgütü, bugünkü anlamıyla hem polis ve hem de jandarma görevini yüklenmişti. Teşkilat ve işleyiş bakımından jandarmayı andırmakla birlikte, vali ve kaymakamların denetiminde faaliyet göstermeleri, polis hizmeti de yapmalarını da beraberinde getiriyordu¹⁴².

Bornova içinde kaynaklara bakıldığında jandarma ve polisin birlikte görev yaptığı görülmektedir. Bornova'ya ait ilk bilgilerin bulunduğu 1299 (1882) Salnamesinde "Zabıta Memurini" olarak bir jandarma çavuşu ve bir de polis çavuşunun isimlerine rastlamaktayız¹⁴³. Güvenlikle ilgili olarak görevlilerin bağlı bulunduğu birim 1883 yılında "Zabıta İdaresi" adını almış¹⁴⁴, daha sonraki yıllarda da "Zabıta Dairesi" ismiyle kayda geçmiştir. Burada en fazla dikkati çeken polis ve jandarma kuvvetlerinin daima birarada yazılmış olmasıdır. Bununla beraber 1895 yılına kadar her yıl iki güvenlik görevlisinin adı yer almaktayken bu sayının daha sonraki yıllarda arttığı görülmektedir. 1899 yılında iki polis ve bir yüzbaşının yanısıra 17 piyade, iki de süvari jandarma neferi kaydedilmiştir¹⁴⁵. 1901 yılından itibaren Zabıta Dairesi'nde "Vergi Süvari Tahsildar Neferi" adıyla iki kişinin daha bulunduğu görülmektedir. Ayrıca 1908 yılında "Polis Jurnal Katibi" adıyla bir görevli daha bunlara eklenmiştir. Böylece Bornova'daki güvenlik görevlisi sayısı 1908 yılında toplam 65 kişiye ulaşmıştır¹⁴⁶.

¹⁴¹ Zafer Toprak, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, C.5, s.1296.

¹⁴² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.319.

¹⁴³ Salname-i vilayet-i Aydın, 1299, s.130.

¹⁴⁴ Salname-i vilayet-i Aydın, 1300, s. 157.

¹⁴⁵ Salname-i vilayet-i Aydın, 1317, s.83.

¹⁴⁶ Salname-i vilayet-i Aydın, 1326, s.250.

1923'e Kadar Bornova'da Güvenlik Görevlileri¹⁴⁷

1299	Jandarma Çavuşu Osman Ağa Polis Çavuşu Halil Efendi
1300	Mülazım Ömer Efendi Polis Şakir Efendi Polis İsmail Efendi
1301	Zabıta Memuru Mercan Ağa Polis Halil ve Hafız Efendiler
1307	Komiser-i evvel Ali Efendi Komiser-i sani Osman Efendi
1311	Yüzbaşı İbrahim Efendi Polis Komiseri Aziz Efendi Kokluca Polis Memuru Mehmet Efendi
1312	Jandarma Yüzbaşısı İbrahim Efendi Polis Komiseri Salim Efendi
1313	Jandarma Yüzbaşısı İbrahim Efendi Polis Memuru Salim Efendi
1317	Zabıta Memuru Yüzbaşı Feyzullah Efendi M. 5 Polis Mehmet Efendi Polis Şükrü Efendi Piyade Jandarma maa çavuş 17 Süvari Jandarma Neferi 2
1319	Zabıta Memuru Yüzbaşı Feyzullah Efendi Polis Komiseri İsmail Efendi Piyade Jandarma M. 6 Çavuş Neferi 20 Polis Neferi 4 Süvari Jandarma Neferi 2 Vergi Süvari Tahsildar Neferi 2
1320	Yüzbaşı Feyzullah Efendi Polis Komiseri Ali Efendi Polis Neferi 5 Piyade Jandarma maa çavuş nefer 20 Süvari Jandarma 3 Vergi tahsildarı nefer 2
1326	Zabıta Memuru Yüzbaşı Ali Efendi Jandarma Piyade nefer 44 Süvari Nefer 12 Polis Komiseri Ali Galip Efendi M. 5 Polis Jurnal Katibi Hüseyin Efendi Polis Memuru nefer 6

¹⁴⁷ Aydın Vilayeti Salnameleri: 1299, s.130; 1300, s.157; 1301, s. 158; 1307, s. 128; 1311, s.151; 1312, s.208; 1313, s.182; 1317, s.83; 1319, s.94-95; 1320, s.96; 1326, s.250.

Ayrıca 1913 yılında şehrin güvenliğini arttırmak üzere bir askeri birliğin Bornova'ya konumlandırılmasına karar verilmişse de bunlar iç güvenlikten çok olağan kışla eğitimlerini yerine getirmek üzere Bornova'ya getirilmişlerdir¹⁴⁸.

Osmanlı Devleti döneminde, "Mebani-i emiriye ve Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti"ne yazılan bir belgeye göre, 1910 yılında Bornova'da hem jandarma hem de polis güçlerinin ayrı bir karakollarının bulunmadığı belirli bir süre nahiyede bulunan hükümet binasının içinde görev yaptıkları anlaşılmaktadır¹⁴⁹. Ayrıca nahiye sınırları dahilinde bir hapishane bulunmadığı da yine arşivdeki 1914 yılına ait bir belgeden öğrenilmektedir¹⁵⁰.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgale uğramasına bağlı olarak Bornova'ya da işgal kuvvetleri egemen olmuş, ancak Yunan askerlerinin ölçsüz davranışları burada yaşayan levantenleri rahatsız ettiğinden olsa gerek 1920 yılında güvenlik tekrar Türk jandarmasına bırakılmıştır.

1922 yılının ardından Bornova'da jandarma tekrar eski görevine devam etmiş, Polis karakolu ise 1958 yılına kadar İzmir Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışmıştır. Mahallelerin güvenliği ise her yerde olduğu gibi bekçiler tarafından sağlanmıştır. Bununla birlikte uzun müddet Bornova'nın güvenliğini etkileyecek herhangi bir olayın meydana geldiği görülmemektedir.

1944 yılında Bornova Emniyet Komiseri H. Tahsin Çapın imzalı ilginç bir belgeye göre Bornova'daki kahvehanelerde kağıt oyunlarının bile oynanması istenmiyordu. 2.10.1944, Nahiye Müdürlüğü onayıyla belediyeye iletilen belgeye göre "Bornova'daki halkın çoğunluğu terbiyeleri noksan, rençberlik, amelelik ve arabacılık yapan kimselerden ibaretti. Bu meslek sahiplerinin işlerini hemen hemen terketmek suretiyle kahvehanelerde iskambil ve tavla maskesi altında aralarında parayla kumar oynadıkları, bunun da memleketin asayiş ve huzurunu bozduğu tespit edilmişti." bu yüzden sağlık ve güvenlik açısından mahzurlu görülen bu oyunların belediyece yasak

¹⁴⁸ Çınar Atay, "İzmir'e İlişkin Demiryolu Önerileri ve Gerçekleşen Hatların Kent Yapısına Etkileri", II.

Uluslararası İzmir Sempozyumu, İzmir 1998, s.174.

¹⁴⁹ BOA, DH.MB.HPS. 1328. B. 18.

¹⁵⁰ BOA, DH. MB. HPSM, 1332.Ra.2.

edilmesi istenmekteydi¹⁵¹. Buna bağılı olarak belediyenin 4 gün sonra aldığı kararla kahvehanelerde iskambil kağıtlarının yasaklanmasına karar verildi. Bunun da sebebi açıklanırken Bornova halkının içtimai durumuna değinmeden, sadece oyun kağıtlarının bulaşıcı hastalıkları taşıyıcı bir vasıta olduğu belirtilerek, Bornova Belediye Başkanı Ethem Pekin'in imzasıyla 6.10.1944 tarihinden itibaren oyun kağıtlarını bulundurmanın yasakladığı ifade edilmekteydi¹⁵².

1950'lerde Bornova'da sadece bir Emniyet Amirinin emrinde 15-20 polis memuru görev yapmaktaydı. Bunlar herhangi bir olay meydana geldiğinde durumu Nahiye Müdürü'ne iletirler, önemli konular buradan Valiliğe aktarılırdı. 1955'te Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı haberi üzerine İstanbul ve İzmir'de gayr-ı müslim vatandaşlara yönelik meydana gelen saldırı ve yağmalar bu illerde gerçekten endişe verici boyutlara ulaşmasına rağmen, Gayr-ı müslimlerin de ikamet ettiği bir yerleşim birimi olan Bornova'da üzücü bir hadise meydana gelmemiştir¹⁵³. Ancak sonraki yıllarda özellikle 1970'lerde bütün Türkiye'yi etkileyen terör olayları ve öğrenci hareketleri Bornova'yı da etkilemiştir. Özellikle Ege Üniversitesi öğrencilerinin arasındaki ideolojik çatışmalar o günlerde sıklıkla meydana gelmiş bu olaylar zaman zaman kampüs dışında Bornova'ya da taşmıştır. Bu sebeple 1976 yılında Ege Üniversitesi'ndeki öğrenci olaylarına daha çabuk müdahale edebilecek bir Motorlu Jandarma Birliği bile oluşturulmuştur. Zira bu tarihe kadar müdahaleleri ancak Seferihisar'dan getirilen Jandarma Taburu yapabilmektedir¹⁵⁴. Bu olaylara örnek olarak Bornova Büyük Ülkü Derneği Başkanı Suat Kürşat'ın öldürülmesi ve Diş Hekimliği Fakültesi profesörlerinden Dr. Ali Özden Köylüoğlu'nun aracının yakılması gösterilebilir¹⁵⁵.

Bununla beraber 12 Eylül hareketini takibeden günlerde, polis bölgesinde direniş, grev, işgal, boykot ve kanunsuz gösteriler gibi toplu olaylar meydana gelmemiş ve siyasi olaylar da büyük ölçüde azalmıştır.

¹⁵¹ Bornova Belediyesi, 1944-1970 Encümen Kararları Dosyası, 2.10.1944.

¹⁵² Bornova Belediyesi, 1944-1970 Encümen Kararları Dosyası, 6.10.1944.

¹⁵³ Şevket Senar, *Özel görüşme*, 12.10.2000

¹⁵⁴ Yeni Asır, 25 Mart 1976.

¹⁵⁵ Yeni Asır, 23 Mart 1977.

1980'lerden sonra ortaya çıkan ayrılıkçı terör örgütleri ise yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan göç edip Bornova'ya yerleşmiş yoğun bir nüfus olmasına rağmen, Bornova halkının güvenliğini tehdit eder bir düzeye ulaşmamıştır.

1. Bornova İlçe Emniyet Müdürlüğü

Bornova İlçe Emniyet Müdürlüğü 19 Haziran 1957 tarihinde 7033 sayılı kanunla ayrılarak ilçe olmuştur. Müstakil olarak ilk Polis Teşkilatı 1 Nisan 1958 tarihinde Emniyet Başkomiserliği olarak kurulmuş, sonradan Emniyet Amirliğine ve 16 Ağustos 1993 tarihinde Merkez İlçe Emniyet Müdürlüğüne dönüştürülmüştür¹⁵⁶.

1980'lerde Bornova Emniyet Amirliğine mensup; 1 emniyet amiri, 10 başkomiser, 13 komiser, 8 komiser yardımcısı, 141 polis memuru, 72 çarşı ve mahalle bekçisi ve 3 müstahtemden oluşan toplam 248 personel görev yapmaktaydı. Yine aynı yıllarda Emniyet Amirliği'ne ait 11 adet araç, her karakolun bir motorlu ekibi ve üniversite kampüsü içinde de bir karakol bulunmaktaydı¹⁵⁷.

Bornova'da nüfus ve yüzölçümü itibarıyla 1038 kişiye 1 polis düşmektedir. İdari yapı olarak merkezi 33 mahalleden oluşmuş, 13 köyü bulunmaktadır. Yapılan bir referandumla Kavaklıdere ve Yeşilçam köyleri de Belediye Hudutları içerisine katılmış, böylece 35 mahalle, 11 köy bulunmaktadır. İlçe Emniyet Müdürlüğü, daha önceleri Emniyet Amirliği ve Asayiş ve Trafik Ekipleri Amirliği adlarıyla, Hükümet Konağı bünyesindeki odalarda görevlerini sürdürmekteyken sonradan mülkiyeti Emniyet'e ait dört katlı binada kuruluşuna uygun olarak hizmet vermektedir. Müdürlüğü bağlı sekiz karakol mevcuttur. Bu karakollardan 100. Yıl, Özkanlar, Çamdibi, Pınarbaşı ve Otogar içerisinde bulunan Şehit Mehmet Akdoğan karakol binaları mülkiyet olarak İlçe Emniyet Müdürlüğü'ne devredilmiş; Merkez, Altındağ ve Işıkkent karakolları Belediye'ye ait hizmete yetersiz durumdaki binalarda görev yapmaktadır¹⁵⁸.

Bornova trafik hizmetleri İl Emniyet Müdürlüğü Trafik Şubesi'nden tefrik olunan ekip elemanlarınca gün 24 saat esasına göre sağlamakta, önemli kavşaklarda Trafik Ekipleri sabit görev ifa etmektedir. İlçe içersinde her ne kadar trafik işaretleri dikilmiş

¹⁵⁶ Bornova İlçe emniyet Müdürlüğü Brifing Raporu 2000.

¹⁵⁷ Kemal Macit Türet, Bornova Kaymakamlığı Brifing Raporu, 1985, s.29.

¹⁵⁸ Bornova İlçe emniyet Müdürlüğü Brifing Raporu 2000.

yol çizgileri çizilmiş, gerekli yerlere ışıklı cihazlar konulmuş ise de otopark sorunu her zaman devam etmiştir¹⁵⁹.

İlçedeki Jandarma Bölüğü ise Emniyet Müdürlüğü kurulana kadar ilçe merkezinde güvenliği sağlamış ve halen köylerin güvenliğinden sorumludur.

2. Bornova İlçe Jandarma Komutanlığı¹⁶⁰

1920 yılında Bornova'da ilk defa olarak bir karakol teşkil edilmiş ve Kemalpaşa Takımı ile Bornova-Bayraklı ve Mersinli'de olmak üzere üç karakol mevcut iken 1924 yılında takviye edilerek takım haline getirilmiş ve İzmir Birlik Komutanlığı emrine girmiştir. Bilahare merkezi Bornova'da olmak üzere Bornova- Pınarbaşı- Belkahve- Beşyol köylerinde Karakoldan müretteb bir takım teşkil edilmiştir. 1932 yılında takım teşkilatının Jandarmaya lağvı üzerine nahiye mıntukasında bulunan Komutanlığın emrine geçmiştir. 1939 yılında kadro mülahazası dalayısıyla 4 karakoldan Belkahve- Beşyol karakolları kapanmış bu mntıkalar Bornova, Pınarbaşı karakollarına bağlanmıştır.

1949 yılında Çamdibi nüfusunun artması, bu köyde birçok işyerinin açılması ve Bornova merkezine 10 km. mesafede bulunması gibi nedenlerle Bornova Nahiye Karakolu kadrosuna iki erlik kuvvetle Çamdibi köyünde de bir karakol açılmıştır. Pınarbaşı köyündeki karakol 1 Ekim 1953 yılında Bornova'da Sulh Ceza hakimliği teşkilatı kurulduğu için adli bakımdan Bornova Nahiye Karakolu'na bağlanmıştır.

1.4.1958'de Bornova nahiyesi 7033 sayılı kanunla kaza olduğundan İzmir Merkez Jandarma Birlik Komutanlığı'ndan ayrılarak, Bornova Merkez, Bornova-Pınarbaşı, Bornova ve Çamdibi karakollarından müteşekkil müstakil bir bölük haline getirildi. Bornova İlçe Jandarma Komutanlığı'nın iskanı için 96 tarihinde kiralık olarak tutulan binadan 01.10.1972 tarihinde yeni binaya taşınmıştır.

02.03.1977 günü yapılan protokol ile belediye hudutları içinde bulunan Osmangazi ve Mansuroğlu mahalleleri Jandarmanın sorumluluğundan çıkarılıp Emniyet amirliği sorumluluk bölgesine devredildi. 01.03.1978 tarihinde yapılan protokolle Bornova belediye sınırları içersinde bulunan Ege Üniversitesi ile Kredi ve Yurtlar

¹⁵⁹ Kemal Macit Türet, Bornova Kaymakamlığı Brifing Raporu, 1985, s.30.

¹⁶⁰ Bornova İlçe Jandarma Komutanlığı Brifing Raporu, 2000.2001

Kurumuna bağı öğrenci yurtları ve müstemilatları Bornova Emniyet Amirliğine devredildi.

Bornova İlçe Jandarma Bölük Komutanlığı 1.1.1983 tarihinde Bölük Karargahı, Merkez Jandarma Karargahı Komutanlığı ve 1.8.2000 tarihinde açılan Yeşiltepe Jandarma Karakolu Komutanlığı dış karakol olarak görevlerini yerine getirmektedir.

1993 yılında yapılan değişiklikle Bornova İlçe Jandarma Bölük Komutanlığı, Bornova İlçe Jandarma Komutanlığı olarak değiştirilmiş olup son durumda 12 köy, 1 mahalle, 2 toplu konut sitesi komutanlığa bağı olarak kalmıştır.

3. Bornova'daki Askeri Birlikler

Bornova'nın çeşitli yönlerden gelişmesine hizmet eden unsurların birisi de ilçede bulunan askeri birliklerin mevcudiyetidir. Bundan başka en başta nüfus açısından Bornova'ya katkı sağlayan bu askeri birliklerin, gelen ziyaretçilerle birlikte ilçe esnafına sağladığı ticaret imkanı da yadsınamaz. Ayrıca Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bazı tarihi binaların askeriye tahsisi bu binaların korunmasına da yardımcı olmuştur. Askeri birliklerin bir parçası olan subay gazinosu ve lojmanlar ilçenin sosyal yaşamını da önemli bir yer tutar.

Bornova'daki askeri birlikleri dört kısımdan oluşmaktadır. 57. Topçu Tugayı bünyesinde bulunan Albay Emin Arı Kışlası, Bornova'nın merkezinde olup halk arasında Garnizon olarak adlandırılmaktadır. Manisa yolu üzerinde bulunan General Muzaffer Tuğsavul Kışlası, 57. Topçu Tugayı; Cemal Gürsel Kışlası ise Hacılarkırı kışlası olarak bilinmektedir. Jandarma bölüğü de ilçe merkezinden Ege Üniversitesi'ne inen yol üzerinde bulunmaktadır.

a. 57. Topçu Tugayı

Albay Emin Arı Kışlası¹⁶¹

Albay Emin Arı Kışla arazisi; Bornova Merkez Karakolu ile Yavuz Selim İlköğretim okulu arasında bulunan bölgede 16.631m²'lik bir arazi üzerindedir. Halen Subay Gazinosu olarak kullanılan arazi ve bina, Bornova'lı Offley ailesine mensup Miss Goot adında bir bayanla evlenen Davy isminde Amerikalı bir levanten tarafından, 1890 yılında konut olarak yaptırılmıştır. Bina, 1913 yılına kadar aynı kişi tarafından

¹⁶¹ 57. Topçu Tugayı, Personel Daire Başkanlığı, *Albay Emin Arı Kışlası'nın Tarihçesi*.

kullanılmış, bu bina ve arazi, 1913-1917 yılları arasında da İzmir Valilerinden Rahmi Bey (Arslan)'ın yazlık konutu olarak kullanılmıştır.

Halen Tugay Karargahı olarak kullanılan arazi ve bina, Bornova'da manifaturacılık yapan Artur İplikçiyan ve eşine ait olup, 1895 yılında konut olarak bu kişiler tarafından yaptırılmış ve 1922 yılına kadar aynı amaçla kullanılmıştır.

Halen astsubay gazinosu olarak kullanılan arazi ve bina ise, Ermeni milletinden Aram ve biraderine ait metruk bir yer olarak kışla arazisine katılmıştır.

1922 yılında İzmir'in geri alınışında büyük hizmetleri bulunan 57. Tümen'in Karargahı, 1924 yılına kadar bu kışlada konuşlanmıştır. 1922 yılından günümüze kadar, halen Subay-Astsubay gazinoları olarak kullanılan binalar, aynı amaçla kullanılmaktadır.

1924 yılında 57. Tümen Karargahı'nın İzmir dışına taşınması ve Tümen Topçusunun 28. Topçu Alayı ismini almasından sonra, Alay Karargahı 1941 yılına kadar bu kışlada konuşlanmıştır.

1931 yılında kışla arazisi istimlak edilerek hazineye devredilmiş ve Milli Müdafaa Vekaletine tahsisi uygun görülmüştür. 18 Temmuz 1939 tarihinde ise, halen Tugay Karargahı olarak kullanılan bina da Milli Müdafaa Vekaletine tahsis edilmiştir. 1941 yılında 28. Topçu Alay Karargahı'nın bu kışlayı boşaltması üzerine, İzmir'e getirilen 65. Tümen Karargahı bu kışlaya yerleşmiştir. Tümen karargahı 1954 yılına kadar bu kışlada kalmıştır. 21 Haziran 1954 tarihinde Manisa'da kurulan 57. Topçu alayı, 1. Topçu Er Eğitim Alayı adını alarak Bornova'ya intikal etmiş ve bu alayın reviri bu kışlada yerleşmiştir. 1956 yılına kadar, halen Tugay Karargahı olarak kullanılan bina, bu alayın reviri olarak kullanılmıştır. Ağustos 1956 tarihinde Alay, 1. Topçu Er Eğitim Alayı ismini aldığından, bu kez, aynı bina bu Alay'ın reviri olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1963 yılına kadar Alay Reviri bu kışlada kalmıştır.

1958 yılında kışlaya "C" Garnizonu ismi verilmiştir. Kışlaya Garnizon adının verilmesinden sonra, şimdilerde Subay-Astsubay misafirhanesi olarak kullanılan bina, Garnizon komutanlığının İnzibat Karakolu olarak kullanılmıştır.

14 Kasım 1967 tarihinde "C" garnizonunun ismi, Albay Emin Arı Kışlası olarak değiştirilmiştir. 1968'de Subay Gazinosu tamir edilmiş, 1970'de Atatürk büstünün

açılışı yapılmıştır. 2 Şubat 1983'te ise, Tugay Karargahı binası ve Subay Gazinosu olarak kullanılan binalar birinci derecede sit alanı içersine alınmıştır.

Kışlanın kurulu bulunduğu alan içersinde halen Tugay Karargahı, Subay-Astsubay Gazinosu, Subay-Astsubay lojmanları, Dispanser ve Subay-Astsubay misafirhanesi bulunmaktadır.

General Muzaffer Tuğsavul Kışlası¹⁶²

General Muzaffer Tuğsavul Kışlası, Erzene Mahallesi kuzeyinde, İzmir-Manisa karayolu batısında kurulu olup, 3.185.502m² araziye sahiptir.

1922 yılında İzmir'in geri alınışında önemli görevler ifa eden 57. Tümen'in Piyade Alayı ile Tümen Topçusu İzmir'in kurtarılmasını müteakip, mütegayyib eşhas arazisinde bu kışlada ordugaha geçmiştir. 1924 yılında 57. Tümen'in bu kışlada bulunan Piyade Alayı İzmir dışına çıkarılmasından sonra, bu araziyi Tümen Topçusu, 28. Topçu Alayı ismini alarak kullanmaya devam etmiştir. Kışla, 1941 yılına kadar bu Alay tarafından kullanılmıştır. 28 Ekim 1940 tarihinde bu kışla arazisi, Sıdıka Hanım, Rumlu Hasan, Pomak İlyas, Kalaycı Ali Dayı'nın arazileri ve Bornova Belediyesi'nin mahfel yeri (dernek) olarak kullandığı arazi ve mütegayyib Rumlara ait araziler istimlak edilerek Hazine Arazisi kapsamına alınmış ve Milli Müdafaa Vekaletine tahsis edilmiştir.

1941 yılında 28. Topçu Alayı'nın bu kışlayı boşaltması üzerine, 21 Haziran 1954 tarihinde Manisa'da kurulan 57. Topçu Er Eğitim Alayı adını alarak bu kışlaya intikal etmiş ve 1958 yılında kışlaya "A" Garnizonu ismi verilmiştir. Burası Ağustos 1956 tarihinde ise, 57. Topçu Er Eğitim Alayı ismini almıştır. Daha sonra burada bulunan bazı birlikler bölünerek yine Bornova yakınlarındaki Hacılarakırı'nda bulunan kışlaya gönderilmiştir.

13 Ekim 1962 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nın emri ile Alay, Tugay seviyesine çıkarılmış, 14 Kasım 1967'de ise "A" garnizonunun ismi, Orgeneral Muzaffer Tuğsavul Kışlası olarak değiştirilmiştir.

¹⁶² 57. Topçu Tugayı, Personel Daire Başkanlığı, *General Muzaffer Tuğsavul Kışlası'nın Tarihçesi*.

General Cemal Gürsel Kışlası¹⁶³

General Cemal Gürsel kışla arazisi, Doğanlar beldesinin doğusunda, Eski İzmir-Ankara karayolu arasında, eski İzmir-Kemalpaşa yolunun batısı ve doğusunda yer alan bölgede kurulu olup, toplam yüzölçümü 975.784 m²'dir ve Milli Mücadele günlerinde tamamen yanmış olan ve yeri boş kalan Hacılar köyü arazisi üzerinde bulunmaktadır. Bu arazi halen, Hacılarkırı olarak bilinmektedir.

Bu kışlanın bir kısım arazisi 25 Ağustos 1948 tarihinde askeri saha ve tesisler olarak hazine arazisi kapsamına alınmış ve Milli Müdafaa Vekaletine tahsis edilmiştir. Diğer bir kısmı ise, 1954 yılında Toprak Tevzii Komisyonu tarafından tevziye tabi tutulmuş, ilgililere tapuları verilmiş ancak bazı nedenlerden dolayı bu işlem daha sonra iptal edilmiştir ancak 1967 tarihinde istimlak işlemleri tamalanmıştır. 1958 yılında Topçu İhtisas Taburu bu kışlaya intikal ettirilerek, burası bir garnizon haline getirilmiştir. Aynı tarihte bu kışlaya "B" Garnizonu ismi verilmiştir. Kışlanın ismi 14 Kasım 1967'de, Orgeneral Kurtcebe Noyan Kışlası olarak değiştirilmiştir. Son olarak 1977 yılında Kurtcebe Noyan Kışlası'nın ismi, General Cemal Gürsel Kışlası olarak değiştirilmiştir.

¹⁶³ 57. Topçu Tugayı, Personel Daire Başkanlığı, *General Cemal Gürsel Kışlası'nın Tarihçesi*.

D. 1980'E KADAR BORNOVA'DA SİYASİ HAYAT

Bornova ilçesi yaşadığı siyasi olaylar itibarıyla kendini çok fazla gösteren bir yerleşim birimi olmamıştır. Genelde sakin bir siyasi yapıya sahip olmakla beraber diğer özellikle İzmir'de yaşanan gelişmelerin tesirinde kalmıştır. Bununla beraber Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti olarak iktidarda bulunduğu yıllar çıkarılırsa, seçim dönemlerinde elbette bazı hareketlenmeler olmuş ancak bunlar halk arasında büyük boyutlara ulaşmamıştır.

1930'da kurulan Serbest Fırka¹⁶⁴ aynı yıl düzenlenen Belediye Seçimlerine Bornova'da da katılmış ancak gazetelerde yer alan haberlere göre çeşitli engellemelerle karşılaşmıştır. Bornova Serbest Fırka Ocak Reisi Zekai Bey, daha seçimlerden önce seçmen defterlerinin düzenli tutulmadığını, seçim encümeninin kapalı tutulmasından dolayı da halkın itirazlarını iletebileceği bir merci'nin kalmadığından şikayet etmekteydi¹⁶⁵. Yetkililer ise bu itiraz karşısında encümenin her zaman açık olduğunu, itiraz edecek bir durum bulunmadığından işlem yapılmadığı karşılığını vermekle yetinmişlerdi¹⁶⁶. 4 Ekim 1930 tarihinde başlayan seçimlerde Serbest Fırka'dan aday olan Zekai Bey, seçimlerin dürüst bir şekilde yapılmadığı düşünerek Seçim Encümeninin çalıştığı odaya girmiş ve yapılan uyarılara rağmen odayı terketmeyince, polis zoruyla çıkması sağlanmıştı. Bu arada Serbest Fırka'dan Bornovalı Eczacı Osman Bey'in de polisleri "Halk Partili olmakla" itham edip daha bazı hakaretlerde bulunması sonucunda hakkında takibata başlanmıştı¹⁶⁷. 1930 yılında yapılan bu belediye seçimlerinin tasnifi Bornova gibi küçük sayılabilecek bir yerleşim yerinde bile neredeyse 10 gün sürmüş sonuçta Serbest Fırka'nın aldığı 795 oya karşılık, Cumhuriyet Halk Fırkası aldığı 852 oyla seçimi kazanan taraf olmuştu¹⁶⁸. Aradaki farkın sadece 57 oy olduğu düşünülürse

¹⁶⁴ 1930'da Serbest Fırka Bornova İdare Heyeti şu isimlerden oluşuyordu: Simsar Reşat, Tüttüncü

Kavalalı Mustafa, Hacı Hüsnüzade Halit, Giritli Zekai, emekli binbaşı Zekeriya, Hasan, Tüccardan Giritli Recep Beyler ve Cemal Ağa; Hizmet, 9-12 Eylül 1930.

¹⁶⁵ Yeni Asır, 30.9.1930.

¹⁶⁶ Anadolu, 1 Teşrin-i evvel 1930.

¹⁶⁷ Anadolu 6 Teşrin-i evvel 1930.

¹⁶⁸ Anadolu 16 Teşrin-i evvel 1930

Bornova'daki seçimin hayli çekişmeli geçtiği görülmektedir. Elbette Cumhuriyet Halk Fırkası'nın o dönemde bir muhalefet partisinin başarısına tahammül gösteremeyerek Serbest Fırka'yı baskı altında tuttuğu da düşünülebilir zira, çok geçmeden Serbest Fırka'nın kapatılarak faaliyetlerine son verildiği de bilinmektedir.

1946 seçimlerine kadar Bornova'daki siyasi faaliyetler sadece Cumhuriyet Halk Partisi'nin etrafında devam etmiştir. 1930 ve 1940'lı yılların gazetelerinde sık sık CHF'nın Bornova'daki Ocak kongreleri üzerine haberler yayınlanmaktadır. 1931'de yapılan Bornova Fırka İdare Heyeti seçiminde, Belediye Reisi Fehmi, Doktor Galip, Fabrikatör Behçet, Belediye katibi Ömer, Dramalı Sami Beyler seçilmişlerdir¹⁶⁹. Doktor Galip Bey de İdare Heyeti Başkanı olarak belirlenmiştir¹⁷⁰. Bornova'da düzenlenen nahiye kongrelerine köy ocaklarının temsilcisi geldiği gibi, CHF Vilayet İdare Heyeti Reisi Balıkesir mebusu Hacim Muhiddin (Çarıklı) da katılmıştır¹⁷¹.

1946 yılı bütün Türkiye'de olduğu gibi Bornova'da da çok partili hayata geçişteki ilk seçimlerdir. Bornova'da Demokrat Parti'den başka, yeni temsilcilik açan partilerden birisi de Milli Kalkınma Partisi olmuştur. Parti'nin Ocak İdare Heyeti'ni oluşturan isimler ise; Osman Acun, Emin Tarayıcı, Aziz şenol, Avukat Cafer, Ali Belevi ve Rıfat Meral'dir¹⁷².

1946'nın Mayıs ayında yapılan belediye seçimlerine katılım pek fazla olmamıştır. Alınan haberlere göre Bornova'da seçimlere katılma oranı ancak %50'dir¹⁷³. 1930 seçimlerine benzer şekilde baskı altına alınan muhalefet seçimlerden yine yenik ayrılırken, Milli Kalkınma Partisi'nin Bornova Başkanı Osman Acun, seçim sonuçları ve hükümet aleyhinde konuştuğu için hakkında soruşturma başlatılmıştır¹⁷⁴. 21 Temmuz 1946'da yapılan Milletvekili Genel Seçimleri de aynı şaibelere muhatap olmuştur. Görgü tanıklarının anlattıklarına göre; Küçük Çay Mahallesinde Musa'nın firmı önünde 3. numaralı sandık bulunmaktadır. DP ve MKP temsilcileri yolsuzluklara engel olmak

¹⁶⁹ Anadolu, 25 Kanun-ı sani 1931.

¹⁷⁰ Anadolu, 16 Şubat 1931

¹⁷¹ Anadolu, 23 Kânun-ı evvel 1932

¹⁷² Anadolu, 14 ocak 1946.

¹⁷³ Anadolu, 27 Mayıs 1946.

¹⁷⁴ Anadolu, 29 Mayıs 1946.

için bütün gün sandığın başında beklerler. Sıra oyların sayımına geldiğinde Seçim Kurulu Başkanı Hüsnü Okan, sandığın hükümet binasına taşınmasını ve sayımın orada yapılmasını ister. Diğer partilerin temsilcileri buna itiraz etseler de dikkate alınmaz. Kurul Başkanı Hüsnü, oyları sayarken, DP temsilcisi Zeki Bey'de olanları takip etmektedir. Sayım sırasında Demokratların oyları CHP'ye, CHP'ninkilerde DP'ye verilmektedir. Sayım tamamlandıktan sonra Zeki Bey itiraz etmek isterse de, Hüsnü Bey işin tamamlandığını söyleyerek oy pusulalarını yakmıştır. Bütün bunlara rağmen daha 20 gün önce Bornova'da kurulan DP, CHP'den 600 fazla oy almıştır¹⁷⁵.

1946 seçimleriyle ilgili tartışmalar bunlarla da kalmamıştır. Demokrat Partililerin iddiasına göre; Bornova'daki 1. nolu sandıktan 46 oy DP'ye, 73 oy CHP'ye çıktığı halde, DP'nin oyu aynı kalırken CHP'nin oy miktarı 145'e çıkarılmıştır. 4. nolu sandıkta 96 oy DP'nin, 47 oy CHP'nin çıktığı halde CHP'nin oy miktarı 491 olarak gösterilmiştir. Köylerde de durum farksızdır; Yakaköy'de CHP'ye verilen oy miktarı 112 olduğu halde tutanağa 212 olarak geçirilmiştir. Çamdibi'nde ise CHP'nin 150 oyu tutanağa 247 olarak yazılmıştır¹⁷⁶.

1946'da durum böyle olmakla beraber, muhalefet partileri birçok yerde hızla kuvvetlenmektedir. Demokrat Parti, Bornova'daki çalışmalarına ağırlık vermiş, bunun sonucunu da almaya başlamıştır. DP'nin raporuna göre, Bornova "İzmir teşkilatının kuvvetle dayanacağı en sağlam kalelerden biridir. İdare kurulları arasındaki tesanüt örnek teşkil edecek kadar mükemmeldir. Ayrıca 25 kişilik bir müzik grubu da kurulmuştur. Halk Partisi ve Millet Partisi burada o kadar kuvvetli değildir. Pınarbaşı, Işıklar, Altındağ, Doğanlar ve Naldöken köylerinin teşkilatları da iyi çalışmaktadır. İleride yapılacak dürüst seçimlerde başarılı olmamak için hiçbir neden yoktur."¹⁷⁷

Gerçekten de 1950 Genel Seçimleri DP'nin başarısıyla noktalanmıştır. Bunun nedenleri arasında en önemlisi tek parti iktidarının artık halkı memnun etmemesi gelmektedir. Halk bunu 1946 seçimlerinde göstermek istediye de, engellerle karşılaşmış ancak 1950 yapılan tarafsız seçimlerin tarafsız yapılması sonucu

¹⁷⁵ Anadolu, 31 Temmuz 1946.

¹⁷⁶ Demokrat İzmir, 12 Ağustos 1946.

¹⁷⁷ *Demokrat Parti Alsancak İlçesinin 22.8.1949-7.12.1949 Çalışma Raporu*, İzmir 1949, s.7

değiştirmiştir. Bornova’da halk seçimlerde heyecanlanmışsa da herhangi bir kavga ya da çekişme yaşanmamıştır¹⁷⁸.

1950 seçimlerini Bornova’da yaşayan Hasan Arıcan, seçim sonuçlarının ilan edildiği günü şöyle anlatmaktadır: “Evimiz Büyük Camiye yüz metre mesafedeydi. Oradan akşamüstü çarşıya inmek için yürüyerek geliyordum. DP’nin seçimleri kazandığını radyo ilan ediyor. Seçim neticeleri belli oldu. Karanlık henüz basmamıştı. Halk şapkaları havaya atıyor. Çarşı boyunca yüzlerce şapka havaya çıkıp iniyor. Millet DP kazandı CHP kaybetti, diye seviniyor, eğleniyordu. Halk Partisi İlçe Başkanı Doktor Nejat Bey’di. Kalabalık onun muayenehanesi önünden davullar, zurnalar çalarak geçiyor. 1950 seçimlerinden sonra kahveler ayrıldı artık. Yani Demokrat parti kahvesi ile Halk parti kahvesi ayrı. Millet birbirine hayli uzun bir süre neredeyse 60 ihtilaline kadar sevecen bakmadı. Gerilimi hissediyorduk. Millet birbirini sevmiyordu. İhtilalden sonra DP’lilerin ileri gelenleri sindi, ortalık biraz daha yumuşadı. İhtilal sonrası millet nereye gideceğini şaşırды, iki büyük partide parçalanmalar oldu”¹⁷⁹.

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından 1961 yılında yapılan ilk seçimlerde kazanan Adalet Partisi olmuştu. Hem milletvekili hem senatör seçimlerinde CHP’nin aldığı oyun yaklaşık iki katını alan AP, Bornova’daki bu üstünlüğünü 1973 seçimlerine kadar devam ettirmiştir. 1961’de Bornova’da seçime giren diğer partilerden CKMP ve YTP ise ancak çok az bir oy alabilmişlerdir.

15 Ekim 1961 Milletvekili ve Senatör Seçimi Neticeleri¹⁸⁰

Milletvekili seçimi

Seçmen Sayısı	Oy kullanan seçmen sayısı	Geçerli oy sayısı	Partilerin aldığı oy sayısı			
			A.P.	C.H.P.	C.K.M.P.	Y.T.P
22977	18929	18321	10594	6513	696	284

Senatör Seçimi

Seçmen Sayısı	Oy kullanan seçmen sayısı	Geçerli oy sayısı	Partilerin aldığı oy sayısı			
			A.P.	C.H.P.	C.K.M.P.	Y.T.P
22977	18935	18156	10644	6633	654	221

¹⁷⁸ Cafer Arıcan. *Özel görüşme*, (03.06.2001)

¹⁷⁹ Hasan Arıcan *Özel görüşme*, (20.05.2001).

¹⁸⁰ DİE, 1961 Genel Seçimi sonuçları, s.379-380.

Bornova'da gerilemeye başladığı gören CHP 18 Eylül 1962'de gerçekleştirdiği İlçe Kongresi'yle bir kan değişimi sağlamayı amaçlamıştır. Bornova Sineması'nda yapılan kongreyi Başkan Atilla Elbeyli açmış, faaliyet raporunun okunması ve siyasi konuşmalardan sonra seçime geçilmiştir. Buna göre CHP'nin yeni idare heyetini oluşturan isimler şunlardır: Başkan Atilla Elbeyli, Cafer Arıcan, Mustafa Öztüzün, Ahmet Toklu, Mehmet Hepşen, Mete Tunçalp, Cahit Akyol, Raşit Yiğit, Mustafa Şimşit, Elmas Türkeli ve Necmettin Çankay¹⁸¹.

1960'lı yıllarda AP'nin ilçe kongreleri de her sene tekrarlanmış, idare heyetlerine ise devamlı olarak hemen hemen aynı isimler seçilmiştir. Buna göre AP Bornova teşkilatında şu isimlere rastlamak mümkündür: Hüseyin Kınay, Mustafa Altay, Behçet Ülküeri, Kadir Cesur, Yusuf Topuz, Muzaffer Akdeniz, Nihat Tunç, Rafet Ceylan ve Hasan Acar¹⁸².

1962 yılında Bornova'da ilçe teşkilatı kuran diğer bir parti de İşçi Partisi olmuştur. Tekin Manas'ın başkanlığında örgütlenen TİP, Bornova'da Genel Başkan M. Ali Aybar ve 11 delegenin katıldığı bir toplantıyla 14 Ekim 1962'de Kazım Dirik Mahallesi'nde parti teşkilatının açılışını yapmıştır¹⁸³. 1962'de Bornova'yı ziyaret eden siyasi liderlerden birisi de Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'dır. Bornovalılara müjde başlığıyla verilen habere göre, Osman Bölükbaşı'nın ayrılmasından sonra halkın derin bir nefes aldığı, zira "Bölükbaşı'nın bir oturuşta 5-7 kap yemekle ancak doyduğu" aktarılmaktadır¹⁸⁴.

1965 seçimleri Bornova'da oldukça heyecanlı ancak olaysız geçmiştir. Sabahın erken saatlerinde partililerin taksilerle sandıklara seçmen taşıdıkları görülmüş ancak öğlene kadar oy kullanma oranı % 35 'in üzerine çıkamamıştır. Halkın çoğunluğu sandıklarda sabırla sırasının gelmesini beklemekte ve "besmele çekerek" mührü eline almaktadır. Oyların kullanılışı üzerine yeterli bilgi sahibi olmayanların, rey verecekleri partinin amblemini keserek zarfa koydukları ve geri kalan kısmı da attıkları görülmüştür. Oy kullanma oranı öğleden sonra % 60-70'lere çıkmıştır. İlçe seçim

¹⁸¹ Yeni Bornova, 19 Eylül 1962.

¹⁸² Yeni Asır, 1 Mayıs 1964.

¹⁸³ Yeni Bornova, 11 Ekim 1962.

¹⁸⁴ Bornova, 19 Temmuz 1962.

kurulunun başkan ve üyeleri araçlarla gezerek seçimin kurallara uygun biçimde yapılmasını sağlamak için azami çaba sarfetmişlerdir¹⁸⁵. AP, 1965 seçimlerinde de kazandığı 13097 oyla Bornova'da en fazla oy alan parti olmuştur.

10 Ekim 1965 Milletvekili Seçimi Sonuçları¹⁸⁶

Seçmen Sayısı	Oy kullanan seçmen sayısı	Geçerli oy sayısı	Siyasi Partilerin Aldığı Oy Sayısı						
			A.P.	C.H.P.	CKMP	M.P.	T.İ.P.	Y.T.P	Bağımsız
30118	21792	20601	13097	5202	222	542	1496	-	42

12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları¹⁸⁷

Seçmen Sayısı	Oy kullanan Seçmen Sayısı	Geçerli oy sayısı	Seçime katılan siyasi partilerin ve bağımsızların aldıkları oylar								Bağımsız
			A.P.	B.P.	C.H.P.	G.P.	M.P.	M.H.P.	T.İ.P	Y.T.P.	
35619	22863	21743	12245	243	6480	649	272	231	1307	214	102

1980 askeri darbesine kadar geçen dönem içinde yapılan iki genel seçim de Bornova'daki oy dağılımının bu kez değiştiği gözlenmektedir. 1970'e kadar Bornova'da birinci siyasi parti durumunda gözüken AP, 1973 seçimlerinde yerini CHP'ye kaptırmıştır. 14 Ekim'de gerçekleşen seçimlerde AP'nin aldığı 14454 oya karşılık, CHP 17690 oyla Bornova'da birinci olmuştur. 1977 yılında yapılan seçimlerde iki parti arasındaki fark daha da büyümüş CHP, Adalet Partisi'nden on bin oy daha fazla almıştır. elbette bu yıllar arasında Bornova'daki seçmen sayısındaki artış da dikkat çekmektedir. 1969 yılında 22863 kişi olan seçmen sayısı 8 yıl sonra 1977'de neredeyse ikiye katlanarak 51773'e ulaşmıştır. Bu dönemde Bornova'nın yaşadığı hızlı nüfus artışı, seçmen sayısı da yansımış ve paylaşılan oylar da iki katına çıkmıştır. Bu yüzden Bornova'nın siyasi açıdan öneminin de giderek arttığını söylemek mümkündür. 1970'li yılların sonunda Türkiye'de yaşanan siyasi terör olayları Bornova'da halk arasında pek yaşanmasa da Ege Üniversite'sinde meydana gelen olaylar Bornova'yı da zaman zaman etkilemiştir.

¹⁸⁵ Yeni Asır, 11 Ekim 1965.

¹⁸⁶ DİE, 1965 Genel Seçimi sonuçları, s. 743.

¹⁸⁷ DİE, 1969 Genel Seçimi sonuçları, s. 694.

14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları¹⁸⁸

Seçmen sayısı	Oy kullanan seçmen sayısı	Geçerli oy sayısı	Seçime katılan siyasi partilerin ve bağımsızların aldıkları oy sayısı								Bağımsız
			AP	CHP	CGP	DP	MP	MHP	MSP	TBP	
51893	37881	36669	14454	17690	550	2046	83	362	1263	155	71

5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları¹⁸⁹

Seçmen Sayısı	Oy kullanan seçmen sayısı	Geçerli oy sayısı	Seçime katılan siyasi partilerin ve bağımsızların aldıkları oy sayısı								
			AP	CHP	CGP	DP	MSP	MHP	TBP	TİP	Bağımsız
78436	51773	50173	18235	28131	393	614	1597	963	135	86	19

¹⁸⁸ DİE, 1973 Genel Seçimi sonuçları, s. 35/36.

¹⁸⁹ DİE, 1977 Genel Seçimi sonuçları, s. 35/43.

E. BAYRAMLAR, KUTLAMALAR VE SPOR

1. Bornova'da Bayramlar, Şenlikler ve Önemli Günler:

a. Resmi Bayramlar

Bornova'da yaşanan hayatı renklendiren olayların başında bayramlar gelmektedir. Bütün yaşam zorluklarına rağmen 7'den 70'e bütün halk düzenlenen şenliklere coşkuyla katılmaktadır. Bütün yurttaki olduğu gibi resmî ve dinî bayramlar Bornova'daki bu kutlamaların başında gelir.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamalarında resmi törenlerin yanısıra özellikle çocuk bayramı olması dolayısıyla onlara yönelik faaliyetlerle geçmekteydi. 1930'lu yıllarda bütün okul talebeleri önce Cumhuriyet meydanında toplanırlardı. Burada Mektepli Çocukları Koruma Cemiyeti tarafından bayram hediyesi olarak üzüm, ceviz ve badem dağıtılırdı. Daha sonra Ziraat Mektebi'nin bahçesindeki Gazi büstü ziyaret edilerek çeşitli nutuklar okunur öğrenciler tarafından şiirler söylenirdi. 23 Nisan kutlamaları çerçevesinde 1934 yılında Hilal okulunda "Küçük Muallim" isimli bir de piyes sahnelenmişti¹⁹⁰.

Ertesi yıl 23 Nisan törenleri bu kez Büyük Park'ta yeni açılan Atatürk büstünün etrafında yapılmıştı. Bu törenlere Nahiye Müdürü, Belediye Başkanı ve kurulu, Cumhuriyet Halk Partisi heyetinin yanısıra bütün cemiyetlerin idare kurulları, Ziraat, Kars, Hilal ve Dokuz Eylül okullarının talebeleriyle Bakım Yurdu çocukları kısacası bütün Bornova ahalisi katılıyordu. Hep birlikte okunan istiklal marşını müteakiben şiirler okunarak Atatürk büstü çelenklerle süslendi. Önde Bando olduğu halde mahallelerin içinden büyük çarşı ve küçük çarşı geçilerek hükümet önüne gelinmişti¹⁹¹. Sonraki yıllarda da bütün Bornova ahalisinin katıldığı 23 Nisan Çocuk Bayramı'nı büyük bir neşe içinde kutlanmaya devam etmiştir.

Cumhuriyet bayramları ise özellikle 10. ve 50. yıl kutlamalarında adeta farklı bir anlam kazanıyordu. 10. yıl kutlamaları için bütün Türkiye'de olduğu gibi Bornova'daki

¹⁹⁰ Yeni Asır, 24 Nisan 1934.

¹⁹¹ Anadolu, 24 Nisan 1935.

hazırlıklarda haftalar öncesinden başlamıştı. Bornova'daki törenler için bir Nahiye Komitesi oluşturulmuş, bunun önderliğinde hazırlıklar yürütülmüştü. Burada alınan kararlara göre Bornova'da resmi binalar ve evler de dahil olduğu halde nahiye'nin tamamı bayraklarla süslenecek, caddeler baştan başa elektrikle aydınlatılacaktı. Meydanlara cumhuriyetin güzelliklerini anlatan yazılar yazılacak ve nahiye'nin çeşitli yerlerine dört büyük tak yapılacaktı. Bayramın birinci günü hükümet önündeki ve ziraat mektebindeki Gazi büstlerine çelenkler konularak hatipler tarafından nutuklar okunarak, hükümet meydanı ve parkta üç gün üç gece çeşitli eğlenceler düzenlenecekti. Temsiller, balolar, konferanslar verilecek, millî havalar oynanacak, fener alayları tertip edilecekti. 29 Ekim akşamı özel bir trenle bütün Bornova halkı İzmir'e çıkarma yapacak, Basmane'de trenden inilerek Tilkilik, Mezarlıkbaşı, Başdurak, Kemeraltı, Hükümet meydanını takiben Cumhuriyet meydanına gidilecekti. Buradaki Gazi heykeli önünde saygı duruşunda bulunulacaktır. Bayramın üçüncü günü akşamı da Bornova Askeri Mahfel'de bir balo verildi¹⁹². Cumhuriyetin 10. yılı kutlama hazırlıkları bu kadarla da kalmaz yine alınan bir karar gereğince 29 ekim sabahı hükümet meydanında Bornovalılar el ele vererek hep bir ağızdan Cumhuriyet marşını söylediler¹⁹³.

29 Ekim 1933 günü geldiğinde bütün Türk halkı gibi Bornovalılar da ülkelerinin on yılda ulaştığı ilerlemeyi parlak bir şekilde kutlamak amacıyla heyecan doluydu. Sabah saat 10:00'da Bornova'daki kuruluşlar, Ziraat Numune, Hilal, Dokuz Eylül, Kars okulları öğrencileri ile Fransız mektebi ile Biçki Yurdu talebesi ve halk Bornova meydanında toplanmıştı. Nahiye Müdürü Edip Bey yanında Fırka Kumandanı Vekili Miralay Baki ve Belediye Reisi Fehmi Beyler bulunduğu halde halkın bayramını kutladı. Sonra hep bir ağızdan İstiklâl ve Cumhuriyet Marşları söylenmiş, asker ve okullar geçit töreni yapmıştı. Cumhuriyet meydanında davullar çalınmakta, milli oyunlar oynanmıştı. Önceden planlandığı gibi Bornova'dan kalabalık bir grup gece saat 21'de özel bir trenle İzmir'e gitmiş, ellerinde meşaleler olduğu halde hükümet önüne yürümüştü. Orada muallim Halil Bey tarafından bir nutuk okundu. Ardından birinci Kordon takip edilerek Cumhuriyet meydanına gidilerek Bornovalı Baha Bey'in okuduğu nutukla birlikte saygı duruşunda bulunulmuştu. Daha sonra İsmet Paşa

¹⁹² Anadolu, 8 Teşrinî evvel 1933.

¹⁹³ Anadolu 17 Teşrinievvel 1933.

caddesi takip edilerek Bornova'ya dönmüştü¹⁹⁴. Bayramlara okullarda hazırlanılır ve bu hazırlıklar genelde gizli tutulmaktaydı. Zira Bayram günü geldiğinde tüm okullar en iyi şekilde görünmek için adeta birbirleriyle yarışmaktaydılar¹⁹⁵.

Cumhuriyet'in kuruluşun 50. yılında da Bornova, ilginç kutlamalara sahne olmuştu. Henüz kutlama hazırlıkları devam ederken Bornova Belediyesi personeline yönelik aldığı bir kararla bu kutlamalara katılmıştı. Aslında olayın gelişimi Bornova Belediyesinde şoför olarak çalışan Bilal Çetin'in 1964 yılında yaptığı trafik kazası sonucunda 13 bin liralık bir cezaya çarptırılmasıyla başlamıştı. Cezanın tahsili için Bilal Çetin borçlandırılarak takdir edilen miktar her ay maaşından kesilmekteyken, uyanık şoför günün hayat şartlarında geçimini zor sağladığını belirterek bu cezanın affedilmesi için bir dilekçe verdi. Bilal Çetin'in mazeretini değerlendiren belediye ona tanınacak affi genişleterek, 24.7.1973 tarihinde Belediye meclisince alınan karar gereğince Cumhuriyetin 50. yılı dolayısıyla bütün personelin idari ve nakdi cezaları affetmişti¹⁹⁶.

Bornova için anlamlı günlerden bir tanesi de 9 Eylül kutlamalarıydı. İzmir'in ve dolayısıyla Bornova'nın Yunan işgalinden kurtuluşunun yıldönümleri, özellikle ilk yıllarda bu işgalin kötü anılarını hafızalarından silemeyen Bornovalılarca en sevinçli günlerinden birisi olarak kutlanıyordu. 1930'larda 9 Eylül törenleri sabah 8:30'da Nahiye Müdürü, CHF nahiye ve köy ihtiyar heyetleri, belediye heyeti, spor kulübü temsilcileri, ihtiyar heyeti, okul öğrenci ve öğretmenleri ile çok kalabalık bir halk kafesi tarafından istasyon yakınlarındaki şehitler anıtına gidilerek başlıyordu. Burada şehitlerin ruhuna dua edilip heyecanlı nutuklar okunuyordu¹⁹⁷. 9 Eylül münasebetiyle bütün Bornova'nın cadde ve sokakları bayraklar ve defne dallarıyla süsleniyor askeri bandonun çaldığı marşlara bütün ahali katılıyordu¹⁹⁸. Sonraki yıllarda 9 Eylül kutlamalarının Türk askerlerinin İzmir'e ilk gördükleri Belkahve'de kutlanmaya başlandı. Sadece Bornovalıların değil bütün İzmirli katıldığı törenlerde Gaziler hatıralarını anlatıyor öğretmenler konuşmalar yapıyordu. Heyetler buradan Bornova'ya

¹⁹⁴ Anadolu 30 Teşrinievvel 1933.

¹⁹⁵ Şevket Senar. *Özel görüşme*, (12.10.2000)

¹⁹⁶ Bornova Belediyesi Encümen Kararları, 24.7.1973.

¹⁹⁷ Anadolu, 11 Eylül 1931.

¹⁹⁸ Anadolu, 11 Eylül 1932.

gelerek Hükümet önündeki törenden sonra Ege Üniversitesi önündeki anıta gelerek Bornova'nın kurtuluşunda şehit düşenler anılıyordu¹⁹⁹. 30 Ağustos Zafer bayramı törenleri ise resmi kuruluşların da katılımıyla Alay Mahfelinde başlayıp, Cumhuriyet meydanında devam düzenlenmekteydi²⁰⁰.

b. Dini Günler:

Bornova'da diğer bütün Türk şehirlerinde olduğu gibi dini bayramlar ve günler coşkuyla kutlanmıştır. Özellikle Müslümanların kutladığı Ramazan ve Kurban bayramları insanları bir araya getirme özelliğiyle öne çıkmaktadır. İletişimin şimdiki kadar kolay olmadığı yıllarda, bu kutlamalar sırasında bazen karışıklıklar çıktığı da olmuştur. Müezzin Fehmi Efendi'nin anılarında bir seferinde Bornovalıların Ramazan Bayramı kutlamalarını İzmir'den bir gün önce başlattığı aktarmaktadır: "Bir sene; bayramı, öğle zamanı yapmıştık. Herkes o günü, arife zannederek, niyetliydi. Fakat öğleye doğru Bornova'dan tren geldi. Bir baktık: Bornovalılar bayramlıklarını giymiş, ellerinde sigaralar sokaklara dökülmüş arife gününde böyle serbest sigara içmek, görülmüş şey değildi. Soruldu, soruşturuldu. Bornovalılar "biz ayı gördük, bayram ettik" dediler. O zaman İzmir Müftüsü Çelebizâde Rahmetullah Efendi idi. Hemen kendisine durum anlatıldı. O da Bornovalıları çağırdı, ayı gördüklerine dair şahitleri dinledi ve öğleye doğru bayramı ilan etti²⁰¹.

Benzer bir durum Bornova'nın Yunan işgali altında bulunduğu yıllarda da yaşanmıştı. Bayramı yine bir gün erken getiren Bornovalılar gerçeği öğrenince ertesi gün tekrar bayram yapmak zorunda kalmışlardı. Hüseyin İsa Bey Cami İmamı Hüseyin Derviş Hoca, "Bayramın arifesi gününden bir gün evveldi. Biz, ertesi günü arife olarak beklerken, Yunan Jandarma Kumandanı, hocaya haber göndermiş. 'İzmir'den yazı aldık, yarın bayramınız varmış' diye.... Biz bu yazıyı müftülükten geldi zannıyla ertesi sabah camiye geldik sabah namazını müteakip, bayram namazını kıldık. Birbirimizle bayramlaşıp yedik, içtik. Sonra da bayramlıklarımızı giyerek, İzmir'e indik. Tren Mersinli'ye gelince baktık, binenlerin hepsinde tespih var, hallerinden de oruçlu oldukları belli. İzmir'e gelince bir de ne görelim Ramazan adeti üzerine her taraf kapalı.

¹⁹⁹ Yeni Bornova, 10 Eylül 1962.

²⁰⁰ Yeni Bornova, 31 Ağustos 1962.

²⁰¹ Yeni Asır, 20 Ocak 1964.

Biz: ‘Bayram ettik, bir yanlışlık var bu işte.’ derken Hisar Camiine koştuk. Kasapzade Hacı Osman Efendi vardı. ‘Vaziyet böyle böyle’ diye anlattık. Osman Efendi: ‘Çabuk, ağzınızı çalkalayın, yemek içmeği kesin, oruca devam edin, Bayram yarın’ demesin mi?

Akşam yeniden iftar edip ertesi gün yine bayram namazına durduk. Sonra Hoca Osman Efendi geldi ve böyle yanlışlıkların olabileceğine dair vaazlarda bulundu²⁰².

Bornova’da şimdilerde kaybolmuş bir adete göre eski Ramazan akşamlarında topluca iftar yapılırmış. Bunun caminin vakfında yer aldığını söyleyen Bornovalılar vasiyete göre, Ramazan’da her akşam 40 pide ve topan topan peynirler getirilip, camide parçalanır ve musalla taşı üzerinde iftar sofrası kurmaktaymış. Cemaat, top atılınca, pide ve peynirle iftar eder, sonra namaza gidermiş. Vakıflar, evkafa geçtikten sonra bu adet kaldırmış. Fakat ondan sonra da Giritli Mustafa Efendi, bu adete devam etmiş. Kendi parası ile her Ramazan akşamı simit, pide getirmekteymiş²⁰³.

Bornova’ya bağlı Naldöken köyü Alevî Türklerin yaşadığı bir yerleşimdir. Bu özelliğiyle olsa gerek Kurban bayramını da kendilerine mahsus şekilde kutlamaktadır. Rıza Yetişen’in bu köye ait âdetleri ayrıntılarıyla anlattığı esere göre, “Kurbanları belli kişiler keser. herkes kurban kesmeye yetkili değildir. Tarikat icabı kendisine, belli bir törenle Kurbanlık ödevi verilenler kesebilir. Bunlara Kurbanlı denir. Kestikleri hayvanlar için ücret almazlar. Köyde herkes kurban kestiği için et dağıtılmaz, zaten köy geleneğine göre kurban, adak, hayır vs. bilhassa çiğ olarak dağıtılmaz, pişirilir, sofralar hazırlanır, evlerde yedirilir. Ancak, kurban kesemeyen veya dışarıdan gelen fakire biraz verilir. Köylü sene içinde pek az et yer. Fakat bir yıl içinde pek çok adak, kurban ve ölüler için hayırlar yapıldığından et gıdası epeyce alınmış olsa da, ayrıca et satan birisi bulunmadığından yeterince et yiyemez. Bayramın en güzel eğlenceli zamanı ilk günüdür. Kuşluk zamanına doğru, bütün köy delikanlıları ve orta yaşlı erkekler grup grup, her evi dolaşarak “Bayramınız kutlu kurbanınız kabul olsun” der ve bütün ev halkı ile bayramlaşırlar. Büyüklerin elleri öpülür. Küçükler onların ellerini öper, akranlar niyazlaşırlar. Bu misafir kabul işine evden bir kadın veya kız bakar, gelen kişiye bir ikramda bulunurlar. İkram için her evde bir masa hazırlanır. Çeşitli yiyecekler, içkiler, mezeler ve çiçeklerle donatılmıştır. Yavuklusu olan (nişanlısı) kız

²⁰² Yeni Asır, 13 Şubat 1964.

²⁰³ Yeni Asır, 7 Şubat 1964

evi nişanlısı geleceği için çok güzel ve nadir olan şeylerle masayı donatır. Öyle ki her gelen misafir “Öyle bir sofra donatmış ki kuşun sütüne kadar ne istersen var” demeli ve tüm köye yayılmalıdır. Gelen misafirler bayramlaşmayı ayak üstü yaparlar ve ikramdan sonra hemen başka eve giderler. Böylece üç-dört saat içinde tüm köy dolaşmış olur. İkram edilen şeylerden herkes bir şeyler yemek ve içmek zorundadır. Aksi halde dargınlık var demektir. Misafirler hep erkek olduğu için hep içkiyi, tercih ederler. Zaten bayram oluşu da bunu icap ettirmektedir. Her evde içilen bir kadeh, hemen herkesi çakır keyif ve sarhoş eder. İdareyi elden kaçıranlar daha köyü yarılamadan sızıp kalırlar. Yer yer- nara atmalar, türkü söylemeler ve gülüşler, ağlaşmalar göze çarpar. Evlerde toplanıp çalıp oynamalar birbirini takip eder. Ara sıra kavgaya yeltenenler olursa da çabuk önlenir. Hiç bir kötü hâl olmaz. Sonsuz bir coşku içinde 1. günü tamamlarlar²⁰⁴. Naldöken köyünde Muharrem ayı ve Nevruz bayramı da kendisine has şekilde kutlanmaya devam etmektedir.

Bornova’da yaşayan diğer azınlıklarda dini günlerini kendi adetlerine göre kutlamaktaydılar. En küçük grubu oluşturan Museviler Cuma günleri ateş yakmazlar, mayasız bayramı kutlardı. Bazı kişilerin mayasız yapılan bisküviler için “sakın onlardan yemeyin, Türk çocuklarını çivili fiçiya koyup kanlarını çıkarıp, bisküviyi onunla yoğururlar” şeklindeki çıkarttığı asılsız söylentilere rağmen, Türklerle komşu olan Museviler “bunlara inanmayın, biz sadece bisküviye maya koymadan yapıyoruz” deyip Türk çocuklarına da armağan ederlerdi²⁰⁵.

c. Mahalli Şenlikler:

Bornova’nın kendine mahsus “bayram uçurtması” adı verilen bir şenliği de vardır. XIX. yüzyılda başladığı tahmin edilen bu şenlik, Ramazan bayramının son haftasında Bornova’nın yemyeşil kırlarında düzenlenmekteydi. Şenliğe yalnız Bornovalılar değil trenle gelen İzmirli de iştirak ediyordu. Cumhuriyetin ilan edildiği yıl belki Yunan işgalinden dolayı ara verilen şenlik tekrar kutlanmaya başlanmıştı. 4 Mayıs’ta dolup dolup boşalan trenler sabah’tan itibaren şenliklere katılmaya gelenleri Bornova’ya taşıyordu. Emsalsiz bir kalabalık istasyon ve civarını, caddeleri, bahçeleri Havuzbaşı denilen yere kadar istila etmişti. Erkek-kadın, çoluk-çocuk, seyyar satıcıların çıkardığı

²⁰⁴ Rıza Yetişen, *Tahtacı Aşiretleri (Adet, Gelenek ve Görenekleri)*, İzmir 1984, s.26-31.

²⁰⁵ Mehmet Akbaş. *Özel görüşme* (07.07.2001)

sesler her tarafa yayılıyordu. Herkes katile katile geziyor, ağaclar altına oturmuş yemek yiyor, kimi saz dinliyordu. Küçük çocuklar ve gençler de futbol gibi spor eğlenceleriyle meşgul oluyorlardı²⁰⁶. Bayram uçurtması, aynı zamanda Bornova gençleri için bir spor şenliği görevini de görüyordu. 1935'teki şenliklerde İstiklal marşının okunmasından sonra ilk olarak voleybol maçı yapıldı. Çuval yarışında Rıza birinci, Fethi ikinci gelirken yüz metre koşusunu Hasan ismindeki genç kazanmıştı. Yumurta koşusunda ise Eczacı Hüsnü Kemal birinci gelmişti. Bu yarışları takiben Bornova ve Hilal takımları arasında düzenlenen futbol maçını 5-0 Bornova kazanarak konulan kupayı da almayı başarmıştı²⁰⁷.

Bayram Uçurtması'nın yapıldığı gün en neşeli yer istasyon civarıydı. Bir Arap'ın işlettiği gazonoda "karafaki" denilen rakı da içilebilirdi. Dışarıya da birçok sandalye konur İstiklâl Savaşı Gazisi Kadir Çavuş, Köroğlu hikayeleri anlatır, başkaları da komik oyunlar yapardı²⁰⁸.

Bayram uçurtmasının bu şekliyle ne zamana kadar devam ettiği kesin olarak tespit edilememiştir. Ancak sonraki yıllarda terkedilmiş olmalı ki İzmir'in çeşitli yerlerinde düzenlenen şenliklere benzer şekilde Pınarbaşı'ndaki Nar Bayramı, Kemalpaşa'daki kiraz bayramı gibi bir şenlik düzenlenmesi düşünülmektedir. Bu yüzden her türlü meyvenin yetiştiği Bornova'da meşhur olan "kayısı" teklif edilmektedir²⁰⁹.

Bornova'daki geleneksel eğlencelerden birçoğu bugün tamamen ortadan kalkmış durumdadır. Bunlardan birisi de deve güreşleridir. Özellikle belirli bir amaca yönelik olarak bilhassa yardım toplamak amacıyla, çeşitli tarihlerde Bornova'da deve güreşleri düzenlenmekteydi. 1931 yılında Bornova Türkocağı tarafından düzenlenen deve güreşlerinden 200 lira hasılat temin edilmiş, bunun 60 lirası Bornova Yetimleri Koruma Cemiyetine bırakılırken kalanı Ocak binasında sporculara mahsus bir oda ve kütüphane yapılması için harcanmıştır²¹⁰. 1932 yılında da Bornova Cumhuriyet Halk Fırkası'nın girişimiyle kimsesiz çocuklar yararına spor sahasında deve güreşleri yapılacağı

²⁰⁶ Anadolu ,4 Mayıs 1341

²⁰⁷ Anadolu ,24 Mart 1935

²⁰⁸ Hasan Altürk. *Özel görüşme* (25.06.2001)

²⁰⁹ Anadolu, 3 Nisan 1943.

²¹⁰ Anadolu, 12 Mart 1931

duyurulmaktadır²¹¹. Benzer bir şekilde geliri kimsesizlere bırakılmak üzere 1934 yılında da bir deve güreşinin tertip edildiği gazete haberlerinden anlaşılmaktadır²¹².

Bornova'da kimsesiz ve yardıma muhtaç insanlara yardım etmek amacıyla zaman zaman faaliyet gösteren kuruluşların başında "Yetimleri Koruma Cemiyeti" gelmektedir. Cemiyet, deve güreşleri benzeri faaliyetlerden topladığı yardımları en iyi şekilde değerlendirmektedir. Örnek olarak 1931'de elli fakir çocuğun bayramlık giysileri temin edilmesi sayılabilir²¹³. 1934 yılında ise Bornova Nahiye Müdürü Edip, Belediye Başkanı Fehmi ve okulların baş muallimlerinin girişimiyle ilkokulda okuyan 80 çocuğa iâşe yardımında bulunulmuştur²¹⁴.

Bu tür faaliyetlerde gereken maddi kaynağın sağlanması için tertiplenen sünnet düğünleri örneğinde olduğu gibi Bornova halkı için birer şenliğe dönüştüğü görülmektedir. 7 Temmuz 1933'de Bornova'da bulunan Gençlerbirliği Kulübü 79 fakir ve kimsesiz çocuk için sünnet merasimi düzenlemişti. Bunların 68'i Bornovalı, 11'i de nahiyyeye bağlı çevre köylerdendi. Sünnet edilen bütün çocuklara Gençlerbirliği tarafından çorap, terlik, gömlek ve başlık temin edilmişti. Bornova'nın bütün ileri gelenlerinin hazır bulunduğu düğün sabah 9'da başlamış gece getirilen bando sabaha kadar çalarak çeşitli eğlenceler tertip edilmişti²¹⁵. Düğünde ince saz takımının güzel parçaları çalınırken karagöz gösterisi dahi düzenlenmişti²¹⁶. Bu düğünlerde Bornova halkı da adeta bayramdan farksız bir gün yaşamaktaydı.

Benzer bir sünnet düğünü Cumhuriyet Halk Partisi'nin teşebbüsü ile 1934'de de tekrarlandı. Bornova'nın Altındağ ve Pınarbaşı köylerinden gelen elli kadar çocukla Bornova'dan doksan çocuk önce fırka binasında toplandılar. Fırka bandosu milli havaları çalarken kendilerine yeni elbise ve ayakkabıları dağıtılmasını takiben adet olduğu üzere otobüslere binilerek şehir turu yapıldı. Daha sonra İzmir'in meşhur sünnetçisi Ahmet Hamdi Efendi tarafından o gün iki saat içinde tam 141 çocuk sünnet

²¹¹ Anadolu, 15 Şubat 1932.

²¹² Yeni Asır, 24 Kanunusani 1934.

²¹³ Anadolu, 16 Şubat 1931

²¹⁴ Yeni Asır, 4 Mart 1934

²¹⁵ Anadolu, 7 Temmuz 1933.

²¹⁶ Halkın Sesi, 8 Temmuz 1933.

edilmişti. Çocuklar parkın içersindeki büyük salonda kurulan karyolalara yatırıldı. Sıcak çorba, sövüş eti ve hoşaf verildi. Bandonun çaldığı güzel havalarla çocuklar eğlendi. Sünnet işi bitmek üzere idi ki zavallı bir kadın çırpıplak denebilecek bir halde bulunan üç yavrusu ile geldi. “bu yetimleri de sünnet edin” diye yalvarmaya başladı. Kadının ricası kabul edildi. Yavrulara diğerleri gibi yeni elbiseler ve pabuçlar verildi. Cuma günü ve gecesi sünnet düğünü büyük neşe içinde devam etti. Bir aralık Vali Kazım Paşa refakatlerinde Ödemiş Kaymakamı Haşim Bey olduğu halde Bornova’ya gelerek sünnet olan çocukları ziyaret ettiler. Cuma akşamı gece yarısına kadar milli oyunlar oynandı. Sabah Altındağlılar ve Pınarbaşı’ndan gelen çocuklar otobüs ve arabalarla köylerine, diğer Bornovalı çocuklar da evlerine döndüler. Adeta bir şenlik haline bürünen düğüne Bornova’nın bütün ahalisi katkıda bulunmuş ve birlikte güzel işler başarmanın hazzına varmışlardı.²¹⁷

Bornova’daki eğlenceler bunlarla sınırlı kalmıyordu. Çeşitli vesilelerle zaman zaman düzenlenen sosyal ve sanatsal faaliyetlere de rastlanıyordu. Bornova’da Askeri Mahfel’in açılışı onuruna düzenlenen balo²¹⁸, Park gazinosunda düzenlenen Bornova Halkevi müzik kolunun konserinin de bulunduğu yılbaşı balosu²¹⁹ yanısıra, Kız Sanat Enstitüsünün düzenlediği defileler²²⁰ çeşitli tarihlerde Bornova’da yaşanan sosyal faaliyetler olarak göze çarpmaktadır.

Bu tür eğlencelerin Bornova’da düzenlendiği başlıca mekan Büyük Park’tır. Park içindeki bir gazino ile şehir kulübü ve evlenme salonu bu tür ihtiyaçları karşılar. Diğer bir eğlence yeri de içinde temiz akarsuların, ağaçlıkların ve bir gazinonun bulunduğu Pınarbaşı köyüdür. Burada düzenlenen Nar Bayramı da Bornovalılar katıldıkları eğlencelerdendir²²¹.

Şimdiki Topçu Tugayı’nın bulunduğu yerde eskiden su havuzları bulunduğu için Havuzbaşı denilen mahalde Bornova halkının eğlence mekanlarından biridir. Havuzbaşı denilen yerde iki adet havuz bulunmaktaydı. Bunların yanında bulunan gazinoda

²¹⁷ Yeni Asır 1 Temmuz 1934

²¹⁸ Anadolu, 21 Şubat 1932.

²¹⁹ Yeni Asır, 30 Aralık 1948.

²²⁰ Yeni Asır, 16 haziran 1965.

²²¹ Salih Uncu. *Özel görüşme* (13.07.20019)

Bornovalılar rakı içerken, çocuklar kaçak girdikleri havuzlarda serinlemeye çalışırlardı²²².

Yaka mahallesindeki zeytinlikler arasında bulunan nergis bahçesi de önemli bir eğlence yeri ise de bugün artık tamamen kaybolmuştur. Burada da nergislerin açtığı Aralık-Ocak aylarında nergis bayramı adıyla bir şenlik yapılmaktaydı. Nergis bahçesinin bulunduğu alan üzerinde şimdi Ömer Seyfettin ilkokulu bulunduğu gibi bayram da artık kutlanmamaktadır²²³.

Halkın önemli eğlence mekanlarından olan sinemalar arasında Park, Dokuz Eylül, Büyük, Mehtap'ta gösterilen filmlerin reklamları o günkü gazetelerde duyuruluyordu²²⁴. 1956 yılında Bornova'nın 900 kişilik kışık sinemasının beş yıl aradan sonra tekrar açılması dolayısıyla duyulan memnuniyet de bu gazete haberlerine yansıyan örneklerden biridir²²⁵. Bornova'nın ilk sinemalarından olan Gül sinemasının yerini sonraları Hamdi Bekir Sineması almıştı. Bunlar şimdiki Bornova meydanının bulunduğu yerdeydi. Hem açık hem kapalı sinemalara ilgi oldukça fazlaydı. Sinemaların tuttuğu arabalar Bornova'yı sokak sokak dolaşıp el ilanları dağıtmaktaydı. Sonraları adeta bir sinema geleneği doğmuştu. İnsanlar kabileler halinde mahalleleri boşaltıp, sıcak yaz gecelerinde, akşamüzerleri toplanıp Dokuz Eylül, Mehtap, park sinemalarına akın ederler, akşam serinliğinde evlerine dönerlerken dondurma almayı ihmal etmezlerdi²²⁶.

Bornovalıların sıcak yaz günlerinde serinlemek için tercih ettikleri yerler ise Bayraklı sahilleriydi. At arabalarıyla yapılan kısa bir yolculuktan sonra ulaşılan deniz kenarında, aileler hem denize girerler hem de piknik yapmaktaydı. Kadınların denize girdiği yerler tahta perdelerle ayrılmaktaydı. Bornovalıların yakınlığı sebebiyle tercih ettikleri Bayraklı sahillerinin eski günlerde denize girilebilecek kadar temiz olması insanları buraya çeken unsurların başında gelmekteydi²²⁷.

²²² Süleyman Bodur. *Özel görüşme* (20.05.2001)

²²³ Cafer Arıcan. *Özel görüşme* (03.06.2001)

²²⁴ Yeni Bornova, 16 Temmuz 1962.

²²⁵ Demokrat İzmir, 28 Şubat 1956.

²²⁶ Hasan Arıcan. *Özel görüşme* (20.05.2001)

²²⁷ Sezai Tokem. *Özel görüşme* (18.07.2001)

d. Mustafa Kemal Paşa'nın Bornova'yı Ziyaretleri:

Mustafa Kemal Paşa'nın Bornova'yı ilk ziyareti aynı zamanda İzmir'in Yunan işgalinden kurtarıldığı gün olan 9 Eylül'dür. O gün Türk orduları hem Manisa hem de Nif (Kemalpaşa) üzerinden İzmir'e doğru hızla akarken, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'da Bornova sınırları içinde bulunan Belkahve'ye gelmiş ve zaferin son safhasını oradan takip etmişti. 9 Eylül 1922 günü Mustafa Kemal Paşa, muhtemelen Bornova'da fazla kalmadan Konak'ta kendisi için ayrılan ikametgahına geçmiştir. Bununla beraber Nureddin Paşa komutasındaki Ordu Karargahı Bornova'da bir levanten evine yerleşmişti. Askeri belgelerden anlaşıldığı üzere İsmet ve Nureddin Paşalar bütün askeri yazışmalarını buradan yapıyordu. Bu itibarla Mustafa Kemal Paşa ilerleyen günlerde Bornova'ya tekrar gelmiş ve buradaki subaylarla görüşerek bilgi almıştır.

Bornova oturan İngiliz bir doktorun kızı olan Hortense Wood 9 Eylülü ve takibeden günleri hatıra defterine kaydetmiştir. Bayan Wood aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa ve diğer subaylara Bornova'yı ziyaretlerinde ev sahipliği de yapmıştır. Yazılanlara bakıldığında 16 ve 17 Eylül günlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın Bornova'da bulunduğu anlaşılmakla beraber, kaç gün kaldığı ve burada geceleyp gecelemediği kesin değildir.

Hortense Wood, o günleri ve Mustafa Kemal Paşa ile tanışmaktan duyduğu onuru hatıralarında şu cümlelerle ifade etmektedir²²⁸:

“16 Eylül Cumartesi- Mustafa Kemal evime geldi. Yanında İsmet Paşa ve diğer generallerle meşhur Türk kadını Halide Edip Hanım vardı.

Mustafa Kemal ve beraberindekileri karşıladım. Hepsi bana teker teker hatırımlı sordu. Çok, pek çok saygılı insanlardı. Ben de kendilerine hayran olduğumu söyledim ve zaferlerini kutladım.

Mustafa Kemal Paşa onların arasında bir başka idi. O'nu tanımaktan ve karşı karşıya gelip konuşmaktan duyduğum sevinç sonsuzdu. Karşı karşıya oturup 15 dakika kadar sohbet ettik. Mustafa Kemal sonra benden izin istedi. Müttefiklere verilecek cevap için ayrılacağını söyledi. Ardından da Fevzi, İsmet, Asım Paşa'larla Halide Edip Hanım üst kata çıktılar.

²²⁸ Türkmen Parlak, *İşgalden Kurtuluşu*, Cilt:2, İzmir 1983, , s.515-516.

Evet şu anda İmparatorluğun kaderi evimin üst kısmında yatak odamın önündeki piyanonun yanında, kadife koltuklarda tartışılıyor.

Akşam yemeğini birlikte yedik. Zaman zaman benimle, zaman zaman da kendileri konuştular. Mustafa Kemal banyo almak istedi. Yorgun olduğu her halinden belliydi. Banyodan sonra sohbetimizi yine tazeledik. Bana tekrar geleceğine söz vererek gitti.

17 Eylül- Trenler tekrar çalışmaya başladı. Sadece Bornova'daki köylülere (Türkler) sokağa çıkma izni verildi. Onlar hala endişe içinde. Yunanlılar çekilirken varlıklarının büyük bir kısmını çalmışlar veya tahrip etmişler. Bu nedenle ürkeklikleri ve ekingenlikleri hala sürüyor.

Kemalist süvariler ilk defa İzmir'e girdikleri gün Kordon Boyu'nda toplanan Yunanlılar "Zito Kemal" diye tempo tutmuşlar. Hatta onlar, bu günü kazasız belasız gördükleri için Tanrı'ya Meryemana'nın resmini öperek teşekkür etmişler. Bu satırları yazdığım anlarda Mustafa Kemal, Fevzi, İsmet Paşalar tekrar bize geldiler. Bir süre Ernest'in odasında oturup son durumu tartıştılar."

1922 yılında Atatürk'ün Bornova ile ilişkisi konusunda diğer farklı bir bilgi de "Bozkurt" isimli eserde yer almaktadır. Kitapta yer aldığı üzere Latife Hanım, İzmir'in güneyindeki Bornova tepelerinde, hizmetçileri de olan büyük bir evde yaşamaktaydı. Mustafa Kemal Paşa bu eve taşınarak "sessizlik içinde, şehrin pis kokusundan, gürültü, patırtısından uzak, bağlar ve bahçelerle çevrili olarak İzmir'e, liman ve denizden oluşan olağanüstü panoramaya tepeden bakıyordu"²²⁹. Armstrong'un romantik bir tarzda kaleme aldığı bu satırların gerçekte yanlış bilgiler olduğu görölmektedir. Bir kere Latife Hanım'ın mensubu olduğu Uşakzâdeler'e ait bahsi geçen köşk Bornova'da değil Göztepe semtindedir. Zaten İzmir'in güneyinde bulunan semt de Bornova değil Göztepe olmalıdır. Dolayısıyla Armstrong'un İzmir'i çok iyi bilmemekle beraber belki sadece duyduklarını yazarak semt isimlerinde de bir karışıklık yaptığı muhakkaktır.

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Bornova'yı ilk ziyareti 1926 Haziran'ında gerçekleşmiştir. Bu ziyareti aynı zamanda üzücü bir hadise ile de birlikte anılır. Mustafa Kemal Paşa henüz Balıkesir'den İzmir'e hareket edeceği 14 Haziran günü, İzmir Valisi'nden "İzmir'de kendisine karşı tertiplenen bir suikast teşebbüsünün meydana çıkarıldığını bildiren ve hareketinin tehirini rica eden" bir telgraf

almıştır. Bu arada suikast teşebbüsünü İzmir’de motorculuk işiyle uğraşan Giritli Şevki adında bir şahıs, İzmir Valisi Kazım Paşa’ya haber vermiş bunun üzerine yürütülen takibat sayesinde de olayın faillerinden Ziya Hurşit ve arkadaşları tutuklanmıştır. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa, İzmir seyahatini ancak bir gün tehir ederek 16 Haziran’da İzmir’e gelmiş ve halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır²³⁰.

Suikast teşebbüsü sanıkları tutuklanıp adalet önünde hesap vermeyi beklerken olayın duyulması bütün yurt çapında infiale sebep olmuştu. Özellikle İzmir ve çevresinde olayı kınayan bir çok gösteriler düzenleniyordu. 20 Haziran 1926 pazar günü Bornova’da da bu amaçla bir miting düzenlendi. Bornova ve çevresinden üç-dört bin kişi Bornova Türk Ocağı Meydanlığı’nda toplanmış ve Gazi’ye karşı tertiplenen suikasti telin etmişlerdi. Türk Ocağı, Belediye ve Cumhuriyet Halk Fırkası’nın düzenlediği mitingde Belediye adına Mehmet Ali Bey’de duygusal bir konuşma yapmıştı²³¹.

Mustafa Kemal Paşa ise 18 Haziran günü Bornova’ya gelmişti. Daha ziyaretten haftalar evvel Vali Kazım Paşa, bütün hazırlıkları gözden geçirmiş ve gerekli düzenlemelerde bulunmuştu. Vali’nin Bornova’da en çok önem verdiği yer ise Ziraat Mektebi idi. Buranın bütün Türkiye için örnek bir kuruluş olması için azami çaba sarfediliyordu. Nitekim Gazi Mustafa Kemal’in Bornova’da ağırlanması için de okul bahçesinde bir “garden parti” düzenlenmişti. Okulun garden partiye tahsis edilen bahçesi gerçekten özenle tertip edilmişti. Işıkların altında iki kameriye yapılmış ortada de bir havuz inşa edilmişti. Saat 21.30’da Gazi Paşa, refakatlerinde Vali Kazım Paşa, Moskova Sefiri Zekai, Başkatip Tevfik ve Seryaver Rasuhi beyler bulunduğu halde bahçeye gelerek bir müddet kameriyede dinlendi. Paşa’nın gelişi alkışlarla karşılanmış ve geç saatlere kadar sürecek parti de böylece başlamış oluyordu. Saat 22’de dans başlamış ve İzmir’in seçkin hanımlarının bahçenin çimenleri üzerindeki dansları saatlerce devam etmişti. Dansın birinci faslından sonra projeksiyonla Gazi’nin Ankara civarındaki çiftliklerindeki faaliyetler gösterildi. Dans aralarında da Ödemiş’ten gelen heyet erkanı ile İzmirililer tarafından Zeybek oyunları oynanmış, Gazi de bu gösterileri

²²⁹ H.C. Armstrong, *Grey Wolf*, London 1947, s. 145, 147, 153.

²³⁰ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara 1983, s.457.

²³¹ Anadolu, 23 Haziran 1926.

ilgi ve dikkatle izlemişti. Mustafa Kemal Paşa, bahçenin düzenlenmesini o kadar beğenmişti ki, Ankara'daki çiftliğinde yaptırmaya karar verdiği İzmir körfezi maketine Ziraat Mektebi bahçesini de ilave edeceğini söylemişti. Okulun müdür ve öğretmenlerini kutlayan Mustafa Kemal Paşa gece saat 3'te Konak'taki ikametgahına geri dönmüştü²³².

Bu eğlence bir bakıma suikast teşebbüsünün ortaya çıkması ile bunalan İzmir yetkililerine ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bir nefes alma fırsatı vermişti. Gazi, Bornova'da hem böyle bir okul ve çevre meydana getirilmesinden hoşnut olmuş hem de İzmir ve Bornovalılar Paşa'yı iyi bir şekilde ağırlamanın hazzını duymuşlardı. Bornova'daki bu parti sırasında İzmir Avcı Kulüpleri temsilcileri de Paşa'nın huzuruna çıkarak elmasla süslü zarif, altın bir rozet armağan etmişlerdi²³³. Gerçekten de suikast teşebbüsü dolayısıyla bağlantılı olaylar gelişmiş, Kazım Karabekir, Ali Fuat, Cafer Tayyar Paşalar gibi Milli Mücadele önderlerinden bazıları da dava ile ilgili tutuklanarak İzmir'e getirilmişlerdi. Olayların seyrini takip etmek isteyen Mustafa Kemal Paşa da bir müddet Çeşme'de dinlenmeyi uygun görmüş ve neredeyse gelişinden 20 gün sonra 10 Temmuz günü İzmir'den Ankara'ya dönmek üzere hareket etmişti.

Cumhuriyetin ilanından sonra Atatürk'ün Bornova'yı ikinci ziyareti 1933 yılında gerçekleşmiştir. 31 Ocak'ta İzmir'e gelen Mustafa Kemal Paşa, İzmir'deki çeşitli incelemelerinden sonra 3 Şubat'ta Bornova'yı ziyaret etmiş ve bir gün sonrada İzmir'den ayrılmıştır²³⁴. Bu ziyaret Bornovalılar arasında coşkuyla karşılanmıştı. Kadınlar ve erkekler Gazi'nin ziyaret edeceği Halk Fırkası binasını doldurmuşlar heyecanla bekliyorlardı. Kalabalık o kadar artmıştı ki, yetkililerin "bu kadar doldurmayın, bina çökebilir" uyarısına karşılık, Bornovalı bir kişi "canımız Paşamıza feda olsun" diye haykırmaktan kendisini alamamıştı. Daha sonra Gazi pencereye çıkarak, kendisini heyecanla görmeye çalışan Bornovalılara selam vermişti²³⁵.

Gazi Mustafa Kemal Paşa 1934 yılı içersinde Bornova'yı iki kez ziyaret etmişti. 9.4.1934 günü Manisa'dan demiryolu ile İzmir'e gelen Mustafa Kemal Paşa, 10

²³² Anadolu, 19 Haziran 1926.

²³³ Anadolu, 20 Haziran 1926.

²³⁴ Özel Şahingiray, *Atatürk'ün Nöbet Defteri*, Ankara 1955, s.134.

²³⁵ Hasan Altürk. *Özel görüşme* (25.06.2001).

Nisan'da Gaziemir, Selçuk ve Kuşadası'nı ziyaret etmişti. 11 nisan günü ise Konak'ta bulunan ikametgahından ayrılan Gazi, önce Seferihisar taraflarındaki askeri birliklerde teftişte bulunduktan sonra Topçu Alayı'nı ziyaret etmek amacıyla saat 15'de Bornova'ya ulaştı²³⁶.

O, daha gelmeden Bornova adeta bir bayram yerine dönmüş her taraf bayraklarla donatılmıştı. Gazi'nin Bornova'ya geleceğini haber alan halk, Kemalpaşa caddesindeki Fırka Mahfelinin önünde toplanmıştı. Subaylar, okul öğrencileri, Nahiye, Belediye ve Cumhuriyet Halk Fırkası Ocak idare heyetleri karşılayanlar arasındaydı. Halkın "Yaşa Gazi" nidaları ortalığı çınlatırken yolun iki tarafına sıralanmış ilkokul öğrencileri ellerindeki çiçekleri Gazi'nin geçeceği yollara serpmektedir. Bornova adeta tarihi günlerinden birini yaşamaktaydı. Reisicumhur'un geçtiği yollar çiçeklerle adeta birer bahçe halini almıştı. Gazi bir ara otomobilinden inerek halkın içine karıştı ve yürüyerek herkese ayrı ayrı iltifatlarda bulundu. Sonrasında Mustafa Kemal Paşa, Fırka Mahfeline giderek orada bir süre dinlendi ve yetkililerle görüştü daha sonra da Bornova ziyaretleri tamamlayarak otomobille tekrar İzmir'e döndü. Gazi'nin Bornova'ya gelişi nedeniyle insanlar adeta bir bayram günü yaşadılar zira, halk günün devamında parklara ve kırlara giderek eğlenceler tertip etti. Gece de bugünün anısına Fırka Mahfeli'nde bir balo düzenlenmişti²³⁷.

Muzaffer Çatıkkaş'ın anılarından öğrendiğimiz kadarıyla, Atatürk Bornova'yı ziyaretlerinde mübadeleyle gelerek Bornova'ya yerleşen Selanikli hemşehrilerini de görmeyi ihmal etmiyordu. Gazi geldiğinde Ocak binasından Askeri Mahfel'e kadar yerlere halı serilmişti. Selanik göçmeni Hasan Tahsin Çatıkkaş o günlerde Kars okulunun müdürlüğünü de yürütmekte olduğundan hem protokol icabı hem de memleketlisi Atatürk'ün yanında yürüyordu. Öğrencileri ise Mustafa Kemal Paşa'nın geldiği Manisa yönünden itibaren yollara sıralanmış çiçekler serpmektedir. Bornova'da Selanikli Eski Nüfus Müdürü Alper Koray'ın evini de ziyaret ettiği bilinmekteydi²³⁸.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1934 yılındaki Bornova'yı ikinci ziyareti yaklaşık iki ay sonra 22 Haziran'da üstelik bu kez yanında İran Şahı Rıza olduğu halde gerçekleşmişti. Misafirlerin bulunduğu kabile 22 Haziran sabahı incelemelerine Uşak'taki askeri

²³⁶ Özel Şahingiray, *a.g.e.*, s.268-270.

²³⁷ Yeni Asır, 12-13 Nisan 1934

birlikleri denetlenmesiyle başladı. Buradan otomobille Manisa'ya gidilerek çeşitli incelemeler yapıldıktan sonra İzmir'e gitmek üzere yola çıkıldı²³⁹.

İzmir Valisi Kazım Paşa kafileye refakat etmek üzere Manisa'ya gitmişti. Buradan Bornova'ya gelirken Beşyol köyü ahalisi okul önünde misafirleri karşılamak üzere toplanmıştı. Manisa ile İzmir vilayeti sınırında Türk-İran bayraklarıyla süslü büyük bir tak yapılmıştı. Bornova Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi Cemal Bey, bu tak önünde Gazi ve Şehinşah'a buketler takdim etti. Otomobiller Bornova'ya girerken coşkun tezahüratlar yapıldı. Fırka teşkilatı, muhtelif heyetler ve öğrenciler yollarda düzenli bir topluluk oluşturmuşlardı. Otomobiller Bornova Ziraat Mektebi önünde durdu. Halkın ve öğrencilerin coşkun alkışları arasında en önde Mustafa Kemal Paşa, Rıza Şah ve İsmet Paşa olduğu halde halılar döşenmiş yoldan okula doğru ilerlediler. Kapı önünde yörük elbiseleri giymiş küçük Türk kızları yer alıyordu. Gazi, Rıza Şah'a;

-Bunlar yörük kızlarıdır. Dedikten sonra yanbaşındaki sevimli bir kızcağıza dönerek,

- Kızım senin adın ne? Diye sordu. Yavrucuk gelerek isminin Durdu olduğunu söyledi. Tam okulun giriş kapısında iki öğrenci Gazi Mustafa Kemal ve Rıza Şah'a iki buket vererek karşıladılar²⁴⁰. Misafirlere Ziraat Mektebi'nde kayısı, şeftali, kiraz, armut ve şaşal suyu ikram edildi. Vali Kazım Paşa burada kendilerine Şaşal suyu hakkında verdiği izahattan sonra, okulun dersane ve laboratuvarları ve dersaneleri incelendi. Çıkışta halkın coşkun tezahüratı devam etmekteydi, bunun üzerine Gazi halka "nasılsınız?" diye sorarak iltifatlarda bulundu²⁴¹. Heyet saat 12:20'de Bornova ziyaretlerini tamamlayarak İzmir'e dönen kabile, 25 haziranda da Türkiye gezisine devam etmek üzere Balıkesir'e doğru hareket ettiler.

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte köklü değişimler yaşamaya başlayan Türk halkına inkılâpları öğretmek ve örnek olmak amacıyla Atatürk bütün Türkiye'yi kapsayan birçok seyahatler düzenlemiştir. Cumhurbaşkanı'nın bu gezilerdeki diğer bir amacı da Türkiye'de meydana gelen

²³⁸ Muzaffer Yaver Çatıkkaş.

²³⁹ Özel Şahingiray, *a.g.e.*, s.293.

²⁴⁰ Yeni Asır, 23 Haziran 1934.

²⁴¹ Halkın Sesi, 23 Haziran 1934.

gelişmeleri yerinde izlemektir. Genelde İzmir ve özelde Bornova'da bu gelişmelerin yakından takip edilebildiği yerleşimlerin başında gelir. Mustafa Kemal Paşa'nın, İran Şahı'nı da refakatinde Bornova'ya getirmesi bu açıdan üzerinde durulması gereken bir husustur. Bunun yanında Milli Mücadele'nin kazanıldığı 9 Eylül günü Gazi'nin bu mutluluğu Bornova sırtlarındaki Belkahve'de yaşamış olması da, tüm İzmirliilerin benliklerinden silinmeyecek değerinde bir hatıra olarak yaşamaktadır.

2. Bornova'da Spor

Bornova tarihinin en ilgi çekici ve dikkate değer noktalarından birisi de sporla olan yakınlığıdır. Bornova'da batılı anlamda spor dallarının yapılmaya başlaması 19. yüzyılda görülmekle beraber bunlar birçok yönden Türkiye için de ilk olma özelliklerini gösterirler. Bunda ilçenin etnik çeşitliliğe dayalı kültür zenginliğinin payı büyüktür. Bu ilklerden belki de en önemlisi ise futboldur.

Futbolun Türk toplumuna girmesi XIX. yüzyılın sonlarına rastlar. Futbol oyunu o dönemde bazı dini inançların da etkisiyle Müslüman Türkler arasında gelişmemiştir. Bu yüzden Osmanlı toprakları üzerinde futbol ilk olarak gayrimüslimler ve ülkede yerleşmiş bulunan yabancı uyruklular tarafından oynanmıştır. Bazı kaynaklara göre 1875'te Selanik, 1877'de İzmir futbolun ilk oynandığı yerler olarak gösterilmiştir²⁴². Oysa bazı yazarlar Bornova'yı ilk olarak kabul etmektedirler²⁴³. Bu konuda ilk tespit edilebilen tarih olarak, 8 Kasım 1890 cumartesi günü Bornova'da İzmir'in İngiliz tebaasına mensup gençlerle o sırada İzmir'i ziyaret eden İngiliz donanmasına mensup mürettebat arasında bir futbol maçı oynanmıştır²⁴⁴.

Bu tarihten itibaren İzmir basınında Bornova'da yapılan futbol maçlarına ilişkin haberler sık sık yer almaya başlamıştır. Örneğin 24 Ocak 1892 Pazar günü Bornova'da İzmir takımları arasında yapılacak maça ilişkin haber şu şekilde yer almaktaydı: "İzmir'deki İngiliz gençleri arasındaki sürekli oynanmakta olan futbol adlı top oyunu,

²⁴² *Tercüman Spor Ansiklopedisi*, İstanbul 1981, Cilt:1, s.9-10.

²⁴³ Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974, s.90;

²⁴⁴ Rauf Beyru, *a.g.e.*, s.279.

bu yıl Bornova ve İzmir Fırkaları (takım) arasında 24.1.1892 Pazar günü Bornova'da saat üçü kırk geçe yapılacaktır”²⁴⁵.

Futbol maçlarının o yıllarda, İzmir'deki İngilizler arasında her yıl tekrarlanan bir alışkanlık haline geldiğini görülmektedir. Daha sonra bunlara Giraud, Whittall ve Charnaud aileleri de katılmıştır.

1893 yılının son gününde de böyle bir karşılaşma programlandığı ve Bornova ve İzmir'de oturan İngilizlerin kurduğu takımlar arasında yapılan maçı Bornovalıların kazanmıştır. Futbol oyunlarının daha sonraki yıllarda da sürdürüldüğünü görüyoruz. 1897 Ocak ayında düzenlenen bir turnuvada, “Smyrna Club” futbol takımının birinci olduğu ve yine bir hafta sonra, limanda demirli bulunan İngiliz donanmasına mensup gençlerden oluşan bir takımla, çoğunluğu İngiliz asıllı İzmirli gençler arasında Bornova'da oynanan bir maçı İzmirliiler kazanmıştır. Bu sonuncu takımlar arasındaki karşılaşmaların, daha sonra, Karşıyaka'da da tekrarlanmıştır. 18 Kasım 1897 günü, Bornova Futbol Kulübü ile İngiliz savaş filosu mürettebatından oluşan takım arasında yapılan maçı da, Bornova Kulübü kazanmıştır. O yılın sonunda, Bornova Kulübü futbol takımının maç yapmak üzere İstanbul'a gittiği ve yaptığı karşılaşmaları kazandığı bildirilmektedir. Bu arada limanda bulunan İngiliz donanması subaylarından oluşan bir takımla, Bornova'daki İngiliz kulübü arasında 1902 yılının mart ayı ortasında, gazetede ‘top oyunu’ diye tanımlanan bir karşılaşma daha yapılmıştır. Donanma takımının 20, Bornova Kulübünün 10 sayı yaptıkları belirtilen bu karşılaşmanın ne olduğu, doğrusu pek de anlaşılamamaktadır²⁴⁶.

İzmir'de futbolun öncülüğünü yapan la Fontaine ailesinden James Fontaine, 1899'da İstanbul'a gelip yerleşmesiyle, futbol İstanbul'da da çok sevilmiş, daha sonraları bu oyuna Türkler de katılmaya başlamıştır.

Bornova'nın spor tarihindeki ikinci önemli husus atletizm yarışmalarıdır. Elbette atletizm denildiği zaman bunun içindeki farklı dalları da unutmamak gerekir. Uzun

²⁴⁵ Şerife Yorulmaz, *İzmir Basınında Levantenler*, (basılmamış yüksek lisans tezi), D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 1988, s.166.

²⁴⁶ Rauf Beyru, *a.g.e.*, s.279.

mesafe koşullarının yanısıra, çeşitli kısa mesafe koşuları, yüksek atlama, uzun atlama branşlarında da yarışmalar düzenlenmekteydi. İlginç olan bir husus ise bisiklet yarışlarının da atletizm ile birlikte yapılmasıydı.

İzmir'de atletizme duyulan ilginin 1890 yılında Bornova yakınlarında bir atletizm kulübünün kurulmasıyla başladığı ve ilk yarışmaların 1892'de yapıldığı belirtilmektedir. Sonraları bu kulüp Bornova İdman Kulübü adını almıştır. Yapılan bu ilk atletizm ve bisiklet yarışmalarının ayrıntıları, Raif Nezihi'nin İzmir Tarihi adlı eserinde hikaye edilmiştir²⁴⁷:

İzmir'de İlk (Atlet) müsabakaları

İzmir'de ilk insan koşusu (1310=1894) senesinde at koşusu günü (Buca alan)ında olmuştu. İlk bisiklet müsabakası da, ikinci insan koşusuyla birlikte 1311 senesinin 11. Salı günü Bornova'da yapılmıştır.

O gün hava biraz serince olmakla beraber, yine pek güzeldi. Trenle, at, araba ile hatta yay onbini mütecaviz halk Bornova'ya aktı.

O zamana kadar İzmir: at koşusu, insan, deve, koç, horoz, güreşi, daha bir defa da insan koşusu görmüştü; fakat (bisiklet koşusu) henüz görülmemiş olduğundan halk üzerinde sabırsızca bir merak uyandırmıştı. Evvela programda (Long camb) (hay camb) diye kaydedilmiş olan (uzun ve yüksek atlayışlar) olmuş, müteakiben düz koşular başlamıştır.

Koşucuların sıkletleri, bellerine müsavat sıklet temin edecek ağırlıkta kurşunlar bağlanmak suretiyle tevhid edilmişti.

Müsabakayı kazananlar, seyirciler tarafından mebzul surette alkışlanıyorlar, askeri bandosu güzel havalar çalarak ruhları ve galiplerin gururunu okşuyordu. Birinci ve ikincilere, (musanna ve müzeyyen) kadehler, fincanlar verildi. Uzun atlamaya 7, yüksek atlamaya 8, düz koşulara da 6 ve 2 kişi iştirak eylemişlerdi. Artık öğleyin olmuştu. İki saat koşu yapılmadı. Saat iki buçukta tekrar yarışlara başlandı. On koşu daha yapıldı ki bunlara da sırasıyla 8, 14, 10, 16, 11, 8, 34, 10, 22, 12, 9, 13, 24 yarışmacı dahil oldu. Daha sonra da yine programda sak-ı rez denilmiş olan çuval koşusu yapıldı, fakat bu koşu son zamanlarda yapılmakta olduğu gibi, koşucunun yarı beline kadar çuval içine girip de koşmasına benzemezdi. Koşucu bazı maniaları

atladıkdan sonra muayyen yerdeki iki ağzı açık çuvalın içinden geçip koşuya devam ederdi. Bi't-tab bu şeyler, halkı güldürüp katılıyordu. Ondan sonra da üç ayaklı yarış denilen mudhike vaz'ı sahne edildi. İki koşucu kol kola giriyor, birbirine temas eden bacakları da kalınca bir iple bağlanıyor, tek ve müşterek bacak haline getiriliyordu. İki koşucunun üç bacağı kalıyor demektir. İşte bunlar kendilerinin aynı olan diğer çiftlerle yarışıyorlardı. Bu da son derece eğlenceli olmuştu. Artık bisiklet yarışına vakit kalmamış haftaya Salı'ya talik ve o gün icra edilmişti ²⁴⁸.

Bornova'da düzenlenen atletizm müsabakalarına dair o günlerde basında çıkan haberlere sık rastlamaktayız. Yarışların halkın da büyük ilgisini çektiği ve örneğin 1895 yılının nisan ayında yapılan yarışmaları, Bornova'ya tren ve başka araçlarla giden 10.000'e yakın meraklı insan izlemiştir. Yarışmaların ve kazananların haberleri şu şekilde verilmektedir²⁴⁹:

“İcra edileceğini nüsha-i sabıkada haber verdiğimiz Bornova “insan yarışı” geçen Salı günü (24 Nisan 1895) parlak bir suret de Bornova'da icra olunmuştur.”

Bu yarışlara yine daha çok Hristiyan veya Frenk denen kesim katılmıştır. Aralarında derece alanlar şunlardır.

Birinci	İkinci	Müsabakalara dahil olanlar
B. Simirnaskisyan	T. Tombrof	8
H.J. Whittall	J. Jiro	14
V. Wilkinson	R. Varen	16
A. Tibaldi	S. Roz	8
S. Roz	J. Whittall	34
F. Vidman	H. Lazyan	10
E. Vilkinson	S. Rejyo	22
E. Şarno	H. Lafontin	12
J. Tibaldi	R. Varin	9
S. Roz	N. Brtrod	24

²⁴⁷ Rauf Beyru, a.g.e., s.271.

²⁴⁸ Raif Nezihi, *İzmir Tarihi*, İzmir 1927, forma: 16, s.10.

²⁴⁹ Ahenk, 29 Nisan 1895, sayı:18

Atletizm yarışmalarının, o yılın mayıs ayında da tekrarlandığını, bu kez bisiklet yarışlarının da birlikte ele alındığını görüyoruz. Bisiklet yarışlarıyla atletizm yarışmalarının kombine edilmiş olan bu şeklinin halkın büyük rağbetine mazhar olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, yine aynı yılın haziran ayının 19'unda böyle bir yarışma daha düzenlenmiştir. Gazetede yer alan haberler ve kazananlar ise şöyle sıralanmaktadır:

İzmir'in Bornova, Karşıyaka taraflarıyla Kokaryalı tarafları birer ağaçlık şoselere sahiptir. Bunlardan ilk ikisi, velespitçilerin gezinti yeri oldu²⁵⁰.

Bornova'da yapılan velespit ve insan yarışları:

Atlama ayak koşusunda Rejiyo birinci, J. Whittall ikinci,

Volosipid koşusunda, W. Barker birinci,

Ayak koşusunda Tibaldi ikinci

Volosipid yarışı koşusunda Lawson ikinci olmuşlardır²⁵¹.

1897 yılının 4 Mayıs günü Bornova'da yapılan bisiklet yarışlarının ardından, o yılın Ekim ayının 25'inde, yine aynı yerde atletizm yarışmalarıyla birlikte bir başka bisiklet yarışının programlandığı bildirilmektedir. Bu yarışmalarda bazı ilginç uygulamalara da zaman zaman gidildiği, örneğin, bisikletçilerin içinde yumurta bulunan bir kaşığı ellerinde tutarak yarıştıkları da görülmüştür. Bu bilgileri veren gazete yazısında, atletizm ve bisiklet yarışlarının ayrıntılarına ve sonuçlarına da geçilmekte ve kazanan yarışçıların adları verilmektedir²⁵².

1896 yılının ekim ayında yine Bornova'da bir atletizm şöleni düzenlenmiştir. İzmir'de o yıllarda kurulmuş olan "Paniyonik" kulübünce tertiplenen bu yarışmalarda, normal koşu mesafelerinin dışında, Bornova'yla Pınarbaşı arasında 8.5 kilometrelik bir koşunun da programa dahil edildiğini görülmektedir. Bazen bu yarışların bir spor müsabakasının ötesinde milletlerarası önemli bir rekabet göstergesi haline dönüştüğü de anlaşılmaktadır. Bu konuda Yunanca yazılan bir şiirde sporcular adeta birer milli kahraman yerine konmaktadır²⁵³.

²⁵⁰ Ahenk, 31 Haziran 1895, sayı:28

²⁵¹ Ahenk, 8 Haziran 1896, sayı:122

²⁵² Rauf Beyru, *a.g.e.*, s.273.

²⁵³ Sokrati Prokopili, *Eski İzmir'de Bir Gezinti*, 1949 Atina (Çeviri, Hasan Arıcan'dan alınmıştır).

Yarışmalara katılanların çoğunluğunu İzmir’de yaşayan İtalyan, Fransız, İngiliz, Rum ve Ermeniler oluşturmaktadır. Hasan Arıcan’ın koleksiyonunda bulunan “İzmir Atletizm Kulübü” ne ait 11 Mayıs 1897 tarihli yarışmalarla ilgili bir toplantı tutanağında sadece “M. Murat” isminde bir Türk’ün ismine rastlanmıştır²⁵⁴.

Diğer yandan, gerek mahalli idarecilerin gerekse Osmanlı Devleti yöneticilerinin bu yarışları daima önemsedikleri de elde edilen belgelerden anlaşılmaktadır. İzmir Vilayeti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen yazılarla önce izin alınması gerekiyordu. Bu yarışmalarda müsabakaların nerede ve ne zaman yapılacağı, katılımcıların uyacakları kurallar ve ödüller ayrıntılarıyla belirtilmekteydi. 28 Nisan 1902 tarihine ait yarışmaları içeren Dahiliye Nezareti’ne ait bir dosyada bulunan bilgiler bu açıdan oldukça ilgi çekicidir:

Yarışmalar, öğrenciler ve spor meraklısı olan herkese açıktır. Her sene Nisan ve Mayıs aylarında düzenlenen “jimnastik ayak koşusu ve velespid müsabaka oyunları” o sene Bornova’da ve İngiliz tabiyetine mensup Tredisnam’ın özel mülkü olan arazide yapılacaktır.

Aynı dosyada bulunan belgelere göre ise bu oyunlarda uyulacak kurallar da şöyledir²⁵⁵:

1.madde: Salifüzzikr müsabaka oyunlarının suret-i icrası bir heyet-i mahsusa tarafından tertip ve idare olunacağı gibi oyunlara iştirak edeceklerin ihrâz edecekleri derece tayin edilmekle beraber bu babda zuhur edecek her gûna niza fasl olunacak ve mükafatda müstahakına tevziine de karar verilecektir.

2.madde: Mezkur oyunlara iştirak edeceklerini beyan edenlerin kaffesi esmalarıyla hangi oyuna iştirak edeceklerini mübeyyin bir pusulayı oyunların icra olunacağı günden lâakal on gün evvel mezkur heyete irsal etmelidir.

3. madde : Müsabakaya dahil olanlardan birinin nefsi ile derece-i mahareti hakkında bir gûna itiraz dermeyan olunmak istenildiği halde mükafatın tevziinden kırksekiz saat evvel mezkur heyete tahriren beyan olunmak lâzım gelür.

²⁵⁴ Symna Athletic Association, 11 May 1897, Junior Meeting,

²⁵⁵ BOA, İrade-i Dahiliye, 19 M1320, vesika no:7.

4. Müsabakaya dahil olacakların giyecekleri elbise omuzlardan dizlere kadar vücudu setr edecek bir suret-i münasibede olmak lazım gelür ayaklarda dahi bir sahtiyan ayakkabı bulunmak şarttır.

5. jimnastik ve ayak koşusu oyunlarının kaffesi Bornova'da kain mahal-i mahsusda icra edilecektir: şöyleki, yüz ve yüz yirmi metrelik mesafe müstakimen ve iki yüz yirmi ve dört yüz kırk metrelik ile yarım ve bir mil mesafede devren kat' edilecektir.

6. madde: nokta-yı maksud ittihaz olunacak yerin bir tarafından öbür tarafına kadar gerilmiş olacak kurdelaya koşanlardan hangisi daha evvel göğsüyle temas edecek olursa onun birinciliği ihraz etmiş olacağı ad' ve itibar edilecektir.

7. işaret-i mahsusa verilmeden evvel koşan olursa koşmaktan men ve tevkif edileceği gibi mebde itibar olunan hattın arkasına da konulacaktır. Atlayış oyunları iki türlüdür birincisi adi koşuşla tulen atlayış ikincisi de koşarak mürtefi terazü üzerinden atlamaktır. Tulen atlayış oyununda her birine üç defa atlamak üzere müsaade edilecektir. Bu atılışların her hangisinde olursa olsun en ileri gidecek olan birinciliği kazanmış olacağı itibar edilecektir. Tek ve çift terazülerin üzerinde icra edilecek jimnastik hakkında kavaid-i umumiye mezkur oyunlar münferiden bir kişi ya derece-i mütesaviyede olmak üzere beş kişiden ibaret eşhas tarafından müctemian icra edilecektir. Mezkur tek ve çift terazü oyunları kuş tenderesi ve kolay dönme ve seriü'l-hareke gibi labiyyattan ibaret olmak üzere iki kısıma münkasımdır. Ahkam-ı umumiye heyetinden maada her kim olursa olsun oyun meydanına girmek katiyyen memnudur. Velespid müsabakaları hakkında kavaid-i saire koşu oyunları hakkında işbu talimatta muharrer kavaid velespid ile icra edilecek koşu oyunlarında da caridir. Şayet velespidçilerden biri sehven, işaret verilmeden evvel hareket edecek olursa koşmaktan tevakkuf edilerek yeniden hareket ettirilecektir velespidçiler imkan müsaid olduğu kadar meydandaki daire dahilinde seyrü hareket etmeye mecburdur. Dairenin bir tarafından diğerine kadar çekilen çizgi nokta-i müntehayı irae etmektedir. Velespidin ön tekerleğiyle önce olarak dokunan birinciliği kazanmış olduğu itibar olunacaktır.

Bornova'da bu yarışmaların dışında Türkiye'de ilk olma özelliğini taşıyan spor dallarından birisi de golftür. Bugün Bornova'nın batısında ve Aliberti köşkünün kuzey kısımlarında bulunan golf sahasında 1960'lı yıllara kadar devam eden bu spor, diğerleri gibi Türkler arasında değil de yine ilçedeki yabancı uyruklu kişiler arasında

yapılmaktaydı. Zaman zaman bunlara İzmir'in zengin Türk aileleri golf oyunlarına katılsa da Bornovalı çocuklar bu sahada, sadece etrafa dağılan golf toplarını küçük bir ücret karşılığı toplamak amacıyla girebiliyorlardı. Sonraları bu golf alanı da kapatılmış ve bulunduğu yerler konut alanı olarak ayrılmıştır.

Bornova'da Cumhuriyet döneminde sporun gelişmesini sağlayan kulüp ise Bornova Gençbirliği Kulübü olmuştur. 1924 yılında Gençlerbirliği adıyla kurulan kulüp futbolun yanında boks şubesinde de faaliyet gösterir. 1924'de Atatürk'ün hocalarından Nezir Bey tarafından tescil ettirilmiş 1927-1937 yılları arasında İzmir Mahalli Futbol Ligi'nde başarıyla oynamış 1935 yılında birçok oyuncusunu Altay'a vermesiyle gücünü önemli ölçüde kaybetmiş, daha sonra I. amatör kümeye, en sonunda II. Amatör Küme'ye düşmüştür. Kulüpte yetişmiş ve büyük kulüplere verilmiş futbolcular arasında: A.Rıza Demirbükten (Milli Takım ve Ankara Demirspor), Bahri (Galatasaray), Cihat (Beşiktaş), Hayri (Adana Demirspor), Selçuk (Altay)²⁵⁶.

Bornova Gençler Birliği kurulduğu ilk yıllarda fazla faaliyet gösterememiş bunun sonucunda Kulüp Başkanı Osman Bey eleştirilere hedef olduğu gibi²⁵⁷ kulüpten bazı istifalar da söz konusu olmuştu. İlk olarak, Boks Şubesi üyelerinden Necdet Bey'in de istifa ettiği öğrenildi²⁵⁸. Bunu takip eden günlerde kulüp idarecilerinden Hikmet Bey ve daha birçok idareci istifa ediyordu²⁵⁹. Buna benzer haberlerden anlaşıldığına göre Kulüp birçok zorluklar çekmekte ve gelişmekten ziyade gerileme yaşamaktaydı. Gerçi bu kötü gidişi durdurmak için çaba sarfedilmiyor da değildi, ilgilileri bir araya getiren toplantılar tertip edilerek kulüp toparlanmaya çalışılıyordu²⁶⁰.

Bütün bunlara rağmen Bornova'da kulübün faaliyetlerini geliştirmesi 1931'den itibaren gerçekleşmiştir. Bornova Gençlerbirliği Kulübü çalışmalarına yeni bir soluk getirmek amacıyla bir kongre tertip ederek yeni idare heyetini belirlemişti. Belediye Reisi Fehmi, Nezir, Mahmut ve Ömer Beyler idare heyetine seçilirken, Eczacı Hüsnü

²⁵⁶ Yeni Asır, 15 Mayıs 1963.

²⁵⁷ Anadolu 8 Mart 1341.

²⁵⁸ Anadolu 16 Mart 1341.

²⁵⁹ Anadolu 15 Mart 1341.

²⁶⁰ Anadolu 30 kanunusani 1341.

Kemal Bey Umumi Kaptan'lığa getiriliyordu²⁶¹. Bunun arkasında kulüp İzmir Bölgesi Spor Merkez Heyeti tarafından federe edilerek futbol liginde resmi müsabakalar yapmasına imkan sağlandı²⁶². Bu yıllarda yapılan maçlarda Bornova futbol takımı da başarılı sonuçlar almaya başlamıştı. 28 Eylül 1931'de İzmir Makabi kulübüyle Bornova sahasında yapılan karşılaşma beraberlikle sona ererken²⁶³, Ocak ayında yapılan karşılaşmalarda Bornova Gençlerbirliği, Dokuz Eylül takımını 2-0 yenerken, Altay takımının ecnebi oyuncularıyla, Bornovalı ecnebiler arasında saat 10:35'te hakem Mösyö Çaltın Vitolün idaresinde başlanan maçta, 1-1'lik beraberlik alındı. Bu maçlar oynanmadan önce de Bornova'yı ziyaret eden İzmir Valisi Kazım Paşa, Bornova sahasının düzenlenmesini tetkik etmişti²⁶⁴.

1932 ve 1934 yıllarında yapılan Bornova Gençlerbirliği Kulübü kongrelerinde, idare heyetinde fazla bir değişiklik olmadı. 1932 yılı idare heyeti şu isimlerden oluşuyordu: Başkan emekli Binbaşılardan Nezir Bey, üyelikler Belediye Reisi Fehmi, Efdal, Fethi ve İbrahim Beyler ile Umumi Kaptanlığa da Fuat Beyler seçildiler²⁶⁵. 1934 idare heyetinde ise Belediye Reisi Fehmi, Eczacı Hüsnü Kemal, Mühendis Baha, Başmuallim Mahmut, Kazım ve Mustafa Beyler'den kurulmuştu²⁶⁶.

14 Ağustos 1934'de Bornova Gençlerbirliği ile Talebe Birliği arasında yapılan voleybol maçıyla ilgili haberdan, Gençlerbirliği kulübünün faaliyet gösterdiği spor branşlarına voleybolun da eklendiği anlaşılmaktadır²⁶⁷. Futbol takımı da başarılı sonuçlar almaya devam etmekteydi. 17 Şubat 1935'te İzmir'in diğer bir takımı Hilal'le yapılan iki müsabakayı da 3-0 ve 5-1'lik skorlarla Bornova kazanmış²⁶⁸, 21 Nisan 1935'te de Türkfikir takımına karşı yapılan maçı da 5-2 almıştı. Aynı hafta, yapılan

²⁶¹ Anadolu 28 Nisan 1931

²⁶² Anadolu, 4 Haziran 1931.

²⁶³ Anadolu, 28 Eylül 1931.

²⁶⁴ Anadolu, 17 Kânunusani 1932

²⁶⁵ Anadolu, 16 Teşrinievvel 1932.

²⁶⁶ Yeni Asır, 18 Temmuz 1934

²⁶⁷ Yeni Asır, 14 Ağustos 1934

²⁶⁸ Anadolu 17 Şubat 1935

kulüp seçimlerinde artık yeni isimler görülmekteydi. Yeni heyete Hüsnü Anaca, Bedri Bey, Hüsnü Bey, Kazım Bey, Sudi Bey, Enver Bey ve Baha Saka seçildiler²⁶⁹.

Bornova kulübünün o yıllardaki forma rengi yeşil-siyahtı ve yeri de şimdiki meydanın kuzeyinde üç katlı bir binadaydı. Alt katı kahvehane olan binanın ikinci katında Halk Partisi ve son katında da Spor kulübü bulunmaktaydı. Antremanlar ve maçlar Mahvel'in karşısında Yavuz Selim okulunun bulunduğu yerdeki futbol sahasında yapılmaktaydı. 1935'de I. lige çıkmış ama maddi imkansızlıklar nedeniyle devam edemeyince takım dağılmıştı. O yılları takımın iyi oyuncularından birisi olan Hasan Altürk, Garibaldi takımıyla oynadıkları maçı gözleri dolarak adeta milli bir kahramanlık nakletmektedir: *Garibaldi alsancak'ın takımıydı. Onlarla maç bağlanınca trenle Alsancak'ta maçın oynanacağı yere gittik. Onlar arabalarıyla gelmişlerdi. İlk yarı bize gollerini atınca sevinç gösterileri yaptılar. Rahmetli Başkan Bedri Bey 70 yaşına gelmiş o haliyle "utanmıyor musunuz, 14 takımı yendiniz ama gavurlardan gol yiyiyorsunuz. Bizim şerefimiz var" diye çıkıştı. Bu konuşma bizi adeta kamçıladi, moral verdi. İkinci yarı çıktık ve 7 gol attık, üçü bana aitti*²⁷⁰.

1930'lu yıllarda İngiliz, Fransız, Musevi cemaati gibi grupların oluşturduğu Garibaldi takımından başka, Bornova'nın İzmir'de karşılaştığı diğer rakip takımlar arasında Altay, Altınordu, Türkyurdu, İzmirspor gibi Türk kulüpleri de mevcuttur.

1935'te Bornova Gençlerbirliği takımında top oynamaya başlayıp Bornova Gençlik Spor'da devam eden diğer bir oyuncu da Muzaffer yaver Çatıkkaş'tı. O yıllarda Halk Ocağı binasında hizmet veren kulübün boks takımı da vardır. Futbol takımı oldukça kısıtlı şartlar altında çalışma yapmaktadır. Antrenör bulmak sadece Bornova için değil diğer İzmir takımları için bile zordur. Futbolcular tamamen amatördür, hiçbir maddi karşılık almazlar. Hatta ihtiyaçlarını kendi ceplerinden karşılamaktadırlar. Toprak sahada oynanan maçlarda giyilen ayakkabılar çizme gibidir. Mahvelin yakınındaki sahada sadece futbol maçları oynanmakla kalınmaz zaman zaman tertip edilen deve güreşleri de bu alanda yapılır. Bu yüzden maçlar çoğunlukla İzmir Halk Sahası'nda oynanır. Burası daha sonra Altınordu sahası ve şimdide Alsancak stadı

²⁶⁹ Anadolu, 21 Nisan 1935.

²⁷⁰ Hasan Altürk, *Özel görüşme*, (25.06. 2001).

olarak kullanılan yerdir. Bornovalılar arasında futbola meraklı insanlar vardır ancak o yıllarda pek de hevesli oldukları söylenemez zira bu işte para yoktur²⁷¹.

Muzaffer Çatıkkaş, Altay takımında bir süre oynadıktan sonra 1945’de tekrar Bornova’ya döner. Takımda hem oyuncu hem de çalıştırıcı olarak görev yapar. Bu görevini 1956’ya kadar sürdürür. Artık amatör kümede yer alan Bornova farklı takımlarla maç yapmak için Tire, Ödemiş, Akhisar, Muğla ve Isparta’ya maçlara gitmektedir. Söke’de yapılan bir maçta Bornova takımı 3-1 mağluptur. Sinema işletmecisi Hikmet bey, Muzaffer Çatıkkaş’tan oyuna girmesi ister ve Muzaffer 15 dakika içinde üç gol atar. Futbol oynamaya mahalle aralarında başladığını anlatan Muzaffer Çatıkkaş, futbolu çok sevdiğini ve kendisinin de yetenekli olduğunu söylemesine rağmen o yıllarda iki ayağında da farklı ayakkabı ile maça çıktığı günleri asla unutamamıştır²⁷².

1963 yılında adı Bornova Gençlik olan kulübün futbol takımını Hüseyin Kaptan çalıştırırken, kulüp idare heyeti şu isimlerden oluşmaktaydı: İsmail Tuna, Hamdi Temiz, Selami Barutlaratan, Kemal Ergüden, Hikmet Sökmen, Altunay Akumsan²⁷³.

Bornova’da kurulan diğer bir kulüp ise Bornova Avcılar Kulübüdür. 4.3.1937 tarihinde Sami Dura, Tevfik Beset, Ali Ersoy, Hasan Yeşilırmak ve Celal Şentekin’in teşebbüsleriyle kurulmuştur. İlk anda İzmir Valisi Fazlı Güneş’in, İzmir’de bir Av kulübünün bulunması dolayısıyla Bornova’da açılmasına izin vermemesine karşın daha sonra bu sorun giderilmiş ve kulüp Bornova’da faaliyete geçmiştir. 1943 yılında Avcılar Kulübü başkanlığına gelen ve 22 yıl bu göreve devam eden Süleyman İmregün, gazetecilere aktardığı hatıralarında; Kulübü kurma amaçlarının gençleri kahvehane köşelerinden kurtararak temiz bir çevreye kavuşma ihtiyaçlarına cevap vermek olduğunu söylemekteydi. Zira, lokal her bakımdan ihtiyacı karşılayacak duruma getirilmişti. Kuruluşlarından beri 800 domuz kuyruğunu Zirat teşkilatına teslim ettiklerini de ekleyen İmregün sözlerine bir hatırasıyla devam ediyordu: *Çok büyük yardımlarını gördüğümüz ve her zaman şükranla andığımız Kaymakam ve Belediye Reisimiz Sayın Osman Çiftçioğlu, Bornova’ya ilk geldiği günlerde verdiğimiz bu*

²⁷¹ Muzaffer Yaver Çatıkkaş, *Özel Görüşme*, (05.07.2001)

²⁷² Muzaffer Çatıkkaş, *Özel Görüşme*, (05.07.2001)

²⁷³ Yeni Asır, 15 Mayıs 1963.

*rakamlara inanmayarak bizi sıkı bir teftiše tabi tuttu. Neticede hilafı hakikat hiçbir beyanda bulunmadığımızı anlayarak aramıza katıldı”.*²⁷⁴

Kulüp kurulduktan sonra, 10 sene müddetle başkanlık Süleyman İmregün’e kalmış. Bilahare Tevfik Laçın, Mehmet Özlek, Necmettin Silem, Süleyman öncü sırasıyla nöbet değiştirmiş ve tekrar İmreün’de karar kılınmış... Üyeleri başkandan, başkanı da üyelerden memnun bir şekilde faaliyet gösteren Bornova Avcılar kulübünün her akşam yapılan sohbet toplantılarında “atmak” serbestmiş. Kim, aklına ne gelirse atarmış ama dozunu biraz fazla kaçırınlar olursa, sağdan sola, “atma beyim, din kardeşiyiz” ikazları başlarmış. Kulübün diğer bir özelliği ise mensupları arasında çeşitli siyasi örgütlere üye olanlar varsa da, kapıdan içeriye siyasetin girmemesidir. Nitekim 1960’lı yıllarda kapıdan içeri girilince ilk görülen duvarda asılı “siyaset yasaktır” levhası olurmuş. Yasaklar bununla da kalmaz; kurallara aykırı harekey yasak, disiplinsizlik yasak, av düzenini bozmak yasak, lokalde oyun ve içki içmek de yasaktı. Her yıl üyeleriyle sürekl avları tertipleyen kulüp belirli zamanlarda hediyeli atış müsabakaları da düzenlemekteydi²⁷⁵.

1980’lere gelindiğinde ise Bornova’nın kendisine ait bir stadyumu vardır ve Beden Terbiyesi Bölge Müdürlüğü’nce aynı yerde kapalıspor salonu 1982’de hizmete sunulmuştur. Aynı dönemde ilçede amatör olarak faaliyet gösteren 21 futbol takımı, ayrıca Yeşilova ve Yeni Bornovaspör adlarıyla iki adet de profesyonel kulüp mevcuttur. Bunlardan ayrı olarak ilçe sınırları içinde bulunan Tuborg fabrikasının bir yüzme havuzu ve kapalı spor salonu da hizmet vermektedir²⁷⁶.

²⁷⁴ Yeni Asır, 24 Mayıs 1965.

²⁷⁵ Yeni Asır, 24 Mayıs 1965.

²⁷⁶ Kemal Macit Türet, Bornova Kaymakamlığı Brifing Raporu, 1985 , s.10.

3. Bornova'da Mahalli Basın

Bornova'da mahalli basına ilişkin bilgilerimiz en fazla 1960'lara kadar geriye gitmektedir. Genelde ilçenin resmi kurumlarının ilanlarını yayınlarak mevcudiyetini sürdüren bu gazetelerin diğer bir çıkış gayesi de siyasi amaçlı propaganda hizmetinde bulunmak olmuştur. Özellikle seçim dönemlerinde çıkmaya başlayan bazı gazeteler seçimin hemen ertesinde de kapanmıştır. Bunların yanında yayın hayatını birkaç yıl sürdüren gazeteler de olmuştur. Örneğin Akın gazetesi 1961 ile 1968 yılları arasında yayına devam edebilmiştir²⁷⁷. Bornova'da mahalli gazeteler arasında bugüne kadar gelebilen tek gazete ise Yeşil Bornova gazetesi olmuştur.

Yeşil Bornova:

Bornova'nın tespit edebildiğimiz ilk mahalli gazetesi olan Yeşil Bornova, 11 Aralık 1961'de birinci sayısını yayınlamıştır. Mehmet Hepşen sahibi olduğu gazetenin dizgi ve baskı işleri yine Mehmet Hepşen'e ait Önder matbaasında yapılmaktaydı²⁷⁸.

İlk çıkmaya başladığında günlük olan gazete, yaklaşık bir buçuk yıl sonra haftalık olmuştur. Sayfa adeti de önceleri sekiz iken daha sonra dörde inmiştir. Aslında matbaanın ve gazetenin ilk dönemlerindeki çıkış gayesi resmi ilan almaktır. İlk yazışları müdürü Atilla Elbeyli'dir. O günlerde Yeşil Bornova'da, Bornova'yla ilgili adli, siyasi haberlerin yanında spor gibi her konuda haber yer almaktadır. İlk yıllarında sahiplerinin etkisiyle CHP taraftarı bir çizgide görünen gazete sonraları tarafsız bir konuma gelmeye çalışmıştır. Zaman zaman burada yayınlanan haberler ülke çapında yayınlanan gazetelere de kaynaklık etmiştir. Gazetenin basıldığı Önder Matbaası kurulduğunda Bornova Ceylan sokak numara 4'te iken sonra 555. sokak, en sonunda da 540 sokak numara 38/c 'de yayınını devam ettirmiştir. 1961 yılında matbaada işçi olarak çalışmaya başlayan Aziz Talas, 1981'de gazeteyi devralmıştır. Şu anki yazı işleri müdürlüğünü Atilla Özgen yapmaktadır. İncelenen 2042 numaralı son sayısı 2 Mayıs 2001 tarihine ait olmakla beraber haftalık olarak 1000 adet basılmaktadır²⁷⁹.

Bornova, Hür Bornova ve Yeni Bornova Gazeteleri:

²⁷⁷ Aziz Talas, 5 Mayıs 2001.

²⁷⁸ Yeşil Bornova, 20 Ağustos 1977.

²⁷⁹ Aziz Talas, 5 Mayıs 2001.

Bornova gazetesi 15 Haziran 1962 tarihinde günlük olarak iki sayfa halinde yayınına başlamıştı. Sahibi Hulusi Günay, Mesul Müdürü ise Hilmi Müezzinoğlu idi²⁸⁰. Bornova istasyonu civarında Akcıl sokak 20/A numaralı kendi matbaasında dizgi ve baskı işleri yapılan Bornova gazetesi 8 Temmuz 1962 tarihinde sayfa adetini dörde çıkarmıştır.

O sırada Bornova yayınlanan diğer bir gazete olan Hür Bornova ile Bornova gazeteleri birleşme kararı alarak Yeni Bornova adıyla yayına devam etmiştir²⁸¹. Sahipliğini Teoman Sındır, Hüseyin Ulu ve Hulusi Günay'ın yaptıkları Yeni Bornova'nın Yazı İşleri Müdürlüğü'nü de Hüseyin Ulu yürütmekteydi. Gazetenin basıldığı ve dizildiği yer Bornova Bahar Sokak'taki Önder Matbaası idi. 24 Aralık 1962'de "Sanat Dünyamız" adlı bir ek yayınına da başlayan gazetenin tespit edilebilen son yayın tarihi de bu olmuştur.

Bornova'nın Sesi:

Bornova'da basılan diğer bir gazete de Bornova'nın Sesi'dir. Bornova'nın Sesi'nin 1956'da aynı adı taşıyan matbaada haftalık dergi olarak yayınlandığını tespit etmekle birlikte ilk yayın hayatına ne zaman başladığını tespit edemiyoruz. Sahibi Hikmet Özdaylan olan gazetenin Mesul Müdürlüğü'nü Önder Vural yapmaktaydı ve Bormat Matbaacılık'ta basılıyordu. Bu gazetenin de gördüğümüz tek sayısından diğer örneklerinde görüldüğü üzere, 1977'de yaklaşmakta olan Belediye Başkanlığı seçimlerine yönelik propaganda amaçlı yayınlandığı ve daha sonra kapandığı düşünülmektedir²⁸².

²⁸⁰ Bornova, 15 Haziran 1962.

²⁸¹ Yeni Bornova, 16 Temmuz 1962.

²⁸² Bornova'nın Sesi, 21 Kasım 1977.

SONUÇ

Günümüzde bir eğitim ve sanayi merkezi görünümünde olan Bornova'nın, tarihi hakkındaki yazılı kaynaklar XV. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Bununla beraber ilçedeki tarihi eserler incelendiğinde bu tarih daha da erken dönemlere kadar uzatılabilir. İlçe merkezinde Türk öncesi döneme ait bir kalıntı bulunmamakla beraber Bornova'nın yakın çevresindeki bu tür buluntuların varlığı bilinmektedir. Antik Smirna harabeleri Bornova'nın hemen batısında Bayrakları eteklerinde bulunurken Kemalpaşa civarında da henüz kazı çalışması yapılmamış çok eski yerleşimlere ait buluntuların varlığı tahmin edilmektedir. Öte yandan Bornova merkezinde bugün halâ ayakta bulunan tarihi eserler incelendiğinde Anadolu Beylikleri devrine kadar geriye gidilebilmektedir. Hüseyin İsa Bey adıyla anılan Bornova Ulu Camisi yapılış tarzı ve mimari özellikleriyle daha çok Beylikler dönemine tarihlenmektedir. Osmanlı Devleti dönemine ait olarak da cami, mezar taşları, hamam gibi eserler Bornova'nın bir Türk yerleşimi olarak kurulduğu görüşünü kuvvetlendirir. Bu görüşü destekler mahiyette bulgular, müracaat ettiğimiz yazılı kaynaklarda da açıkca belli olmaktadır. Örneğin 1575 yılına ait bir tahrir defterinde, adı geçen kişilerin tamamının Türk olduğu görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde önemli gelişmelerin yaşandığı XIX. yüzyıl Bornova için de bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Özellikle verimli topraklara sahip oluşu Rum nüfusun hızla artmasına neden olmuş, yüzyılın sonuna doğru kasaba Rumlaşmak tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca İzmir'de XVI. yüzyıldan beri varlıklarını sürdüren ve geçimlerini ticaretle sağlayan Avrupa asıllı levantenler de havası ve suyunun güzelliğiyle adeta bir mesire yeri konumundaki Bornova'yı iskan yeri olarak seçmişlerdir. Elbette Avrupa asıllıların buraya yerleşmesinde 1865'de demiryolu hattının kurulmasının önemli katkısı olmuştur. Geniş bahçeler içinde inşa ettikleri köşklerin bazıları, 2002 yılında halâ mevcut olup, mimari tarzlarıyla ilçeye ayrı bir güzellik katmaktadır.

Bornova'nın coğrafi özellikleri incelendiğinde, Türklerin bir yerleşim yerinde aradıkları özelliklere de uygun olduğu ortaya çıkmaktadır. Yamanlar dağının eteklerine kurulan Bornova'nın havası İzmir'in bunaltıcı sıcaklığına karşın daha mutedil bir durum arzeder. Doğusunda bulunan Yamanlar Dağı ve Kuzey doğusundaki Manisa Dağı'nın arası Bornova'ya açılan bir boğaz gibi, rüzgarlara açık bırakır. Bornova çayı zaman zaman taşkınlara yol açmakla birlikte uzun yıllar ziraatı besleyen en önemli kaynak olmuştur. Yeşil bitki örtüsünün yanısıra, su kaynakları da oldukça zengin ve sağlıklıdır. Bornova'yı tarif eden bütün eski eserlerde ortak bir dille havası, suyu ve bahçelerinin güzelliğinden bahsedilmesi bu yüzden tesadüf değildir.

Bornova nüfusu Aydınoğulları Beyliği ve Osmanlı Devleti döneminde yukarıda değinildiği gibi yerleşime açılmasından itibaren tamamıyla Türklerden oluşmaktaydı. Ancak özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren Adalar'dan gelen Rum göçü ile gayr-ı müslim nüfusun sayısı da artmış, XIX. Yüzyılda Avrupalı Levantenler de bunlara eklenmişti. Bununla birlikte XIX. yüzyılda hiçbir sayımda gayr-ı müslimlerin sayısının Türkleri geçmediği görülmektedir. Milli Mücadele'yi takiben Türkiye ve Yunanistan arasında varılan anlaşma gereği gerçekleştirilen nüfus mübadelesi ise bu durumu tamamen değiştirmiştir. Bornova'dan göç eden Rum ve Ermeni nüfusun yerini Makedonya ve Adalardan gelen Türk nüfus doldurmuştur. Bu nüfus hareketi sadece sayılarla sınırlı kalmayıp Cumhuriyet'in başlarında Bornova'yı her bakımdan etkileyen en önemli olayların başında gelir. Zira, mübadele sonrası Bornova'nın başta ticaret olmak üzere iktisadi yapısı ve sosyal hayatı büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır.

XX. yüzyıl dikkate alındığında, Türkiye'deki yerleşimler arasında Bornova'daki nüfus artışının miktarı dikkati çekmektedir. Cumhuriyet'in ilk çeyreğinde ancak iki katını bulan nüfus, özellikle 1950 sonrasında sayımların yapıldığı her beş yılda ikiye katlanarak artmaya başlamıştır. Bilhassa sanayileşme hareketlerinin başladığı 1950-1960 arasında belirgin bir artış göze çarparken 1980 sonrasında adeta bir patlama yaşanmış ve Bornova'nın nüfusu birçok Anadolu şehrinden daha fazla olarak 2000 yılında 400.000 rakamını bulmuştur. Bu nüfus artışının sebepleri incelendiğinde sadece bölgedeki doğurganlıkla açıklamak yeterli olmayacaktır. Sanayi ve eğitim kuruluşlarının Bornova'da yoğunlaşması büyük bir çekim gücü yaratmış ve nüfus, daha çok göçlerle bu seviyesini bulmuştur.

Nüfus artışına paralel olarak yerleşim alanları da yıllar içinde genişlemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında başlıca üç mahalleden oluşan Bornova'nın geri kalan arazisi tarım alanı olarak kullanılmaktayken, devamlı olarak göç alması, yerleşim alanlarının ziraat sahaları aleyhine büyümesi sonucunu doğurmuştur. 1970'lerde gecekondulaşma tehlikesinin başgöstermesi üzerine Atatürk mahallesinin bulunduğu alan önleme bölgesi olarak yerleşime açıldıysa da, 1980 sonrasında Mevlana mahallesi gibi bölgeler plansız şehirleşmenin örneklerini teşkil etmiştir. Bu hızlı büyümenin kötü bir yansıması da Bornova'nın tarihi dokusunun bozulması şeklinde gerçekleşmiştir. Eski eserler olarak cami ve kilise gibi dinî yapıların dışında sadece Avrupalıların mülkündeki bazı köşkler yaşama olanağı bulabilmiştir. Türkiye'nin birçok şehrinde olduğu gibi eski mezarlıkların yerini parklar alırken, eskiden ticaretin merkezi sayılan hanlar da yerlerini iş merkezlerine bırakmış durumdadır.

Cumhuriyet döneminde Bornova'nın mahalli idaresi XIX. yüzyıla kıyasla pek değişmemiştir. Geçen yüzyılda İzmir'e bağlı bir nahiye durumunda olan Bornova'nın ilçe olduğu tarih 1957 yılıdır. Köylerinin adedinde de önemli bir değişiklik olmamış sadece Bayatlı köyündeki iskan sona ererken, başlangıçta köy durumunda olan bazı yerleşimler ilçeye bağlı belde durumuna getirilmişlerdir. Bornova'da müstakil bir belediye teşkilatının kuruluşuna ait ilk bilgiler ise 1882 yılına aittir. Uzun süre bu konumu devam eden Bornova belediyesi yaklaşık yüz yıl sonra 1981 yılı başında İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı bir ilçe belediyesi haline getirilmiştir.

Bornova'nın bu denli gelişmesi, kuşkusuz iktisadi yapısındaki değişmelere bağlanabilir. Osmanlı Devleti döneminde daha çok tarımla geçimini sağlayan ahali, Cumhuriyetin başlarında da bu özelliğini sürdürmüştür. Ancak belirttiğimiz gibi 1950'lerden sonra Bornova'da ziraatin yerini ticaret ve sanayi almış, tarım alanları zaman içinde yerlerini sanayi ve iskan sahalarına terketmiştir. 2002 yılında İzmir şehrinin hemen yanbaşındaki Bornova'nın üç tarafı sanayi kuruluşlarıyla çevrili durumdadır. Küçük ve büyük sanayi olmak üzere hemen hemen her iş kolundan kuruluşun mevcudiyeti, Bornova'nın çehresini de her yönden değiştirmiştir.

Bornova'nın en dikkati çeken özellikleri ise sosyal hayatın içindedir. Özellikle eğitim imkanları gözönüne alındığında, ilköğretimden üniversiteye kadar Bornova başlı başına bir eğitim merkezi olarak adlandırılabilir. Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında

Ziraat Mektebi ile temelleri atılan yüksek ğretimin, Ege niversitesi'nin 1955 yılında kurulması ile bugünkü niteliğine kavuşmuştur. Gerek kurulu bulunduğu alanın genişliği itibarıyla gerekse ğrenci ve ğretim üyesi sayısıyla Türkiye'nin en büyük ğretim kurumlarından birisi olan Ege Üniversitesi, Bornova'nın sosyal ve ticari hayatına büyük bir canlılık getirmiştir.

Cumhuriyetin ilk devirlerinde Bornova'nın sosyal hayatındaki özgünlük ise yavaş yavaş kaybolmaktadır. Sporda futbol, atletizm, golf gibi Türkiye'de ilklere ev sahipliği yapan Bornova'nın aynı başarıyı devam ettirdiği söylenemez. Öte yandan “bayram uçurması, nergis ve nar bayramı” gibi şenlikler de artık kalmamıştır.

Sonuç olarak Bornova, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu müteakiben hızlı gelişme gösteren yerleşimlerden birisidir. Sahip olduğu eğitim kurumları, sanayi ve ticaret kuruluşlarının sağladığı iş imkanlarıyla adeta bir nüfus çekim merkezi olmuş bunun sonucunda bir yandan nüfusun niteliği değişirken öte yandan yerleşim özellikleri de farklılaşma göstermiştir. Ancak Bornova'nın bu özellikleriyle gelişmesi kesinlikle bir duraganlık arzetmemektedir. Sanayi alanı olarak artık daha fazla alan bulunmasa bile, tabiatının sunduğu özellikler yanı sıra Ege niversitesi gibi eğitim kurumlarını varlığı bu gelişmeyi sürdürecektir en önemli unsurlar olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Kaynakları

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, belge no: 2379, 2664, 2675, 2677, 2678.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ,

Toprak İskan Genel Müdürlüğü Kataloğu.

B.C.A. 272.11. Top. İs. Gn.Md.K. (04.09.1924) 19.93.10

B.C.A. 272.22. Top.İs. Gn. Md. K. (02.12.1924) 20.100.5

B.C.A., *Bakanlar Kurulu Kararları Katalogu*, (22.05.1927), 24.32.18.

B.C.A., *Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu*, (18.09.1941), 149.26.1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

DH. İD/ 1330 Za 8/30-2;

DH-MUI, 1328 Ş 8/84-2;

DH.MB.HPS. 1328. B. 18.

DH. MB. HPSM, 1332.Ra.2.

İrade-i Dahiliye, 1320 M 19/7

İrade-i Dahiliye, 5187, 2200. 13-17 Ş. 1318.

İrade-i Dahiliye, 1329 Za 25/ 46;

İrade-i Harbiye, 1333 B 2/1.

Tapu Tahrir Defteri nr:166.

Bornova Belediyesi Encümen Karar Defterleri 1944-1970.

Ege Üniversitesi, Personel Dairesi Özlük Dosyaları.

İzmir Büyük Şehir Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü Arşiv Kayıtları

Köy Hizmetleri İzmir Bölge Müdürlüğü, Bornova Mübadil Tevzi Defteri 1924-1930.

Köy Hizmetleri İzmir Bölge Müdürlüğü, Altındağ Mübadil Tevzi Defteri, 1924-1929.

Köy Hizmetleri İzmir Bölge Müdürlüğü, Mersinli Mübadil Tevzi Defteri 1924-1934.

Köy Hizmetleri İzmir Bölge Müdürlüğü, Pınarbaşı Mübadil Tevzi Defteri 1924-1934.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi

KKA. TT. nr.167, s.51-53

Resmi yayınlar:

Bornova Meteoroloji İstasyonu, *Sıcaklık ve Yağış Kayıtları*, İzmir 2000.

Bornova Kaymakamlığı Brifing Raporu, 1985

Bornova Belediyesi, Bornova Şiirleri, İzmir 1990.

Bornova İlçe Halk Kütüphanesi Brifing Dosyası, 2000.

Bornova Yetiştirme Yurdu Brifing Raporu, Bornova 2000-2001

Bornova Milli Eğitim Müdürlüğü, *Bornova'da Eğitim*, Bornova 2001.

Bornova Kaymakamlığı, *İzmir Valisi Kutlu Aktaş, İzmir Vali Yardımcıları, İl Hukuk İşleri Müdürü, 28 İlçe Kaymakamı ve Önceki Bornova Kaymakamlarının Biyografileri*, Bornova 1995.

Bornova Belediyesi, *Bornova Rehberi 1994*, İzmir 1994

Belediyeler Yıllığı, "Bornova", Cilt:I Ankara 1949.

Belediyeler İstatistiği 1929-1933, Ankara 1936.

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Verileri, Ankara,2000

DİE, *Binalar Sayımı 1984*, Ankara 1986.

DİE, 20 İkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı.
DİE, 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı.
DİE, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1954.
DİE, 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1961.
DİE, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1963.
DİE, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1968.
DİE, 25 Ekim 1970 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1973.
DİE, 26 Ekim 1975 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1977.
DİE, 12 Ekim 1980 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1981.
DİE, 20 Ekim 1985 Genel Nüfus Sayımı, Ankara 1986.
DİE, Genel Nüfus Sayımı 1990, Ankara 1993.
DİE, Genel Nüfus Sayımı 1997, Ankara 1999.
DİE, 15 Ekim 1961 Milletvekili ve Senatör Seçimleri.
DİE, 10 Ekim 1965 Milletvekili Seçimi Sonuçları.
DİE, 12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Ankara 1970.
DİE, 14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları.
DİE, 5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Ankara 1978.
Düstur, Cilt:38, Ankara 1957, s.1584, 1615-1616.
Genelkurmay Başkanlığı, Türk İstiklal harbi II. Cilt Batı Cephesi 6. Kısım III. Kitap, Ankara 1995.
İzmir Vilayeti 1339 İstatistiği
İzmir Vilayeti 1926 İstatistiği, İzmir 1927.
İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1930.
İzmir Vilayeti 1930-1931 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1931.
İzmir Vilayeti 1931-1932 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1933
İzmir Vilayeti 1935-1936 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1937.
İzmir Vilayeti 1937-1938 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir 1939.
İzmir Ticaret Odası, *İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları*, İzmir 2000
Köy Envanter Etüdlerine Göre İzmir, Ankara 1971
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1296 hicrî senesi. (1879).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1297 hicrî senesi. (1880).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1298 hicrî senesi. (1881).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1299 hicrî senesi. (1882).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1300 hicrî senesi. (1883).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1301 hicrî senesi. (1884).
Aydın Vilayeti Salnamesi 1302 hicrî senesi. (1885).
Aydın Vilayeti Salnamesi 1303 hicrî senesi. (1886).
Aydın Vilayeti Salnamesi 1304 malî senesi. (1888).
Aydın Vilayeti Salnamesi, cilt: 1-2, 1307 sene-i malî, sene-i hicrî 1308 (1891).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1311 hicrî senesi. (1893).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1312 hicrî senesi. (1894).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1313 hicrî senesi. (1895).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1317 hicrî senesi. (1899).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1319 hicrî senesi (1901).
Salname-i vilâyet-i Aydın. 1320 hicrî senesi. (1902).

Salname-i vilayet-i Aydın. 1326 hicrî senesi (1908).
İzmir Vilayeti Salnamesi, 1927-1928, İzmir 1929.
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Zeytincilik Araştırma Enstitüsü Tanıtım Broşürü, Bornova 2000.
Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Ziraî Mücadele Araştırma Enstitüsü Kitapçığı, Bornova 1991.
Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İzmir İl Müdürlüğü, Süs Bitkileri Üretim Merkezi Brifing Raporu, 2000.
Türkiye İstatistik Yıllığı, 1998, Ankara.
Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Brifing Raporu, Bornova 2000-2001.
Veteriner Kontrol ve Araştırma Enstitüsü Tanıtım Broşürü, Bornova 1958.

Gazeteler:

Anadolu
Ahenk
Bornova
Bornova'nın Sesi
Demokrat İzmir
Halkın Sesi
Hizmet
Yeni Asır
Yeni Bornova

Kitaplar

AĞIR, Mustafa, *Her Yönü İle Bornova*, İzmir 1993.
AKSÜT, Ali Kemalî, Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati, İstanbul 1944
AKYURT, Yusuf, *İzmir Şehri Selçukiler ve Osmanlılar Devri Mebani ve Kitabeleri*, İzmir 1943.
Ali Cevat, *Memalik-i Osmaniye'nin tarih ve Coğrafya Lügati*, İstanbul 1313.
ARI, Kemal, *Büyük Mübadele- Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul 1995
ARICAN, Hasan, *Bornova Albümü*, İzmir 1999.
ARMSTRONG, H.C., *Grey Wolf*, London 1947.
ARZİK, Nimet, *Tek at, Tek Mızrak Anılar-1*, Ankara 1983.
ATAY, M. Çınar, *Tarih İçinde İzmir*, İzmir 1978.
BALTACI, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.
BAYKARA, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974.
BAYKARA, Tuncer, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İzmir 1991
BERBER, Engin, *Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)*, İstanbul 1997.
BERBER, Engin, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922*, Ankara 1997.
Bereketzâde İsmail Hakkı, *Yâd-ı Mâzî* (yay.hazırlayan: Mümtaz Habib Güven), İstanbul 1997
BEYRU, Rauf, *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam*, İstanbul 2000.
Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Cilt:14, İstanbul.
CEVAT Sami-Hüseyin Hüsnü, *İzmir 1905* (yay.haz.Erkan Serçe), İzmir 2000

- ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.
- ÇALIŞLAR, İzzeddin, *On Yıllık Savaşın Günlüğü Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları* (hazırlayanlar: İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar), İstanbul 1997.
- ÇETE, A. Cahit, *Şehrimiz ve İlçemiz Bornova*, İzmir 1991
- DARGOT, Besim – TUNCEL, Metin, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1978
- Demokrat Parti Alsancak İlçesinin 22.8.1949-7.12.1949 Çalışma Raporu, İzmir 1949
- DÖNMEZ, Yusuf, *Umumi Klimatoloji ve İklim Çalışmaları*, İstanbul, 1979
- DURU, Kâzım Nami, *Cumhuriyet Devri Hatıralarım*, İstanbul 1958.
- EMİROĞLU, İbrahim, *Bornova Anadolu Lisesi*, İzmir 1995.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, cilt:9, İstanbul 1935
- F. Slars ve İkonomos, *Mütercimi Arapzade Cevdet, Marifet Matbaası*, İzmir 1932
- GÜRSOY, Melih, *Bizim İzmirimiz*, İzmir 1993.
- İŞİK, Şevket, *Bornova-Mevlana Mahallesi'nin Gelişme Süreci ve Sosyo Ekonomik Yapısı*, İzmir 2000.
- İzmir Ticaret Odası, *İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları*, İzmir 2000, s.167.
- Raif Nezihi, *İzmir Tarihi*, İzmir
- KALÇAS, Evelyn Lyle, *Gateways To The Past*, İzmir 1983
- KARADAĞ, Arife, *Kentsel Gelişim Süreci, Çevresel Etkileri ve Sorunları ile İzmir*, İzmir, 2000
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara 1943
- Karl von Scherzer, *İzmir 1873*, (çev. İlhan Pınar), İzmir 2001
- KELEŞ, Ruşen, *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*, İstanbul 1978.
- KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Ankara 1983
- KOÇMAN, Asaf, *Uygulamalı Fiziki Coğrafya çalışmaları ve İzmir-Bozdağlar Yöresi Üzerine Araştırmalar*, İzmir 1989
- KOÇMAN, Asaf, *Ege Ovalarının İklimi*, İzmir, 1993
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazası*, İzmir 2000
- Mehmet Cemal, *İstatistiki, İktisadi ve Askeri Coğrafya*, İstanbul 1337.
- Osmanlı Sanayii 1913-1915 İstatistikleri, Ankara 1970.
- PARLAK, Türkmen, *İşgalden Kurtuluşa '1'-Yunan Ege'ye Nasıl Geldi*, İzmir 1983.
- PARLAK, Türkmen, *İşgalden Kurtuluşa '2'-Yunan Ege'den Nasıl Gitti*, İzmir 1983.
- PINAR, İlhan, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XVII. Yüzyıl*, İzmir 1998.
- PINAR, İlhan, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XVIII. Yüzyıl*, İzmir 1996.
- PINAR, İlhan, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl-I*, İzmir 1994.
- PINAR, İlhan, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl-II*, İzmir 1996.
- PINAR, İlhan, *Gezginlerin Gözüyle İzmir XX. Yüzyıl*, İzmir 1997.
- Raif Nezihi, *İzmir Tarihi*, İzmir 1927.
- SARAN, Cemal, *Bornova*, Bornova 1970
- SERÇE, Erkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye*, İzmir 1998.
- SİMSAR, Muhammed Ahmed, *The Waqfiyah of Ahmed Pasa*, Philadelphia, 1940.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, Cilt:1, Ankara 1989
- Şemsettin Sami, *Kamusü'l-Alam*, İstanbul 1306
- ŞAHİNGİRAY, Özel, *Atatürk'ün Nöbet Defteri*, Ankara 1955.
- TATLIDİL, Ercan, *Kentleşme ve Gecekondu*, İzmir 1989.

TEKSIER, Charles, Küçük Asya, çev. Ali Suad, Cilt:1, İstanbul 1339.
TURAN, Mustafa, *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli-1919-1923)*, Ankara 1999.
TÜTENGİL, Cavit Orhan, *Türkiye 'de Köy Sorunu*, İstanbul,
Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi, İzmir 1921 -İzmir'de Bazı Sosyal Koşullar Hakkında Bir Araştırma-, Çev. Aykan Candemir, İzmir 2000.
UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993.
ÜSTÜNTAK, Dilşat- KORKUT, Cevat- ŞİMŞEK, Mustafa, *Heryönü ile İzmir İli*, İzmir 1969.
YALAZAN, Talat, *Türkiyede Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi*, Ankara 1994
YETİŞEN, Rıza, *Tahtacı Aşiretleri (Adet, Gelenek ve Görenekleri)*, İzmir 1986.
YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, Yayına haz. Turhan Yörükan, Ankara 1998.

Makaleler:

ALTINBAŞ, Ünal, "Bornova ve Civarında Bulunan Büyük Toprak Gruplarının Yayıldığı Sahalar ve Özellikleri Üzerinde Araştırmalar", *E.Ü. Ziraat fakültesi Dergisi*, Cilt:II, Sayı: 1, İzmir 1974.
ANABOLU, Mükerrrem, "Bornova Köşkləri" *Bilim Birlik Başarı*, Ekim 1980, Sayı 28
ARI, Kemal, "Mübadele Göçmenlerini Türkiye'ye Taşıma Sorunu ve İzmir Göçmenleri" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, sayı:1, İzmir 1991
"Bornova kasaba müstakbel imar planının esas hatları hakkında izahname", *Belediyeler Dergisi*, sayı:62, İlkteşrin 1940
ARDIÇ, Nureddin, "Mebani Kitabeleri 1", *Fikirler*, sayı:182, İzmir 1939.
ATAY, M. Çınar, "İzmir'e İlişkin Demiryolu Önerileri ve Gerçekleşen Hatların Kent Yapısına Etkileri", *II. Uluslararası İzmir Sempozyumu Tebliğler*, İzmir 1998.
BEYRU, Rauf, "Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Kent İçi ve Kent Çevresi Ulaşımı ve Trafik Düzeni", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, İzmir 1994
BİLGİN, İlhami, "Bornova'nın Yayınlanmamış Dört Anıtı", *İTÜ Mimarlık Fakültesi MTRE Bülteni*, 4/11.
DOĞER, Ersin, "Bornova'nın Kısa Tarihi", *Tepekule Tarih*, sayı:1, İzmir 2000
KANDEMİR, Feridun, "İzmir'e Nasıl Girdik", *Resimli Tarih Mecmuası*, sayı:45, İstanbul 1953.
KOÇMAN, Asaf, "Bozdağlar ve çevresinin iklimi", *Ege Coğrafya Dergisi*, İzmir 1984, sayı:2.
KORKUT, Cevat, "İzmir Şehrinin Coğrafi Özellikleri" *Türk Coğrafya Dergisi*, sayı:26, İstanbul 1974.
KORALTÜRK, Murat, "Mübadele'nin İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt.II, sayı:6-7, İzmir 1997.
KUYULU, İnci "Bornova'da Levanten Konutları-Ön Rapor", (yayınlanmamış makale) İzmir 1997
MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet, "Meksika İmparatoru Maximilian'ın İzmir İzlenimleri", *Tarih ve Toplum*, Şubat 1992, sayı:98, s.98-102.
ÖZGİRAY, Ahmet, "Bornova ve Nif'te Yapılan Katliamlar", *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu*, İzmir 1999

ÖZKAN, Refet, "Bornova Yetiştirme Yurdu", *Gayret Dergisi*, sayı: 32, Ağustos 1954.
PROKOPİLİ, Sokrati, *Eski İzmir'de Bir Gezinti*, (yayınlanmamış çevirisi kullanılmıştır) 1949 Atina.
RAHMİ, M., "İzmir Tarih ve Atikiyatı", *Fikirler*, İzmir 1931, sayı:70.
TOPRAK, Zafer, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Kolluk Kuvvetleri", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, C.5, s.1296-1273.
Tercüman Spor Ansiklopedisi, "Futbol Maddesi", Cilt:1, İstanbul 1981.
TURAN, Şerafettin, "Hersekzâde Ahmed Paşa", TDV İ.A., C.17, İstanbul 1998, s. 235-237.

Tezler:

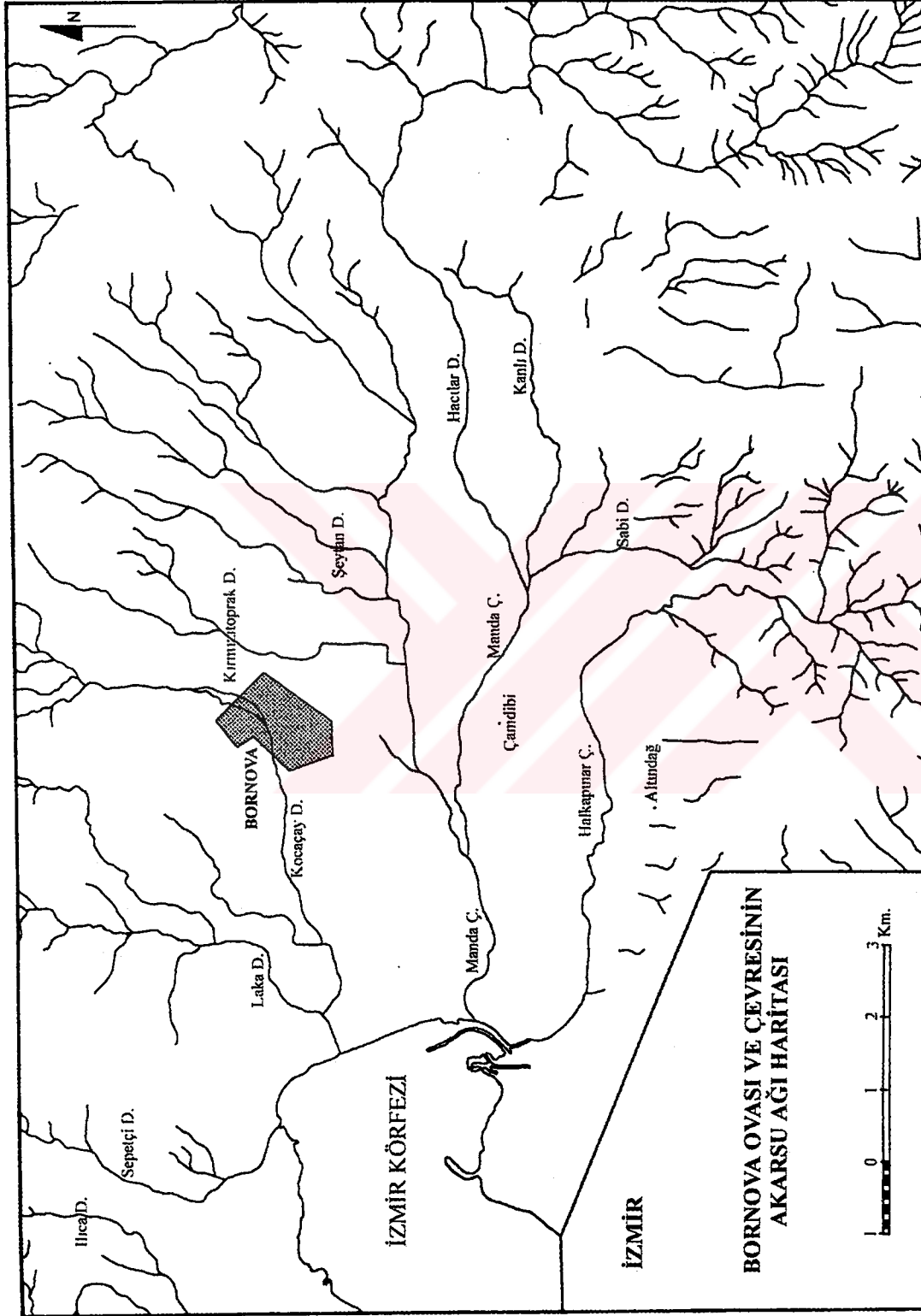
AKDEMİR, Murat, *Bornova Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü Lisans Tezi, İzmir 1984
KURT, Sadık, *İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1994.
OĞUZ, Yusuf, *Bornova Ovası ve Yakın Çevresinde Güneş Enerjisinden Faydalanma*, (E.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Lisans Tezi) İzmir, 1999
ŞİMŞİR, Nahide, *İzmir'in Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış doktora tezi) İzmir 1999, s.40-41.
TUTSAK, Sadiye, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1996.
YORULMAZ, Şerife, *İzmir Basınında Levantenler(XIX. yüzyılın İkinci Yarısı)*, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (basılmamış yüksek lisans tezi), İzmir 1988.
ZİYARETLİ, Nuran, *Bornova Ovasında Yağış-Kuraklık Sorunu ve Kuraklığa Yol Açan Etkenler*, (E.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Lisans Tezi) Bornova, 1986

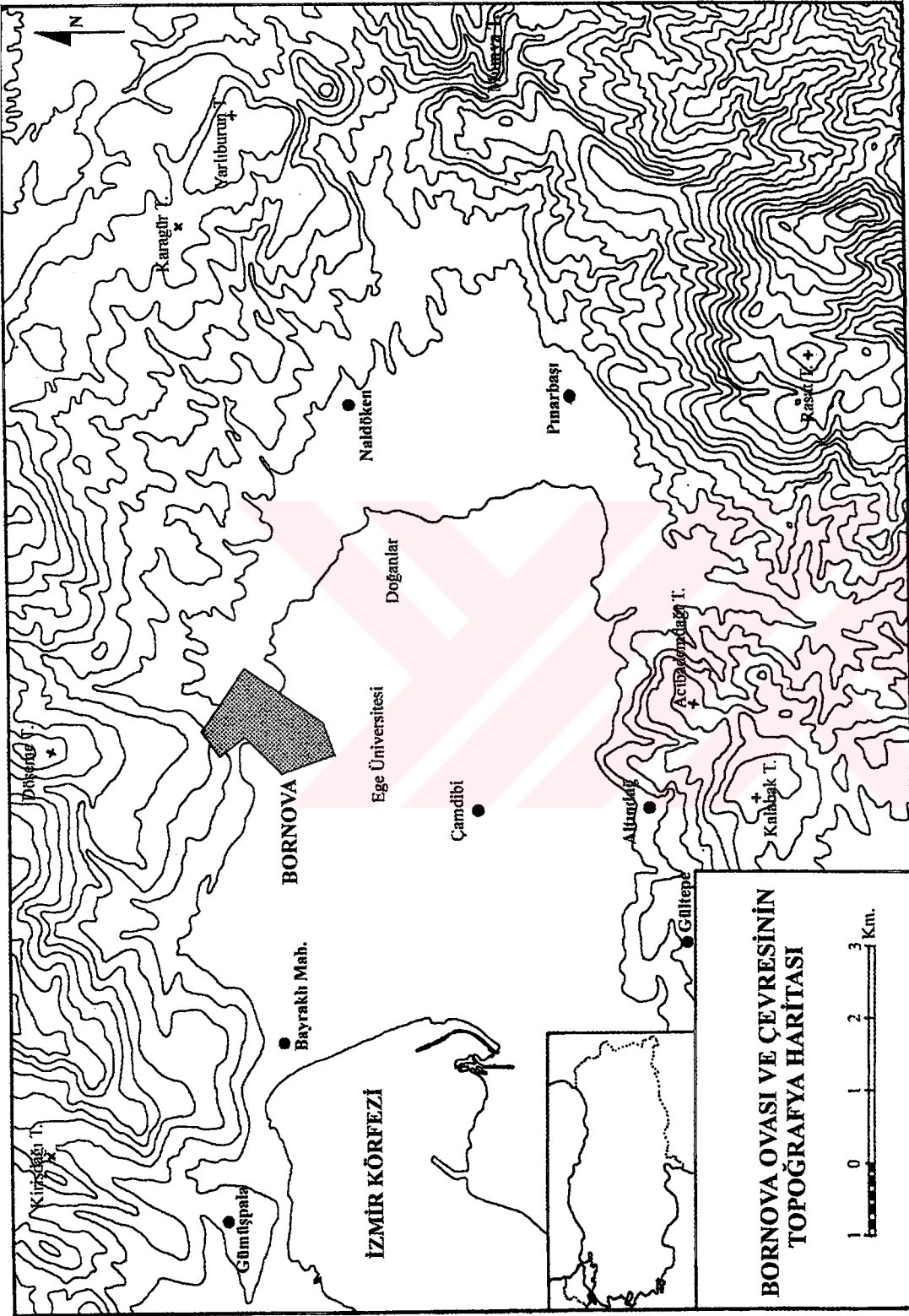
Sözlü Kaynaklar

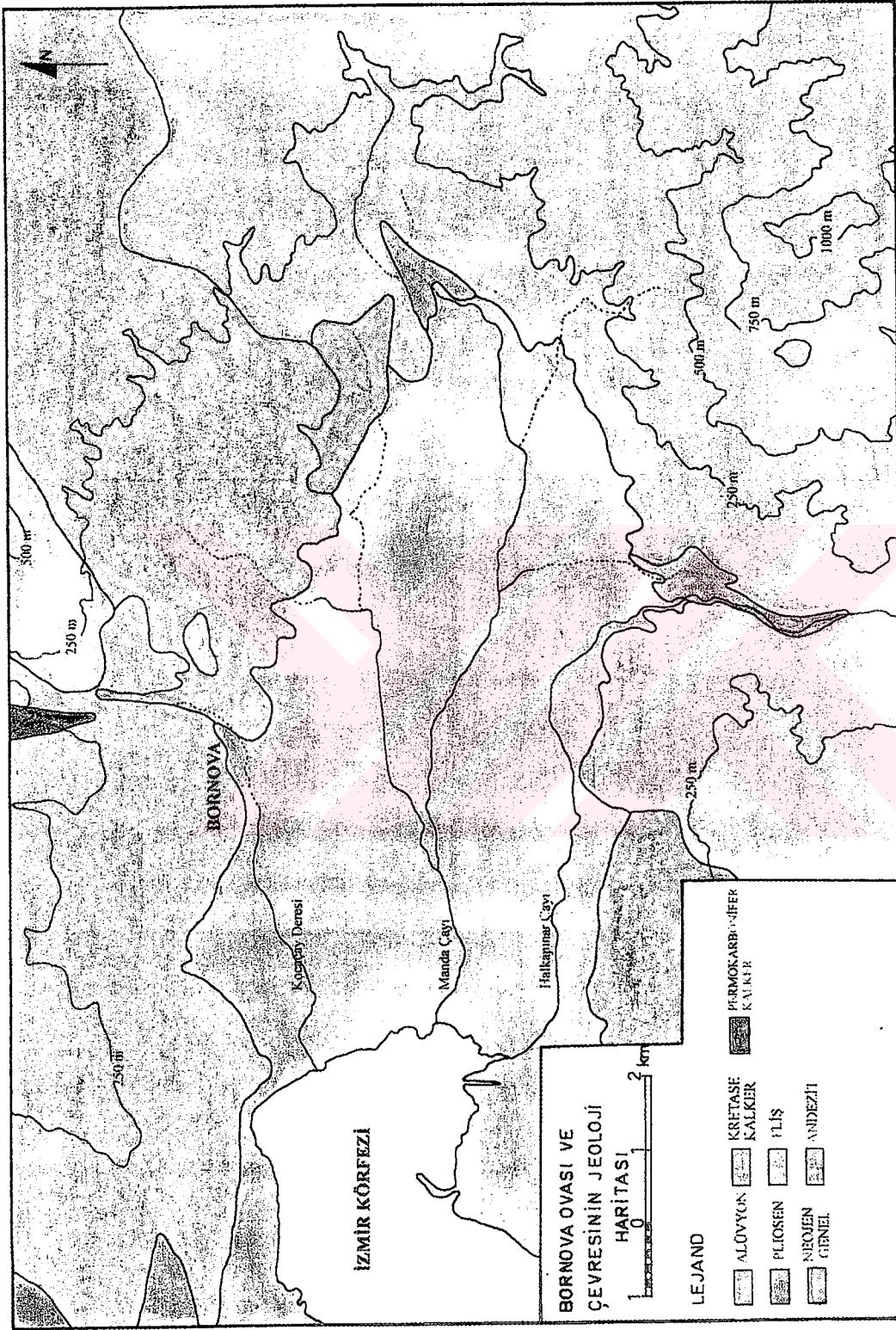
Aziz Talas, (1951)
Cahit Tokem (1934-2001)
Cafer Arıcan Girit, (1912)
Hasan Arıcan (1944-)
Hasan Altürk (1918-)
Kemal Macit Türet
Mehmet Akbaş (1934-)
Muzaffer Yaver Çatıkkaş (1918-)
Salih Uncu (1923-)
Süleyman Bodur (Bornova, 1912-)
Şevket Senar (1911-)
Zekai Tokem (1929-)

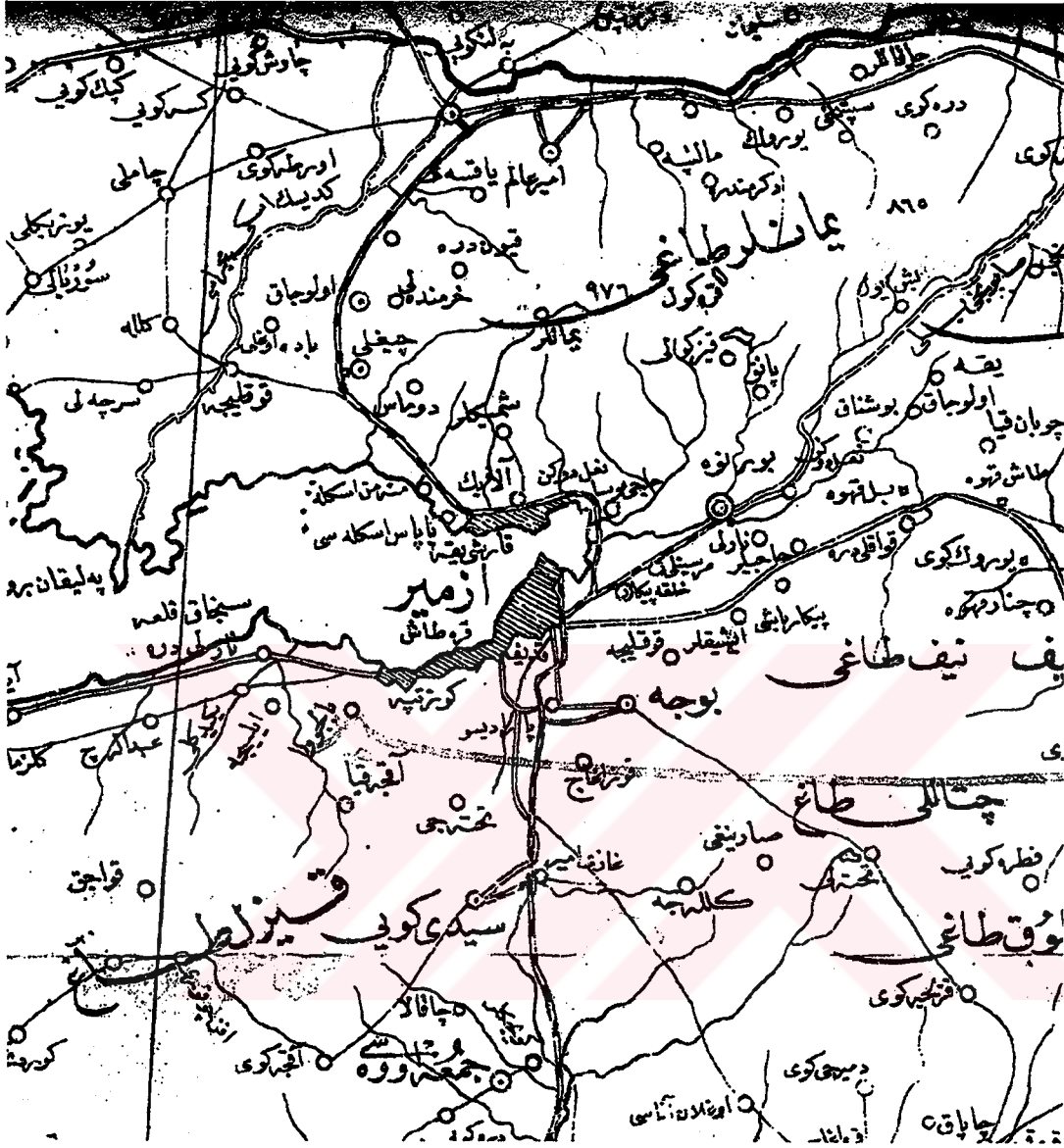
EKLER

OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE BORNOVA VE ÇEVRESİ

ما صبر كنوز در صفادور حضرت زورم پاشا يتران مايشا

ما صبر كنوز

بورق مغير بادردی دور
ما صبر كنوز
ما صبر كنوز

ما صبر كنوز
ما صبر كنوز
ما صبر كنوز

ما صبر كنوز
ما صبر كنوز
ما صبر كنوز

ما صبر كنوز
ما صبر كنوز
ما صبر كنوز

ما صبر كنوز
ما صبر كنوز
ما صبر كنوز

ما صبر كنوز

1530 Yılında Bornova ve Köyleri
Tapu Tahrir Defteri nr:166.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a list or record, with some lines crossed out.

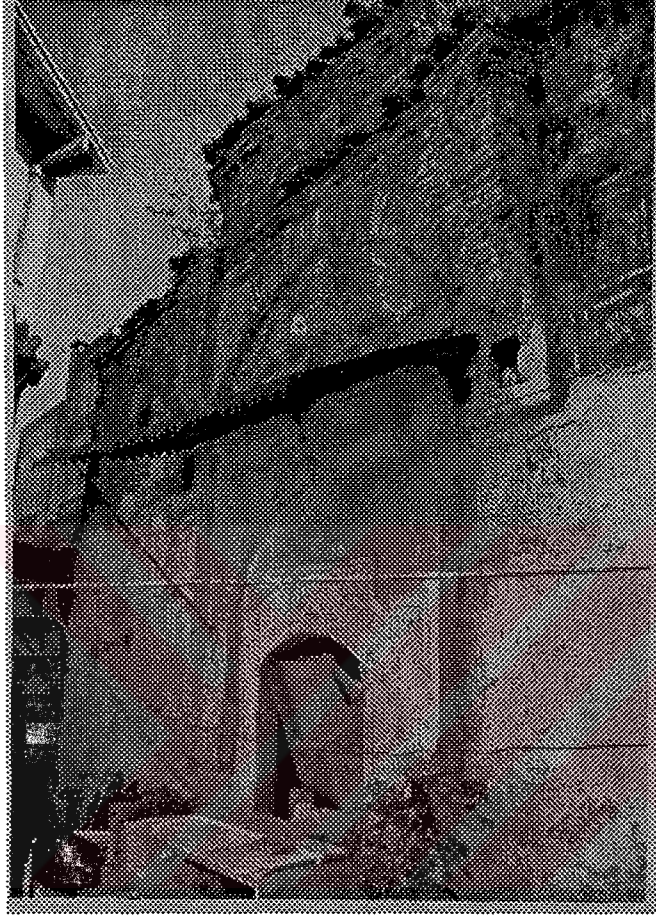
Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized in columns, possibly a list or record.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, organized in columns, possibly a list or record.

1575 Yılında Bornova'nın Nüfusu ve Gelirleri-II,
 KKA, TT, nr:166

1575 Yılında Bornova'nın Nüfusu ve Gelirleri-II,
 KKA, TT, nr:166

1575 Yılında Bornova'nın Nüfusu ve Gelirleri-II,
 KKA, TT, nr:166

**Bornova Darü'l-Kurra'sı
(1577)**

Darü'l-Kurra'nın Kitabesi

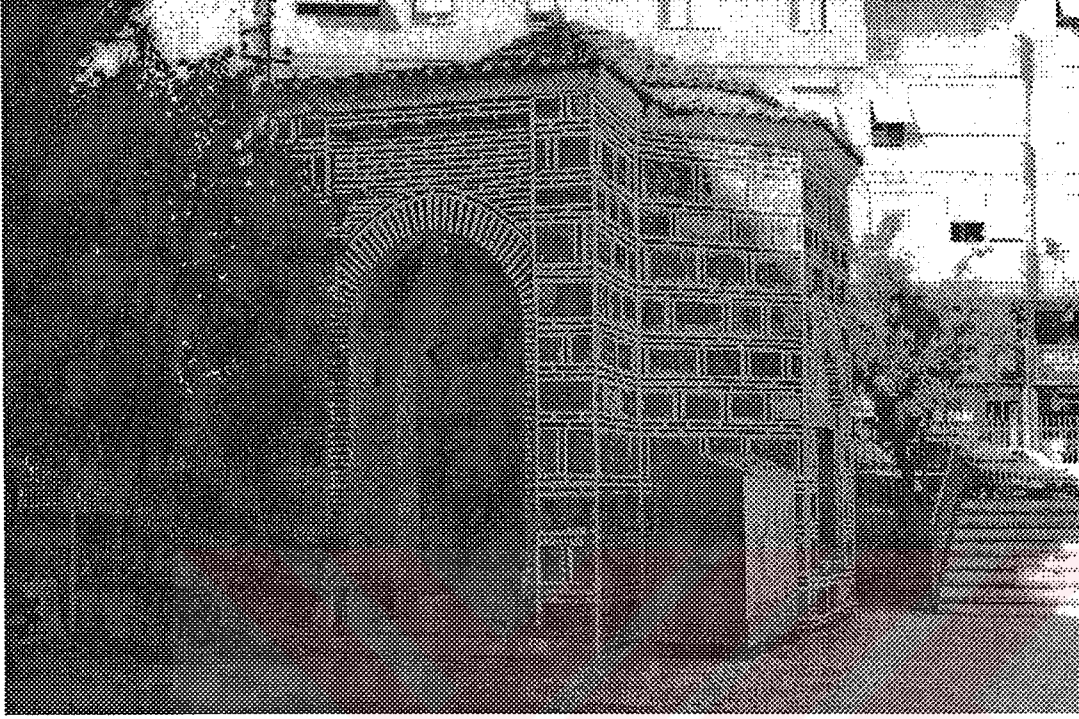
Bene haza 'l-darü'l-kurra sahibü 'l-hayrat ve 'l-hasenat Hacı Osman

Bin Ruşen Gafarallahu lehuma ve 'l-cemiü 'l-müslimin ve tarih-i sene 984 (1577)

Hüseyin İsa Bey Camii Bahçesindeki Bir Mezar Taşı

*Ah Mine'l-mevt
Bu merkade her kim ederse
Dua ede mahşerde şefa'at
Mücteba Ayvaz Ağa'nın
Kardeşi Merhum Mehmed
Ağa Ruhuna Fatiha
Sene 1181 (1767-1768)*

Bornova Hüseyin İsa Bey Camii önünde Battal Gazi'nin torunları oldukları ileri sürülen

ALİ, BEŞİR, NEZİR TÜRBEŞİ

**9 Eylül 1922’de Bornova’ya İlk
Giren
Türk Subayı
İbrahim Hakkı Bey**

**İbrahim Hakkı Bey’in Bursa
Emirsultan Camii
Hazinesindeki Mezar Taşı**

Bornova Gençler Birliği Futbol Kulübü (1936)

Fotoğrafin arkasında şunlar yazmaktadır:
İzmirsporla maç yaptığımız bugünde bizim kadro
Bu maç da İzmirspor'a galibiyetle neticelenmiştir.
(Fotoğraf, Hasan Altürk'ten alınmıştır)

1940'lı Yıllarda Bornova'da Bir Bayram Töreni

(Fotoğraf, Bornova Eski Nahiye Müdürü Şevket Senar'dan alınmıştır)

**Başbakan Adnan Menderes, Ege Üniversitesi'nin Açılış Töreninde
9 Mart 1956**
(Fotoğraf, Selma Özdemir'den alınmıştır)

ÖZGEÇMİŞ

21. 11. 1969 tarihinde Manisa’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Manisa’da yaptı. 1988 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne kaydoldu. Lisans eğitimini 1992 yılında tamamlayarak aynı yıl Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans’a başladı. 1995 yılında “1940-1960 İzmir’de Siyasi Hayat ve Nejdet Öklem” başlıklı teze Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. 1993 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı’na Araştırma Görevlisi olarak atandığı görevine devam etmektedir. İngilizce bilmektedir.

YÜKSEKÖĞRENİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN
Soyadı: Mert
Adı: Hasan

Merkezimizde Doldurulacaktır

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Sosyal, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Bornova 1923-1981

Yabancı Dil : Bornova From The Social, Political and Economical Points of View 1923-1981

TEZİN TÜRÜ : Yüksek Lisans Doktora Doçentlik Tıpta Uzmanlık Sanatta
Yeterlilik
[] [X] [] [] []

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ :

Üniversite : EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte :

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih: 20/09/2002

TEZ YAYINLANMIŞSA :

Yayınlayan :

Basım Yeri:

Basım Tarihi:

ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : Tuncer Baykara

Ünvanı : Prof.Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI : VII+289

TEZİN KONUSU (KONULARI) : İzmir'in bir ilçesi olan Bornova'nın Cumhuriyetin başlangıcından Büyükşehir Belediyesi sınırları içine dahil edildiği 1981 yılına kadar sosyal, siyasi ve ekonomik tarihi.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

- 1- Tarih
- 2- İzmir
- 3- Bornova
- 4- Yerleşim
- 5- Nüfus

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:(Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız.)

- 1- History
- 2- İzmir
- 3- Bornova
- 4- Town
- 5- Population

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1-Tezimden Fotokopi Yapılmasına izin veriyorum	[X]
2-Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	[X]
3-Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	[]

Yazarın İmzası

Tarih : 20.09.02

ÖZET

İzmir'in kuzeydoğusunda yer alan Bornova, Beylikler döneminden itibaren bir Türk iskan yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlangıçta bir köy iken Osmanlı Devleti döneminde gelişimini sürdürmüş olan Bornova'da, XIX yüzyılda demiryolunun gelişiyile birlikte Levantenlerin ve Rumların nüfusu bir hayli artmıştır. XIX. yüzyıl Bornova için idarî yapının da belirlendiği bir dönemdir. 1881 yılında Belediye Teşkilatı'nın kurulmasıyla Nahiye statüsündeki Bornova, İzmir'den ayrı bir yerleşim yeri özelliği kazanmıştır.

Mili Mücadele ve onu takip eden dönem Bornova için önemlidir. Zira, Batı Anadolu'nun Yunan işgaline uğraması ve bu sırada meydana gelen kötü olaylar, işgal döneminin sona ermesinin ardından Bornova'daki Hristiyanların yerlerini terk etmesine sebep olmuştur. 1923 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleştirilen nüfus mübadelesi ile onların yerine Balkanlar'dan ve Adalar'dan gelen Müslüman nüfusun yerleştirilmesi, Bornova'nın sosyal yapısını derinden etkilemiştir.

1923-1950 yılları arasında Bornova, geçimini ziraattan sağlayan bir yerleşim yeri idi. Sanayinin gelişmesi 1950'li yıllarda yavaş yavaş başlamış, 1980'lerden sonra üst seviyeye çıkmıştır.

Cumhuriyet döneminde Bornova için en önemli gelişme kuşkusuz, 1955 yılında Ege Üniversitesi'nin kurulmasıdır. Zaman içinde hızla gelişen Üniversite, Bornova'yı adeta bir eğitim şehri kimliğine kavuşturmuştur. Üniversite'nin faydası sadece eğitim alanında olmamış aynı zamanda 1957'de ilçe olan Bornova'daki ticari hayatı da olumlu yönde etkilemiştir.

Eğitim ve sanayi imkanlarının gelişmesi, nüfus artışını da beraberinde getirmiştir. Bu artışın önemli bir bölümü iç göç şeklinde gerçekleşmiştir. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda küçük bir kasaba görünümündeki Bornova, yüzyılın sonuna kadar nüfus ve alan olarak hızla büyüyerek bir şehir görünümüne kavuşmuştur. Geçim kaynakları ise ziraattan hizmet sektörüne ve sanayiye kaymıştır.

Bu çalışmamızda Bornova'nın 1923-1981 yılları arasındaki dönemi incelenerek ilçenin gelişmesinde etkin olan nedenler araştırılmıştır. Bunun yanında Bornova'nın siyasi, sosyal ve iktisadi hayatı hakkında da bilgiler sunulmuştur.

**TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMAN TAYYİN MERKEZİ**

ABSTRACT

Bornova, situated in the northeast part of İzmir, has been a dwelling place since the time of principalities. While it was a village at the beginning, during the reign of the Ottomans, Bornova continues its development and with the arrival of the railway in the nineteenth century, the population of Levantine and Byzantine Greeks increased. Nineteenth century has been a time that the administrative structure was determined. With the establishment of municipality in 1881, Bornova which was in the region status, gained a different dwelling place status from İzmir.

Turkish National war of Liberation and the period that precedes is important for Bornova. Because some unpleasant events during the Greek invasion of West Anatolia caused the Christians to leave their places after the invasion. In 1923, the census exchange between Turkey and Greece and replacing Muslims from the islands and the Balkan Peninsula influenced the social structure of Bornova.

Between the years of 1923-1950 Bornova was an agricultural settlement. The development of industry starts in 1950s and reaches its highest point after the 1980s.

The most important development in the Republic Era, doubtless to say, is the establishment of Ege University in 1955. The development of the university in time, has given Bornova an identity of city of education. Furthermore, it contributes to the growth of trade in Bornova, which became an administrative district in 1957.

The development of industry and education, brought the population increase as well. This increase is has occurred mainly through internal migration. Bornova, which had the view of a small town through the end of the twentieth century, has rapidly grown in population and the area has gained the view of a city. Sources of living changed from agriculture to service and industry.

This study aims at analyzing the reasons of growth of Bornova between 1923-1981. Besides, various information about the city's political, social and economical life is presented.